# CONIECTURAE CAESARIANAE

COLLEGIT

H. MEUSEL.

**(Seorsum expressae ex Lexico Caesariano.)**

BEROLINI
W. WEBER
1893.

# Praefatio.

Continentur hoc libro hominum doctorum coniecturae, quibus Caesaris commentariorum uerba, qualia uetustissimis libris manu scriptis memoriae sunt tradita, emendare conati sunt. Quas ut colligerem, tredecim annorum spatio plus tria milia uoluminum perscrutatus sum: editiones et Caesaris et multorum scriptorum Graecorum Romanorumque, acta litteraria commentationesque academiarum, dissertationes inaugurales, libellos gymnasiorum, annales, ephemerides, miscellanea, symbolas litterarias, bibliothecas criticas, animaduersiones, obseruationes, analecta, opuscula, multa alia, quae quidem usque ad exitum anni 1891 publici iuris facta sunt. Quamquam ex maxima horum librorum libellorumque parte, quos inspexi et uolutaui, aut nullum aut admodum exiguum fructum percepi. Ex ueteribus Caesaris commentariorum editionibus diligenter contuli editionem principem, Aldinam (1513), Parisinas Vascosani et Rob. Stephani, ex recentioribus Schneideri, Nipperdei, Frigellii, Dübneri, Dinteri priorem, Holderi editiones. Inspexi praeterea editiones Beroaldi, Pauli Manutii, Lipsii, Scaligeri omnibus iis locis, quibus, cum mendum esse uideatur in codicibus manu scriptis, inter se discrepant editores. Sed ex ingenti coniecturarum numero non recepi eas, quae idcirco a uiris doctis factae sunt, quod meliorum librorum manu scriptorum lectionem ignorabant, neque eas, quae prorsus absurdae sunt. Saepe sane haesitaui, utrum commemorarem certas quasdam coniecturas an silentio praetermitterem. Praestare tamen uisum est quam maxime esse in hac re facilem, liberalem, indulgentem. Itaque non raro mentionem feci coniecturarum, quae aperte falsae sunt longissimeque a uero abhorrent, si aut pluribus hominibus doctis dignae uisae sunt commemoratione aut locus ille, quem sanare conantur, prorsus est desperatus. Recentiores codices, quippe qui originem ducant omnes ex uetustioribus, qui etiam nunc exstant, in

Bello Gallico plane neglexi; sed alia instituenda fuit ratio in Belli Ciuilis commentariis. In ueteribus enim editionibus satis multae exstant lectiones, quae quamquam ex recentioribus tantum codicibus adhuc cognitae sunt, tamen aut uerae aut certe non plane reiciendae uidentur. Ex his non paucas ex uetustis libris manu scriptis fluxisse docuit me codicis Ashburnhamiani et partis cuiusdam antiquissimi codicis Laurentia ni (pl. 68, 8) collatio. Itaque quaecumque ueterum editionum lectiones in commentariis de Bello Ciuili a codicibus *x* (= *afhl*) discrepantes aut bonae aut certe non improbandae uisae sunt, etiamsi ex libris mscr. petitae sunt, eas omnes in hanc tabulam recipiendas existimaui. Consulto in toto opere omisi leuiores quasdam res, uelut discrepantiam in uocibus *et—atque*, *nec—neque*, *neu- - neue*, *confirmasse—confirmauisse*, *ii—hi*, quaeque aut ad orthographiam quam dicunt pertinent aut ad uerborum conlocationem.

Cum maxime breuitati esset studendum, certis quibusdam signis notisque constanter usus sum. Stellula hominum quorundam doctorum nominibus adposita (**Paul*, **WNitsche*, **PHarre*, **BKübler*, **Frig.*) indicaui, hos uiros aut praesentes aut per litteras ea, quae adferuntur, mecum communicasse. Binis stellulis significaui, coniecturae auctorem arbitrari unam uocem interisse, ut 3, 64, 1 „**cohortes *Forchh.*"; ternis stellulis indicatur plura uerba intercidisse, ut 1, 18, 3 „se deiecerunt.*** Attius *Paul*" idem ualet quod „Paul censet inter uoces deiecerunt et Attius plura a librariis esse omissa." Vncorum tria (uel quattuor) adhibui genera: BG. I 1, 1 „aliam] alteram *Aimoin.*, *Hotm.*" significare, in libris et scriptis et editis exstare aliam eamque uocem ab Aimoino et Hotmano mutari in uocem alteram, uix est quod commemorem; — „ab aliis [quaerit] *Lips.*, *Scal.*" (I 18, 2) significat in codicibus esse uerba ab aliis quaerit, sed uerbum quaerit a Lipsio et Scaligero deleri; — „⟨et⟩ ante se *Ashb.*; *uett. edd.*" (BC. 1, 70, 3) significat particulam et in codd. *x* (*afhl*) deesse, addi in cod. Ashb. et ueteribus editionibus (quattuor); „sed ⟨illatum⟩ defenderit *Ciacc.*" (I 44, 6) significat participium illatum in nullo codice manu scripto inueniri, addi a Ciacconio; — lunulis plerumque inclusi eas coniecturas, quas ipsi auctores dubitanter proposuerunt, ut V 52, 1 „(neque enim uel paruulo *Ciacc.*)"; non numquam in iis lectionibus usus sum his lunulis, quas ex deterioribus codicibus uidentur hausisse ueteres editores, uelut III 24, 1 „(acie instructa *uett. edd.*)". — Si quae emendatio ab omnibus editoribus recepta est, eam addito auctoris nomine primo loco posui, subieci codicum scripturam, ut (I 1, 5): „Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam *Ald.*; oceanum finibus belgarum attingit.

etiam *X*;“ (3, 1, 6) „hos *ed. pr.*; hoc *z*.“ Si omnes libri et manu scripti et typis expressi consentiunt, coniecturas hominum doctorum plerumque ita adfero, ut ea uerba, in quibus discedunt ab omnibus libris, litteris latius dispositis indicem atque distinguam; cf. 2, 41, 8 „fortuna seruare uoluisset *Cornelissen*“ (libri omnes habent: fortuna seruare potuisset). — Praeterea *defendendi* et *tuendi* uerbo ita semper usus sum, ut ad codicum mscr. uerba pertineat, uelut VI 5, 2 „eo quod meruerat *del. Apitz*, *Vielh.*; *defend. Dt.*, *AHorner*“ idem est quod „uerba eo quod meruerat delenda censent Apitz et Vielhaber, eadem uerba a Caesare scripta esse demonstrare conantur Dinter et AHorner.“ Contra *probandi* et *improbandi* uerba semper pertinent ad coniecturas, uelut VI 7, 6 uerbis „in consilio *del. Paul*; *prob. RSchn.*“ indicaui Rudolfum Schneiderum probare Guilelmi Paul coniecturam, qui uerba illa delenda censet. (Probari autem coniecturam ab aliis saepe consulto non commemoraui.) — Haec fere sunt, quae explicatione uidentur egere.

Reliquum est, ut addam ipsum me eas, quas commemoraui, coniecturas ex editionibus, annalibus aliisque libris libellisue hausisse, aliorum uerbis me fidem non habuisse. Si qua coniecturarum, quas ipse non inueneram, ab aliis facta erat mentio, eos libros, in quibus prolata dicebatur illa coniectura, ipse euolui; si aliorum uerba discrepabant ab iis, quae ego exscripseram, denuo eius modi locos inspexi aut conatus sum (nam uiginti fere locis non licuit) inspicere. Qua in re cum unum meum, permultos aliorum deprehenderim errores, sperare licet non admodum magnum fore eorum locorum numerum, quo errauerim. Nihilo minus non nulla a me praetermissa, non nulla non recte allata esse ueri simile est; de quibus qui me admonuerit gratissimum mihi fecerit.

Vnde singula petierim et quibus notis usus sim, ex eo quem subieci indice cognoscetur.

*Achaintre* = Caius Julius Caesar ad codices Parisinos recensitus cum . . . eruditorum notis, quibus suas adiecerunt N. L. Achaintre et N. E. Lemaire. Vol. I. II. Paris. 1819. 20 (raro inspexi).

*Ἀθήναιον, σύγγραμμα περιοδικόν. Ἀθήνησιν* (1872—)1882.

*Aicardus.* Quae adferuntur, ea hausta sunt ex Oudendorpii editione. Cf. Oud. praefat. fol. **3 uers.

*Aim.* = Aimoinus, De gestis Francorum, praefat. (Commemoraui pauca ex iis, quae ab Oud. et Nipp. proferuntur.)

*Ald.* = Caesaris commentar. Venetiis in aedibus Aldi, et Andreae soceri 1513 mense Aprili.

*Ald. nep.* = Scholia Aldi Manutii Paulli F. Aldi N. (Vsus sum editione Jungermanni, non numquam ipsius Aldi editionem a. 1588 inspexi.)

*d'Anville* = Jean Baptiste d'Anville, Notice de l'ancienne Gaule. Paris 1760. 4°.

*Apitz* = C. I. Caesaris commentarii de Bello Gallico. Emendauit . . . Ioannes Apitzius. Berolini 1837. — *Apitz* (*SchCr.*) = Schedae criticae in C. I. Caesaris comm. de B. Gall. Scripsit I. Apitzius. Lips. 1835. — C. I. Caesaris comm. de Bello Ciuili. Emend. I. Apitzius. Berolini 1837.

H. *d'Arbois* de Jubainville, Les noms gaulois chez César et Hirtius de B. Gall. Paris 1891.

*Antonius Augustinus* commemoratur ab Ursino.

*Arch. f. Lex.* = Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik, hggb. v. Ed. Wölfflin. Leipz. 1884—90.

*Seebodes Archiv* u. *Seebode.*

*Basiner* = O. Basiner, De bello ciuili Caesariano. Mosquae 1883 (Ipse hunc librum non uidi.)

*BB.* = Blätter für das bayerische Gymnasialschulwesen. Bd. 1. Bamberg 1865; Bd. 27. München 1891.

*Bentl.* = Caii Julii Caesaris . . . commentarii. Notas et Animaduersiones addidit Tho. Bentleius. Accessere Conjecturae et Emendationes Jacobi Jurini. Londini 1742.

*RBentl.* = Richardus Bentleius. (Lucani Pharsalia c. notis Hugonis Grotii et Rich. Bentleii. Strawberry-Hill. 1760. 4°.)

*Ber.* = Commentarii Caesaris recogniti per Philippum Beroaldum. 1512. 8°.

*Bergk* (*Rheinl.*) = Theod. Bergk, Zur Geschichte und Topographie der Rheinlande in römischer Zeit. Leipzig 1882.

*Krit. Bibl.* = Kritische Bibliothek für das Schul- und Unterrichtswesen. Hildesheim.

*Bipont.* = C. Iulii Caesaris opera ad optimas editiones collata studiis societatis Bipontinae. 2 uoll. Biponti 1782 (raro inspexi).

*LBos* (*Anim.*) = Lambertus Bos, Animaduersiones ad scriptores quosdam Graecos. Accedit specimen animaduers. Latinar. Franekerae 1715.

*Brant.* = Ioan. Brantii (Antverpiani) ad Caesaris comm. notae criticae (haustae ex Jungermanni ed.)

*Brisson* = BBrisson, De formulis et sollemnibus populi Rom. uerbis. Francofurt. 1592. Fol.

*JBritzelmayr* = Kritische Bemerkungen zu Stellen in . . Caesar. Progr. Landshut 1868.

*Brut.* = Io. Michaelis Bruti libellus uariarum lection. (Vsus sum Jungermanni edit.)

*Camerarius* = Ioachimi Camerarii (Pabepergensis) annotationes (haustae ex Jungerm.)

*Cant.* (*NL.*) = Guil. Canteri Nouarum lection. libri VII. Basil. 1581. (Antverp. 1571.)

*Cellar.* = C. Iulii Caesaris commentarii . . . Christoph. Cellarius recensuit. (Vsus sum ed. Lips. 1767, sed raro.) — Eiusdem Curae posteriores, Jenae 1687.

*Lit. Centr.* = Literarisches Centralblatt, hggb. v. F. Zarncke. Leipz.

*Ciacc.* = Petri Ciacconii Toletani in Caesaris comment. notae (petitae ex Jungerm. edit.)

*Clark.* = Caesaris commentar. Accesserunt annotat. Sam. Clarke. Lond. (1712) 1720. (Clarkii coniecturas hausi ex Oudendorpii edit.)

*Class. Rev.* u. *Rev.*

*JClericus* = J. Clerici Ars critica. Amstelod. 1697.

*Cluver* = Phil. Cluveri Germaniae antiquae libri III. Lugd. Bat. 1616 Fol. — Eiusdem Italia antiqua. LB. 1624. Fol.

*Cornelissen* = Aduersaria critica, scripsit JJCornelissen, in Mnemosyne, Noua Series, uol. 17 p. 44—49.

*WCorr.* = Correspondenzblatt für die Gelehrten- und Realschulen Württembergs. Tübingen.

*Crusius* (*Prob. crit.*) = Chr. Crusius, Probabilia critica. Lips. 1753.

*Cuiacius.* Eius coniecturae commemorantur ab Oud. et Madv.

*Daehne* = C. Iulii Caesaris comment. Annotat. critic. adiecit Io. Christoph. Daehne. Lips. 1825.

*D'Anville* u. *Anville.*

*Dav.* = C. Julii Caesaris Quae exstant Omnia. Ex recens. Joannis Davisii. Cantabrig. 1706. 4°. — *Dav.*[2] = ed. altera, additis curis secundis Davisii. Lond. 1727. (Davisii coniecturas hausi ex Oudendorp. edit.; paucis locis ipsius Davisii edit. priorem adii.)

*Db.* (*Dübn.*) = C. Julii Caesaris comment. Annotat. crit. instruxit F. Dübner. 2 tomi. Paris. 1867. 4°; — *Db. 1858* = C. Julii Caesaris commentarii. Texte revu . . . par Fr. Dübner. Paris 1858.

*Dederich* (*3*, . . .) = ADederich, Kritische und exegetische Bemerkungen zu Caes. B. Civile in; Zeitschr. für die Alterthumswissenschaft, 3. Jahrg. 1836.

*Dint.* u. *Dt.*

*Dittenb.* = C. Iulii Caesaris comm. de B. Gall. Erklärt von Fr.

Kraner. 15. Aufl. v. WDittenberger. Berlin 1890. Kritischer Anhang (p. 393 sqq.)

*Doering* = Mauritius Guil. Doering, Obseruationes criticae in aliquot Iulii Caesaris loca. (Pr.) Fribergae (1821).

*Dt.* (*Dint.*) = C. Iuli Caesaris commentar. recogn. B. Dinter. Lips. Teubn. 1864(—83). 1870(—87); — *Dt.*[2] = altera editio eiusdem libri. Lips. 1884; BC. 1888. — *Dt.* (*prf.*) = Caes. comm. recogn. B. Dinter. Vol. I. Comm. de B. Gall. Lips. 1864 p. XIII—LII. Vol. II. Comm. de B. Ciuili. Lips. 1870 p. V—LXXVI. — *Dt.* (*Qu.*) = Quaestiones Caesarianae. Scrips. B. Dinter. Grimae 1876 (GP. Grimma 1876). — *Dt.-Dob.* = Caes. comm. de B. Ciuili. Erklärt von A. Doberenz. 5. Aufl. besorgt v. G. B. Dinter. Leipz. 1884.

*Donatus* (*ad Liu.*). Eius coniecturas sumpsi ex Drakenborchii edit. Amstel. 1738.

*Dübn.* u. *Db.*

Jac. *Durantii* Casellii Variae lectiones in Grut. Lamp. III.

*edd.* = editiones; *uett. edd.* = editio princeps, Aldina a. 1513, Vascosani, Roberti Stephani.

*ed. inc.* = Caes. comm. de B. Gall. 1473 Fol. s. l.

*ed. pr.* = editio princeps. Rome, in domo Petri de Maximis. 1469. Fol.

*Elberl.* (*Obs.*) = C. G. Elberling, Obseruationes criticae ad Caii Iulii Caesaris comm. de B. Ciuili. Havniae 1828.

*Ellebodius* u. *Nicas.*

*Endl.* = J. P. Endler, Quaestionum Caesarianarum specimen. Norimbergae 1859. (GP. Nürnberg 1859.)

*Eos* = Eos. Süddeutsche Zeitschrift für Philologie und Gymnasialwesen. 1. 2. Würzburg 1864. 66.

*Eussn.* (*JB.*) = Adam Eussner in: Jahresbericht über die Fortschritte der classischen Alterthumswissenschaft. Berlin. Calvary.

*PFaber* (*Semestr.*) = Petri Fabri Semestria. Lib. I et II Geneuae 1660; Lib. III Lugd. 1595. 4°.

*Faern.* = Gabr. Faernus. Eius coniecturae passim commemorantur ab Ursino, Aldo Manutio aliisque in Jungermanni editione.

*Flade* = Christ. Gottlob Flade, Obseruationes ad loca quaedam Iulii Caesaris. Fribergae 1813. (GP.)

*CFleischer* (*Festschr.*) = Curt H. Fleischer, Kritisches und Exegetisches zum Bellum Gallicum. Festschrift. Meissen 1879.

*Flod.* = Flodoardus, Historia ecclesiae Remensis.

*Forchh.* = J. N. G. Forchhammer, Quaestiones criticae de uera

commentar. de Bell. Ciuili . . . emendandi ratione. Hauniae 1852.

*Fr.* u. *Frig.*

*Freinsh.* (*Curt.* — *Flor.*) = Q. Curtius Rufus, cum suppl., commentariis et ind. Jo. Freinshemii. Argentorati 1670; — L. Annaeus Florus, ed. Jo. Freinshemius. Argentor. 1669.

*Frig.* = C. Iulii Caesaris de B. Gall. libri. Recens. Andreas Frigell. Vol. I (B. Gall. I—VIII); Vol. II. P. 1 (collatio librorum); Vol. III. P. I. (de mendis codicum Caesaris) Upsaliae 1861.

*FFröhlich* = Franz Fröhlich, Das Kriegswesen Cäsars. Zürich 1889. 90.

*Georges* (*Lexic.*) = Ausführliches latein.-deutsches Handwörterbuch ausgearbeitet v. Karl Ernst Georges. 7 Aufl. Leipz. 1879. 80.

*Geyer* (*JB.*) = P. Geyer, Jahresberichte des philologischen Vereins zu Berlin (in ZG.)

*Gitlb.* = C. Iulii Caesaris comm. de B. Gall. Recens. Michael Gitlbauer. Friburgi Brisg. 1884. 85. (Raro inspexi.)

*Gland.* = Joannis Glandorpii (Monasteriensis) annotationes in Caes. (haustae ex Jungermanni editione.)

*Glar.* = In Caesaris comment. Henrici Glareani annotationes (haustae ex Jungermanni edit.)

*Glück* = Christian Wilh. Glück, Die bei Caius Julius Caesar vorkommenden keltischen Namen. München 1857.

*vGöl.* = August von Göler. Quae pertinent ad B. Gall. I—VI, ea sumpta sunt ex libro, qui inscribitur: Cäsar's Gallischer Krieg in den Jahren 58—53 v. Chr. Stuttgart 1858; — quae pertinent ad BG. VII, inueniuntur in: Cäsar's Gallischer Krieg i. d. J. 52 v. Chr. Karlsruhe 1859; — B. Ciuil. lib. I. tractatur ab eodem in h. l.: Bürgerkrieg zwischen Cäsar und Pompeius i. J. 50/49 v. Chr. Heidelberg 1861 (= *vGöl., Bürgerkr.*); — B. Ciuil. lib. III in libro: Die Kämpfe bei Dyrrhachium und Pharsalus i. J. 48 v. Chr. Karlsruhe 1854 (= *vGöl., Dyrrh.*) — *vGöl.*² = Caesars Gallischer Krieg und Theile seines Bürgerkriegs v. Freih. Aug. v. Göler. Zweite Aufl. hggb. v. Freih. E. A. v. Göler. (I. Theil = B. Gall.; II. Th. = B. Ciuile.) Freiburg u. Tübingen 1880.

*JGoerlitz* = Joannes Goerlitz, Emendationes Iulianae. ~~GP.~~ Wittenberg 1827.

*GP.* = Gymnasial-Programm.

*Graev.* = C. Iulius Caesar. Ex Musaeo J. G. Graevii. Lugd. Bat. 1713. (Raro inspexi.)

*Gron.* (*Obs.*) = Joh. Fred. Gronovii Obseruationum libri quatuor. (Vsus sum edit. Platneriana Lips. 1755.)

*Grosse* = Bemerkungen über einige Stellen in Jul. Cäsar's Büchern vom Gall. Kriege, von Prediger Große 2. GP. Stendal 1827.

*Grut.* = Janus Gruterus. Eius coniecturas petiui ex Oudendorpii edit. — *Grut. Lamp.* = Lampas artium liberalium seu Fax critica. Ed. J. Gruterus. T. 1—7. Francof. 1602—34.

*Gryph.* = Seb. Gryphius. Quae commemorantur, hausta sunt ex Oud. ed.

*Guischard*(*t*) (*Mém. milit.*) = Charles Guischardt, Mémoires militaires sur les Grecs et les Romains. Haye 1758. 4°; — (*Mém. crit.*) = Ch. Guischard, nommé Quintus Icilius, Mémoires critiques et historiques sur plusieurs points d'antiquités militaires. Berlin 1774. 4°.

*Hand* (*Turs.*) = Ferdinandi Handii Tursellinus. Vol. I—IV. Lips. 1829—45.

*HHartz* (*Adnot.*) = H. Hartz, Adnotationum ad Caesaris de B. Ciuili libros fasciculus. GP. Züllichau 1864. — *HHartz* (*Coniect.*) = Coniectanea Caesariana scripsit Henricus Hartz. Altonauiae 1886. (GP. Altona 1886.)

*Hecker* = WAAHecker, Quaestiones de commentariis Caesaris de B. Gallico. (Diss. inaug.) Groningae (1888). (Hunc libellum cum absoluto demum meo libro et partim typis expresso cognouerim, partem tantum coniecturarum recipere potui.)

*Heins.* uel *NHeins.* (*Aduers.*) = Nicol. Heinsius, Aduersariorum libri IV. Harlingae 1742. 4°. — Reliquae Heinsii coniecturae ex Oudendorpii edit. petitae sunt.

*Held* = Caji Julii Caesaris comment. de B. Gall. Mit Anmerkungen von J. C. Held. 4. Aufl. Sulzbach 1851; — Caes. comm. de B. Ciuili. Mit Anm. v. J. C. Held. 3. Aufl. Sulzbach 1834.

*Hell.* (*JB.*) = Heinrich Justus Heller, Jahresbericht über die Fortschritte der class. Alterthumswissensch. Berlin, Calvary 1891; — *Hell.* (*Ph. Suppl. 5*) = HJHeller, Kritische und exegetische Bemerkungen zu Caesars Commentarien. 5. Supplementband zum Philologus. (1885.)

*Hellwig* = Paul Hellwig, Über den Pleonasmus bei Cäsar. Pr. Berlin, Sophien-Gymnas. 1889.

*Herm.* = Hermes. Zeitschrift für classische Philologie. Berlin. Bd. 1. 1866; Bd. 26. 1891.

*HJ.* = Heidelberger Jahrbücher für Literatur. Jahrg. 1—65. Heidelberg 1808—72.

*Hist. Ztschr.* u. *Ztschr.*

*HM* u. *M.*

*EHoffm.*[1] = C. Iulii Caesaris comment. Recogn. Emanuel Hoffmann. Vol. II. Vindobonae 1857. Praefatio p. IV—LXXVI; — *EHoffm.*[2] = Caesaris comm. Iterum recogn. Eman. Hoffmann. Vindobonae 1890. Vol. I p. I—XXXV; uol. II p. III—XLVIII; — *EHoffm.* (*Stud.*) = Em. Hoffmann, Studien auf dem Gebiete der lateinischen Syntax. Wien 1884.

*FHofm.* = C. Iulii Caesaris comm. de B. Ciuili. Erklärt von Fr. Kraner. (Dritte—)zehnte Aufl. von Friedrich Hofmann. Berlin (1864—)1890. Vsus sum editt. quarta, octaua, decima; — *FHofm.* (*OBC.*) = Friderici Hofmanni de origine belli ciuilis Caesariani commentarius. Berolini 1857.

*Hold.* = C. Iuli Caesaris B. Gall. libri VII. Recens. Alfred Holder. Freiburg i. B. und Tübingen 1882.

*AHorner* (*I. II.*) = Beiträge zu Cäsar. Von Anton Horner. Pr. des Gymnas. zu Wr.-Neustadt. (*I* = Wiener-Neustadt 1878; *II* = Wr.-Neust. 1879.)

*Hotm.* (s. *Hotom.*) = Francisci Hotmani J. C. in Caesaris comm. notae renouatae (haustae ex Jungermanni edit.).

*Hug* (*JB.*) = Arnold Hug, Jahresbericht über die Fortschritte der class. Alterthumswissensch. Berlin, Calvary.

*Hzg* = C. Julii Caesaris commentariorum de B. Gall. libri VIII. Erklärt von Christian Gottlob Herzog. 2. Aufl. Leipz. 1831; — C. Julii Caesaris comm. de B. Ciuili libri III. Erkl. v. Chr. G. Herzog. Leipz. 1834.

*D. Jannoctii* coniecturae non numquam commemorantur a Jo. Mich. Bruto.

*JJ.* (= Jahns Jahrbücher) = (Neue) Jahrbücher für Philologie und Pädagogik. Leipzig, Teubner 1826—1891; — *JJ.*, *Suppl.* = Supplementband (1—17) zu den Jahrbüchern für classische Philologie. Leipz. (Teubner) 1855—90.

*JRh.* = Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande. Heft 1—89. Bonn 1842—1890.

*de Jubainville* u. *d'Arbois.*

*Jungerm.* = C. Julii Caesaris quae exstant. Editio adornata opera et studio Gothofredi Jungermani. Francofurti 1606. (Vsus sum editione altera, quae prodiit Francof. 1669, sed non raro priorem illam consului.)

*ed. Junt.* = editio Florent. (ex officina Philippi de Giunta) 1514. (Ipse hanc edit. non uidi.)

*Jur.* uel *Jurin.* u. *Bentl.*; — *Jur.* (*Addend.*) = *Bentl.* p. 567—571.

*AKayssler* = De rebus a C. Iulio Caesare apud Ilerdam in Hispania gestis, v. Kayssler. GP. Oppeln 1862.

*Kindsch.* (*Em.*) = Franc. Kindscher, Emendationes Caesarianae. Servestae 1860. (GP. Zerbst 1860.) — *Kindsch.* (*Qu.*) = Franc. Kindscheri Quaestiones Caesarianae. GP. Zerbst 1864.

*Köchly* = Gaius Julius Cäsar's Memoiren über den Gallischen Krieg. Deutsch von H. Köchly und W. Rüstow. 3. Aufl. Stuttg. 1866; — Gaius Julius Cäsar's Memoiren über den Bürger-Krieg. Deutsch von H. Köchly. Stuttg. 1868; — *Köchly* (*kl. phil. Schr.*) = Herm. Köchly, opuscula philolog. Vol. II. Lips. 1882.

*Kohl* = Franc. Theod. Kohlii Commentationes criticae. Hamburgi et Kiloni 1727.

*Kraff.* uel *Kraff.* (*Beitr.*) = Hermann Kraffert, Beiträge zur Kritik und Erklärung lateinischer Autoren. GP. Aurich 1881 et 1882.

*Kran.* = C. Iulii Caesaris commentarii. Ed. Fridericus Kraner. Lips. (B. Tauchnitz) 1861; — *Kran.*[3] = C. Iulii Caesaris comment. de B. Ciuili. Erklärt von Fr. Kraner. 2. Aufl. Berlin (Weidmann) 1860; (cf. *FHofm.*;) — *Kran.* (*Obs.*) = Frid. Kraneri Obseruationes in aliquot Caesaris locos de interpolatione suspectos. Misenae. (GP. Meissen 1852.)

*Kreyssig* = C. Iulii Caesaris comm. Adnotat. critic. adiecit Joa. Theoph. Kreyssig. Lips. 1826. (Hac editione uti mihi non licuit; quae commemorantur Kreyssigii coniecturae, eae ex Daehnii, Nipperdei aliorumque editionibus haustae sunt.)

*Krit. Bibl.* u. *Bibl.*

*Kühnast* (*Liv. Synt.*) = Ludwig Kühnast, Die Hauptpunkte der Livianischen Syntax. 2. Aufl. Berlin 1872.

*JKvičala* (*ap. Pr.*) u. *Pramm.*; — eae coniecturae, quibus additur *Listy filol.*, commemorantur in *PhW.* 3, 1137.

*Lachm.* (*ad Lucr.*) = Caroli Lachmanni in T. Lucretii Cari de rerum natura libros commentarius. ([4] Berolini 1882.)

*Lambin.* (*ad Cornel.*) = Cornel. Nepos c. commentar. Dionys. Lambini, G. Longolii, H. Magii. Francof. 1608. Fol.

*Landgraf* (*Unters.*) = Gustav Landgraf, Untersuchungen zu Caesar und seinen Fortsetzern. Erlangen 1888.

*Latinus Latinius* commemoratur a Ciacc.

*JCLaurer* = Zur Kritik und Erklärung von Caesars Büchern über den Gall. Krieg. Beiträge von J. C. Laurer. Progr. Schwabach; *Laurer* (*I*) = Schwabach 1883; *Laurer* (*II*) = Schwabach 1884.

*Lemaire* u. *Achaintre.*

*FLLentz* = Variae Lectiones. GP. Königsberg, Kneiphöf. Gymnas. 1852.

*Leodius* u. *Thomas*.

*Lippert* = C. Julii Caesaris commentarii de B. Gallico, erläutert v. J. G. Lippert. Leipz. 1835. (Raro inspexi.)

*Lips*. = C. Julii Caesaris commentarii de B. Gall. et ciuili etc. Omnia nunc opera uiri docti emendata et edita. Antverp. (Plantin.) 1586; — *Lips*. (*Pol.*) = Justi Lipsi Poliorceticon libri V; — *Lips*. (*Mil. R.*) = J. Lipsi de militia Romana libri V; — *Lips*. (*Anal.*) = J. L. Analecta siue obseruationes reliquae ad militiam; — *Lips*. (*El.*) = J. L. Electorum libri II; — *Lips*. (*Saturn.*) = J. L. Saturnalium sermonum libr. II.

*Lit. Centr.* u. *Centr.*

*Lochner* = G. W. C. Lochner, Obseruationes ad Caesaris comment. locos quosdam. Norimbergae 1828.

*HM* = H. Meusel; — *HM* (*LC.*) = Lexicon Caesarianum confecit H. Meusel. *I.* Berolini 1887; *II.* Berol. 1893; — *HM* (*JB.*) = HM in: Jahresberichte des philol. Vereins zu Berlin (Zeitschr. f. d. Gymnasialwesen 1885. 86).

*Madv.* uel *Madv.* (*AC. II*) = Jo. Nic. Madvigii Aduersaria critica ad scriptores Latinos. Hauniae 1873 p. 247—280; — *Madv.* (*op. ac.*) = Madv. opuscula academica (altera). Hauniae 1842; — *Madv.* (*Em. Liu.*) = Madv. Emendationes Liuianae. Hauniae 1860. ([2]1877.) — *Madv.* (*Kl. phil. Schr.*) = Madv., Kleine philologische Schriften. Leipz. 1875.

*Man.* uel *PMan.* uel *Manut.* = Caesaris commentarii cum correctionibus Paulli Manutii. Venetiis (Ald.) 1559.

*Mannert* = Konrad Mannert, Geographie der Griechen und Römer. Nürnberg 1788 sqq.

*Markl.* = Jer. Marklandi explicationes ueterum aliquot auctorum, in: Euripidis Supplices Mulieres c. notis Jer. Marklandi integris et aliorum selectis. (Lond. 1775) Lipsiae 1822, pag. 262—279 ed. Londin. (= p. 309—324 ed. Lipsiens.)

*Maurer* (*Cruc. phil.*) = Theodor Maurer, Cruces philologicae. GP. Mainz 1882 (etiam separatim edit. Mainz 1882).

*RMg* = Rudolf Menge; *RMg* (*LC.*) = Lexicon Caesarianum composuerunt Rud. Menge et Siegmundus Preuss. Lips. 1890; — *RMg* (*Krit. Anh.*) — Kritischer Anhang zu Caes. comm. de B. Gall. herausgegeb. v. R. Menge. Gotha 1885; — *RMg* (*Qu.*) = Quaestiones Caesarianae. Scrips. R. Menge. GP. Eisenach 1883; — *RMg* (*Rel.*) = R. Menge, Über das Relativum in der Sprache Cäsars. GP. Halle a. S. (Lateinische Hauptschule) 1889.

*MMiller* = Max Miller, Kritische und exegetische Beiträge zu Caesar. Pr. Aschaffenburg 1874.

*Mn.* (*Mnem.*) = Mnemosyne. Tijdschrift voor classieke litteratur. Deel 1—11. Leyden 1852—62; Nova series. Vol. 1—19. Lugd. Bat. 1873—91. (*Mnem.* = 1852—62; *Mn.* = Nova series 1873—91.)

(*Th*)*Momms.* (*CIL*) = Theodor Mommsen, Corpus Inscriptionum Latinarum; — *Momms.* (*RG.*) = Th. Mommsen, Römische Geschichte. Berlin, Weidmann. (Vsus sum editione quinta 1868. 69); — *Momms.* (*RSt.*) = ThM., Römisches Staatsrecht. Leipz. [1]1871—87; [2]1876. [3]1887. — (Paucae Mommseni coniecturae commemorantur in Kraneri edit. Weidmanniana.)

*Montan.* = C. Iulii Caesaris quae exstant, opera et studio Arnoldi Montani. Amstelod. 1661. (Raro inspexi.)

*Mor.* (*Morus*) = C. Iulii Caesaris comment. Curauit editionem Sam. Fr. Nathan. Morus. Lips. 1780. (Plerumque usus sum editione Oberliniana, ipsius Mori editionem nonnumquam inspexi.)

*Morstadt* = Robert Adolf Morstadt, Abhandlung, worin viele Bruchstücke anderer Werke, die sich in Cäsar's Bücher vom Bürgerkriege eingeschlichen haben, nachgewiesen werden. GP. Schaffhausen 1850.

*BMüller* = Bernhard Müller, Zur Kritik und Erklärung von Caesars gallischem Kriege. Pr. Kaiserslautern 1877.

*HJMüller* (*Symb.*) = Hermann Johannes Müller, Symbolae ad emendandos scriptores Latinos. Partic. II, in: Festschrift zu der 2. Säcularfeier des Friedrichs-Werderschen Gymnasiums. Berlin 1881.

(*IwMüller* = Iwan Müller, in: Eos, Süddeutsche Zeitschr. f. Philol. u. Gymnasialwesen. I. Würzburg 1864, p. 65 sqq.)

*RMüller* (*JB.*) = Richard Müller, in: Jahresberichte des phil. Vereins zu Berlin. (ZG. 1875. 1878.)

*Muret.* (*V. L.*) = M. Antonii Mureti Variarum Lectionum libri XIX. (Vsus sum edit. Ruhnken. Lugd. Bat. 1789.)

*Muséon* = Le Muséon. Revue internationale. Tome 1—10. Louvain 1882—91.

*Napol.* = (Napoléon III.) Histoire de Jules César. Tome II. Paris 1866.

*Nicas.* = Nicasius Ellebodius Casletanus. Eius coniecturae commemorantur in editione Jungermann. (ab Aldo Manutio, Ciacc. aliisque.)

*Nipp.* uel *Np.* = C. Iulii Caesaris commentarii. Carolus Nipperdeius recensuit, optimorum codicum auctoritates annotauit, quaestiones criticas praemisit. Lips. 1847.

*Oberl.* = C. Iulii Caesaris comment. Post Cellarium et Morum denuo curauit Ier. Iac. Oberlinus. Lips. 1805.

*Oehl.* = C. Iulii Caesaris comment. Recogn. Franciscus Oehler. Lips. 1850.

*ÖZ.* = Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien. Jahrg. 1—42. Wien 1850—91.

*Oud.* = C. Iulii Caesaris . . . comment. c. integris notis Dionysii Vossii, Joannis Davisii, et Samuelis Clarkii. Cura et studio Francisci Oudendorpii. Lugd. Bat. et Rotterodami 1737. 4°. (2 uoll.)

(*Octauii*) *Pantagathi* et *Passeratii* coniecturae inueniuntur ap. Oud.

*Paul* = C. Iulii Caesaris comment. de Bello Ciuili. Edid. Guilelm. Theod. Paul. Editio maior. Vindobonae, Pragae, Lipsiae 1889. (Quae lunulis (        ) inclusa sunt, ea aut dubitanter proposuit P. aut nunc improbat.)

*Perizonii* coniecturas petii ex Oud. edit.

*Petavius* (*ad Themist.*) = Themistius cum commentario. D. Petavii. Paris. 1618. 4°.

*SPetitus* (*Obseru.*) = Sam. Petiti Obseruationum libri III. Paris. 1642. 4°.

*Ph.* = Philologus. Zeitschrift für das klassische Alterthum. Jahrg. 1—49. (Stolberg) Göttingen 1846—91. (*Suppl. 5* = Fünfter Supplementband 1885.)

*PhA.* = Philologischer Anzeiger. Hggb. v. E. v. Leutsch. Band 1—17. Göttingen 1869—87.

*PhR.* = (Neue) Philologische Rundschau. Hggb. v. C. Wagener u. E. Ludwig. Bremen 1881—85; Gotha 1886—91.

*PhW.* = Berliner Philologische Wochenschrift. Jahrg. 1—11. Berlin, Calvary 1881—91.

*Pighii* mentio fit ap. D. Voss.

*Pluyg.* = Guil. Georg. Pluygers, Ad Caesarem, in: Mnemosyne, noua ser. uol. IX (1881) p. 1—12.

*Pr.* = Programm.

*Pramm.* = C. Iulii Caesaris comm. de Bello Gall. edid. Ignatius Prammer. Pragae, Lipsiae 1883 p. V—XX; — *Pr.*[2] = edit. altera Lips. 1887 p. XXI. XXII; — *Pr.* (*Lexikogr.*) = Ignaz Prammer, Zur Lexikographie von Caesar de B. Gall. Pr. des Staatsgymnas. im VIII. Bezirke Wiens. Wien 1884.

*Procksch* (*CT.*) = A. Procksch, Die consecutio temporum bei Cäsar. Pr. Eisenberg 1874. (Leipz., Teubner 1874.)

*Queck* = C. Iulii Caesaris comment. de Bello Ciuili l. III. Erklärt von Gustav Queck. Jena 1853.

*RB.* = Revue de l'instruction publique en Belgique.

*RC.* = Revue critique d'histoire et de littérature. 1.—25. année. Paris 1866—91.

*Rev. celt.* = Revue celtique (fondée par H. Gaidoz. 1870—85.) Publiée sous la direction de H. d'Arbois de Jubainville. Paris.

*Class. Rev.* = The Classical Review. Vol. 1—5. London 1887—91.

*Rhellic.* = Joh. Rhellicani (Tigurini) in Caesaris comm. annotationes (haustae ex Jungermanni edit.)

*B. Rhenan.* = Beati Rhenani Rerum Germanicarum libri III. Basil. 1551. Fol.

*RhM.* = Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge. Frankf. 1842—91. (Jahrg. 1—46.)

*Barth. Ricius* commemoratur ab Oudendorpio.

*Riv. di Fil.* = Rivista di Filologia e d'Istruzione classica. Torino, Loescher.

*Robortellus* = Fr. Robortelli annotationes, in Gruteri Lampade, tom. II. Francof. 1604.

*RPh.* = Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes. Tome 1—15. Paris 1877—91.

*Rub.* uel *Rubenius* (*El.*) = Phil. Rubenii Electorum libri II. Antverp. 1608. 4°.

*Rüstow* = W. Rüstow, Heerwesen und Kriegführung C. Julius Cäsars. 2. Aufl. Nordhausen 1862.

*JRutgers.* = Jani Rutgersii Variarum Lectionum libri VI. Lugd. Bat. 1618. 4°.

A. H. de *Sallengre*, Nouus Thesaurus antiquitatum Romanar. Venet. 1735. Fol.

*Sambuc.* = J. Sambuci in comm. J. Caesaris lectiones et spicilegia quaedam (petit. ex Jungerm. edit.).

*Scal.* = C. Iulii Caesaris quae extant. Ex emendatione Ios. Scaligeri. (Vsus sum plerumque editione Elzeviriana, quae prodiit Amstelod. 1661, aliquamdiu edit. Elzevir. anni 1635; ubi uisum est, inspexi edit. Janssonianam, Amsterodami 1628.)

*OSchambach* (*Reit.*) = Schambach, Die Reiterei bei Caesar. GP. Mühlhausen in Thüringen 1881.

*Jo. Scheffer*, De militia nauali ueterum libri IV. Ubsaliae 1654. 4°.

*Schelius* (*ad Hygin.*) = Hygini Gromatici . . . quae exstant c. not. R. H. S. (= Ratboldi Hermanni Schelii) Amstelod. 1660. 4°.

*Schleussinger* (*Rheinbr.*) = August Schleussinger, Studie zu Caesars Rheinbrücke. München 1884. (Separat-Abdruck aus d. Blättern f. d. bayer. Gymnasialschulwesen.)

*Schn.* = Commentarii de bellis C. Iulii Caesaris. Recens. et

illustr. Car. Ern. Christ. Schneider. Pars I. Halis 1840. Pars II. Halis 1849—1855.

*HSchn.* = Henricus Schneider, Loci Caesaris de Bello Ciuili commentariorum nonnulli explicati et emendati. Dissert. inaug. Vratislauiae 1859.

*RSchn.* (*JB.*) = Rudolf Schneider, Jahresberichte des philol. Vereins zu Berlin (ZG. 1885—1891); — *RSchn.* (*Ilerda*) = Rud. Schneider, Ilerda. Ein Beitrag zur römischen Kriegsgeschichte. Berlin 1886.

*Schnell* = J. R. Schnell, Specimen obseruationum in Caesaris comment. Basileae 1789. 4°.

*Schweiz. Anz.* = Anzeiger für schweizer. Geschichte und Altertumskunde.

*Seebode's Archiv* = Archiv für Philologie und Pädagogik. Leipz., Teubner 1832—53.

*St.* = C. Iulii Caesaris rerum ab se gestarum commentarii. Lutetiae. Ex officina Rob. Stephani. 1544.

*Achillis Statii* coniecturae proferuntur a Ciacc. et Hotm. et Dav.

*Steuchus* Eugubinus commemoratur ab Hotmano.

*Stoephasius* = Caesaris comm. ed. Joa. Chr. Stoephasius. Magdeburg. (1815.) 1819. (Quae commemorantur, hausta sunt ex Daehnii edit.)

*Stoffel* = Stoffel, Histoire de Jules César. Guerre civile. 2 Vol. Paris 1887.

*Wiener Studien*, Zeitschrift für classische Philologie. Wien 1879—91.

*Taylor*, *Lectiones Lysiacae* in: Lysias ed. Taylor. Londini 1739 (et Oratores Graeci ed. Reiske VI p. 219 sqq. Lips. 1772).

*Terpstra* = D. Terpstra, Obseruationes Criticae in Caesaris Commentarium de Bello Ciuili. (Miscellanea philologa. Ediderunt gymnasiorum Batauorum doctores societate coniuncti. Ultraiecti 1854. p. 36—75.)

*Thomann* = Konr. Thomann, Der französische Atlas zu Cäsars gallischem Kriege. Progr. der Kantonsschule in Zürich; *Thomann* (*I*) = Zürich 1868; *II* = 1871; *III* = 1874.

Hubertus *Thomas* Leodius, De Tungris et Eburonibus. Argentorati 1541.

*Tidskr.* = Tidskrift for Philologi og Pädagogik. 1—10. Kjöbenhavn 1860—73.

*Rob. Titius* (*Controuers.*) = Robert Titius, Locorum controuersorum libri X. Florent. 1584. 4°.

*Turneb.* (*Aduers.*) = Adriani Turnebi aduersariorum tomi III. Argentinae 1599. Fol.

*Ukert* (*Geogr.*) = Fr. Aug. Ukert, Geographie der Griechen und Römer. Weimar 1816–46.

*Urs.* uel *Ursin.* = Fuluii Ursini (Romani) notae in Caesaris comment. (haustae ex Jungermanni editione.)

*Valesius* = Hadriani Valesii Notitia Galliarum. Paris. 1675. Fol.

*Vasc.* = C. Iulii Caesaris rerum ab se gestarum commentarii. Parisiis. Ex officina Michaëlis Vascosani 1543; — *mg. Vasc.* = margo editionis Vascos.

*uett. edd.* u. *edd.*

*PVict.* uel *Victor.* = Petri Victorii Variarum et antiquarum lectionum libri XXXVIII. Argent. 1609.

*Vielh.* (*Beitr.*) = Leop. Vielhaber, Beiträge zur Kritik des Cäsarianischen bellum ciuile etc. Progr. d. Theres. Akad. Wien 1864; — *Vielh.* (*Spec. emend.*) = L. Vielhaber, Specimen emendationum (der 18. Philologen-Versammlung gewidmet). Wien 1858. (Hunc libellum inspicere non potui.)

*Voss.* = Dionysii Vossii animaduersiones in Caesaris comment. (Eas hausi ex Oudendorpii edit., non numquam Davisii et Graevii edit. inspexi.)

*Walther* = C. Iulii Caesaris de bello Gallico comment. Recens. H. Walther. Paderbornae et Monasterii 1887; — *Walther* (*Pr.*) = H. Walther, De Caesaris codicibus interpolatis. Pr. Grünberg i. Schl. 1885.

*Wasse* = Sallust. recens. Jos. Wasse. Cantabrig. 1710.

*WCorr.* u. *Corr.*

*AWeidner* (*Pr. FrWG.*) = AWeidner, Criticarum scriptionum specimen. Pr. Köln, Friedr.-Wilh.-Gymn. 1864.

*Whitte* = Gaji Julii Caesaris de bello Gallico comm. Recens. Ioannes Kofod Whitte. Havniae 1844 p. III—XXXI; — *Whitte*$^3$ = ed. tertia. Hauniae 1877.

*Wiener Studien* u. *Studien.*

*WklPh.* = Wochenschrift für klassische Philologie. Jahrg. 1—8. Berlin 1884—91.

*Wölff.* = Henricus Wölffel, Emendationes ad Caesaris libros de bello ciuili. Norimbergae. (GP. Nürnberg.) *I* = 1865; *II* = 1866.

*ThWopkens* (*Lect. Tull.*) = Thomae Wopkens Lectionum Tullianarum libri III. Iterum edid. F. Handius. Jenae 1829.

*Wsbg* = Alb. Sadolinus Wesenberg, Emendat. Ciceronis epistolarum. Dissert. inaug. Hauniae 1840.

*Zander* (*V. VI.*) = C. L. E. Zander, Andeutungen zur Geschichte des Römischen Kriegswesens. Fünfte (sechste) Fortsetzung. Pr. Ratzeburg 1859. 1864.

*ZAW.* = Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft. 1834 Giessen; 1835–42 Darmstadt; 1843 Marburg; 1844—54 Cassel.

*ZG.* = Zeitschrift für das Gymnasialwesen. Jahrg. 1—45. Berlin, Weidmann 1847—91.

*Histor. Ztschr.* = Historische Zeitschrift. Hggb. v. H. v. Sybel. München (und Leipzig) 1859—91.

Reliqua suo loco accuratius indicantur.

---

# Codicum notae.

*A* = Bongarsianus I. s. Amstelodam.
*Ashb.* = Ashburnhamensis
*B* = Parisinus I.
*C* = Vossianus I.
*D* = Egmondanus
*E* = Vratislauiensis I.
*H* = Gottorpiensis s. Hauniensis II.
*M* = Vaticanus 3864
*N* = Petauianus
*O* = Dresdensis I.
*Q* = Moysiacensis
*X* = *AQBMah* } in B. Gall.
α = *AQBM* } in B. Gall.
β = *ah(fl)* } in B. Gall.
*a* = Parisinus II. s. Thuaneus
*b* = Leidensis I.
*c* = Scaligeranus
*d* = Cuiacianus
*e* = Hauniensis I.
*f* = Vindobonensis I.
*h* = Vrsinianus
*i* = Andinus
*k* = Oxoniensis
*l* = Riccardianus s. Florentinus
*z* = archetypus codicum *afhl* (in B. Ciuili)
*rec.* = cod. quidam recens
*recc.* = codices non nulli recentes

---

# Bellum Gallicum.

## Liber I.

**cap. 1.** § 1 aliam] alteram *Aimoin.*, *Hotm.*

§ 3 saepe commeant] commetant *ThBergk* (*Ph. 30, 681*).

§ 4 *uerba* qua de causa Heluetii . . . bellum gerunt *del. J. C. H(arenberg?)* (*Miscell. Lipsiens. noua, Lips. 1743 uol. II 304*); *ab Hirtio addita esse suspicatur RMg* (*Rel. p. 17*); ¶ proeliis] bellis *NHeinsius* (*ap. Oud.*); ¶ cum aut] dum aut *Ciacc.*

§ 5—7 *uerba* eorum una pars . . . et septentriones *spuria esse censet ThEBacher* (*BB. 2, 118 sqq.*); *defendit AMiller* (*BB. 3, 5 sqq.*).

§ 5 eorum] (earum *uel*) harum *Jurin.*; earum *Grosse* (*GP. Stendal 1827, 3*); *del. Kraff.*; — eorum una pars] eius una pars *Ciacc.*; ea pars *Pramm.* (*ÖZ. 34, 252*); *hoc improbat KZelger* (*ÖZ. 35, 593*); una uero pars *Metzger* (*BB. 20, 220*); ¶ continetur] contineturque *Ald.*; ¶ Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam *Ald.*; oceanum finibus belgarum attingit. etiam *X*; ¶ (Oceano ⟨mari⟩ *Oud.*)

§ 6 in septentrionem *X*; in septentriones *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Stange* (*Pr. Friedland 1881, 3*); ¶ solem *del. Ursin.*

§ 7 Aquitani a G. fl. ad P. m. et eam p. O., qui(?) uergit ad Hispaniam, pertinent; spectant(?) ad occasum solis *Ciacc.*; ¶ et eam partem] et ad eam partem *Aim.*; *Hotm.*; ¶ quae est ad Hispaniam] quae adluit Hisp. *Jurin.*

**cap. 2.** § 1 m. messala et p. m. pisone *X*; M. Messala et Pupio M. Pisone *Oud.*; M. Messala et M. Pupio Pisone *Hold.*; M. Messala, M. Pisone *GLahmeyer* (*Ph. 22, 67*); M. Messala, [et P.] M. Pisone *MBonnet* (*RC. 1881, 349*); Pupio *etiam Heller improbat* (*Ph. Suppl. 5, 351 sq.*); ¶ ciuitati] ei *uel* eis *uel* eis ita *Hotm.*

§ 3 natura] tuti *add.* $B^{a}h^{2}$ *et uett. edd.*; *del. Ursin.*, *Hotm.*, *Dav.*, *Clark.*; ¶ continerentur $h^{2}$; *uett. edd.*, *Ciacc.*, *Hotm.*

§ 4 qua ex parte *X*; *defendit Np.* (*p. 50—52*); qua de causa *recc.*; *uett. edd.*; *Schn.*; qua re *Oud.*; qua pro re *EHoffm.*[1]; quo aperte *EHoffm.*[2]; qua ex re *i*; *Pramm.* (*ÖZ. 35, 191*); qua ex parte re *Kraff.*

**cap. 3.** § 2 confirmant] conferunt *JKvíčala*; constituunt *Pramm.*

§ 3 ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. is sibi] *uerba* ad éas res conficiendas *et* deligitur. is *del. Grut.*, *Whitte*[1]; *id prob. HAKoch* (*ZG. 15, 597*), *Hell.* (*Ph. 31, 318*), *EHoffm.*[2]; ad eam rem conficiendam O. del. is sibi *Kraff.*; ad ea Org. deligitur. is ubi *Morus*; ad amicitias conciliandas O. del. is sibi (*aut quaedam omissa esse censet*) *ADederich* (*ZAW. 1837, 1119 sq.*); ad eas res [conficiendas] (*uel* peragendas) Org. del.; is sibi *JKvíčala* (*Listy filol. 10*); ad exteras res constituendas Org. del. is sibi *Heller* (*PhA. 15, 248 sq.*); Orgetorix ubi *Kreyssig*; Orgetorix igitur ubi *Held*; ad eas res (legatus) Orgetorix deligitur. is (ubi) *Apitz*; *Ciacc. uerba* ad eas res confic. *errore repetita, genuina Caesaris uerba extrusa esse arbitratur*; *quem sequitur Eussn.* (*BB. 20, 263*); *improbat KZelger* (*ÖZ. 35, 593 sq.*); ¶ is sibi legationem . . . suscepit] is (igitur) ubi leg. . . . suscepit *uel* is sibi leg. . . . suscipit *Dav.*; is ubi leg. . . . suscepit *Hxg.*

§ 4 senatu populi Romani] senatu populoque Rom. *uett. edd.*; ¶ quod pater ante habuerat *del. Kraff.*

§ 5 in ciuitate] sua *add. uett. edd.*; ¶ conetur *St.*; ¶ *uerba* persuadet *et* (§ 6) illis probat „*e glossa interpretum sumpta*“ *arbitratur Hotm.*; *item Grut.*

§ 8 occupato *del. Ciacc.*; ¶ potiri] imperio *add. A*[2]; *Vielh.* (*ÖZ. 12, 46*); — Galliae ⟨imperio⟩ *RSchn.* (*ZG. 40, 429 sq.*), *APolaschek* (*ÖZ. 42, 306*).

**cap. 4.** § 1 est] ut est *uett. edd.*, *quod necessarium esse censet ADederich* (*ZAW. 1837, 1121*); ¶ ea res est] ea re *Oud.*

§ 2 dictionis] dictioni *Paul* (*ad BC. 3, 33, 1*).

**cap. 5.** § 4 Rauracis] Rauricis *Ciacc.*, *Glück* (*141 sqq.*); ¶ Noreiamque] Noricumque *Glar.*; ¶ oppugnabant *Kraff.*

**cap. 6.** § 1 erant ⟨autem⟩ *Dav.*; ¶ Rhodanum] Rhenum *St.*, *Morus*; Danum *Depping* (*ap. Daehn.*); *quod probat Daehne.*

§ 2 ⟨populo Romano⟩ pacati *Ber.*, *Ald.*

§ 3 est *del. Daehne*; ¶ finibus] est *Daehne*; ¶ Genaua *Momms.*, *Glück;* genua *X*; Geneua *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

**cap. 7.** § 2 potest *del. Hotm.*; (*om. ed. pr.*)

§ 3 principem *a*[1]*f*; *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.;* principum *ahl*; *RMg* (*Relat. 6*).

§ 6 si id nollent *vGöl. 8*; [2]*7*; *improbat Dt.* (*JJ. 82, 384.*)

**cap. 8.** § 1 ea *del. Apitz*; ¶ qui in flumen Rhodanum influit] qua in fl. Rh. infl *Hotm., Dav., Jurin., Morus, EHoffm., Köchly, Kraff.* (*p. 37*); qui *tuetur Heller* (*Ph. 19, 488 sq.*), *ThMomms.* (*Herm. 16, 445*); qui in fl. Rh. infl. *del. Whitte*(²?),³, *Gitlb.*; *quod probat Pramm.* (*ÖZ. 35, 917*); qua fl. Rhodanus fluit (*uel* profluit) *Np.* (*p. 52*) *haesitans*; *Kran.* (*Obs. 8. 9*); quem flumen Rhodanum influit *Glar., B. Rhenanus; quod probat Dav., refutant Hotm., Schn.*; ¶ qui fines Sequ. ab H. diuidit *del. Voss.; tuetur Jurin.*; — montes [Iuram, qui fines S. ab H. diuidit] *Morus*; ¶ XVIIII *HM*; decem nouem *X*; decem et nouem *Vasc., St.*; decem [nouem] *Voss., Cluver., Dav., Mor., Apitz.*

§ 2 posset *uett. edd., Whitte*¹, (*Schn.,*) *Np.* (*p. 790*); possit *X*; *AHorner* (*I 11*).

§ 3 more et exemplo, populi R. ⟨iniussu⟩ *Hotm.*; ¶ conarentur *Kran.*¹, *Procksch* (*CT. 21*); conentur *X*; *Hug* (*JB. 2, 1160 sq.*),*AHorner* (*I 11 sq.*)

§ 4 ⟨alii⟩ nauibus *Hotm.*; *quod improbant JFGron.* (*ad Liu. III 37, 8*), *Schn.*; ¶ factis ⟨alii⟩ *Lips., Scal.*

**cap. 9.** § 2 cum . . . possent *rec.*; *uett. edd.*; cum . . . poterant *X*; quoniam . . . poterant (*Schn.,*) *Vielh.* (*ÖZ. 12, 47*), *AHorner* (*I 12 sq.*); ¶ ⟨hoc⟩ impetrarent *uett. edd.*

**cap. 10.** § 1 renuntiatur] nuntiatur *Lips., Scal.*; ¶ Santonum] Sontiatum *Kraff.*

§ 4 Centrones et Garoceli *uett. edd.*

§ 5 ab Ocelo, quod est ⟨oppidum⟩ *RSchn.* (*PhW. 5, 918; JB. 13, 391*); ab ⟨oppido⟩ Ocelo, quod est *Walther*; *improb. RMg* (*PhR. 1887, 394*); ¶ sebusianos *X*; Secusianos *St.*; Segusianos *Lips., Scal.*; Segusiauos *ABernard* (*Mém. de la Soc. des Antiquaires de France 18, 341 sqq.*), *Np.* (*p. 792*).

**cap. 11.** § 2 rogatum auxilium *del. Kléyn* (*Obs. crit. in Caes. 29*).

§ 4 haedui ambarri *X*; Hedui Ambarri⟨que⟩ *ed. pr., Ber., Ald.*¹; ⟨quo⟩ Hedui, Ambarri ⟨quoque⟩ *Ald. corr., Vasc., St.*; ⟨quo⟩ Haedui, Ambarri *RMg* (*Qu. 3 sq.*); [Haedui] Ambarri *Ciacc., Grut., Mor., Apitz, Vielh.* (*ÖZ. 12, 47*), *Heller* (*Ph. 31, 531*), *Dittenb.*; Heluii Ambarrique *Clark.*; Haeduis Ambarri (*uel* adducti Ambarri) *Kraff.*; ⟨atque⟩ Haedui, Ambarri *Walther*; *quod probat RMg* (*PhR. 2, 725*).

§ 5 ⟨ex⟩ fuga se *RSchn.* (*PhW. 4, 1606*).

§ 6 Santonos] Santones *uett. edd.*

**cap. 12.** § 3 eorum *del. Brantius, Grut., Apitz.*

§ 4 appellatur *b*; *Daehne*; ¶ nam omnis c. H. in qu. p. diuisa est *del. Paul* (*ZG. 35, 273 sq.*); *defendit Dittenb.,*

*Laurer* (*II 10 sq.*), *RSchn.* (*JB. 12, 227*), *Hellwig* (*p. 23 sq.*); ¶ (quattuor] quatuordecim *Hotm.*)

§ 5 hic pagus unus cum domo exisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium consulem interfecerat *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*; hic pagus unus, cum d. exisset p. n. memoria, L. C. c. int. *recc. edd.*; hic pagus, unus cum d. e. p. n. memoria, L. C. c. interf. *Kraff.*

**cap. 13.** § 1 (possit *Oud.*)

§ 2 *uerba* ut flumen transirent *spuria uidentur Ciacc.*; *tuetur Dav.*; ¶ illum] Caesarem *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 3 eos *del.* (*Oud.*,) *Apitz.*

§ 5 adortus esset] adortus uicisset *uel* adortus eum fugasset *Ciacc.*; ¶ *aut uerba* ob eam rem *post pron.* ipsos *conlocanda aut praepos.* ob *delendam censet Kraff.*

§ 6 uirtute contenderent quam dolo aut insidiis niterentur *Dint.* (*Qu. 17 sqq.*); *id probat Eussner* (*JB. 10, 115*); uirtute contenderent quam dolo aut insidiis uterentur *RSchn.* (*PhW. 4, 1442*); uirtute quam dolo atque insidiis niterentur et contenderent *Bentl.*; uirtute niterentur quam dolo contenderent aut insidiis *JKvíčala* (*Listy filol. 10*; *cf. PhW. 3, 1137*); aut insid. niter. *del. Apitz* contenderent atque *Daehne*; contenderent *del. Grut.*, *Dav.*, *HAKoch* (*ZG. 15, 598*); (contendere *Ciacc.*;) *codicum scripturam defendunt Heller* (*Ph. 19, 501 sq. et Ph. Suppl. 5, 359*) *atque RMg* (*PhR. 2, 725*).

§ 7 ac memoriam *Hotm.*, *Bentl.*; ¶ memoriae proderetur *Faern.*, *Ursin.*, *Bentl.*

**cap. 14.** § 1 legati Heluetii *del. Ciacc.*, *Grut.*, *Oud.*, *Apitz.*

§ 3 memoria *Brant.*

§ 4 se tandiu *uett. edd.*; ¶ tulisse iniurias *uett. edd.*; iniurias intulisse *Pramm.* (*ÖZ. 35, 191*), *RSchn.* (*PhW. 4, 1023*).

**cap. 15.** § 3 ex nouissimo *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Apitz*, *Whitte*; *id probat Heller* (*Ph. 19, 481*); a nouissimo *Pramm.* (*ÖZ. 35, 191 sq.*); etiam nouiss. *ed. pr.*, *Ber.*; et nouiss. *tuetur RSchn.* (*PhW. 4, 296*); ¶ proelio *del. Grut.*, *Oud.*, *Apitz.*

§ 4 rapinis *delend. cens. Pramm.*; ¶ pabulationibus *del. Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*, *Voss.*, *Paul* (*ZG. 32, 164*); *quod prob. Geyer* (*JB. 5, 351*), *RSchn.* (*PhW. 4, 296*); *defendunt Dav.*, *Heller* (*Ph. Suppl. 5, 354 sq.*), *RMg* (*Rel. p. 19*); ¶ populationibus *del. Oud.*, *Whitte*, *Pluyg.*, *Kvíčala*, *EHoffm.*[2]

**cap. 16.** § 2 dictum [est] *Oud.*

§ 4 conferri] conquiri *JLange* (*JJ. 143, 202 sq.*)

§ 5 intellexit ⟨Caesar⟩ *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ magistratu *Ciacc.*, *Clark.*, *Oud.*; ¶ praeerat *Nicasius Ellebodius*, *Ciacc.*,

*Hotm.*; praeerant *X*; *Mowat* (*Rev. celt. 5, 121 sqq.*) *et Serrure* (*Muséon 5, 578*); ¶ quem *del. Grut.*

§ 6 frumentum *add. Pramm. post uerba* quod cum, *Dint. post uerb.* sumi; ¶ sumi possit *HM* (*JB. 12, 287*); ¶ *uerba* multo etiam gr. qu. s. dest. queritur *del. HAKoch* (*ZG. 15, 598*) *et Gitlbauer*; *quod prob. Pramm.* (*ÖZ. 35, 917*), *improb. Heller* (*Ph. 19, 500 sq.*)

**cap. 17.** § 1 priuati *St., Ciacc., Jurin.* (*567*), *Whitte*; *improbat Apitz*; ¶ ipse *Ciacc. et Eussn.* (*BB. 20, 263*).

§ 2. 3 conferant, quod debeant; praestare, si *Heller* (*Ph. 31, 319*) *et Madu.*; *uerba* quod *et* debeant *del. Lippert*, (*olim Madu.*,) *Whitte, HAKoch* (*ZG. 15, 598*); conferant, quod praest. debeat, si *Hzg, Schn., AHorner* (*I 14 sqq.*); conferant, quod praestare dicant *Faern., Dav., ADederich* (*ZAW. 1837, 1126 sq.*); ¶ iam] ipsi *Jurin.*; ¶ obtinere non possint *Hotm.*; obt. n. possent *X*; *AHorner* (*I 17 sq.*); ¶ conferant, quod praestare debeant; si ... non possint, ... praeferre, neque dubitare, quin *Daehne et Nipp.* (*52 sq.*); debeant (*post u.* dubitare) *del. etiam* (*Oud. et*) *Hell.* (*Ph. 19, 473 et 31, 319*); – neque dubitare debere *Clark., Apitz, FRamorino* (*Riv. di Filol. 19, 295 sq.*); neque dubitari debere *Jurin.*; neque dubitare debeant *X*; *AHorner* (*I 14 sqq.*).

§ 6 necessario rem coactus *rec.*; *ed. pr.*; necessario rem [coactus] *Faern., Oud., Pluyg.*; necessaria re coactus *HAKoch* (*ZG. 15, 598*), *EHoffm., Dittenb., AHorner* (*I 18 sqq.*); necessitate coactus rem *Bentl.*; necessario rem uocatus *Schenkl* (*ap. Pramm.*); necessariam rem coactus *X*; *tuentur Kran.* (*Obs. 12 sq.*), *Hell.* (*Ph. 31, 319*), *RMg* (*PhR. 2, 683 sq.*)

**cap. 18.** § 1 iactari] tractari *b*; *HM* (*LC. II 2190*).

§ 2 ab aliis [quaerit] *Lips., Scal.*

§ 3 ⟨in⟩ compluris *HGilbert* (*JJ. 129, 414*); ¶ liceri *Ald.*; licere α; dicere β.

§ 4 et suam] immensum *Lips.* (*ap. Oud.*)

§ 9 ⟨in⟩ imperio (*Ciacc.*,) *Whitte.*

§ 10 Caesar inquirendo, initium fugae proelii equestris aduersi ... a Dumnorige atque eius equitibus factum esse ... eorumque fuga *Vasc.*; Caesar inquirendo, proelio equestri aduerso, quod pauc. a. d. esset factum, initium fugae factum *Hotm.*; in quaerendo Caesar, quod proelium aduers. pauc. a. dieb. fuisset, initium fugae factum *Bentl.*; — quod proelium] quom pr. *Dav., Oud.*; — eius *del. Dav., Oud.*; ¶ initium eius fuga *Apitz*; ¶ equitatu *Ciacc.*

**cap. 19.** § 1 fecisse a magistratu *Kraff.*

§ 3 Troucillum *Hold.*; troaucillum *X*; Troacillum *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; Procillum *P. Manut.*, *Ursin.*

§ 4 Gallorum *del. HM* (*LC. II 1174*); (Haeduorum *HM* (*LC. I 1368*).

**cap. 20.** § 5 „*pro* rogat *substituendum est aliud uerbum*" *Ciacc.*; ¶ ostendit *del. Ciacc.*

§ 6 quae ⟨ille⟩ in eo repr. *Paul* (*ZG. 32, 193 sq.*); *quod improbat AHorner* (*I 22 sq.*), *Geyer* (*JB. 5, 369 sq.*); ¶ dicit *del. Hotm.*

**cap. 21.** § 1 cognoscerent *Ald.*, *Vasc.*; cognosceret *codd.*

§ 2 propraetore] propere *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Hotm.* (*Oud.*); ¶ his ducibus *X*; *defendit Vielh.* (*ÖZ. 15, 34*); iis duc. *recc.*; *plur. edd.*; iisdem duc. *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 4 et in exercitu] quique in exercitu *uett. edd.*

**cap. 22.** § 1 a Labieno *Nipp.*; a lucio labieno *codd.*; a T. Labieno *uett. edd.*

§ 2 a Gallicis] e Gallicis *Apitz*; a *del. ed. pr.*, *Hotm.*, *Dav.*, *Whitte*; Gallicis *del. Kraff.*

§ 3 prope] propter *k*; *Oud.*

**cap. 23.** § 1 exercitu *Ciacc.*; ¶ existimauit ⟨et⟩ iter *Vasc.*, *St.*, *Scal.*; existimans iter *Jurin.*; existimauit; ⟨itaque⟩ iter *HM.*

§ 3 siue eo quod] eo *del. Ciacc.*

**cap. 24.** § 2 ueteranorum *X*; *defendit Schn. et Hell.* (*Ph. 31, 319 sq.*); ueteranarum *Victor.*, *Ciacc.*, *Nipp.* (*p. 54*), *HAKoch* (*ZG. 15, 594*), *Vielh.* (*ÖZ. 15, 34*); ¶ ita uti supra se(d) in summo iugo duas legiones . . . et omnia auxilia conlocari ac totum montem hominibus compleri et interea sarcinas . . . conferri et . . . muniri iussit *codd.*; [ita uti supra] sed *&c. Oud.*, *JGoerlitz* (*p. 4*), *Apitz*, *Nipp.* (*p. 53 sq.*), *Hell.* (*Ph. 31, 320*); ita uti supra; sed *&c. Schn.*, [ita uti] supra sedere in summo iugo *&c. EHoffm.*[1]; [ita uti] supra eas in summo iugo *&c. EHoffm.*[2]; atque super eas in s. iugo *&c. WWeissenborn* (*ZAW. 1845, 58 sq.*); ita uti supra se in s. iugo . . . collocarit ac tot. m. h. complerit. Interea sarcinas . . . conferri . . . iussit *ed. Junt.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ita uti supra se in s. i. . . . collocaret ac tot. m. h. compleret; interea sarc. *&c. Graevius*, *Vielh.* (*ÖZ. 12, 47*), *Hug* (*RhM. 17, 154 sq.*); [ita uti supra se] in summo iugo . . . collocauit ac totum m. h. compleuit; [interea] sarcinas . . . iussit *Pramm.* (*ÖZ. 34, 253*; *36, 594*); [ita uti supra] sed in summo iugo . . . collocari ac t. m. h. compleri, impedimenta et sarcinas . . . conferri . . . iussit. Interea Heluetii *Köchly*; impedimenta (*pro* inter ea) *etiam KThomann* (*JJ. 91, 697*); atque supra se . . . collocauit ac t. m. h. compleuit; interea sarcinas . . . conferri . . . iussit *Kran.* (*Obs.*

*14 sqq.*); *improb. Hug* (*RhM. 17, 154 sq.*); [ita uti supra] sed (*suspectum ei uidetur*) in summo iugo . . . collocari [ac tot. m. h. compleri] et inter ea sarcinas . . . conferri . . . iussit *Whitte*; inter ea *etiam vGöl.* (*24*; *²25*) *scribend. censet, quod improbat Vielh.* (*ÖZ. 12, 47*); [ita uti supra se] in summo iugo . . . collocauit; [ac tot. m. h. compleuit; interea] sarcinas *&c. HAKoch* (*ZG. 15, 598*); atque supra se in s. iugo . . . conlocauit; [ac totum m. h. compleuit; interea] sarcinas *etc. Dt.*[1]; *prob. KThomann* (*I 11*).

§ 5 confertissima acie *del. Paul* (*ZG. 35, 274 sq.*); *prob. RSchn.* (*JB. 12, 226*).

**cap. 25.** § 1 ex conspectu *del. Ciacc., Scal.*; ¶ omnium periculo] omnium *del. Lips., Scal.*, (*HPeerlkamp?*) *Kraff.*

§ 2 pilis e m i s s i s *Ciacc.*

§ 3 inflexisset *ed. pr.*; inflixisset *X*; infixisset *Hermann* (*Verhandl. d. 25. Philol. Vers. p. 171 sqq.*); *quod improbat Köchly* (*Kl. phil. Schr. II 352*).

§ 4 scuta e manu *AQ*; *Paul.*

§ 5 mons suberat circiter mille passuum, eo se recipere coeperunt *X*; aberat (*pro* suberat) *Pramm.*; m. suberat circ. m. passuum ⟨spatio⟩, eo *&c. Dint.*; mons suberat, circ. mille passuum [eo] se rec. coep. *Kraff.*; mons suberat, circ. mille passus a summo se receperunt *JCLaurer* (*BB. 21, 510 sqq.*)

§ 6 ⟨ab⟩ latere aperto *HM* (*JB. 11, 201*); ¶ et id conspicati] et *om. uett. edd.*; ut id c. . . . coeperunt, Romani *Oud.*

§ 7 conuersa *om. ed. pr.*; *del. Brant., Dav., Apitz*; *tuentur ADederich* (*ZAW. 1837, 1123*) *et Schn.*; ¶ bipertito *del. Ciacc.*; *tuetur Oud.*; tripartito *Ber.*, *Hotm.*

**cap. 26.** § 1 *uerba* diutius cum sust. . . . se contulerunt *del. Hug* (*RhM. 15, 480 sq.*); *defendit Hell.* (*Ph. 19, 499 sq.*); *Kraff. eadem uerba transponit post* § 2 (nam hoc toto pr. . . . uidere nemo potuit); ¶ diutius] demum *Ciacc.*

§ 2 abuersum *Fr.*; *quod refutat Hell.* (*Ph. 19, 477*).

§ 3 obiecerant, et (*ut uerbum* coiciebant *non pendeat ex uerbis* propterea quod) *Kraff.*; ¶ rotasque] raedasque *Meiser* (*JJ. 109, 273*), *Pluyg.*; ¶ m a t e r e s *Marc. Donatus* (*ad Liu. VII 24, 3*); m a t a r e s *Gyraldus* (*in Grut. lamp. II p. 419*); m a t a r i s *Glück* (*p. 134 sq.*) ¶ a b i c i e b a n t *Ciacc.*

§ 4 impedimentis c a r r i s q u e **Paul.*

§ 5 tota nocte cont. ierunt *del. Grut.*, *Oud.*, *Bentl.*; ¶ nullam partem noctis it. interm. *del. Morus, Apitz, Köchly, Thomann* (*I 11*), *Hellwig* (*p. 25*); *defendit BMüller* (*p. 22 sqq.*); *cf. Eussn. JB. 10, 115*; ¶ *uerba* die quarto. *del. Kran.* (*Obs. 23*); *Pramm.*

(*Pr. Feldkirch p 3 sq.*) *aut delenda cens. aut transponenda post uerba* triduo intermisso (§ 6); die orto *Hug* (*RhM. 15, 477 sq. et 17, 154*), *JSchmidt* (*ÖZ. 22, 361*); *id improbat Hell.* (*Ph. 19, 498 sq.*); ¶ triduum morati *del. Kran.*; *id prob. Hellwig* (*p. 25*).

§ 6 qui si iuuissent] si qui iuuissent *Paul* (*ZG. 35, 257 sq.*); *improbat Dittenb.*; qui iuuissent *Madu.*; *quod improbat Hug* (*JB. 2, 1152*); qui *del. Wasse* (*ap. Oud.*); quisquis iuuisset *FPauly* (*ÖZ. 26, 619*).

**cap. 27.** § 2 atque eos] isque eos *Huidekoper* (*ap. Oud.*)

§ 4 *uerba* nocte intermissa *mihi pugnare uidentur cum iis, quae extremo capite leguntur* prima nocte (*HM*;) ¶ Urbigenus *ed. pr.*; *Beatus Rhenanus* (*ap. Gland.*); *Cluver.* (*Germ. II c. 4*); *Cellarius* (*geogr. ant. II c. 3*); Urbinus *Gland.*

**cap. 28.** § 1 irent *Ciacc.*; ierant *tuetur Clark.*

§ 3 Tulingos, ⟨Rauracos⟩ *N; Glar.*

§ 4 ⟨ex⟩ suis finibus *HM* (*LC. I 1161*); ⟨e⟩ suis f. *M*[2]; *uett. edd.*; suis fin. *X.*

§ 5 cogniti *del. Scal.* (*ed. Elzev.*); *tuetur Dav.*; ¶ quosque] eosque *Ber., Ald., Vasc., St., Scal.*; *del. JLange* (*JJ. 143, 205*); ¶ parem *ed. Junt., Ald.*; partem *X*; — in partem iuris libertatisque condicione ⟨ea⟩ atque (qua *Weissenborn*) ipsi erant *Oud.*, *WWeissenborn* (*ZAW. 1845, 58*); — quibus illi agr. deder. . . . receperunt *del. AKöhler* (*BB. 27, 173 sq.*)

**cap. 29.** § 1 confectae] conscriptae *Bentl.*; ¶ separatim ⟨qui⟩ pueri *ThWopkens* (*Lect. Tull. p. 187*); separatim ⟨erant numerati⟩ pueri *HM* (*LC. II 1823*).

§ 2 quarum omnium rerum] q. o. rationum *Paul* (*ZG. 32, 183*); *id prob. Geyer* (*JB. 5, 363*); q. o. litterarum *JCLaurer* (*BB. 21, 508 sqq.*); (qu. o. tabularum? *HM*;) quorum omnium numerorum *Walther*; *prob. RMg* (*PhR. 1887, 396*); rerum *del. Kraff.*; quarum omnium *del. Kvíčala* (*Listy filol. 10*; *cf. PhW. 3, 1137*); quorum omnium *Pramm.* (*p. VII*); *idem del. uerba* quarum omnium rerum *ÖZ. 36, 30*; ¶ milium (*bis*) *HM* (*JB. 11, 198*); milia *X*; ¶ nonaginta duo] centum nonaginta *Hotm.*

§ 3 domos (*aut* denuo) *Oud.*; ⟨inde⟩ domum *WWeissenborn* (*ZAW. 1845, 58*); ¶ C et X] CXX *Hotm.*; CX *tuetur Rob. Titius* (*Controuers. I c. 18*).

**cap. 30.** § 2 populi Romani *del. Pramm.*; populus Romanus *Ald., Vasc., St., Dav.*; *prob. Jurin.* (*p. 567*); ¶ terrae *del. uett. quidam; quod improbat Hotm.*

§ 4 *uerba* idque *et* facere *del. HHartz* (*Coniect. 3 sq.*); *quod improb. RSchn.* (*JB. 13, 350*).

§ 5 constituerunt ⟨et concilium habuerunt⟩. Iure iurando *Hug* (*RhM. 15, 482*); *simil. Köchly*; *improbat Vielh.* (*ÖZ. 15, 34*); ¶ ne quid enuntiarent *Kraff.*; *improbat Eussn.* (*JB. 27, 255*).

**cap. 31.** § 1 qui ante fuerant *del. Ciacc.*; fuerant *del. Scal.*; qui ante iuerant *Faern.*; qui ante uenerant *Bentl.*; qui ante fuerant ad Caesarem, reuerterunt *Dav.*; ¶ secreto *del. Dav.*; — in occulto *del. ed. pr.*, *Faern.*, *Ursin.*, *Lips.*, *Scal.*, *Bentl.*, *Apitz*, *Pluyg.*; *defend. Schn.*, *Held*; secreto ⟨et⟩ in occulto *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Daehne*; *alterutrum delend. censet HAKoch* (*ZG. 15, 597*).

§ 4 tantopere] temere *Paul* (*ZG. 32, 183 sq.*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 363 sq.*), *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 357*).

§ 7 nobilissimos ciuitatis] nobilissimorum liberos ciuitatis *scribendum uel potius delenda uerba* nob. ciuit. *censet Vielh.* (*ÖZ. 15, 35*).

§ 9 quod solus neque iure iur. n. obs. teneretur *del. Kraff.*, *Paul* (*ZG. 35, 271 sq.*); *id improb. Dt.* (*PhR. 1, 1345*), *Hellwig* (*p. 24*).

§ 10 hominum *del. Ciacc.*, *Ursin.*; *defend. Voss.*, *Clark.*

§ 11 conferendum esse cum Gallico Germanorum agrum *Ciacc.*; *codicum scripturam defend. Dav.*

§ 12 ad Magetobri(g)am *Oberlin*, *Schn.*, *Glück* (*p. 121 sqq.*); Admagetobrigae *Mommsen* (*RG. 3⁵ p. 234*), *HAKoch* (*ZG. 15, 593*), *Glück* (*Sitzungsberichte d. Bayer. Akad. 1865, I p. 26 n. 84*); ad Mogontobrigam *Minola* (*ap. Oberlin.*); ¶ cruciatus *Vasc.*, *P. Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Clark.*; cruciatusque *defend. Oud.*

§ 13 posse ⟨se⟩ *Oud.*, *Pluyg.*; ¶ sustineri *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Kran.*, *Vielh.* (*ÖZ. 12, 48*), *Kraff.*, *J. S. van Veen* (*JJ. 141, 596*), *EHoffm²*.

**cap. 32.** § 1 unos *recc.*; *uett. edd.*; unus *X*.

§ 4 miseriorem et *del. Grut.*

§ 5 quorum⟨que⟩ *Vasc.*

**cap. 33.** § 1 auctoritate ⟨P. R.⟩ adductum *JJCornelissen* (*Coniectan. Lat. Daventr. 1870 p. 84*).

§ 2 [et] secundum *HM.*

§ 4 temperaturos *ed. pr.*, *Lambin.* (*ad Hor. c. III 24, 18*), *Ciacc.*, *al.*; obtemperaturos *X*; *Ald.*, *Vasc.*; ¶ praesertim cum Sequ. a. pr. n. Rh. diuideret *del. Bentl.*

**cap. 34.** § 1 legatos *del. Grut.* (*Oud.*); ¶ qui ab eo postularent *om. ed. pr.*; ¶ medium utrisque *Ciacc.*; utriusque *del. Bentl.*, *Kraff.*; *cf. RMg*, *PhR. 2, 732.*

§ 2 ⟨a⟩ se uelit *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Apitz*; se uellet *HM.*

§ 3 comitatu *Ciacc.*; *refutat Voss.*; ¶ molimento *Lambin.* (*ad Cic. p. l. Man. c. 6*), *Faern.*, *Ciacc.*, *Hotm.*, *Brut.*,

*Lips.*; emolimento *Ber.*, *Cellar.*, *Oud.*, *Bentl.*, *Morus*; emolumento (*codd.*;) *P. Victor.* (*Var. lect. 22, 10*), *Voss.*

**cap. 35.** § 1 ad Caesarem legatis *X*; ad C. relatis *O*; *Vasc.*, *St.*, *P.Man.*; ad C. legatis redeuntibus *ed. pr.*, *Ber.*; ad C. delatis *Oud.*

§ 2 dicendum] discendum *Faern.*, *Paul* (*PhW. 4, 1244 sq.*); dicendum *prob. Ciacc.*, *Hotm.*

§ 3 quos illi haberent] quos ipsi hab. *HM*; ¶ sociis u e *Faern.*, *Whitte.*

§ 4 si id ita] id *del. Oud.*, *Apitz*, *Kraff.*; *cf. Eussn. JB. 27, 256*, *RSchn. PhW. 5, 1327*; ita *del. Faern.*, *Scal.*; si is ita *Dav.*; ¶ [sese] quoniam *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ M. Pisone *Gland.*; L. Pisone *X*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*; ¶ se Haeduorum] se *del. Vasc.*, *St.*

**cap. 36.** § 1 item *uett. edd.*; idem *uel* id est *codd.*; itidem *Scal.*

§ 5 longe ⟨ab⟩ his fr. n. p. R. abfuturum *Vasc.*; longe his . . . futurum *Faern.*, *Ursin.*, *Lips.* (*Elect. II c. 19*), *al.*; longe his . . . obfuturum *Brant.*

**cap. 37.** § 1 eodem tempore haec *HM.*

§ 3 Suebi *Momms.* (*Mon. Anc. VI 3*); sueui *codd. plerumque.*

**cap. 38.** § 1 triduique uiam a s. fin. pr. *del. Kraff.*; *quod non improbat Dt.* (*PhR. 1, 1342*); iamque (atque *Sch.Cr.*) a suis finibus discessisse *Apitz*; (triduique u. a. s. f. profectum esse *Bentl.*)

§ 3 usu *Ciacc.*; ¶ facultas *ed. inc.*, *Ber.*, *Vasc.*, *Donatus Jannoctius*; difficultas *codd.*; *del. Grut.*

§ 4 idque] idemque *Paul* (*PhW. 4, 1209 sq.*); ¶ Dubis *Js. Voss.* (*ad Melae l. II c. 3*); alduasdubis *X*; altum Dubis *Dav.*

§ 5 MDC *Napol.* (*II p. 80 n. 3*); DC (sescentorum) *defendit KThomann I p. 12*; *idem probat Napol. coniecturam III p. 1*; MD *D'Anville* (*Not. de l'anc. Gaule p. 694*); ¶ (qua a flumine interm ttitur *Ciacc.*)

**cap. 39.** § 1 ex percontatione mercatorum uocibusque Gallorum *Kraff.*; ¶ ⟨et⟩ saepenumero *Vasc.*; ¶ dicebant *del. ed. pr.*, *Faern.*, *Hotm.*, *Grut.*; *defend. WWeissenborn* (*ZAW. 1845, 51 sq.*), *Hell.* (*Ph. 19, 473*).

§ 2 secuti non magnum in re m. us. hab. *M*; *uett. edd.*, *Bentl.*, *Apitz*, *Schn.*, *Kran.* (*Obs. 2. 3*); secuti magnum periculum miserabantur, quod non magn. in re m. us. hab. *AQβ*; *Ald.*, *Scal.*, *Voss.*, *Clark.*; secuti magnum peric. esse rebantur, quod *&c. Ursin.*, *Muret.* (*Var. Lect. X 4*).

§ 3 causa allata *Ciacc.*, *Pluyg.*; ¶ diceret] duceret *Scal.*

(*ed. Elzev.*); ¶ dicerent, petebant *ed. pr.*, *Heins.*, *Oud.*; *quod improbat Apitz.*

§ 5 uulgo totis castris test. obsign. *del. Paul* (*ZG. 35, 287 sqq.*); *quod improb. Laurer* (*II 21 sqq.*), *RSchn.* (*JB. 12, 227*); ¶ centuriones[que] *Kraff.*; *quod non improbant Dt.* (*PhR. 1, 1342 sq.*) *et Pramm.* (*ÖZ. 35, 192*).

§ 7 nuntiabant *ed. pr.*; denuntiabant *Walther* (*Pr. p. 16.*)

**cap. 40.** § 1 ac cogitandum *Apitz* (*SchCr.*); et cogit. *idem* (*edit.*)

§ 3 conditionis *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 5 memoria Cimbris et Teutonis a C. Mario pulsis, cum non minor. *Ciacc.*; ¶ uideatur *Morus*; ¶ aliquis usus *Ald.*, *Vasc.*, *Dav.*; *prob. Jurin.*; ¶ subleuaret *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*, *vKobilinski* (*ZG. 40, 18*); subleuarint *Morus.*

§ 6 posse *Vasc.*; posset *codd.*

§ 7 exercitu *Ciacc.*

§ 9 hac *Ald.*; ac *X.*

§ 10 in rei frumentariae subuectionem *Kraff.*; (in rei fr. difficultatem *Hotm.*;) — qui sui timoris simulationem in rem frumentariam angustiasque *Ciacc.*; qui suum timorem simulatione in rei frum. angustias atque itineris **BKübler*; ¶ desperarent aut praescribere auderent *FRamorino* (*Riv. di Filol. 19, 296*); ¶ ⟨ei⟩ praescribere *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Scal.*; praescribere ⟨ei⟩ *Eussn.* (*BB. 20, 263*).

§ 12 audientes ⟨milites⟩ *ed. pr.*, *Dav.*, *Clark.*; *quod improbat Apitz*; ¶ conuictam *uett. edd.*; coniunctam (*uel* conuinctam) *X*; coniunctam *defend. JGoerlitz* (*p. 5*); iniunctam *Oud.*

§ 13 perpetua uita, felicitatem *Barth. Ricius*, *St.*, *P. Manut.*, *Urs.*, *Hotm.*, *al.*; perpetua(m) uitae felicitate(m) *X*; perpetua uita et felicitatem *Dav.*

§ 14 repraesentaturum] tentaturum *ed. pr.*

§ 15 huic legioni Caesar . . . confidebat maxime *del. Apitz.*

**cap. 41.** § 1 innata *X*; iniecta *RMg* (*Qu. 4. 5*), *Paul* (*PhW. 4, 1211*).

§ 4 aliis *X*; Gallis *Ciacc.*, *Dav.*, *ADederich* (*ZAW. 1837 p. 1135*), (*Kellerbauer*, *Ph. 21, 160*,) *Paul* (*ZG. 32, 169 sq.*), *RMg* (*Qu. p. 4*); aliis Gallis *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ex aliis *defend. Schn.*, *Geyer* (*JB. 5, 354 sq.*); *uerba* ex aliis *suspecta sunt Whittio*; ¶ quinquaginta] nonaginta *vGöl.* (*44*; *[2]46 sq.*)

§ 5 septimo] extremo *Kran.* (*Obs. 24 sqq.*); ¶ milia *HM*; ¶ V et XX *Cluver.* (*Germ. ant. prooem.*)

**cap. 42.** § 2 ⟨nunc⟩ ultro *Pramm.*[2]

§ 5 cui quam maxime confidebat *del. Paul* (*ZG. 35, 262 sq.*);

*prob. Hellwig* (*p. 23*); quam *del. Clark., AKellerbauer* (*Ph. 21, 160*), *Madv., HMerguet* (*JJ. 109, 122*), *Pluyg.*; cui quidem (*uel* cui cum maxime) confidebat *FPauly* (*ÖZ. 26, 619*).

§ 6 ⟨et nunc⟩ ad equum resc. *ed. pr., Ber., Vasc.*

**cap. 43.** § 2 [item] equites *HM.*

§ 4 amplissima *Oud. edit.*; ¶ paucis hominum contigisse et pro magnis officiis *Kran.*; *quod improbat Hell.* (*Ph. 31, 536*); ¶ hominum] omnino *Paul* (*ZG. 32, 184 sq.*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 364*); ¶ pro maximis omnium *Dt.*[1] (*p. XV*); ¶ docebat *del. Grut., Kraff.*

§ 8 sui] suos *Grut.*; (e suis *Oud.*; de suis *Daehne*;) ¶ uelit] uellet *HM.*

**cap. 44.** § 2 Rhenum *del. Ursin.*

§ 4 si pacem uelint *Apitz.*

§ 5 idque se hac ⟨ea (*B*)*M*⟩ spe petisse *X*; itaque se ea spe pet. *Paul* (*ZG. 32, 172*); ideoque se eam petisse *AZucker* (*BB. 24, 94 sqq.*); atque se hac spe petisse *RMg* (*Rel. p. 4. 5*); ideoque se eam appetisse *APolaschek* (*ÖZ. 42, 306*).

§ 6 sed ⟨illatum⟩ defenderit *Ciacc.*

§ 8 quid sibi uellet? Cur *Kran., AEberz* (*JJ. 75, 848*), *Dint.* (*JJ. 77, 821*); quid sibi uellet, cur *Ald., Vasc., St., RMg* (*PhR. 2, 726 sq.*); ¶ sic iterum nos *Scal.*

§ 9 quod ex SC. Haeduos appellatos amicos *Ald.*; quod fratres ex SC. et amicos appellatos Haeduos *Vasc.*; quod fratres e SC. Haeduos appell. *Schn.*; quod a senatu Haeduos appell. amicos *St., Ciacc.*; quod fratres a senatu H. app. *Brutus, Oud., RSchn.* (*JB. 11, 159*); ¶ ⟨Caesar⟩ diceret *Hotm.*; ¶ quas [Haedui] secum *Hotm.*

§ 10 debere *del. Faern.*; ea re *Hotm.*; ¶ quod exercituum *Paul* (*PhW. 4, 1242 sq.*); quem exercitum *ASWesenberg* (*Tidskr. f. Filol. 9, 292*), *JBKan* (*Mn. 9, 340*).

**cap. 45.** § 2 a Qu. Fabio *uett. edd., HM* (*JJ. 131, 406*); ab Qu. Fabio *X*; *recc. edd.*

**cap. 46.** § 1 ad nostros *aut delend. aut in* nostris *mutand. censet Bentl.*

§ 3 legioni delectae *Ciacc.*; ¶ perfide in conloquio *Hotm. codex, Pluyg.*; per fidem colloquii *Hotm.*; per fidem in conl. *tuetur HUsener* (*JJ. 117, 74*), *Paulus* (*WCorr. 33, 480 sqq.*)

§ 4 usus *del. H.W. van der Mey* (*Mn. 12, 226*); ¶ ⟨ut⟩ in nostros *Paul* (*ZG. 32, 194*); ¶ ut diremisset] ui diremisset *Oud.*

**cap. 47.** § 1 e(x) suis [legatis] aliquem *Dav., Bentl., Daehne, Apitz, ADederich* (*ZAW. 1835, 12*), *Kran.* (*Obs. p. 19 sq.*); e(x)

suis legatum aliquem *Dav.*, *HAKoch* (*ZG. 15, 598 sq.*), *AHorner* (*I 24 sq.*), *JBKan* (*Mn. 9, 340*); e suis legatum [aliquem] *Oud.*; e suis legatis aliquem *tuetur Jurin.* (*p. 567*), *Schn.*, *Vielh.* (*Spec. emendat. p. 11, cf. ÖZ. 12, 49*).

§ 2 pridie eius diei *del. Hug* (*RhM. 15, 481 sq.*); *defend. Hell.* (*Ph. 19, 499*); ¶ potuerant *Lips.*, *Scal.*, *Morus*, *Madv.*; potuerint *Vasc.*, *St.*; poterant *X.*

§ 3 e suis *del. Vielh.* (*Spec. emend. p. 11*; *cf. ÖZ. 12, 49*).

§ 4 qua multum Ariouistus longa iam consuetudine uteb. *Ciacc.*; *id improbat Gron.* (*Obs. 4, 11 p. 168*); — longinqua *del. Apitz.*

**cap. 48.** § 5 delegerant. Cum his in pr. uersabantur, ad eos *ita distinguunt Schn. et Kraff.*; *improb. Eussn.* (*JB. 27, 258*).

§ 7 iubis subleuati equorum cursum *HM* (*JB. 11, 203*).

**cap. 49.** § 1 passus sescentos [ab his] *Ciacc.*; ¶ *uerba* ad eum locum uenit *et* hic locus ab h. c. p. s., uti d. est, aberat *del. JLange* (*JJ. 143, 204 sq.*)

**cap. 50.** § 3 [suas] copias *OSchambach* (*JJ. 125, 215*).

**cap. 51.** § 1 quod minus *P. Manut.*, *Nipp.* (*p. 58*); quo m. *codd.*

§ 2 Sedusios] Sedunos *Ciacc.*; Sebusios *Beatus Rhenanus*, *Andr. Althamer* (*ap. Glar.*); Cheruscos *ARiese* (*RhM. 44, 332*); ¶ in fuga] fugae *Pramm.* (*ÖZ. 35, 193*).

§ 3 proficiscentes ⟨uiros⟩ *Pramm.*[a]; ¶ passis] supinis *Apitz.*

**cap. 52.** § 1 singulos *del. AMiller* (*BB. 3, 3 sq.*)

§ 2 minime] maxime *Voss.* (*aut* hostium *delend. censet*); *quod refut. LBos* (*Animadu. ad Caes. p. 14*) *et Clark.*; — partem hostium minime firmam *Bentl.*

§ 3 ⟨et⟩ ita nostri *HM*; ¶ *uerba* in hostes *aut delend. aut mutand. in uoces* in eos *aut scribend.* nostris pila coniciendi *cens. Bentl.*

§ 5 phalanga *HM* (*JB. 12, 277*); phalangem *Vasc.*, *St.*; ¶ et desuper uulnerarent *del. Kran.*; *defend. Vielh.* (*ÖZ. 15, 36*), *OSchambach* (*GP. Mühlhausen i. Thür. 1877, 5*); et de supero uuln. *Lachm.* (*ad Lucr. VI 511*).

**cap. 53.** § 1 quinquaginta *Ciacc.*, *Hotm.*, *Köchly* (*Kl. phil. Schr. II 328*), *Napol.* (*II 93 n. 1*), *Thomann* (*I, 13*); quinque *codd.*; *Hell.* (*Ph. 13, 584, (19, 477)*), *vGöler* (*54*; [a]*58 sq.*), *Geyer* (*JB. 5, 340*).

§ 2 repppererunt *X*; pepererunt *NHeinsius*; *quod probant Bentl. et Np.* (*p. 58 sq.*); petierunt *Ald.*

§ 4 utraque in ea fuga perierunt *Schn.*; *quod prob. Hell.* (*Ph.*

*31, 322*; *Ph. Suppl. 5, 358*); utraque in ea f. periit; fuerunt duae filiae: harum altera *Hug* (*RhM. 15, 478 sq*; *cf. 17, 155*); *prob. Köchly*; utraeque in ea f. perierunt; duae filiae, harum *Kraff.*

§ 9 prouinciae [Galliae] *HM.*

**cap. 54.** § 1 quos ubi qui proximi Rhenum incolunt perterritos senserunt, insecuti *X*; *defend. Vielh.* (*ÖZ. 15, 36*), *Kraff.*; quos Vbii, qui pr. Rh. inc., perterritos [senserunt] insecuti *Beat. Rhenan.*, *Hotm.*; *prob. Nipp.* (*p. 59*), *Kran.* (*Obs. 5*), *Madv.*; quos Vbii, qui pr. Rh. inc., perterritos senserunt: insecuti *Hell.* (*Ph. 19, 510 sq.*), *RMg* (*PhA. 13, 730*); quos ubi ⟨ii⟩, qui pr. Rh. inc., perterritos senserunt, insecuti *AZucker* (*BB. 26, 312*); quos ⟨ut⟩ (*uel* ⟨ubi⟩) Vbii . . . senserunt, insec. *Oud.*; quos ⟨cum⟩ Vbii . . . senserunt, insec. *Hotm.*; quos Vbii . . . ⟨ut⟩ perterritos senserunt, insec. *Schn.*; — proxime *P. Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; *improbat Oud.*; proximi Rheno *Heinsius.*

## Liber II.

**cap. 1.** § 1 in hibernis *del. JGoerlitz* (*p. 7. 8*), *Apitz*, *Nipp.* (*p. 59 sq.*), *Kran.* (*Obs. p. 3*), *HAKoch* (*ZG. 15, 595*), *Hell.* (*Ph. 19, 474*), *Madv.*; *defendit Schn.*, *LMüller* (*JJ. 83, 490*).

§ 4 ab nonnullis enim potentioribus *Hotm.*; ¶ ea sub imperio n. *Heins.* (*ap. Oud.*)

**cap. 2.** § 1 inita aestate *del. Apitz.*

§ 5 XII. die proficisceretur β; primo (*uel* primo quoque) die prof. *Oud.*; propere prof. *Frotscher* (*ap. Daehn.*); proximo die prof. *Hxg*, *GSauppe* (*ZAW. 1839, 471*).

**cap. 3.** § 1 omni *del. Apitz*; omnium (*Flod.*;) *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ Andecombogium *Hold.*

§ 2 reliquis⟨que⟩ *ed. pr.*, *Dav.*; *refutat Clark.*

**cap. 4.** § 2 Teutones *Ald.*

§ 4 ad [id] bellum *ed. pr.*

§ 5 totius[que] belli *Kran.* (*Obs. p. 21 sq.*)

§ 6 Suessiones *suspectum Ciacc.*

§ 7 summam totius belli ⟨summa⟩ omnium uoluntate *Whitte.*

§ 8 longissimeque absint *h. l. del. Voss.* (*aut* ab omni cultu *addend. censet*), *transponit haec uerba in § 10 post uocem* appellantur; *delent etiam JGoerlitz* (*p. 8*) *et Apitz.*

§ 9 Menapios **VIIII** *Bergk* (*Rheinl. p. 3 et 26*).

§ 10 appellentur *St.*

**cap. 5.** § 1 *Post uerba* adduci iussit *quaedam intercidisse censet HHartz* (*Coniect. p. 4—6*).

§ 4 his ⟨datis⟩ mandatis *RSchn.* (*PhW. 4, 297*; *JB. 12, 232*);

⟨cum⟩ his mandatis *Pramm.*[2]; ¶ uidit *del. Vasc., St., Dav.*; ultro *Jurin.*

§ 5 post eum] post ea *Ciacc.*

§ 6 in altitudinem *Ald.*; in altitudine *X*; ¶ muniri *A*; *Whitte.*

**cap. 6.** § 2 Belgarum eadem atque Gallorum *Hotm.*; — eadem *om. Flod.*; *del.* (*Clark.*,) *Apitz*; ¶ est haec *Flod.*; est. Hi *uett. edd.*; haec *del. Grut., Morus*; ¶ portis succedunt *Ald., Vasc., St.*; [portas] succedunt *Kran.* (*Obs. p. 6 sqq.*), *RDietsch* (*JJ. 66, 302*), *Pramm.*; portas succendunt *X*; *Grut., JGoerlitz* (*p. 5. 6*), *Apitz, HAKoch* (*RhM. 11, 636 sq.*), *vGöl.* (*62* ; [2]*68*); *Vielh.* (*ÖZ. 12, 49*); ¶ subruunt] subeunt *Hotm.*

§ 4 praeerat *DEk*; *Ciacc.*; praeerat *uel* praefuit *Pramm.*[2]; praefuerat *X*; ¶ unus *Ald.*; unum *X*; ¶ ex iis] ex duobus **Paul*; ¶ nuntios *Ald., Vasc., St., ADederich* (*ZAW. 1835, 13*), *Whitte*; ¶ (sibi *del. Oud.*)

**cap. 7.** § 1 eo *suspectum Hotm.*

§ 2 discessit] decessit *Gronov.* (*ad Liuii l. IV 52, 8*).

**cap. 8.** § 2 et quid] et *del. Kraff.*; ¶ periclitabatur] sollicitationibus exquirebat β; sollicitationibus periclitabatur *Daehne*; equestris proelii . . . sollicitationibus periclitabatur *Oud.*

§ 3 idoneo ⟨capto⟩ *Glar., Gland.*; ¶ deiectus habebat] habebat *del. Voss.*; *id refut. Dav.*; ¶ in fronte *recc.*; *ed. pr., Schn., Hell.* (*Ph. 19, 576*); [in] frontem (*Oud.*;) *Morus*; ¶ fastigatus *Ald.*; castigatus (castratus) *codd.*

§ 5 si quo] si qua *N*; *Grut.*; si quid *Hotm.*; — si quo opus esset subsidio, duci *Ber., St.*

**cap. 9.** § 2 equitum n o s t r o r u m proelio (*Ber.*,) *Ald., Vasc., St.*

§ 5 s i n minus p o s s e n t *uett. edd.*; possent *del. Hotm., Ald. nep., JGoerlitz* (*p. 8*).

**cap. 10.** § 1 p o n t e traducit *RSchn.* (*PhW. 5, 107*).

§ 4 reuerti, et] reuerti, ut *Morus*; ¶ c o n u e n i r e *St., PManut., Hotm., FPolle* (*JJ. 103, 339*), *Pluyg.*; *improb. Dt.* (*Ph. 34, 710 sqq.*); ¶ e t potius *Morus.*

**cap. 11.** § 4 adorti et] et *del. Paul* (*ZG. 32, 185 sq.*); *improbat Geyer* (*JB. 5, 364*); ¶ eorum] ceterorum *Paul* (*ibid.*); eorum *del. Geyer* (*ibid.*); ¶ ad quos uentum erat *del. Grut.*

§ 5 omnes] omne *Clark., Eussn.* (*BB. 20, 263*).

**cap. 12.** § 1 (d e d u x i t *Hotm.*;) ¶ confecto *del. Np.* (*p. 60 sq.*), *HAKoch* (*ZG. 15, 595*), *Madv.*, *Geyer* (*JB. 5, 365 sq.*); *defend. Schn., Terpstra* (*Mnem. 3, 182 sq.*), *Vielh.* (*ÖZ. 12, 49*), *Hell.* (*Ph. 19, 489 sq.*), *Paul* (*ZG. 32, 186 sq.*).

§ 3 uineas, a g g e r e m quaeque *Hotm.*

**cap. 13.** § 1 accipit *Vasc.*, *St.*

**cap. 14.** § 3 a Caesare *B*ᵃβ; ad Caesarem α; ab Caesare *Oud.*

**cap. 15.** § 1 magna ⟨et⟩ inter *uett. edd.*

§ 4 eorum *del.* (*Oud.*,) *Morus*, *Apitz*, *Whitte*, *Np.* (*p. 62 sq.*), *Kran.* (*Obs. p. 4*), *Dt.* (*JJ. 77, 822*), *HAKoch* (*ZG. 15, 595*), *Hell.* (*Ph. 31, 324 sq.*), *Madv.*; uirorum *AEberz* (*JJ. 75, 848*).

**cap. 16.** § 1 Sabim] Samaram *aut* Scaldim *Lemaire* (*uol. 1 p. 98 sq.*); *cf. Leglay ap. Schn. ad 18, 1.*

**cap. 17.** § 1 cognitis ⟨per⟩ exploratores, centuriones[que] *Kraff.*

§ 2 cum⟨que⟩ *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 4 Neruii, antiquitus cum *Kraff.*; ¶ uenisset *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Whitte*; ¶ inplexis crebris *Dav.*, ~~*JGoerlitz*~~ (*p. 6 sq.*); [inflexis crebris] *WWeissenborn* ~~(*ZAW.*~~ *1845, 54*); — inflexis, crebris in lat. ramis enatis ⟨intextis⟩ *ADederich* (*ZAW. 1835, 15*); ¶ (ramis destinatis (*uel* depactis) *Bentl.*; palis (*pro* ramis) *idem*;) ¶ munimenta *del. JGoerlitz* (*p. 7*), *Madv.*; *quod probat Hug* (*JB. 2, 1151*), *improbat Dittenb.*; munimentique *WWeissenborn* (*ZAW. 1845, 54*); munimenta iis (*Rösch?*) *Daehne*; (munimen iis *Oud.*;) ¶ quo] qua *Hotm.*

**cap. 18.** § 1 Sabin *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *cf.* 16, 1.

§ 2 infima *Oud.*

§ 3 latitudo circiter pedum CCC *aut* altitudo c. p. XXIX (XXX?) *Ciacc.*; *quod refutat Voss.*

**cap. 19.** § 2 quod (quoad *B*ᵃβ) hostis *X*; quod hostibus *Frig.*, *AKoehler* (*Act. semin. phil. Erlang. 1, 433*); quod hosti *Faern.*, (*Lips.?*) *Whitte*; quod ad hostis *Dav.*

§ 3 collocabat *Ald.*

§ 5 porrecta ac *del. Apitz*, *Hug* (*RhM. 17, 320*); *quod improbat Hell.* (*Ph. 19, 474*); prata ac *Paul* (*ZG. 32, 187*); *quod improbat Geyer* (*JB. 5, 366*); ac *del. Morus*, *Np.* (*p. 63 sq.*), *Hell.* (*Ph. 13, 366*), *HAKoch* (*ZG. 15, 595*); ¶ porrecta [ac] loca [aperta] *Hotm.*, *Grut.*, *Whitte*, *Kraff.*, *RMg* (*Rel.* 7).

§ 6 constituerant] construxerant *Ciacc.*

§ 7 et iam in manibus nostris *del. Paul* (*ZG. 35, 278 sqq.*); etiam inopinantibus nostris *JLange* (*JJ. 143, 208*); — iam *del. St.*; — nostris *del. Gron.* (*ad Liu. 2, 46, 3*); *defend. Dav.*

§ 8 autem] enim *RMg* (*Qu. p. 5. 6*); ¶ *totam paragraphum 8* (eadem autem celeritate . . . contenderunt) *post uerba* ad flumen decucurrerunt (§ 7) *conlocandam censet EGrunauer* (*JJ. 117, 170*); *quod improbat RMg* (*Qu. p. 5*).

**cap. 20.** § 1 oportebat *Vasc.*; ¶ *uerba* quod erat

insigne, cum ad arma concurri oporteret *del. Ald. nep.*, (*Lips.?*) *Grut.*, *Bentl.*, *Doering* (*Pr. Freiberg 1821, 4 sqq.*), *Madv.* (*AC. II 250*), *Kraff.*, *Paul* (*ZG. 35, 272*), *Pluyg.*, *Eussn.* (*BB. 20, 263*); *defendit Herzog*² *p. 674 sqq.*; ¶ arcessendi *del. Apitz*; ¶ signum tuba dandum *del. Ald. nep.*; ¶ *interpunctionem post* dandum *del. Whitte.*

§ 2 ⟨et⟩ temporis breuitas *Hzg*; ¶ et succursus hostium *Nauck* (*Seebode's Archiv 8, 291 sq.*)

§ 3 [singulos] legatos *AMiller* (*BB. 3, 3*).

**cap. 21.** § 1 quam [in] partem *Kran.*, *HM* (*JB. 11, 202*); in *defendere conatur RMg* (*Rel. p. 11 sq.*)

§ 2 [quam] uti *ADederich* (*ZAW. 1835, 16*).

§ 3 adigi *Cuiac.*, *Madv.* (*AC. II 251 sq.*); adici α; abici β.

§ 5 temporis ⟨enim⟩ *Hotm.*

§ 6 ne inquirendis suis *Ciacc.*(?)

**cap. 22.** § 1 deiectusque *uett. edd.*, *Dt.* (*JJ. 82, 389*), *RSchn.* (*PhW. 4, 295*); delectusque *X*; *vGöl.* (*73*; ²*80*); ¶ diuersae legiones *Ciacc.*, *Whitte*, *Madv.*; e diuersis legionibus *FPauly* (*ÖZ. 26, 619*); [diuersis] legiones *Apitz*; — diuersis legionibus alii *Metzger* (*BB. 20, 220*); diuersis ⟨locis⟩ legiones *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ *uerba* saepibusque densissimis . . . prospectus impediretur *del. AEberz* (*JJ. 85, 220 sqq.*); *tuetur Hell.* (*Ph. 19, 502 sqq.*).

**cap. 23.** § 1 legionum *St.*

§ 3 (et undecima et *Ciacc.*;) ¶ congressae *HM* (*LC. I 650*); congressi *X*; ¶ erant congressi ex loco superiore, in ipsis *vGöl.* (*74*; ²*81*) — ex loco superiore *suspectum Pramm.*

§ 4 at tum totis *Oud.*; ac totis *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; at tota *Apitz*; ¶ cum in dextro cornu] quo in dextro cornu ⟨loco⟩ *JCLaurer* (*I p. 9 sqq.*); *quod improbat RMg* (*PhR. 4, 1041 sq.*); quod in dextro cornu *Ald.*, *Lips.*

§ 5 ⟨ab⟩ aperto latere *HM* (*JB. 11, 201*).

**cap. 24.** § 1 aliam partem fuga petebant *Ciacc.*

§ 2 qui a summo iugo collis nostros uict. fl. tr. consp., decumana porta praedandi causa egressi *Clark.*; — qui e decumana porta ac s. iugo *Frig.*

§ 4 nostra(s) *del. Np.* (*p. 64 sq.*); — castra compleri nostra, legiones *Whitte*, *Heller* (*Ph. 19, 477 sq.*; *simil. 31, 325 sq.*), *Walther* (*Pr. p. 18 sq.*); ¶ funditores Numidas (*sublata interpunct.*) *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ dispersos dissipatosque *Kraff.*; *probat RSchn.* (*PhW. 5, 1327*), *improbat Dt.* (*PhR. 1, 1345*).

**cap. 25.** § 1 Caesar cum decimae legionis cohorte *Lips.*

(*El. II 7*); *refut. Voss.*; ¶ uidit *del. Ald., Vasc., St., Lips., Scal., Clark., Frig.* (*III 27*), *Hell.* (*Ph. 19, 473*), *Kraff., Eussn.* (*BB. 20, 263*); *defendit Apitz*; ¶ aut occisis aut uulneratis *Kraff.*; ¶ Baculo] Bibaculo *Gland., Hotm.*; ¶ nonnullos e nouissimis *Lips.* (?); nonnullos nouissimos *ADederich* (*ZAW. 1837, 1124*), *EHoffm.*[2]; *improb. RMg* (*PhR. 1889, 53*); nonnullos ab nouiss. *defend. Vielh.* (*ÖZ. 12, 50*), *Hell.* (*Ph. 19, 482*); ¶ deserto proelio excedere] acie *add. Oud., ADederich* (*ZAW. 1837, 1124*); deserto *del. Apitz, Kvíčala* (*Listy filol. 10*); desertores proel. exc. *Hxg*; desperato pr. exc. *Paul* (*ZG. 32, 187 sq.*); desperato proelio excedere ⟨acie⟩ *Geyer* (*JB. 5, 366 sq.*); deserto ⟨loco⟩ proelio excedere *EKlussmann* (*Ph. 28, 739 sqq.*); defessos proelio exced. *Jurin.*; deserto pr. exc. *defendit Hell.* (*Ph. 31, 538*), *FRamorino* (*Riv. di Filol. 19, 296*).

§ 2 ab nouissimis uni *del. EHoffm.*[2]; uni *del. Vielh.* (*ÖZ. 12, 51*); ab nouissimis *post* uenerat *transponit idem* (*ibid. p. 50 sq.*); ¶ militi *del. Dt.*; militum *Ber., Vasc., St.*; ¶ quod ipse eo sine scuto uenerat *del. Paul* (*ZG. 35, 273*); *id probat EHoffm.*[2], *improbat Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 385 sq.*); ¶ cohortatus [milites] *Eussn.* (*BB. 20, 264*).

§ 3 (cuius] ducis *Oud.*;) ¶ spe innata *Wasse* (*ad Sall.* (*fragm.*) *p. 308*); ¶ per se *Hotmanni amicus quidam*; ¶ etiam] et iam *Oud., Hxg*; ¶ retardatus *Vasc.*

**cap. 26.** § 3 cursu incitati *Hotm., RSchn.* (*PhW. 5, 77*).

**cap. 27.** § 2 pugnabant, quo *ed. pr., Ald., Vasc.*; pugnarunt, quo *Vielh.* (*ÖZ. 12, 51*); pugnarent, quo *Oud., Kran.* (*Obs. p. 13 sq.*), *FPauly* (*ÖZ. 26, 619*), *Kraff.*; pugnando *WWeissenborn* (*ZAW. 1845, 50*; *JJ. 56, 386*), *HAKoch* (*ZG. 15, 599*), *Madv.*; pugnandi studio *Metzger* (*BB. 20, 221*); pugnant quo *del. Np. p. 65 sq.*); pugnant quo *defend. EHoffm., Heller* (*Ph. 19, 511 sq.*; *31, 326*), *AHorner* (*I 25 sqq.*); (pugnantes *Kraff.*)

§ 4 ⟨et⟩ his deiectis *Hotm.*; ¶ cadaueribus *del. Kraff.*; ¶ ut ex tumulo] ut *del. FPolle* (*JJ. 103, 339*); *id improbat Dt.* (*Ph. 34, 713 sqq.*), *RMüller* (*JB. 4, 37*).

§ 5 deberet *Ald.*; deberent *X*; (debuerint *Ciacc.*)

**cap. 28.** § 1 coniectos *Gland., Hell.* (*Ph. 31, 326*), *Paul* (*PhW. 4, 1211*); collectos *X*; ¶ hac pugna nuntiata *del. Kraff.*; *defendit KZelger* (*ÖZ. 35, 594*); — hac *del. Grut.*

§ 2 sescentis] quadringentis *Ciacc.*

**cap. 29.** § 3 despectusque *X*; deiectusque *Jurin., Vielh.* (*Spec. emend. p. 12*), *RSchn.* (*PhW. 4, 295*), *RMg* (*PhR. 2, 685 sq.*), *Metzger* (*BB. 19, 526*), *J. S. van Veen* (*JJ. 141, 596*).

§ 4 custodiam . . . praesidio *Schn.*; ¶ una *del. Morus, Apitz*; ¶ reliquerant *ed. pr., Ber., St., Jurin.*

§ 5 delegerant *St.*

**cap. 30.** § 2 XV] III *RMg* (*LC. 1116, 39*).

§ 3 quo tanta machinatio *Scal.* (*Apitz*); ¶ instrueretur *del. Apitz.*

§ 4 plerisque omnibus *Hotm.*, *Valerius Palermus Veronensis* (*ap. Ald. nep.*); ¶ hominibus Gallis *Lips.*, *Oud.*, *Paul* (*ZG. 32, 193*); omnibus Gallis *X*; *defend. Hell.* (*Ph. 19, 492*; *31, 326 sq.*), *RMg* (*Qu. p. 6*); ¶ in muro sese collocare ⟨posse⟩ *Dt.*²; (*cf. Procksch, Pr. Bautzen 1870 p. 11 sq.*;) *probat RSchn.* (*PhW. 4, 1441*); in muro sese ⟨posse⟩ coll. *Walther*; mouere se *Kran.* (*Obs. p. 5 sq.*); moturos sese *Döhner* (*ap. Kran. Obs. p. 26*); muro sese collaturos *RDietsch* (*JJ. 66, 302*); sub muros esse collaturos *Vielh.* (*ÖZ. 12, 51*); in muros ex aequo collocare *JCLaurer* (*I p. 7*); in muro sese collocare *defend. RMg* (*PhR. 4, 1040*), *Walther* (*Pr. p. 19*), *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 357 sq.*)

**cap. 31.** § 2 promouere (et ex propinquitate pugnare *add.* β) possent] promouerent, ut ex prop. pugn. possent *Ciacc.*

§ 3 dixerunt *suspectum Oud. del. Apitz.*

**cap. 32.** § 1 consuetudine] mansuetudine *HHartz* (*Coniect. p. 6*); *prob. RSchn.* (*JB. 13, 349*).

§ 3 re renuntiata *Paul* (*ZG. 32, 162 sq.*); *probat Geyer* (*JB. 5, 351*), *improbat Hell.* (*PhA. 15, 247 sq.*) *et RMg* (*PhR. 1887, 394*); ¶ facere] facturos *Hotm.*

§ 4 ea die *Ald.*, *St.*

**cap. 33.** § 2 ut ⟨postea⟩ intellectum est *Pramm.* (*ÖZ. 35, 193*); ¶ cum iis] sumptis *Hug* (*RhM. 17, 319 sq.*); *improbat Hell.* (*Ph. 22, 320*; *31, 536*); ¶ repentinam *N*; (*Oud.*,) *EHoffm.*²; repentem *Oud.*

§ 3 ante ⟨iam⟩ *St.*; ¶ significatione facta ex proximis castellis, eo *Kraff.*; *improbat Dt.* (*PhR. 1, 1344 sq.*)

**cap. 34.** legione una] legione VII. *RSchn.* (*JB. 17, 238*); ¶ Venellos *Jo. Gorop. Becanus* (*ap. Brant.*), *Glück* (*p. 165 sqq.*); unellos *X*; ¶ Esuuios *Whitte*; sesuuios *X*; Lexuuios *Ciacc.*; ¶ potestatemque *suspect. Grut.*

**cap. 35.** § 1 mitterentur legationes . . . quae *GSauppe* (*ZAW. 1839, 471*); ¶ daturos . . . facturos *Apitz.*

§ 3 Andes] Andecauos *Glück* (*p. 24*); *sed cf. Hell. Ph. 17, 272 sq.*; ¶ Turonos *Dittenb.*; ¶ Turones⟨que⟩ quaeque *OSchambach* (*Pr. Mühlhausen* (*Thür.*) *1877 p. 8 sqq.*); ¶ ubi ⟨Crassus⟩ *Napol.* (*II 119*), *FRitter* (*JRh. 44. 45 p. 48 sq.*);

*improb. AMiller* (*BB. 3, 261*), *Hell.* (*Ph. 26, 667*; *31, 327*), *Thomann* (*II 12*).

§ 4 dierum *Wesenberg* (*Emend. Cic. ep. p. 110. Hauniae 1840*), *Frig.* (*III 44*); *prob. Hell.* (*Ph. 19, 481*); ⟨in⟩ dies *Dt.*; dies *X*; *defend. EHoffm.*[2]; ¶ acciderat *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*

## Liber III.

**cap. 1.** § 1 Sergium Galbam *Gland.*; *improbat Oud.*; *refutat Schn.*; ¶ Varagros (*Rhellicanus*,) *Kiepert.*

§ 6 cum hunc in duas partes flumen diuideret *Oud.*, *Vielh.* (*ÖZ. 12, 51*); cum hic . . . flumine diuideretur *uett. edd.*; cum hic hinc inde . . . flumine diuideretur *ADederich* (*ZAW. 1835, 17 sq.*); ¶ ad hiemandum *del. Dav.*, *Kran.* (*Obs. p. 3*), (*Vielh.*, *ÖZ. 12, 51*,) *HAKoch* (*ZG. 15, 595*); *transponit haec uerba ante* cohortibus *Ciacc.*, *post* cohortibus *Hotm.*, *Kraff.*, *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 359*); ad habitandum *Georges* (*Lexic. I*[8] *1292 s. u.* concedo).

**cap. 2.** § 3 legionem ⟨unam⟩ *Jurin.*, *Apitz*; ¶ neque eam] neque tum *Daehne*, *WWeissenborn* (*ZAW. 1845, 56*); neque iam *uir quidam doctus ap. Oud.*; ¶ qui sigillatim commeatus *Hotm.*; ¶ commeatu petito *uel* cum commeatu *Bergk* (*JJ. Suppl. 13, 619*).

§ 5 finitima (*Voss.?*) *Whitte*; ¶ sibi *del. Apitz* (*aut* suae *scribendum censet*).

**cap. 3.** § 1 *aut* opus hibernorum plene esset perfectum *aut* hibernorum munitiones plene essent perfectae *Ciacc.*; *id improbat Dav.*

§ 2 tantum [repentini] periculum *Apitz*; ¶ ueniri aut commeatus *Hzg*; ¶ itineribus posset *Ald.*, *Vasc.*

§ 4 ad extremum ⟨casum⟩ *Paul* (*ZG. 32, 194 sq.*); *prob. RSchn.* (*PhW. 5, 1327*); ¶ experiri] opperiri *Ursin.* (*ap. Voss.*)

**cap. 4.** § 1 collocandis atque *del. HAKoch* (*ZG. 15, 599*).

§ 2 *uerba* neque ullum frustra tel. ex loco super. mitt. *Muretus* (*V. L. 10, 15*) *transponit post uerbum* conicere § 1; — superiore] inferiore *Hotm.*; *quod redarguit Voss.*; ¶ accurrere *Heins.* (*ap. Oud.*)

§ 3 quod ⟨si⟩ *CSchenkl* (*ap. Pramm.*); ¶ defessi ⟨cum⟩ *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*

**cap. 5.** § 1 nostros *Heins.*; nostris *X*; ¶ perducta] deducta *Ciacc.*; ¶ casum *del. Apitz.*

§ 2 Bibaculus *ed. pr.*, *Hotm.*, *Brant.*

**cap. 6.** § 2 qui spe potiend. *Ciacc.*

§ 4 uidebat *Faern.*, *Whitte*, *FPolle* (*JJ. 103, 724*); uiderat *X*; *defend. Schn.*, *Dt.* (*Ph. 34, 715 sqq.*)

§ 5 aut iter demorante *del. Apitz*; *quod improbat Kran.* (*Obs. p. 10 sq.*)

**cap. 7.** § 1 expulsis Germanis *del. Paul* (*ZG. 35, 266 sq.*); *quod non improbat RSchn.* (*JB. 12, 226*); perterritis (*uel* perculsis *uel* exterritis) Germanis *AZucker* (*BB. 26, 308 sqq.*)

§ 2 proximus mari Oceano *uett. edd.*; proximus [mari] Oceano *Ciacc.*; *hoc improbat Dav.*; ¶ Andibus] Andecauis *Glück*; *cf. ad II 35, 3*; ¶ hiemabat *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Paul* (*ZG. 32, 172*); *probat Geyer* (*JB. 5, 356*).

§ 3 frumentandi *Hotm.*

§ 4 est] erat *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Scal.*; -- quo in numero erat T. Terrasidius, missus *Lips.*; ¶ Esuuios] Venelos *uel* Lexuuios *Ciacc.*; ¶ Silio *Vasc.*; sillio *X*.

**cap. 8.** § 1 impetu] ambitu *Lips.*(?); ¶ in mari magni impetus atque aperto *Ciacc.*; in magno impetu uentorum atque mari aperto *Vielh.* (*ÖZ. 10, 881*); in magno impetu maris ⟨uasti⟩ atque aperti *AZucker* (*BB. 26, 312 sqq.*); ¶ portubus *Vasc.*, *St.*

**cap. 9.** § 1 quod ille aberat *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ quod influit] qua infl. *Kraff.* (*p. 37.*)

§ 3 ciuitates de subito (*uel* inopino *uel* inopinato) Caesaris aduentu certiores facti *Oud.*; — certiores facti *X*; *del. ed. Florent. 1508*, *Ald.*, *Apitz*, *Np.* (*66 sq.*), *Madu.* (*AC. II 250*); *defend. Schn.*; perterrefacti *Paul* (*ZG. 32, 178 sq.*); *quod improb. Geyer* (*JB. 5, 360*); ¶ in se facinus] in se *suspect. Kraff.*; ¶ legatis . . . retentis . . . coniectis *Dav.*; *quod improbat Oud.*; ¶ pertinerent *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 4 nauigationem impeditam propt. insc. loc. pauc. portuum *del. Hug* (*RhM. 17, 320 sq.*); *tuetur Hell.* (*Ph. 19, 500*); ¶ inscitiam *uett. edd.*

§ 6 tamen se plurimum nauibus posse quam romanos, neque *X*; (tam se plurimum nau. posse quam Romanos, neque *Schn.*;) — tamen se quam plurimum n. p., Romanos neque *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 352*), *EHoffm.*[2]; tamen se plur. n. posse, quarum Romanos neque ullam facultatem habere [nauium] *ATittler* (*JJ. 81, 506*); *improbat Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 352*); quam *del. ed. pr.*; (namque (*pro* quam) *Oud.*)

§ 7 concluso] intercluso *Ald.*; ¶ *aut* uastissimo atque *aut* atque apertissimo *delend. censent Oud.*, *RSchn.* (*PhW. 5, 106*); atque apertissimo *del. Apitz*, *Whitte*; uastissimo atque *om. ed. pr.*

§ 10 Ambiliatos] Ambiuaritos *Frig.*; Ambiliatos, Ambiuaritos *Thomann* (*II p. 18*; *cf. III p. 5. 6*).

**cap. 10.** § 3 libertatis studio teneri *Bentl.*

**cap. 11.** § 5 Pictonibus *uett. edd.*; pectonibus *X*; ¶ Santonibus *Glar.*; ¶ ipse eodem *HM.*

**cap. 12.** § 1 quod bis accidit, semper horarum XII spatio *Hxg*, *EHoffm.*[1], *Hell.* (*Ph. 15, 354 sqq.*; *19, 483 sq.*; *31, 532 sqq.*); (quod bis ⟨die⟩ accidit, semp. h. XII sp. *Hxg*;) quod [bis] accidit semp. h. XII sp. *Apitz*, *Np.* (*p. 67*), *EHoffm.*[2]; quod iterum accidit semp. h. XII sp. *Frig.*; quod ibi accidit s. h. XII sp. *RD(ietsch)* (*JJ. 66, 303*), *Vielh.* (*ÖZ. 12, 52*); quod his accidit s. h. XII sp. *Schn.*; quod iis accidit s. h. XII sp. *Kran.* (*Obs. p. 18*); quod hic accidit semp. hor. XII spatio *Montanus*; quod bis accidit cotidie [semp. h. XII sp.] *Thomann* (*III p. 1*); *aut* bis *delend. aut* XXIIII *scribend. cens. Jurin.*; XXIIII *P. Bertius* (*Dissert. de agger. et pontibus ap. Sallengre, Nov. Thes. Antiqu. R. t. II p. 948*), (*Thomann II p. 22*;) *id improb. Schn.*; quod is accedit s. h. XII sp. *Hug* (*RhM. 17, 155 sqq.*); *quod probat Köchly*, *improbat KZelger* (*ÖZ. 35, 595*); qui die bis accedit s. h. XII sp. *Vielh.* (*ÖZ. 17, 229*).

§ 3 extruso] excluso *Lips.* (*ap. Oud.*); ¶ atque his *del. Kraff.*

§ 4 loci *del. Ciacc.*

§ 5 magna parte *Vasc.*; ¶ portubus *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*, *Scal.*

**cap. 13.** § 1 ad decessum (*N?*) *Terpstra* (*Mnem. 3, 183 sq.*)

§ 2 erectae atque item puppes, ad m. *distinguunt Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Kraff.*

§ 6 hae *del. uett. edd.*, *Mor.*, *Apitz*, *Whitte*, *Vielh.* (*ÖZ. 10, 885*); ¶ inscitiam *uett. edd.*; ¶ arbitrantur *Hotm.*

§ 7 pulsu remorum] incitatione *add.* β; pulsu *glossam* (*uocis* incitatione) *existimat Grut.*

§ 8 adigebatur *hl*; *Ald.*, *Brant.*, *Madv.*; ¶ et eadem de causa minus comm. scopulis continebantur *del. Apitz*; — minus incommode scopulis *P. Manutius*, *Lips.*, *Scal.*, *Hxg*, *Terpstra* (*Mnem. 3, 184 sq.*); (magis commode scopulis *Hxg*;) — scopolis *B*; *Frig.* (*edit. 1854 p. 220 sq.*; *edit. 1861 I p. XI*); *id improb. Hell.* (*Ph. 19, 478*); copulis *Hotm.*, (*Lips.*,) *Flade* (*Pr. Freiberg 1813 p. 3*); coruis *Grosse* (*GP. Stendal 1827 p. 10*), *Vielh.* (*ÖZ. 10, 882 sq.*); — minus commode scalis conscendebantur *nescio quis ap. Hotm.*

§ 9 ut cum se saeuienti uento dedissent *Grut.*; — et se uento

dedissent *del.* (*Grut.*,) *Oberlin*, *HAKoch* (*ZG. 15, 597*); *tuetur Hell.* (*Ph. 19, 475*); ¶ relictae] reiectae *NHeins.*

**cap. 14.** § 1 sumi] consumi *uel* insumi *Paul* (*ZG. 32, 166*).

§ 2 (profectae] progressae *Ciacc.*)

§ 3 neque tribunis *P. Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ insisterent] instituerent *Ciacc.*

§ 4 puppium] pugnantium *uel* propugnantium *Kraff.*; ¶ adigi *Madv.*; adici *X.*

§ 5 [insertae] adfixae[que] *Vielh.* (*ÖZ. 10, 886*); ¶ ruralium *St.*, *Fr. Robortellus* (*annotat. lib. I. c. 28*).

§ 8 qua] quo *Kraff.*; *quod improbat Dt.* (*PhR. 1, 1346*).

**cap. 15.** § 1 deiectis $a^1$; *Ursin.*, *Apitz*, *Whitte*, *Paul* (*ZG. 32, 166 sq.*); desectis *RMg* (*PhR. 2, 684 sq.*); dissectis *nescio quis ap. Oud.*; ¶ aut ternae *uett. edd.*

§ 5 consectati ⟨ita⟩ *Vasc.*, *St.*

**cap. 17.** § 3 Aulerci Eburouices *Glar.*, *Ciacc.*, *Ursin.*; Aulerci, Ebur. *uett. edd.*; ¶ clauserant . . . coniunxerant *Pluyg.*

§ 4 conuenerat ⟨et⟩ quos *Paul* (*PhW. 4, 1243*); *quod prob. RSchn.* (*JB. 16, 102*), *improb. RMg* (*Rel. p. 14*); ¶ seuocabat (*uel* auocabat) *HM* (*LC. II 1740*).

§ 7 atque oportunitate *Apitz*; ¶ legato *del. Ciacc.*

**cap. 18.** § 5 dimittendam *Ciacc.*

§ 8 Romanorum *del.* **WNitsche.*

**cap. 19.** § 3 (inscitia *uett. edd.*); ¶ unum] primum *Ciacc.*

§ 4 reliquos equites cons. p., qui ex f. euas., reliquerunt *del. Bentl.*; — euaderent *NHeins.* (*ap. Bentl.*)

§ 6 mens eorum est *del. Grut.* (*Lips.?*); mens eorum *del. Apitz.*

**cap. 20.** § 1 quae pars . . . est aestimanda *del. Vielh.* (*ÖZ. 17, 230*); — quae [pars] *Dt.*; — tertia pars Galliae est existimanda *Dt.*; est tertia pars Galliae aestimanda (*uel* existimanda) (*Lips.?*) *Hug* (*RhM. 17, 317 sqq.*); pro tertia parte Galliae est aest. *Metzger* (*BB. 20, 221*); quae pars . . . est tertia Galliae aestim. *EHoffm.*[2]; ¶ *aut* cum sciret (*pro* intellegeret) *aut* existimabat *uel* censebat (*pro* intellegebat *extrema paragrapho*) *scribend. cens. Pramm.*; ¶ L. Valerius] M. Aurelius *Hotm.*; ¶ L. Manlius proconsul] C. Manilius consul *Hotm.*; — Manlius *af*; *cf. HM, LC. II 540.*

§ 2 Galliae *del. Ursin.* (*ap. Oud.*); ¶ finitimae his regionibus *Ciacc.*, *Whitte*, *Np.* (*p. 70 sq.*); finitimae ex his reg. *X*; *Apitz*, *Schn.*; — ex his region. *del. Bentl.*, *EHoffm.*[2]

**cap. 21.** § 1 tandem *f*; *uett. edd.*; tamen *X*; tandem tamen *Scal.*

§ 3 secturaeque *X*; que *del. uett. edd., Oud., Whitte, Kraff., Pluyg.*; *defend. EHoffm.*; structuraeque *ik*; *Schn.*; structurae *Scal., Kran.*; ferrariaeque *Np.*; silicariaeque *HAKoch* (*ZG. 15 599*); *del. Ciacc., Bentl.*; — ferrariae salinaeque *JCLaurer*( *BB. 20, 359 sq.*); ¶ faciunt] imperata faciunt *Brandstäter* (*Ph. 9, 715*); *quod improbat FOsann* (*JJ. 77, 444*).

**cap. 22.** § 1 Adiatomus *Ciacc.*

(§ 2 dediderint] deuouerunt *Ciacc.*)

§ 4 cum his Adiatunnus *del. Ciacc.*

**cap. 23.** § 1 Vocatium (*Ber.?*) *Sabellicus, Glareanus, St.*; uocatirum *ahl*; uotium *a*; Vocontiorum *Ald., Vasc.*

§ 3 Aquitaniae *del. Ciacc.*

§ 4 magna [cum] hominum multitudine *HM.* (*LC. I 1509*).

§ 7 diduci *ed. Junt., Ber.*; deduci *X*; ¶ ob eam⟨que⟩ *Vasc., St.*; ¶ in dies⟨que⟩ *Vasc., St.*

**cap. 24.** § 1 (acie instructa *uett. edd.*)

§ 2 tutius] satius *Bentl.*; ¶ commeatu⟨que⟩ *Vasc., St.*

§ 3 et si] aut si *Paul* (*ZG. 32, 179 sq.*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 360 sq.*); *improb. Dittenb.*; ¶ [in] agmine *Bentl.*; ¶ infirmiore (inferiore β) animo *codd.*; *defend. Schn.*; infirmiores animo *Kvíčala* (*Listy filol. 10 p. 223(?)*); *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 356*); iniquiore loco *Vielh.* (*ÖZ. 10, 885*; *12, 52*); in itinere *Ciacc.*; inopinantes *Bentl.*; *del. Paul* (*ZG. 35, 275 sq.*); *Prammer uerba* infirmiore animo *transponit post uerba* rei frumentariae.

§ 5 cum ipsa cunctatio *Ciacc.*; ¶ opinione timidiores *X*; *tueri conantur Apitz, Schn., A. v. Jongh* (*Symbol. literar. 4, 116. Amstelod. 1840*), *Vielh.* (*ÖZ. 12, 52 sq.*), *HFZeyss* (*Ph. 31, 124*); opinione timoris *St., Voss., Bentl., Np.* (*72 sq.*); opinione timoris timidiores *ADederich* (*ZAW. 1835, 19*); — atque opinione timidiores *del. EHoffm.*[2]; — cum spe cunctantiores atque opinione timidiores hostes *GLinker* (*JJ. 89, 723 sq.*); cum sua cunctatione [atque] opinione timidiores hostes *EHoffm.*[1]; (cum sua cunctatio atque opinio timidiores hostes, *Voss.*;) cum sua cunctorumque opinione timidiores hostes *PhRubenius* (*Elect. I 8*).

**cap. 26.** § 2 deuectis *Paul* (*PhW. 5, 1185 sq.*); eductis *X*; *RSchn.* (*JB. 13, 392*); ¶ intritae *ik*; *Ber., Grut., JFGron.* (*ad Liu. 22, 39, 2*); interritae *X*; integrae *f*; *Ald., Vasc., St., Lips., Scal.*; (intactae *HM.*)

§ 3 prorutis *Faern.*; proruptis *X*; (perruptis *Brut.*;) ¶ gereretur] ageretur *St.*

§ 4 [im]pugnare *Brut.*

§ 5 eicere *RSchn.* (*PhW. 6, 723*); ¶ contenderunt *f*;

*Graev.*, *Dav.*, (*Bentl.*,) *RSchn.* (*PhW. 4, 268 sq.*; *JB. 12, 232*); intenderunt *X*; *RMg* (*PhR. 1887, 394*).

**cap. 27.** § 1 Elusates *d*; *Ciacc.*, *Ursin.*, *Brant.*; flustates *X*; ¶ [Gates] *Hold.* (*p. 394*); ¶ Sibusates *hl*; *Kraff.*

**cap. 28.** § 1 Morini ⟨uni⟩ *Paul* (*PhW. 4, 1243 sq.*)

§ 3 (Caesar *del. Oud.*)

§ 4 ex suis desiderauerunt *Ber.*, *Ald.*, *St.*, *Lips.*

**cap. 29.** § 3 Lexouiis reliquisque item ciuit. *RMg* (*LC. 1070, 57*); ¶ (reliquis item . . . bellum fecerant *del. Apitz.*)

## Liber IV.

**cap. 1.** § 1 magna [cum] multitudine *HM*; ¶ non longe a Mosula, quo Rhenum influit *C. R. Hermans* (*Betoog dat er uit de commentarii de B. Gall. van Julius Caesar volstrekt geen bewijs kan worden getrokken, als of die veldheer of zijne krijgsoversten in Noordnederland oorlog zouden hebben gevoerd. 's Hertogenbosch 1839 p. 9 et II.*)

§ 4 ex finibus *del. Apitz.*

§ 5 qui domi manserunt *del. Grut.*; ¶ inuicem *del. Taylor* (*lect. Lysiac. p. 247 ed. Reiske*).

§ 9 quod *X*; *Hell.* (*Ph. 19, 508*); quom *Np.*; ¶ faciunt *Whitte*; quod . . . faciunt *uel* cum . . . faciant *Pramm.*[2]; ¶ immanem corporum magnitudinem [homines] *Dav.*; ¶ afficit *Perizon.* (*ad Sanctii Mineru. IV 4, 5*(?)).

§ 10 haberent . . . lauarentur *WWeissenborn* (*ZAW. 1845, 54*), *Np.* (*p. 73 sq.*), *Hell.* (*Ph. 13, 366*), *HAKoch* (*ZG. 15, 595*); habeant . . . lauantur *ed. pr.*; habeant . . . lauentur *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Whitte.*

**cap. 2.** § 2 [Germani] importatis [his] *Morus*, *Kraff.*; [Germani] importatis hi *Clarke*, *Hug* (*RhM. 17, 319*); *prob. Köchly*; Germani importaticiis *Oud.*; ¶ parua β; praua α; *del. Apitz.*

§ 3 recipiant *Kraff.*

§ 6 uinum . . . arbitrantur *del. Paul* (*ZG. 35, 280 sq.*); *id probat Dittenb.*; *improbat JCLaurer* (*II p. 11 sqq.*), *RSchn.* (*JB. 12, 227*), *Hellwig* (*p. 25*).

**cap. 3.** § 1 publice *X*; rei publicae *RSchn.* (*PhW. 4, 623*).

§ 2 a Suebis *del. Ciacc.* (*aut* ab iis *scribend. cens.*); ¶ sescenta] sexaginta *Gland.*, *Hotm.*; sexagena *Lips.* (*Elect. II 7*); DC *defend. Dav.*

§ 3 et paulo quam sunt eiusdem generis et ceteris humaniores

*X*; qui paulo sunt eiusd. g. etiam ceteris hum. *ed. pr.*, *Ber.*; et paulo qui sunt eiusd. g. etiam ceteris hum. *Ald.*, *P. Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; qui paulo sunt eiusd. gentis et ceteris hum. *Vasc.*; et paulo quam sunt eiusdem gentis et generis hum. *St.*; et paulo quam sunt eiusdem generis ceteri etiam hum. *Ciacc.*; qui paulo sunt ceteris eiusdem gentis hum. *Hotm.*; et paulo etiam ceteris, qui sunt eiusdem generis, hum. *Voss.*; et qui sunt eiusdem gentis paulo quam ceteri hum. *NHeins.*; ([et] paulo qui sunt eiusdem generis [et] ceteris hum. *uel*) paulo quam sunt eiusd. generis ceteri hum. *Bentl.*, *Whitte*; paulo quam qui sunt eiusdem generis hum. *Morus*; quamquam sunt eiusdem generis ceteris humaniores *Ukert* (*Geogr. d. Griech. u. Röm. III 1 p. 350*); et paulo quam sunt eiusdem generis, sunt ceteris hum. *Schn.*; et paulo sunt eiusd. gen. ceteris hum. *Np.* (*p. 74*); et paulo quam sunt eiusd. gen. ceteri hum. *Vielh.* (*Spec. emend. p. 13*; *ÖZ. 12, 53*); et paulo quam eiusd. gen. ceteri sunt hum. *Frig.*; pauloque sunt eiusd. gen. ceteris hum. *Kvíčala* (*Listy filol. 10*); ei paulo sunt eiusd. gen. ceteris hum. *Paul* (*PhW. 4, 1212 sq.*); et paulo quam sunt eiusd. gen. [et ceteris] hum. *EHoffm.*[2]; ¶ et ipsi propter propinquitatem quod Gallicis *X*; quod *del. Vasc.*, *Hell.* (*Ph. 19, 473*), *Madv.* (*AC. II 250*); et quod ipsi pr. pr. G. *WWeissenborn* (*ZAW. 1845, 55*).

§ 4 bellis saepe *Apitz.*

**cap. 4.** § 2 qua regione *Vasc.*, *St.*; ¶ Menapii . . . § 4 Menapiorum . . . § 5 Menapios . . . § 6 Menapiorum] Paemani . . . Paemanorum . . . Paemanos . . . Paemanorum *Hermans* (*cf. ad IV 1, 1*) *p. 9 sqq.*

§ 3 habuerant] habebant *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; erant *Mor.*; ¶ demigrauerant *Mor.*

**cap. 5.** § 2 etiam inuitos *del. HHartz* (*Coniect. p. 6*); *quod improb. RSchn.* (*JB. 13, 350*); ¶ quod quisque *X*; quid quisque *Aimoin.*; *Whitte*; ¶ aut cognouerit *del. Apitz.*

§ 3 in uestigio *X*; e uest. *Aim.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Whitte*; ¶ cum incerta, ut eorum auribus seruiant, et plerumque *Ciacc.*; — rumoribus] sermunculis *uel* susurrationibus *Bentl.*; — pleraque *Sambucus.*

**cap. 6.** § 1 ne] ut *Vasc.*

§ 3 omnia quaeque *X*; omniaque quae *Ald.*; omnia[que] quae (*Ursin.*,) *Morus*, *Whitte*; ¶ postulassent ab se, fore *Vasc.*

§ 5 ⟨ad se⟩ (e)uocatis *Geyer* (*JB. 5, 350 sq.*)

**cap. 7.** § 2 legati [ab his] *Grut.*

§ 3 consuetudo [haec] *A*; *Kran.*; ¶ quicumque] qui eis

*Vasc.*; ¶ haec tamen] hoc tamen *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ uenisse ⟨se⟩ *Kraff.*; ¶ possiderent *Vasc.*

§ 5 pares esse [possint] *Kraff.*

**cap. 8.** § 1 remanerent: neque uerum esse . . . occupare, neque *sic distinguit HGilbert* (*JJ. 129, 414 sq.*).

§ 3 hoc se ab iis impetraturum *Morus*, *LMüller* (*GP. Kiel 1854 p. 10 sq.*), *Kraff.*; hoc se his imperaturum *Brutus.*

**cap. 9.** § 3 Ambiuaretos *Dübn.*; Aduaticos *Cluver.* (*Germ. ant. II 14 et 16*); *Hermans* (*cf. ad IV 1, 1*) *p. 11 sq.*

**cap. 10.** *Totum hoc cap. spurium iudicat vGöl.* (*109*; *²120*); *quod improbat Ukert* (*Geogr. d. Griech. u. Röm. II 2 p. 356 sq.*), *Thomann* (*III p. 3*).

§ 1 et parte quadam . . . LXXX in Rhenum influit *del. Hermans* (*cf. ad IV 1, 1*) *p. 14 sqq.*; ¶ (ex parte quadam Rheno recepto *Oud.*;) — [ex] Rheno *Ald.*, *Vasc.*; Rheni *Lips.*, *Scal.*; ¶ insulamqu(a)e *X*; insulam *Aim.*; *Ald.*

§ 2 Batauorum, neque *c*; *Ald.*; batauorum, in oceanum influit neque *X*; ¶ neque longius ab Oceano milibus passuum LXXX in Rhenum influit *X*; *Schn.*, *Thomann* (*III p. 6 sqq.*); neque longius ab eo mil. pass. LXXX in Oceanum influit *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Heller* (*Ph. 22, 134 sqq.*); neque longius inde mil. p. LXXX in Oceanum influit *Bergk* (*Rheinl. p. 5*); neque longius ab Rheno mil. p. LXXX in Oceanum influit *Np.* (*p. 75 sq.*); neque longius . . . influit *del. Ukert* (*II 2, 149*); *id probat ChrAdam* (*BB. 7, 277*), *Fiedler* (*JRh. 53. 54 p. 288*).

§ 3 Nantuatium] Aetuatium *Glar.*, *Gland.*, *mg. Vasc.*; Nemetum *af*; *Cluver.* (*Germ. ant. II 6*); Sarunetium *Oberlin*; ¶ Sequanorum] Rauricorum *WGisi* (*Anzeiger f. schweiz. Alterthumskunde 1884, 82*).

**cap. 11.** § 2 sibique ut] ut *om. ed. pr.*, *Ber.*

§ 3 (fidem dedisset *Hotm.*)

**cap. 12.** § 1 quod ii, qui frum. c. i. tr. M., nondum redierant *del. Paul* (*ZG. 35, 263*); *quod probat Hellwig* (*p. 23*), *improbat RSchn.* (*JB. 12, 228*).

§ 2 resistentibus ⟨nostris⟩ *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *P. Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Whitte.*

**cap. 13.** § 4 oportunissime [res] *Np.*; oportunissime ⟨ea⟩ res *Schenkl* (*ap. Pramm.*); ¶ [Germani] frequentes *Scal.*

§ 5 simul, ut dicebatur] simul *h. l. del. Hotm.*

§ 6 quibus sibi Caesar oblatis gauisus illos *Kraff.*; — grauius illos *α*; grauius incusatos *Vielh.* (*ÖZ. 10, 884*); *post* grauius *unum uersum intercidisse idem arbitratur ÖZ. 17, 231*;

— gauisus illico *Daehne*, *Paul* (*ZG. 32, 175 sq.*), *Bergk* (*Rheinl. p. 19*); *quod improbat Geyer* (*JB. 5, 358*); [gauisus illos] *uel* inauditos *Apitz*; gauisus [illos] (*P. Manut.*,) *Lips.*, *Scal.*; gratis illos *Lips.*(?); (ingratiis illos *NHeins.*, *Oud.*;) gratulatus illos *Oud.*; grauatus illos *Hzg*; ¶ ipse] simul *Hotm.*

cap. 14. § 1 acie tr. instructa *uett. edd.*; ¶ Germani *del. Hotm.*

§ 2 nostri ex discessu *Apitz*; ¶ concilii habendi *Gron.* (*ad Liu. 44, 2, 5*); ¶ perturbabantur *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Mor.*; ¶ ut copiasne adu. h. educ. an c. d. an f. sal. petere ⟨nescirent quid⟩ praestaret *Ald.*, *Lips.*

§ 3 pristini die *Ciacc.*

§ 4 quo in loco qui *uett. edd.*; quo loco quisque *uel* quo quisque loco *ADederich* (*ZAW. 1835, 22*); [quorum] qui *Apitz.*

§ 5 at reliqui ac multitudo *Stoephasius.*

cap. 15. § 2 Mosae [et Rheni] *Bergk* (*Rheinl. p. 7*; *JJ. Suppl. 13, 611*); *improb. EHübner* (*JRh. 80, 125*), *WDittenberger* (*Westdeutsche Ztschr. 2, 80 sq.*); Mosellae et Rheni *Cluver.* (*Germ. ant. II 14*), *CRHermans* (*u. ad IV 1, 1*) *p. 12*, *HMüller* (*JRh. 7, 13*), *vGöl.* (*110*; [2]*121*), *Vielh.* (*ÖZ. 19, 361 sq.*); Mosae et Rheni *defend. cum alii tum Thomann* (*III p. 4*); ¶ *post uerba* fuga desperata *haec fere intercidisse existimat HHartz* (*Coniect. p. 6. 7*): rursus constiterunt proeliumque redintegrauerunt, sed; *quod improbat RSchn.* (*JB. 13, 350*); ¶ [se] in flumen praecipitauerunt *HUsener* (*JJ. 107, 399*); *id improb. Hug* (*JB. 2, 1168*).

(§ 3 CCCCXXXX *Bergk*, *Rheinl. p. 1.*)

cap. 16. § 3 ⟨uti⟩ sibi dederent *uett. edd.*

§ 6 sibi ⟨ad⟩ auxilium spemque *Ald.*; ad *om. X*; (sibi auxilii in spem *Oud.*;) sibi auxilium opemque *Bergk* (*JJ. Suppl. 13, 609*); — sibi auxilium spemque rel. temp. futurum *recc.*; *ed. pr.*

§ 7 nomen auctoritatemque *Bentl.*; ¶ exercitu Ariouisti pulso *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ uti ⟨uel⟩ opinione *FPolle* (*JJ. 103, 724*); *id improbat Dt.* (*Ph. 34, 717*; *PhA. 7, 96*); ¶ opinione amicitiae *Bentl.*; [opinione et] amicitia *Vielh.* (*ÖZ. 10, 887*); ¶ tuti esse possent *Whitte.*

cap. 17. § 3 (rationem ⟨igitur⟩ *uett. edd.*)

§ 4 directa ... prona .. fastig(i)ata *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 5 bina *Clark.*; duo *X*; *defend. Schn.*

§ 6 trabibus, immissis quantum . . . distabat binis utr. fibulis *sic distinguit ThMaurer* (*Cruces phil. p. 6*); ¶ quantum eorum tignorum iunctura distabat *del. ChWirth* (*BB. 20, 425*); —

*uerba* ab extrema parte *Schleussinger* (*Rheinbr. p. 32 sqq.*) *transponit ante uerb.* distabat; ¶ destinabantur *E*; *Dav.*, *Frig.*, *Db.*, *RMg* (*Ph. 44, 282 sq.*; *PhR. 4, 332*).

§ 8 contegebantur *HM* (*LC. I 710*).

§ 9 inferiorem] superiorem *Hotm.*; ¶ partem [fluminis] *HHartz* (*Coniect. p. 7*); partem flumini *JClericus* (*Art. crit. P. III S. I C. VI 21*); ¶ pro pariete *Faern.*, *PVictorius* (*Var. lect. 32, 18*).

§ 10 trunci siue trabes *RSchn.* (*PhW. 4, 166*; *JB. 12, 232*); ¶ disiciendi operis *Geyer* (*JB. 5, 352*); ¶ immissae *Ciacc.*, *Ursin.*, *Paul* (*ZG. 32, 166*); ¶ ne ponti *St.*

**cap. 18.** § 3 interim] in itinere *HHartz* (*Coniect. p. 7*).

**cap. 19.** § 1 succisis $Q^2N$; *St.*; succensis *X*.

§ 3 ibi⟨dem⟩ decertare *Paul* (*PhW. 4, 1209*).

**cap. 20.** § 1 quod omnis Gallia ad sept. uergit *del. Kraff.*; *quod improb. Dt.* (*PhR. 1, 1345*).

§ 3 contra Galliam *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 4 maiorem nauium multit. *E*; *Kraff.*; *quod improb. Dt.* (*PhR. 1, 1346*).

**cap. 21.** § 1 priusquam] prius qui *Ciacc.*, *Hotm.*; ¶ Volusenum, eum naui *uel* Vol., ⟨eum⟩ cum naui *Jurin.*, *Bentl.*

§ 7 et quem sibi fidelem esse arbitrabatur *spuria iudicat AKoehler* (*BB. 27, 173*).

§ 9 regionibus *codd.*; rebus *Paul* (*ZG. 32, 188 sqq.*); *quod prob. AHorner* (*I p. 31 sq.*), *Geyer* (*JB. 5, 367*); (*deleri malit Schn.*)

**cap. 22.** § 3 contractisque *del. Ruhnken* (*cf. Mnem. 2, 251*); constratisque *EHoffm.*, *HAKoch* (*RhM. 11, 637*), *RMg* (*PhR. 2, 686 sqq.*); *improb. LMüller* (*JJ. 83, 488*), *Hell.* (*Ph. 19, 491*), *KZelger* (*ÖZ. 35, 594 sq.*); ¶ quod *X*; quot *uett. edd.*, *Whitte*, *Np.* (*p. 76 sq.*), *EHoffm.*, *RMg* (*l. l.*); — contractisque quod *defend. Hell.* (*Ph. 19, 490 sqq.*), — *JCLaurer* (*I 15 sqq.*); *huius interpretationem laudat RMg* (*PhR. 4, 1043*); — onerariis et tot actuariis contractis quot *JBecker* (*ZAW. 1851, 446 sq.*); — *uerbum* contractisque *transponit Vielh.* (*ÖZ. 12, 53 sqq.*) *post uerbum* existimabat; ¶ nauium [longarum] *uel* nauium onerariarum *Jurin.*

§ 6 portum tueri *RSchn.* (*PhW. 8, 686.*)

**cap. 23.** § 2 *post uerb.* administratum *Bergk* (*JJ. Suppl. 13, 613*) *haec fere putat intercidisse*: aestibus marinis naues in continentem reiectae sunt; ¶ cum primis [nauibus] *Kraff.*

§ 3 montibus angustis *X*; *AEberz* (*JJ. 75, 850 sq.*), *Dt.*

(*JJ. 77, 822 sq.*), *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 385 sq.*); montium angustiis *f*; *Ciacc.* (*aut* montibus [angustis] *Ciacc.*); montibus abruptis *Jurin.*; montibus angustissime *Paul* (*ZG. 32, 173*); montibus anguste *EHoffm.*[2].

§ 5 maximeque [ut] *Ciacc.*; ¶ postulabant *Hotm.*, *Dav.*; postulant *Oud.*; ¶ ut quae celerem *Lips.*; ut quam cel. *X*; ut, quia cel. *St.*; ut, quoniam cel. *Ciacc.*, *Hotm.*; (ut, cum cel. *Hzg*;) [ut] quae cel. *Kraff.*; ut quae tam cel. *ADederich* (*ZAW. 1835, 23*); [ut] quae cel. . . . motum haberent, ⟨ut⟩ ad *RMg* (*Rel. p. 27*); — (maritimae res [postularent, ut] quae cel. . . . motum haberent, ad nut. et ad t. [omnes res] ab iis adm. *Oud.*)

§ 6 progressus est ac plano *Frig.*

**cap. 24.** § 2 oppressis *del. Madv.*; *id probat Hug* (*JB. 2, 1151*).

§ 4 (uti *del. Hotm.*;) ¶ utebantur *X*; nitebantur *k*; *Schn.*, *Np.*

**cap. 25.** § 1 (usus ad motum *Ciacc.*)

§ 2 remorum et torment. inus. gen. perm. barb. paulum modo constit. ac ped. retul. *uel* remorum modo et inus. g. t. p. b. constit. ac paulum [modo] ped. retul. *Kraff.*; — paulum [modo] *uel* paulum etiam *HM* (*JB. 12, 293*); — paulum modo constiterunt ac paulatim (ex) illo loco ped. retul. *HSchiller* (*BB. 27, 284*).

§ 3 atque] itaque *PStamm* (*JJ. 137, 178 sq.*); ¶ deserite, inquit, milites, si uultis, aquilam ⟨atque⟩ hostibus prodite *Ald.*

§ 6 hos item ⟨nostri⟩ *Ber.*; hos item ⟨alii⟩ *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ ex proximis [primis] nauibus cum *Hotm.*, *Hug* (*JB. 2, 1152*), *RMüller* (*JB. 4, 6*); ex proximis nauibus primi qui *Oud.*; ex proximis primi nauib. cum *Madv.*; proximi ex primis nau. cum *Jurin.*; proximis plurimi ex nau. cum *ADederich* (*ZAW. 1835, 23*); ex omnibus nau. cum *Apitz*; proximis primis *defend. Clark.*, *ThWopkens* (*acta liter. societ. Rheno-Traiect. T. II p. 44*), *GSauppe* (*ZAW. 1839, 475*), *Held.*

**cap. 26.** § 3 in auersos *Ciacc.*

§ 5 non potuerant *Lips.*; non potuerunt *X*.

**cap. 27.** § 3 oratoris modo Caesaris *X*; imperatoris *ik*; *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Whitte* (*Madv.*); (*del. Apitz.*)

**cap. 28.** § 1 (pace firmata *uett. edd.*)

§ 2 [quae est propius solis occasum] *RSchn.* (*PhW. 5, 107*); ¶ suo cum periculo *Whitte*; sui cum per. *X*; sui *om. St.*

§ 3 necessario intempesta nocte *Jurin.*

**cap. 29.** § 1 qui dies] quae *Ald., Vasc., St., Lips.*; quae dies *Scal.*

§ 2 [quibus Caesar exerc. transp. curauerat] quas[que] ⟨Caesar⟩ in ar. subd. *Vielh.* (*ÖZ. 12, 53 sq.*); *quod improb. Hell.* (*Ph. 19, 491*); — longas naues, quae ad ancoras erant deligatae, aestus compleuerat et onerarias, quibus Caes. exerc. transport. cur. quasque in arid. subdux., temp. afflictabat *OHammer* (*Ph. 40, 186*); *id improb. RMg* (*PhR. 2, 687*).

**cap. 30.** § 2 reditu] aditu *Hotm.*; ¶ discedere et β; discedere aut α; discedere ac *ed. pr., Ald., Vasc.*

**cap. 31.** § 1 nauium [suarum] *Ciacc.*

§ 3 itaque cum ⟨id⟩ *uett. edd.*; ¶ ⟨satis⟩ commode *RSchn.* (*PhW. 4, 623*; *JB. 12, 232*).

**cap. 32.** § 2 ex reliquis *del. Weidner* (*ap. Pramm., Lexikogr. p. 26*).

§ 3 ⟨in⟩ confertam legionem *J. C. H(arenberg)* (*ap. Oberl.*), *Held.*

**cap. 33.** § 1 cum se inter equitum turmas insinuauerunt *del. OSchambach* (*GP. Mühlhausen* (*Thür.*) *1881 p. 16*).

§ 2 se et currus collocant *Hotm.*; curru se collocant *Oud.*; ¶ ad suos] ad eos *Hotm.*

§ 3 ac flectere *del. Kraff.*

**cap. 34.** § 1 nouitate pugnae *del. Kraff., EHoffm.*[2]; ⟨in⟩ nouit. pugnae *CSchenkl* (*ap. Pramm.*)

§ 3 ⟨hostes⟩ nostris omnibus occ. *Hug* (*RhM. 17, 154*); ¶ quae erant in agris relicta *vGöl.* (*124*; *[2]138*); *quod improb. Vielh.* (*ÖZ. 12, 56 sq.*); hostes omnibus occupatis, quae erant in agris relicta *MMiller* (*Beitr. p. 7*); *quod improb. Eussn.* (*JB. 10, 117*), *RMüller* (*JB. 4, 16*); — in agris] in castris *RMüller* (*JB. 4, 16*), *HHartz* (*Coniect. p. 7*); *quod improb. RSchn.* (*JB. 13, 350*); ¶ decesserunt *Pluyg.*

**cap. 35.** § 1 XXX] CCC *Hotm.*

§ 3 secuti ⟨equites⟩ *JLange* (*JJ. 143, 206 sq.*)

**cap. 36.** § 2. 3 iussit. Quod ... non existimabat, ipse *Kraff.*

§ 4 peruenerunt. ex his onerariae . . . non potuerunt, sed *Ald., Lips., Scal.*

**cap. 38.** § 2 quo perfugio superiore anno (semper *add. Ber.*) fuerant usi *Ber., Ald., Vasc., St.*; quo sup. anno perfugio fuerant usi *WWeissenborn* (*ZAW. 1845, 53*), *Np.* (*p. 77 sq.*); quo sup. a. perfugio erant usi *Schn.*; *haec uerba post subst.* paludum *ponenda censet Metzger* (*BB. 20, 221*).

# Liber V.

**cap. 1.** § 2 subductionisque *Ciacc.*, *Madv.* (*AC. II 247*), *Kraff.*; *improbat Hug* (*JB. 2, 1151*); ¶ [quam quibus in rel. utimur maribus] *Apitz.*

§ 7 sese[que] *Apitz*; ¶ demonstrent *Ciacc.*, *Kraff.*; *del. Grut.*, *Apitz.*

§ 8 demonstrat *del. Grut.*

§ 9 ut imperauerat *del. Hotm.*

**cap. 2.** § 1 (conuentibusque peractis *del. Kraff.*)

§ 2 (constructas *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*;) structas *HHartz* (*Coniect. p. 7 sq.*); *improbat RSchn.* (*JB. 13, 350*); ¶ (ab eo *del. Ciacc.*

§ 3 uellet *ed. pr.*, *Faern.*; ¶ traiectum] transmissum *Hotm.*, *Bentl.*, *Oberl.*, *Geyer* (*JB. 5, 361*); ¶ transmissum *X*; *uett. edd.*, *Frig.*; *del. Faern.*, *Hotm.*, *Bentl.*, *Oberl.*, *Apitz*, *Whitte*, *HAKoch* (*ZG. 15, 595*), *Hell.* (*Ph. 19, 474*), *Geyer* (*JB. 5, 361*); transmissu *Paul* (*ZG. 32, 180 sq.*); (transmissuris *Oud.*;) ¶ relinquit *B*; *Vasc.*, *St.*, *P. Manut.*, *Lips.*, *Scal.*

**cap. 3.** § 1 ut supra demonstrauimus *del. Grut.*

§ 2 inter se *om. ed. pr.*; *del. Grut.*

§ 4 in silua Arduenna *Whitte*; ¶ (Remorum] Neruiorum *Ciacc.*)

§ 5 Indutiomarus *del. Ciacc.*, *Scal.*

§ 7 si Caesar uellet *Apitz*; ¶ commissurum (*ed. pr.*;) *Bentl.*

**cap. 4.** (§ 2 in officio permaneret *uett. edd.*)

§ 4 factum *del.* (*Oud.*,) *Apitz*; ¶ [suam gratiam inter suos minui] *HM.*

**cap. 5.** § 2 Meldis] Belgis *recc.*; *ed. pr.*, *Beroald.*, *Hotm.*; Venellis *Kraff.*, *PMeyer* (*ap. Dob.-Dt.*[9] *p. V*); (Scaldi *Kraff.*;) *cf. Köchly.*

**cap. 6.** § 1 magnae⟨que⟩ *Vasc.*, *St.*

§ 2 quod [dictum] Haedui grauiter ferebant; ⟨tamen⟩ neque *Ciacc.*

§ 6 fidem dictis interponere *JBritzelmayr* (*Pr. Landshut 1868, 10*); ¶ ius iurandum *del. Eussn.* (*BB. 20, 264*).

**cap. 7.** § 1 ciuitatis Haeduae dignitati *Ciacc.*; — (dignitatis *del. Kraff.*)

§ 2 ⟨et⟩ quod longius *Pramm.* (*Lexikogr. p. 26*); ¶ ⟨ac⟩ prospiciendum *AWeidner* (*ap. Pramm. ibid.*)

§ 3 chorus *X*; corus *Rhellicanus*; ¶ (qui magn. part.

o. t. in his locis fl. consueuit *glossema esse arbitratur Lips*(?);) — in his locis] hic *Daehne*; ibi *Hzg.*

§ 7. 8 neglexisset ⟨ut accidit⟩. ille enim *JLange* (*JJ. 143, 200 sq.*)

§ 8 ille enim *X*; *Voss.*, *Clark.*, *Oud.*, *Hand* (*Turs. II 393*), *BMüller* (*p. 9*); ille autem *N*; *uett. edd.*, *Fr.*, *HM* (*JB. 11, 199*); i. enimuero *Ciacc.*, *Madv.*; i. uero *Paul* (*ZG. 32, 190*); *hoc improb. Geyer* (*JB. 5, 367*); i. eminus *CFleischer* (*JJ. 119, 849*), *Metzger* (*BB. 24, 367*); *hoc improbat HGilbert* (*JJ. 129, 415*); i. nostris *Kvíčala* (*Listy fil. 10*); enim *del. Gitlbauer*, *Pramm.* (*ÖZ. 35, 917*); i. identidem *HGilbert* (*JJ. 129, 415*); (i. minis *RMg* (*Krit. Anh.*);) i. a nostris *JCLaurer* (*BB. 21, 19 sqq.*); *quod probat RMg* (*PhR. 1887, 396*; *1889, 53*); i. enixe *HWalther*; i. iam *EHoffm.*[2]; — *totam* § 8 (ille enim reuocatus . . . liberaeque esse ciuitatis) *transponendam post uerb.* interficiunt (§ 9) *cens. ASpengel* (*Ph. 32, 368*), *ESchulze* (*Ph. 33, 730*), *Pluyg.*; *id prob. AHug* (*JB. 2, 1151*), *improb. RMüller* (*JB. 1, 256*), *Dittenb.*, *EHoffm.*[2].

§ 9 at *del. Jurin.* (*p. 567*).

**cap. 8.** § 1 re frumentariae *Schn.*; ⟨de⟩ re frumentaria *Vielh.* (*ÖZ. 12, 57*).

§ 2 pari equitum numero atque in cont. rel. *uel* pari numero equitum ⟨atque⟩ quem in c. rel. *Jur.*; ¶ soluit: at *Paul* (*ZG. 32, 178*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 359 sq.*); soluit. Et *HJMüller* (*Symb. II p. 33*); ¶ Africo profectus *Scal.*

(§ 3 eam partem] eum portum *Hotm.*)

**cap. 9.** § 1 relinquebat. Ei praesidio nauibus⟨que⟩ Q. Atium praefecit *Kraff.*; relinquebat et praesidio nauibus Q. Atrium praefecit *X*; *EHoffm.*; — praesidio nauibusque Q. *Np.* (*p. 78*); praesidio [nauibus] Q. *Kran.* (*Obs. p. 20 sq.*); — Atium *iam Manut.*; Artium (Arrium?) *Ursin.*; — praefecerat *Ciacc.*

(§ 7 adiecto] adacto *Ciacc.*)

§ 8 eos *del. Gitlbauer*; *prob. Pramm.* (*ÖZ. 35, 917*).

**cap. 10.** § 2 subsisterent] sustinerent *ed. pr.*, *Ber.*, *HM* (*JB. 12, 292 sq.*)

**cap. 11.** § 1 in itinere persistere iubet ad naues, ipse *vGöl.* (*136*; [2]*151*); *quod improb. Dt.* (*JJ. 82, 458 sq.*)

§ 2 [litterisque] *Vielh.* (*ÖZ. 12, 58*); ¶ ⟨sine⟩ magno negotio *Pluyg.*

§ 4 quae sint apud eum *Oberl.*, *Dittenb.*, *Prooksch* (*CT. p 2*); sunt *defend. AHorner* (*I 33 sq.*)

§ 6 ab labore *Brant.*

§ 8 in unum locum *JLange* (*JJ. 139, 187 sqq.*); *improbat KPetsch* (*JJ. 141, 605*).

§ 9 permoti] perterriti *Apitz.*

cap. 12—14 *Caesaris esse negat FCWex* (*Tac. Agric. p. 246*); *cui adsentitur RMg* (*Rel. p. 6*); *JLange* (*JJ. 139, 187 sqq.*) *haec capita transponit post c. 8.*

cap. 12. § 1 memoriae proditum *Hotm.*

§ 2 praedandi ac belli inferendi *Kraff.*; ¶ ac belli inferendi *del. Apitz, Hell.* (*Ph. 19, 502*); *defend. Vielh.* (*ÖZ. 17, 232*); ¶ ex Belgis *recc.*; *Hotm.*; ¶ eisdem nominibus *Paul* (*PhW. 4, 1210*); ¶ ex ciuitatibus [eo peruenerunt et] bello illato eo peruaserunt atque *Hotm.*; ¶ ([et] Bello illato *Vielh. ÖZ. 17, 232*;) et bello sedato *Np.* (*p. 79 sq.*); et bello finito *HAKoch* (*ZG. 15, 599*); et bello illato *defend. Terpstra* (*Mnem. 3, 185 sq.*), *Hell.* (*Ph. 19, 502*).

§ 3 creberrimaque, aedificia *sic distinguit Kraff.*

§ 4 utuntur tamen aere ut nummo aureo, aut anulis ferreis *ed. pr.*; utuntur aut aere aut nummo aureo aut annulis ferreis *Ber.*; utuntur autem nummo aereo aut anulis ferreis *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; utuntur autem laminis ferreis *Apitz*; utuntur aut aere aut nummo aereo aut taleis ferr. *Schn.*; utuntur aut aere [aut nummo aereo] aut taleis ferreis *Np.*; utuntur taleis ferreis *Vielh.* (*ÖZ. 12, 58*); utuntur [aut aere] aut nummo aureo aut taleis ferreis *ThMommsen* (*Röm. Münzwes. p. 683*); — taleis] laminis *uel* lamellis *Faern.*; laminis *etiam Ciacc.*, *Lips.*; clauulis *Bentl.*; aleis *EHübner* (*RhM. 12, 351*); talis *F. K(eller?) Schweiz. Anz. 1858, 40.*

cap. 13. § 1 triquetra *uett. edd.*; ¶ unum] imum *ed. pr.*; ¶ lateris altior angulus *Markl.* (*ap. Bentl.*)

§ 2 ut aestimatur *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Oud.*, *Np.*

§ 3 superiectae insulae *EHoffm.*[1]; ¶ [de] quibus insulis *uel* quibus in insulis *Eussn.* (*BB. 20, 264*); ¶ sub brumam *Faern.*

§ 4 percontationibus] percunctati omnino *Ciacc.*; ¶ ex aquae mensuris *RMg* (*LC. 742, 55*).

§ 5 milium ⟨passuum⟩ *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 6 lateris] alter lateris *Paul* (*ZG. 32, 163*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 351*), *Eussn.* (*JB. 27, 269*); alter *RMg* (*LC. 71, 14*), *HHartz* (*Coniect. p. 8*); ¶ milium passuum DCCC *Clark.*, *HM* (*LC. II 608*).

§ 7 centena milia *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; centenum milium *Hotm.*, *Dt.*[2]; *prob. RSchn.* (*PhW. 4, 1441*; *JB. 11, 165.*)

cap. 14. § 2 uitro] ultro glasto *ed. pr.*, *Ber.*; glasto *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; luteo *PVictorius* (*V. L. 19, 3*), *Manut.*, *Lips.*; luto *Sambuc.*; lutro *Hotm.*; nitro *Pet. Faber* (*semestr. 1 c. 20*); glauco *Brut.*; ¶ caeruleum] cerin(e)um *Sambuc.*; ¶ effi-

ciat *ed. pr., Ber.*; ¶ atque hoc horr. sunt in p. aspectu *del. Apitz*; *defend. GSauppe* (*ZAW. 1839, 472*); — horridiore *Dav., Kraff.*; *improb. Dt.* (*PhR. 1, 1346 sq.*)

§ 3 ([atque] omni parte *AMiller, BB. 3, 4*;) ¶ et labrum *del. HHartz* (*Coniect. p. 8*); *improb. RSchn.* (*JB. 13, 350.*)

§ 5 [sed] si qui *AWeidner* (*ap. Pramm. Lexikogr. p. 26*); ¶ ⟨a⟩ quibus primum uirgines quaeque ductae sunt *Ald., Vasc., St., Lips., Scal.*

**cap. 15.** (§ 1 in siluas callesque *Oud.*)

§ 4 [loci] spatio *Np.* (*p. 80*); loci *defend. Hell.* (*Ph. 31, 328 sq.*); ¶ inter se *del. Hotm.*; ¶ (perterritis] praetemptatis *Oud.*;) ¶ per medios ⟨hostes⟩ *Hotm.*

**cap. 16.** § 1 hoc [in] genere *ed. pr., Ber., Ciacc.*

§ 2 (equites autem . . . contenderent) *del. HHartz* (*Coniect. p. 8. 9*); *quod improbat RSchn.* (*JB. 13, 349.*)

§ 3 (equestris autem . . . inferebat) *om. ed. pr.*; *del. ATittler* (*JJ. 81, 506 sq.*); *id probat Hug* (*RhM. 17, 323*); ¶ cedentibus ⟨illis⟩ *EHoffm.*[2].

**cap. 17.** § 2 ex collibus ad *Apitz*; ¶ sic uti ab sign. legionibusque [non] abstinerent *Vielh.* (*ÖZ. 12, 59*; *17, 233*); (*cf. Madv. Emendat. Liuian.*[1] *327*; [2]*401*;) sicubi ab s. l. [non] absisterent *Dittenb.*; sicuti ab s. l. abstiterant *Kraff.*

§ 3 finem insequendi *k*; *Ald., Vasc., St., Lips., Scal.*

(§ 5 summis] omnibus *Morus.*)

**cap. 18** *JLange* (*JJ. 139, 187 sqq.*) *transponit post c. 11, ita ut capitum ordo hic sit: 8. 12. 13. 14. 9. 10. 11. 18. 15.*

(§ 3 flumine] plumbo *Lips., Poliorc. 5, 3.*)

§ 5 sed] et **WNitsche*; ¶ atque eo impetu *del. Grut., Bentl.*

**cap. 19.** § 1 relictis] retentis *Ald., St., Lips., Scal.*

§ 3 tantum [in] agris uast. inc. fac. host. noc., quantum ⟨in⟩ labore *HDeiter* (*JJ. 139, 280*); ¶ militis efficere poterat *Kraff.*

**cap. 20.** § 1 in continentem [Galliam] *Ciacc., Hotm., Scal., AKellerbauer* (*Ph. 21, 160*), *AMiller* (*BB. 3, 2 sq.*), *Kraff.* (*p. 10*); ¶ pater ⟨Imanuentius⟩ *uett. edd., Schn.*

**cap. 21.** § 1 [militum] *uel* finitimorum *Kraff.*; ¶ Cenimagni] Iceni, Cangi *Lips.* (*ad Tac. Ann. 12, 32*), *Np.*; Iceni, Regni *Cambden* (*ap. Dav.*); Cenomani *Voss.*

(**cap. 22.** § 4 constituisset] intendisset *Apitz.*)

**cap. 23.** § 4 [et] prioris *Nicasius Ellebodius, Hotm., Morus, Oberl., Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 384 sq.*); *id prob. RSchn.* (*JB. 13,*

*392*; *16, 103*); *improb. Held, RMg* (*Rel. p. 13*); ¶ et prioris commeatus expositis militibus *del. Apitz*.

cap. 24. § 2 Esuuios *Whitte*; essuos *X*; Suessones *Rhellicanus*; Itesuos *Ciacc.*; Aeduos *Voss*.

§ 3 in belgis α; in belgio β; in Bellouacis *Thomann* (*I p. 5*; *III p. 25*); *prob. Hell.* (*PhA. 1, 145*), *Hug* (*JB. 2, 1163*); in ⟨reliquis⟩ Belgis *Walther*; ¶ M. Crassum quaestorem *Ald.*; *prob. Np.* (*p. 81*); marcum crassum quintum α; m. crassum β.

§ 5 his [militibus] *Hotm.*

§ 6 ⟨rei⟩ frumentariae *RSchn.* (*PhW. 5, 918*).

cap. 25. (§ 2 hunc Caesar . . . ⟨in⟩ maiorum locum restituerat *FPauly*, *ÖZ. 26, 619*).

§ 3 tertium iam hunc annum regnantem inimicis iam multis palam ex ciuitate et iis auctoribus eum interfecerunt α; tert. iam hunc a. r. inimici palam multis ex ciuitate auctoribus interfecerunt β; *St.* (*sed is*: hunc iam); *idem habent Ald., Vasc., Lips., Scal., nisi quod* multis etiam *scripserunt* (*et Vasc.* hunc iam); tertium . . . regn. inimici multis etiam ex ciuit. palam auctoribus interf. *Hotm.*; tert. i. h. a. r. inimici palam multis etiam ⟨principibus⟩ ex ciu. auct. interf. *Clark.*; tert. iam tunc ann. regn. inimici, etiam multis palam ex ciu. caedis auctoribus, eum interf. *Dav.*; t. i. h. a. r. inimici, ⟨sed⟩ iam multis pal. ex ciu. necis auctoribus, eum interfecer. *Oud.*; t. i. h. a. r. inimici palam, multis etiam ex ciuit. auctoribus, tum interf. *Hzg*; tert. hunc ann. regn. inimicis iam multis auctoribus Carnutes interfec. *Apitz*; t. i. h. a. r. inimici ⟨clam⟩, mult. pal. ex ciu. iis auct., eum interf. *Whitte*[1]; t. i. h. a. r. inimici multis palam ex ciu. caedis (*uel* [et iis]) auct. interf. *Madv.*; tert. iam ann. hunc regn., inimicis multis ex ciu. et iis auct., palam interf. *Kraff.*; t. i. h. a. r. inimici, etiam multis pal. ex ciu. auctor., interf. *EHoffm.*[2]; — *codicum α lectionem amplectitur FPauly* (*ÖZ. 26, 620*), *nisi quod* hunc *mutat in adu.* tunc *uel* tum *et uoces* et iis *in* caedis *uel* et isdem; *item Np.* (*p. 80 sq.*), *nisi quod delet prius* iam; *Paul* (*ZG. 32, 197*), *nisi quod* inimicissimi *substituit in locum uerborum* inimici iam *et* aliis *in locum uerborum* et iis; — hunc *delend. censet Pramm.*, *qui sequitur codd.* β (*sed retinuit* multis palam;) — caedis *prob. HAKoch* (*ZG. 15, 599*); — inimici quidam mult. p. ex ciu. caedis auct. interf. *Whitte*[2].

§ 4 ad plures ⟨res⟩ pertinebat *uett. edd., Pluyg.*; *improb. RMg* (*PhR. 1887 p. 395*); ¶ cum ⟨una⟩ legione *Markl.* (*p. 267*); cum legione ⟨VI.⟩ *Hzg*; ¶ ex Belgis *Hotm.*

§ 5 legatis quaestoribusque *X*; *Schn., Hell.* (*Ph. 31, 534 sq.*;

*Ph. Suppl. 5, 360*); legatis quaestoreque *Ciacc.*, *Apitz*, *EThomas* (*RPh. 8, 134*); legatis quibusque *EHoffm.*; *id improb. Dittenb.*; *haec uerba del. Whitte, Vielh.* (*ÖZ. 12, 59*; *17, 234*), *Dittenb.*; ¶ hibernis *del. Vielh.* (*ÖZ. 17, 234.*)

**cap. 26.** § 3 una ex parte] una ex porta *Kraff.*; decumana (*X*ana) porta *Paul* (*ZG. 35, 258 sq.*); *probat RSchn.* (*JB. 12, 226*); *improb. RMg* (*PhR. 1887, 395*), *Dittenb.*

§ 4 suo more *del. RSchn.* (*PhW. 5, 107,*) (*Pramm.*[3]); sine mora *HHartz* (*Coniect. p. 9*).

**cap. 27.** § 4 *uerba* ciuitati porro . . . resistere non potuerit *transponit post uerba* id se facile . . . posse confidat *Kraff.*

§ 5 [alterae] legioni *AWeidner* (*GP. Cöln FrWG. 1864 p. 14*).

§ 7 rationem officii: pro beneficiis Caesaris monere Titurium, pro hospitio orare, ut *Jurin.*

§ 9 ipsorum esse consilii *EHoffm.*[3]

**cap. 28.** § 4 quantasuis magnas etiam (etiam magnas *a*) copias *X*; q. magnas copias etiam *Ald.*, *Vasc.*; quantasuis copias etiam *St.*, *Schn.*, *EHoffm.*, *Hell.* (*Ph. 19, 473*), *Madv.*, *Pluyg.*; magnas *et* etiam *del. Hotm.*, *Morus*, *Vielh.* (*ÖZ. 12, 59*), *HAKoch* (*ZG. 15, 599 sq.*), *Hell.* (*Ph. 31, 511 sq.*), *APolaschek* (*ÖZ. 42, 306*); quantumuis magnas cop. *Hotm.*; quamuis magn. cop. *Bentl.*, quantumuis etiam magnas cop. *Kvíčala*; ¶ [rem] esse testimonio *HAKoch* (*ZG. 15, 600*); ⟨hanc⟩ rem esse testimonio *CFWMüller* (*RhM. 20, 159*); magno sibi etiam illud (*uel* hanc rem) esse testimonium (*uel* -nio) *uel* eius rei esse testimonium (*uel* -monio) *Dt.* (*Qu. p. 24 sq.*).

**cap. 29.** § 2 Caesarem ⟨se⟩ arbitrari *Ciacc.*

§ 2. 3 ad castra uenturos. sese non hostem *Spyridion Vassis* (*RPh. 11, 42 sq.*), *PStamm* (*JJ. 137, 776*); — non ⟨se⟩ hostem auctorem *Ciacc.*; — non hostem auctorem ⟨se⟩, sed *Pluyg.*; ¶ Ariouisti sortem *Cluver.* (*Germ. 1, 55?*)

§ 6 una esse in celeritate *Hotm.*, *RMg* (*LC. 1194, 39*).

§ 7 habere *St.*, *Madv.* (*opusc. acad. alt. p. 217*), *Dt.* (*Qu. p. 25*); haberet *X*; *Vielh.* (*ÖZ. 17, 234 sq.*), *EHoffm*[3].

**cap. 30.** § 2 hi sapient ⟨et⟩ si gr. qu. acc. *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; hi sapienter, si gr. qu. acc. *mg. Vasc.*; hi, ⟨si⟩ sapient, si gr. qu. acc. *f*; *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1151*); *improb. RMüller* (*JB. 1, 241*); hi [sapient], si gr. qu. acc. *Walther.*

§ 3 die perendini *Ciacc.*; ¶ ne reiecti *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*

**cap. 31.** § 3 ⟨precibus⟩ permotus *HDeiter* (*Ph. 44, 578*); ¶ manum *A*; *Dav.*

§ 4 ituros] iter *Ciacc.*

§ 5 (omnia excogitantur . . . periculum augeatur) *del. Paul* (*ZG. 35, 281 sqq.*) *et GSuster* (*Riv. di Fil. 19, 91 sq.*); *quod improb. JCLaurer* (*I p. 12 sq.*), *RSchn.* (*JB. 12, 230*); *haec omnia post uerbum* perducitur (§ 3) *transponenda cens. FLüdecke* (*JJ. 111, 429 sqq.*), *Metzger* (*BB. 20, 221*); *id improb. JKlein* (*JJ. 111, 854 sqq.*) *et Eussn.* (*JB. 10, 118*); — ne sine periculo *JCLaurer* (*I p. 12 sq.*); *improb. RMg* (*PhR. 4, 1042*); — mane eatur *HHartz* (*Coniect. p. 9*), *KSchliack* (*JJ. 133, 781 sq.*); *id improb. RSchn.* (*JB. 13, 349 sq.*); — quare non sine periculo maneatur, et . . . periculum augetur *CFleischer* (*Festschr. Meissen 1879 p. 64*); (omnia per tumultum fiunt;) languore militum periculum augetur *JBritzelmayr* (*p. 10*); — ex uigiliis *EHoffm.*[2], *qui Lüdeckium secutus totam hanc paragr. transponit.*

§ 6 ([sic] ex castr. proficiscuntur *HM* (*LC. II 1499*;) ¶ Ambiorige *del. ATittler* (*JJ. 81, 506*); *id improb. Vielh.* (*ÖZ. 17, 235.*)

**cap. 33.** § 1 ut qui nihil ante prouidisset *del. Grut.*; ¶ quod plerumque iis acc. c., qui in i. n. c. c. coguntur *del. Apitz.*

§ 3 minus omnia per se obire *Frig.*; *quod improb. Hell.* (*Ph. 19, 475*).

§ 4 incommode cecidit *HM* (*LC. II 1700*).

§ 6 quae[que] quisque *AQ*; *Np.*, *EHoffm.*[2]; ¶ ⟨et⟩ clamore ac fletu *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ fletu] fremitu *RSchn.* (*PhW. 5, 918*).

**cap. 34.** § 1. 2 existimarent [erant] et uirtute et numero pugnando pares. nostri *Kran.*; *improb. Hug* (*RhM. 17, 321 sq.*); existimarent [erant] et numero et uirtute pugnandi pares *RBitschofsky* (*Wien. Stud. 4, 173 sq.*); erant et uirt. et num. pugn. pares *del. Apitz, Hug* (*RhM. 17, 321 sqq.*); — erant] esse *Dübn.*; [erant] et uirtute et numero pugnando pares esse *BMüller* (*p. 14 sq.*); *quod improb. Eussn.* (*PhA. 9, 56*; *JB. 10, 119*); — et numero et uirtute pugnandi *St.*; — numero] animo *Glar.*; studio *Vielh.* (*ÖZ. 10, 887 sq.*; *12, 60*), *Hell.* (*Ph. 31, 512 sq.*), *Dt.* (*Qu. p. 26 sq.*); Romano more *HAKoch* (*ZG. 15, 600*); genere *Kraff.*; — pugnandi *del. Ber.*; pugnantium *Faern.*; pugnando *Nb*; *Scal.*; — dispares nostri *JCLaurer* (*II 13 sqq*).; *id improbat RSchn.* (*JB. 12, 230*); — erant et loco et numero superiores. nostri tametsi *Ciacc.*; erant et uirtute Eburones pugnando pares. nostri tametsi *Oud.*; erant et uirtute et numero pugnando pares nostri. ⟨ac⟩ tametsi *Jurin.* (*p. 567*); erant et uirtute et saepe numero pugnando pares nostri. tametsi *OMay* (*JJ. 139, 840*); erant et uirt. et saepe numero pugnando pares nostris. hi tametsi *EHoffm.*[2]; — nam etsi *Dav.*;

*Vielh.* (*ÖZ. 10, 887 sq.*); ¶ quotiens] quo *Paul* (*ZG. 32, 176*).

§ 4 leuitate armorum . . . noceri posse *del. Lips.*(?), *Paul* (*ZG. 35, 283 sq.*); *id improb. JCLaurer* (*II p. 15 sq.*), *RSchn.* (*JB. 12, 227*); — nihil ipsis noceri *Pramm.*

**cap. 36.** § 2 respondet *HM* (*LC. II 1730*).

§ 3 ab eo suam ac mil. salutem impetrari *Ald.*

**cap. 37.** § 1 imperata *Ald.*

§ 6 illi] alii *Ber.*, *Ald.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ⟨at⟩ illi *Daehne*; *del. Apitz.*

**cap. 38.** § 1 proficiscitur; ⟨iter⟩ neque (*uel* proficisci; iter neque) *Jur.*; proficiscitur; neque noctem neque diem ⟨iter⟩ intermittit *idem in addend.*

**cap. 39.** § 1 Centrones *Q*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Frig.*

§ 2 huic] hic *Hotm.*, *Dav.*, (*Hzg.*) *Paul* (*ZG. 32, 174*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 357*); — huc quoque accedit (*uel* accessit) *Brut.*; hoc quoque accidit *Hzg.*

§ 4 *inter uerba* quod *et* omnem *quaedam intercidisse suspicatur Kraff.*; ¶ adeptos *RMg* (*LC. 1403, 42*); — hac adepta uictoria *Hotm.*

**cap. 40.** § 1 litterae ⟨nuntiique⟩ *Eussn.* (*PhA. 12, 211*); *improb. RMg* (*PhR. 1889, 52*); ¶ si ⟨qui⟩ *Paul* (*ZG. 32, 195*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 370*); qui *Hzg*, *HJMüller* (*Symb. II 33*), *EHoffm.*[2]; *improb. RMg* (*l. l.*).

§ 2 ex ⟨ea⟩ materia *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ admodum *del. Ald.*; ad numerum *Pluyg.*; ¶ CXX] *numerum corruptum esse censent Voss.* (*ad V 42, 4*) *et Kraff.*

§ 5 ab labore intermittitur *Ber.*; ¶ propugnationem *Hotm.* (*Lips.?*)

**cap. 41.** § 1 [sermonis] aditum *Ciacc.*

(§ 4 Ambiorigem] Arpin(e)ium *Ciacc.*)

§ 5 qui ⟨ipsi⟩ suis reb. d. *Pramm.* (*ÖZ. 35, 195*).

§ 7 respondet *HM* (*LC. II 2361*).

**cap. 42.** § 1 uallo pedum **XII** *Whitte*; uallo p. **XI** *Q*; *uett. edd.*

§ 2 quosdam] quos *Whitte*; quos clam *Frig.*; *quod improb. HAKoch* (*ZG. 15, 600*); ⟨quod⟩ quosdam . . . habebant (*uel* quosdam . . . nacti = β) *Madv.*; quoniam *FPauly* (*ÖZ. 26, 620*); (quos iam *Kraff.*)

§ 3 copia cum esset *Hotm.*; — quae essent *Ciacc.*, *HHartz* (*Coniect. p. 9*); ¶ caespites concidere *Ciacc.*; ¶

sagulisque] furculisque *mg. Vasc.*; sarculisque *Ber.*, *Brut.*; tragulisque *Markl.* (*p. 262*); ungulisque *Hxg*; ¶ exhaurire [uidebantur] *Apitz.*

§ 4 horis III] diebus III *aut* horis XXIII *Kraff.*; ¶ passuum XV] passuum III *RMg* (*LC. 758, 62*).

§ 5 falces] scalas *Jurin.* (*p. 508*), *vGöl. 164*; [2]*191.*)

cap. 43. § 1 fusilis *CWagener* (*JJ. 121, 624*); *improbat FScholl* (*BB. 17, 254 sqq.*); feruentes sulphure (*uel* fictili) *uel* fusiles feruenti *uel* feruentes fusili ex aruina *Hotm.*; fossili (ex argilla) *nescio quis ap. Mor.*, *Georges* (*Handwörterb.*[8] *s. u.* argilla), *RMg* (*Krit. Anh.*); fissili *uel* missili *al. ap. Mor.*

§ 4 at (*recc.*;) *uett. edd.*; ac *X*; ¶ demigrandi causa *del. Gitlbauer*; *id prob. Pramm.* (*ÖZ. 35, 917*); restinguendi causa *Ciacc.*; demendi (*uel* detrahendi *uel* aliquid arripiendi) causa *Jur.*; quid eripiendi causa *idem in addend.*

§ 5 eo die *del. Pramm.* (*ÖZ. 34, 253 sq.*); ¶ ita se sub ipso u. const. *Hotm.*

§ 6 ⟨ac⟩ nutu *St.*; ¶ euocare coeperunt *Paul* (*ZG. 32, 167*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 350*).

§ 7 succisa est *Np.* (*p. 81 sq.*); *improb. Hell.* (*Ph. 13, 366*).

cap. 44. § 1 pullo *X*(*semper*); Pulfio *Ald.*, *edd. ante Np.*; Pulio *Np.*, *recc.*

§ 3 probandae (*dik?*) *Ald.*; pro laude *X*.

§ 4 procedit ex castris quaque pars host. conf. est uisa, in eam irrumpit *Oud.*; proc. ex castris munitionisque qua parte ⟨acies⟩ host. conf. est uisa, irrumpit *Vielh.* (*ÖZ. 12, 61*; *17, 236*); procedit extra munitiones, quaque parte host. conf. est uis, ea irr. *Dübn. 1858*; proc. e. mun. quaque parte h. c. manus est uisa, irr. *Dübn. 1867.*

§ 6 hunc ⟨sui⟩ scutis protegunt *Whitte*; hunc scut. prot. ⟨illi⟩ *Pramm.*

§ 9 inimicus illico Vorenus *Paul* (*ZG. 32, 175*); (inim. illius Vor. *Geyer*, *JB. 5, 358*;) — Vorenus *del.* **W. Nitsche.*

§ 11 [illum uer. transfixum arbitrantur] ⟨ille⟩ gladio comminus rem gerit [Vorenus] *Apitz*; — illum uero opinantur occisum *Frig.*; illum ueruto opinantur occisum *Vielh.* (*ÖZ. 17, 236*); illum ueruto rentur transfixum *Oud.*; illum uero minus curant ut occisum *JCLaurer* (*BB. 20, 357 sqq.*); — illum uero non amplius curant ut occisum. occursat hostibus gladio comminusque rem ger. Vor. *Hxg*; (— illic uero occursat ocius gladio comminusque rem gerit Vor. *ed. pr.*, *Schn.*)

§ 12 in locum delatus inferiorem *Paul* (*ZG. 32, 173 sq.*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 357*); *improb. RSchn.* (*JB. 12, 222.*)

§ 14 uersauit ⟨ita⟩ *HM* (*LC. II 1867*); ¶ inimicus *del. Ciacc.*; [inimicus] *uel* inimicus ⟨inimico⟩ *Dav.*

cap. 45. § 1 nostrorum [militum] *Grut.*, *Scal.*; nostrorum multo *Faern.*

§ 2 summamque ei fidem *Paul* (*ZG. 32, 190*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 368*).

§ 4 iaculo] sagulo *Kran.*; *improb. AEberz* (*JJ. 75, 851*); baculo *APolaschek* (*ÖZ. 42, 306 sq.*); ¶ inligatas] implicatas *Hoffmann* (*ZG. 12, 934*).

cap. 46. § 2 legiones *Glar.*

§ 3 qua sibi sit iter faciendum *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *AHorner* (*I p. 39*); qua sibi scit iter faciendum *Hell.* (*Ph. 19, 506 sq.*); *improb. EHoffm.* (*Stud. p. 36*); *haec omnia del. Apitz.*

§ 4 possit *a*; *Clark.*, *HM* (*JB. 12, 287*); posset *defend. AHorner* (*I 39 sq.*); ¶ non putat arcessendam *Cuiacius.*

cap. 47. § 4 ueritus, ne, si ex hibernis fugae similem prof. fec., host. imp. sustin. non posset *Oud.*, *Hell.* (*Ph. 19, 481 et 31, 516*); ueritus, si ex hib. fug. sim. pr. fec., ut host. imp. sust. [non] posset *Lambin* (*ad Hor. sat. I 3, 120*); ueritus, si . . . fecisset, ne host. imp. sust. non posset *aut* ueritus, si . . . fecisset, ut . . . [non] posset *Ald. nep.*; ueritus, ne ex hib. fugae si similem prof. f., host. . . . non posset *Oud.*; ueritus, ne ex hib. si fug. sim. prof. f., host. . . . non posset *Dübn.*

cap. 48. § 1 redierat] reciderat *Pluyg.*; ¶ communi saluti *f*; *Oud.*, *Schn.*, *Hell.* (*Ph. 19, 481*).

§ 3 epistulam referat *Paul* (*ZG. 32, 163*); *prob. AHorner* (*I 40*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 351*).

§ 5 adiciat *Vasc.*, *St.*, *Scal.*, *Clark.*

cap. 49. § 1 hae erant armata *Np.* (*p. 82*); haec erant armata *AFleckeisen* (*RhM. 7, 280*); *prob. Hell.* (*Ph. 31, 516*), *HAKoch* (*ZG. 15, 596*); eae (hae *Vasc.*) erant armatorum *uett. edd.*

§ 2 repetit *N*; *Ald.*; rep(p)erit *X*; *Madv.*

§ 5 ⟨magnam⟩ multitudinem *Dt.* (*prf. 29.*)

§ 6 erat ⟨tamen⟩ magni periculi *CSchenkl* (*ap. Pramm.*); ¶ (tantulis copiis ⟨cum tantis copiis⟩ *Apitz*;) ¶ tamen, quoniam *ed. pr.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Scal.*; itaque, quoniam *Jurin.* (*p. 568*); ¶ aequo animo] eoque omnino *St.*, *Scal.*; ¶ existimabat, consedit *St.*, *Scal.*; — considit *HM.*

cap. 51. § 4 uallum ui conscendere *Ber.*; uallum manu scandere *Graev.*, *vGöl.* (*172*; [2]*199.*)

cap. 52. § 1 (neque enim uel paru. *Ciacc.*;) ¶ ullum locum relinqui uolebat *Lambin.* (*ad Nep. Hamilc. c. 1*); *prob.*

*Ciacc.*; suorum locum relinqui uolebat *Jurin.*; — neque etiam p. d. ill. loc. rel. uid. *del. Bentl.*

§ 5 milites⟨que⟩ consolatur *St.*

**cap. 53.** (§ 3 cum [sua] legione remittit in hib. *Oud.*)

§ 6 ab L. Roscio [quaestore], quem *Oud.*, *Apitz*, *Whitte*, *Np.* (*p. 81*); ¶ Gallorum *del. Kraff.* (*p. 10*); ¶ Aremoricae *Glück* (*p. 31 sq.*); armoricae *X.*

§ 7 milia *M*[2]; *ed. pr.*; milibus *Vasc.*, *St.*; milium α; mil. β.

**cap. 54.** § 1 alios territando . . . alios cohortando *e*; *Vasc.*, *Paul*; ¶ cum se scire quae fierent denuntiaret, alias cohortando *Ald.*; cum se sc. qu. fier., alias cohort. denuntiaret α; cum sciret deficere, alias cohortando β; [cum] se scire qu. fier. [denuntiaret], alias coh. *Oud.*

§ 4 tantum⟨que⟩ apud *Clark.*; ⟨at⟩ tantum apud *Paul* (*ZG. 32, 178*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 360*); ⟨ac⟩ tantum apud *Dittenb.*; ¶ (omnium uoluntatum *Oud.*)

§ 5 haud scio mirandumne ⟨non⟩ sit *St.*; ¶ populi Rom. imperium *Jur.* (*p. 568*).

**cap. 55.** § 1 superesse dicerent [partem] *Ald. nep.*

§ 2 Rhenum transirent *Vasc.*, *St.*; ¶ dicerent *Ciacc. post uerba* fortunam temptaturos *conlocandum cens.*

§ 4 gratiam⟨que⟩ *Ald.*, *St.*

**cap. 56.** § 2 hoc more Gall. est initium belli *del. Grut.*, *Bentl.*, *Oberl.*, *Apitz*; ¶ consuerunt, qui *distingu. EHoffm.*[2]; ¶ ⟨et⟩ qui ex his *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 5 at priusquam *Dav.*; ¶ quae⟨que⟩ fieri uelit *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*

**cap. 57.** § 1 manu *del. Urs.*; ¶ timebat, ⟨sed⟩ ne *uett. edd.*

§ 3 conloquendi] lacessendi *uel simile uerb. desiderat Kraff.*; ¶ plerique omnes *Ald. nep.*, *Hotm.*

**cap. 58.** (§ 4 quis quem⟨quam⟩ *uett. edd.*)

(§ 5 occiderent *Ciacc.*)

§ 6 hominis *del. Gitlb.*; *prob. Pramm.* (*ÖZ. 35, 917.*)

§ 7 Neruiorum] Treuerorum *ed. pr.*, *Ber.*

## Liber VI.

**cap. 1.** § 2 a Cn. Pompeio *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ petiit *HM* (*LC. II 1084, 12*); ¶ (maneret *uett. edd.*;) ¶ consul *Ciacc.*, *Paul* (*ZG. 32, 165*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 352*); consul is *Rubenius* (*El. I 15*), *Grut.*, (*Voss.*,) *Madv.*; *improbat*

*Hug* (*JB. 2, 1151*); consulis *del. Bentl.*, *Pramm.* (*ÖZ. 35, 195*); consuli *Hzg.*

§ 3 Galliae *del. Hotm.*; ¶ resarcire *Kraff.*; *prob. RMg* (*PhA. 13, 728*); ¶ sed etiam ⟨illae⟩ maior. aug. cop. possent *JLange* (*JJ. 143, 199.*)

§ 4 duplicato[que] *Ciacc.*; ¶ cohortum *Ciacc.*; ¶ quas Cotta et Titurius amiserant *Hotm.*

**cap. 2.** § 2 ciuitates (*M*;) *ed. pr.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*; societatem *Hotm.*; ¶ de pecunia *del. Ciacc.*; et pecunia (*ed. pr.*,) *Ber.*, *Vasc.*, *St.* (*Ciacc.*)

§ 3 ad imperandum *Ciacc.*

**cap. 3.** § 4 ne omnia postpon. uid. *vGöl.* (*180*; *²207*).

**cap. 4.** § 3 tempus instans *Hotm.*

**cap. 5.** § 2 Senonum *del. Kraff.*; ¶ eo quod meruerat *del. Apitz*, *Vielh.* (*ÖZ. 17, 237*); *defend. Dt.* (*Qu. 27*), *AHorner* (*II 18—20*); eo quod in eum erat *Faern.*, *St.*

§ 3 non esse certaturum *Ber.*, *Lips.*, *Scal.*; contenturum *uel* decertaturum *RSchn.* (*PhW. 5, 107*); decertaturum *prob. Pramm.²*; ¶ consilia omnia circumspiciebat *JLange* (*JJ. 143, 207 sq.*)

§ 4 erant Menapii, propinqui *Kraff.*, *JCLaurer* (*I 19 sq.*)

§ 5 bello lacessendum *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ aut ad Transrhenanos confugere conaretur *Jurin.*; aut cum Transrh. congredi conaretur *E*; *Gudius* (*ap. Oud.*); aut cum T. congrederetur *HHartz* (*Coniect. p. 9*); *hoc improb. RSchn.* (*JB. 13, 350*).

§ 6 in Treueros *del. OSchambach* (*JJ. 125, 218 sqq.*); in Remos *Cluver.* (*Germ. l. II c. 14 p. 67*).

**cap. 7.** § 1 in Remorum finibus *Cluver.* (*Germ. l. II p. 67*); *OSchambach* (*JJ. 125, 218 sqq.*).

§ 2 bidui [uia] *Ciacc.*

§ 5 ⟨at⟩ augebatur *Paul* (*ZG. 32, 178*); *improbat Geyer* (*JB. 5, 360*).

§ 6 in consilio *del. Paul* (*ZG. 35, 267 sq.*); *prob. RSchn.* (*JB. 12, 226*); in concilio *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*, *Np.*, *Hell.* (*Ph. 13, 366*), *AHorner* (*II 20 sq.*); *id improb. OSchambach* (*JJ. 125, 217*); consulto *Hecker* (*p. 101*), *AZucker* (*BB. 25, 27 sq.*)

§ 8 his rebus fugae sim. prof. eff. *del. Paul* (*ZG. 35, 284 sq.*)

**cap. 8.** § 1 (ne paratam (*uel* insperatam tantam) praedam *Ciacc.*;) ¶ auxilia exspectare *recc.*; *Vasc.*, *AKellerbauer* (*Ph. 21, 161*); — exspectari *ed. pr.*

§ 2 simulatione timoris placide *Ursin.*

§ 5 dimissis] relictis *cod. reg.*; *Clark.*; missis (*uel* praemissis) *HM* (*LC. I 917*).

§ 6 (pila in hostes iaciunt *Ald., Lips., Scal.*;) ¶ quos ⟨modo⟩ fugere credebant, inf. s. ad se ire uid., impetum [modo] ferre non pot. *HHartz* (*Coniect. p. 9 sq.*); — (impetum nostrorum ferre non pot. *HM, LC. II 627*); impetum ⟨paulum⟩ modo *JLange* (*JJ. 143, 199 sq.*)

§ 8 cum his *del. Petersdorff* (*GP. Belgard 1879, 12*); ¶ comitati eos *del. Apitz* (*SchOr. p. 15*).

**cap. 9.** § 2 quod ⟨Germani⟩ auxilia contra se *Hotm., Voss., ThBergk* (*Rheinl. p. 114*), *Pramm.*; quod auxilia contra se ⟨Suebi⟩ *Hotm.*; quod auxilia ⟨illi⟩ contra se *HM* (*LC. II 2213*); ¶ Treueri miserant *Ber.*

§ 7 parcat, nec *Dav.*; (parcat, neu *Oud.*)

§ 8 Vbiorum *fik*; *Ald.*; ubi horum *X*; ¶ accipit *cod. Urs.*(?); *Dav.*; accepit *X*.

**cap. 10.** § 2 ⟨se⟩ suaque omnia *Pluyg.*

§ 5 (infinitae magnitudinis *Ald.*;) ¶ appelletur *St.*; ¶ Cheruscos a Sueuorum, Sueuos (Suebosque *Kvičala*) a Cheruscorum iniuriis incursionibusque *Ciacc., Kvičala* (*ap. Pramm.*); — a Cheruscis *uett. edd.*; — iniuriis incursionibusque *del. Paul* (*ZG. 35, 276 sq.*); ¶ ad eius initium [siluae] **WNitsche*.

**cap. 11.** § 2 in omnibus *om. Ald.*; *del. Bentl.*; ¶ partibusque *del. Dav., Bentl., Np.* (*p. 85 sq.*), *EHoffm.*[2]

§ 4 id eius rei causa *St.*; ¶ habeat *Whitte*; habet *X*; *CLilie* (*GP. Berlin, Humb. G. 1884, 7.*)

(§ 5 duas *del. Oud.*)

**cap. 12.** § 6 restitutis per Caesarem, nouis comparatis *Vielh.* (*ÖZ. 17, 237 sq.*); ¶ amplificatis *Hotm.*; ¶ principatum amiserant *Paul* (*ZG. 32, 167*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 353*).

§ 7 adaequari . . . gratiam *Donat. Jannoctius* (*ap. Brut.*); ¶ intellegebant *Vasc., St.*; ¶ dicabant] dederant *ed. pr., Vasc., St.*; dediderant *Ber.*; dicarant *Ursin.*

§ 9 eo tamen statu *Paul* (*ZG. 32, 191*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 368*).

**cap. 13.** (§ 2 dicant] addicunt *Aim.*; *Hotm.*)

§ 2. 3 nobilibus; ⟨iis⟩ in hos *Whitte*; nobilibus; ⟨quibus⟩ in hos *Dt.* (*prf.*); nobilibus; ⟨eisque⟩ in hos *Kvičala* (*ap. Pramm.*)

§ 4 rebus diuinis praesunt *Hotm.*; ¶ ad eos magnus *Np.* (*p. 790 sq.*); ad hos magnus *X*.

§ 5 decernunt praemia poenasque [constituunt] *Kraff.*

§ 6 aut priuato aut publico eorum *Apitz.*

§ 9 hoc mortuo [aut] si qui . . . succedit; at si sunt *Daehne*; ¶ si qui [ex] reliquis excellit, dignitate succedit *ChTPfuhl* (*JJ.* *87, 788 sq.*); ¶ druidum deligitur (*Oud.*,) *Whitte*; druidum ad id eligitur *Hzg.*

§ 10 in luco consecrato *Casaubon.* (*prooem. ad Diog. Laert.* § 1), *Voss.*, *RBentl.* (*ad Lucan. Phars. I 453*).

cap. 14. § 1 militiae uacationem omniumque rer. hab. immunitatem *del. Paul* (*ZG. 35, 269 sq.*); *prob. RSchn.* (*JB. 12, 226*); — militiae uacationem *del. EHoffm.*[2]; — omniumque onerum *CFHeinrich* (*Obseru. in auct. uett. I p. 112 Hannov. 1794*).

§ 3 magnum illi numerum *Dav.*; ¶ reliquis fere [rebus] *Hzg*; ¶ rationibus *del. AMiller* (*BB. 3, 1. 2*), *Kraff.*; ¶ [Graecis] litteris *Hotm.*, *Voss.*; *prob. Yvo Villiomarus, i. e. JJScaliger* (*Animaduers. in loc. controuers. IV c. 12*).

§ 3. 4 *uerba* itaque annos non nulli . . . memoriam remittant *JLange* (*JJ. 143, 203 sq.*) *transponit post uerba* iuuentuti tradunt (§ 6).

§ 4 duabus de rationibus instituisse *Kraff.*; ¶ in uulgus *ed. pr.*, **PHarre.*

§ 6 eorum motibus *ed. pr.*, *Ber.*

cap. 16. § 1 natio est hominum Gallorum *Oud.*

§ 5 aut [in] latrocinio *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ aut ⟨in⟩ aliqua noxa *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; aut alia noxa *RSchn.* (*PhW. 5, 918*).

cap. 17. § 1 deorum *Ciacc.*, *Paul* (*ZG. 32, 191 sq.*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 368 sq.*).

§ 3 quae supera(ue)rint *X*; quae superauerunt *ed. pr.*; cum superauerint *Ciacc.*; cum superauerunt *Clark.*; qui superauerint *Jurin.*, *EHoffm.*; quae super. *del. Bentl.*

§ 4 exstructos cumulos *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

(§ 5 neque ⟨id⟩ saepe accidit *Hzg.*)

cap. 18. § 2 (spatia omnia temporis *RMg*, *LC. 886, 42*;) ¶ definiunt *Vasc.*, *St.*; ¶ ⟨et⟩ dies natales *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 3 ab ceteris differunt *Bentl.*

cap. 19. § 2 uita superauit *Whitte.*

§ 3 de morte *del. Ciacc.*

§ 4 ab iis] a uiuis *Markl.* (*ap. Bentl.*); a quibusque *Bentl.*; ¶ iustis funebribus confectis *Ursin.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Jurin.* (*p. 568*), *Dittenb.*; mutuis uulneribus confecti *Markl.* (*ap. Bentl.*); funeribus *del.* (*Ursin.*,) *Hotm.*

cap. 20. § 1 legibus sancitum *uett. edd.*

§ 2 terreri] permoueri *Kraff.*

§ 3 ex usu iudicauerunt multitudini (*uel* multitudinis), produnt *Kraff.*; *improb. Dt.* (*PhR. 1, 1347*).

cap. 21. § 1 Druidas *Vasc., St.*

§ 2 operibus iuuantur *Vasc., St.*

§ 4 ali . . . ali *Ald.*; alii . . . alii *X*; — [ali] uires *Paul* (*ZG. 32, 164 sq.*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 352*).

§ 5 feminae ⟨uiri⟩ notitiam *WNitsche* (*ZG. 41, 562*); ¶ pellibus [aut] paruis *Kraff.*; ¶ renum tegimentis *Ber., Hotm.*

cap. 22. § 1 non ⟨omnes⟩ student *Hotm.*

§ 2 qui cum una coierunt α; quique una coierunt β; [qui] cum una coierunt *Kraff., EHoffm.*[2]; qui una coier. *Ald., Vasc., St., Lips., Scal.*; qui communiter coier. *Frig.*; qui tum una coier. *Hell.* (*Ph. 19, 484 et JB. 68, 15*); *improb. EHoffm.*[2]; qui in unum coier. *Vielh.* (*ÖZ. 17, 238 sq.*); qui in commune coier. *Dübn.*; ¶ quantum eis et quo loco *uett. edd.*

§ 3 potentiores humilioresque *Paul* (*ZG. 32, 196 sq.*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 371*); potentiores atque humiliores *HJMüller* (*Symb. II p. 33*); ¶ accuratius ⟨quam⟩ ad *Jurin.*; ¶ oriatur potentiae cupiditas *Hotm.*; oriatur regnandi cupid. *HHartz* (*Coniect. p. 10*).

§ 4 ut omni aequitate *Kraff.*; *improb. Dt.* (*PhR. 1, 1348.*)

cap. 23. § 2 audere considere *Paul* (*ZG. 32, 177*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 359*).

§ 4 praesint et uitae *Ciacc., Kraff.*; *prob. RSchn.* (*PhW. 5, 1327*), *RMg* (*Rel. p. 23*).

§ 7 qui ⟨se⟩ sequi uelint *Paul* (*ZG. 32, 163*).

§ 8 numero habentur *ed. pr.*

§ 9 qui quaqua de causa *Frig.*

cap. 24. § 1 [ac] fuit antea tempus **WNitzsche*; ¶ superarent, ⟨ut⟩ ultro *ed. pr.*; superarent ⟨et⟩ ultro *Ald., Vasc., St.*; ¶ inferrent ⟨ac⟩ propter *Aim.*; *Ald., Vasc., St., Lips., Scal.*

§ 2 et ⟨aliis⟩ quibusdam *Cluver.* (*Germ. III c. 47 p. 212*); ¶ cum illi Orcyn. app. *Kraff.*; ¶ Volcae *Ursin.*; uolgae *aut* uolgo *aut* uulgo *X.*

§ 4 nunc quod . . . patientiaque *Ald.*; nuncque . . . patientia qua *ed. pr., Ber., Vasc., St., Hotm., Lips., Scal.*; ⟨ac⟩ nunc quoque . . . patientia qua *Morus*; nunc quidem . . . patientiaque *Np.*; nunc quoque . . . patientia qua *Schn., Db., EHoffm.*[1]; nunc quidem . . . patientia atque *ATittler* (*JJ. 81, 507*), *Pluyg.*; nunc quod . . . patientia qua ⟨ante⟩ *Hell.* (*Ph. 31, 517*); — nunc

quoque in eadem [inopia] egestate patientiaque *EHoffm.*[2]; *improb. RMg* (*PhR. 1889, 52*).

§ 5 prouinciarum *X*; *om. Ald., Lips., Scal.*; prouinciae *Glar., Vasc., St., Ciacc., Voss.*; prouinciae nostrae *uel* prouinciae, dum *Oud.*; prouinciae Rom. *Elberl.*; — Galli autem, ⟨quibus⟩ prouinciae *Hotm.*; ¶ copiam [atque] usus *Kraff.*

§ 6 paulatim⟨que⟩ *Clark.*; ¶ ne se ipsi quidem *Apitz.*

**cap. 25.** § 2 Nemetum] Venetum *Beatus Rhenanus* (*Rer. German. lib. 3*), *Althamer* (*ap. Glar.*); ¶ Rauracorum] Aetuatium *Glar.*; ¶ Danuuii *Glück* (*p. 91*); *JBecker* (*ZAW. 1851 p. 453*); danubii *X*; ¶ Anartum *Ciacc., Ursin.*; Aranitium *Rhellican.*

§ 3 sinistrorsum *Vasc., St.*

§ 4 ([huius] Germaniae *Voss.*;) ¶ aut [audisse aut] adisse *ik*; *Faern.*; — aut uidisse [ad] initium *Hotm.*; — adisse [ad] initium *Vasc., St.*

§ 5 multa[que] *uett. edd.*; ¶ differant ab aliis *Aim.*; *Hotm.*; ¶ hae sunt *Vasc., St.*

**cap. 26.** § 1 bos] bisons *Hotm.*

§ 2 ab eius summa *ed. pr.*; ab eo summo *HM* (*LC. II 2058*); ¶ palmae rami[que] *Faern., Hotm., Whitte, CHartung* (*Ph. 39, 540*), *Kraff.*; — se ut palmae rami late diffundunt *St.*

§ 3 statura *Paul* (*ZG. 32, 170*); *prob. Eussn.* (*BB. 20, 264*); natura *X*; *Geyer* (*JB. 5, 355*), *Hellwig* (*p. 22*).

**cap. 27.** § 1 capreis *k*; *Salmas.* (*exercit. Plin. p. 164 ed. Traiect. 1689*).

§ 3 paulum modo acclinatae *Vasc., St.*

§ 5 consuetudine acclinauerint *Vasc., St.*

**cap. 28.** § 3 foueis] laqueis *Kraff.*; ¶ uenationis ⟨se⟩ exercent *Pluyg.*

§ 5 et figura et species *del. Eussn.* (*BB. 20, 264 sq.*); et species *del. Hellwig* (*p. 12*).

**cap. 29.** § 1 minime omnes *X*; min. omnium *Lips.*(?), *Bentl.*, *Kvíčala* (*ap. Pramm.*); min. homines *Dav., Bentl., Paul* (*ZG. 32, 192 sq.*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 369*); minime [omnes] *Apitz*; omnes *aut delend. aut post uocem* Suebos *transponend. cens. Vielh.* (*ÖZ. 17, 239 sq.*); *transponit post* Suebos *Pramm.* (*ÖZ. 34, 254*).

§ 2 qua ripas *Kraff.*; quae ripam *Vasc., St.*

§ 3 Volcacium *Dittenb.*; Volcatium *edd.*; ¶ praeficit *Vasc., St.*

§ 4 profectus *del. Faern., Scal.*; *id prob. Hotm.*; proficiscens *Voss.*; profecturus *Bentl.*; ¶ *uerba* per Arduennam siluam ... in

longitudinem patet *del. Oberl., Apitz*; ¶ ad Remos pertinet *ThBergk* (*Rheinl. p. 31*); ¶ amplius quinquaginta *Ciacc., Voss.*; amplius CL *D'Anville* (*p. 89*) *et vGöl.* (*190*; ²*218*); ¶ Basilum *Jungerm.*; basilium *X*; ¶ proficere possit *k*; *ed. pr., Ald., Vasc., Np.*; prof. posset *Hell.* (*Ph. 19, 507*), *Procksch* (*CT. p. 19*), *EHoffm.* (*Stud. p. 96.*)

cap. 30. § 1 Basilus *Jungerm.*; basilius *X*.

§ 2 ⟨sicut⟩ magno *Ber., Vasc., St.*; magno ut *Frig.*; ut magno (*Schn.,*) *HM* (*LC. II 517 extr.*), *RMg.* (*LC. 1228, 56*); ¶ eius aduentus *del. Apitz*; *post subst.* nuntius *transponend. cens. Oud.*; ¶ nuntiis *uett. edd.*; ¶ effugere [mortem] *Ciacc., Voss.*; effugere Ambiorigem *Jurin.*

§ 3 hoc eo factum est *ik*; *Hotm., KZelger* (*ÖZ. 35, 597*); ¶ angusto [in] loco *Vasc., St.*

cap. 31. § 1 an copias suas iudicio non condux. *uett. edd.*; ¶ existimaret *D*; *Paul* (*ZG. 32, 172*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 356*); ¶ prohibitus ⟨fuerit⟩ *uett. edd.*

§ 2 [sed] certe *Ciacc.*

§ 3 ⟨in⟩ insulis *Q*; *Ber., Ald., Vasc., St.*; in ⟨iis⟩ insulis *ASWesenberg* (*Tidskr. 9, 101*).

§ 5 belli ac fugae *HAKoch* (*ZG. 15, 593*).

cap. 32. § 2 ut reducerent *ed. pr., Vasc., St., H. W. van der Mey* (*Mn. 12, 226*).

§ 3 ad Vatucam *ed. pr., Ald., Vasc.*; ad Varucam *Hub. Thomas Leodius 321* (*de Tungris et Eburon. p. 11 sq.*), *Goropius Becanus* (*ap. Brant.*); ad Varutam *St.*; ad Ratucam *Lampertus Paschalis* (*ap. Glar.*)

cap. 33. § 3 cum reliquis IIII *Ursin.*; *quod refutat Voss.*; ¶ Scaldem *X*; *Vielh.* (*ÖZ. 10, 558*); (Ascaldem *Ald.*;) Sabim *St., Mannert* (*Geogr. d. Griech. u. Röm. II 164 sq.*), *Apitz, HMüller* (*JRh. 7, 13*), *vGöl.* (*193*; ²*222*), *Thomann* (*III 24*); *improb. Hug* (*JB. 2, 1162*); Calbim (*uel* Calbem), quod influit in Mosellam *Bergk* (*Rheinl. p. 33*); *quod improbat EHübner* (*JRh. 80, 125*), *WDittenberger* (*Westdeutsche Ztschr. 1883, 81*).

§ 4 quem ad diem *Ciacc., Whitte.*

§ 5 ad eundem diem *Paul* (*ZG. 32, 162*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 350*); ¶ (aliud adiumentum belli *HHartz, Coniect. 10 sq.*)

cap. 34. § 3 quae loca *Morus*; — *uerba* quae loca uicin. er. nota *Morus transpon. post uoces* palus impedita (§ 2); ¶ ⟨a⟩ perterritis *Gland.*; ⟨ab⟩ perterritis *ik*; *Ursin.*; — uniuersis perterritis ac dispersis ⟨hostibus⟩ *Hotm.*

§ 4 longius seuocabat *Paul* (*ZG. 32, 162*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 350*); ¶ (itineribus confectos *vGöl.* (¹*195*; *om.*²);

¶ *totam hanc paragraphum* (nam et praedae . . . adire prohibebant) *Morus transponit post uerb.* conseruandis (§ 3).

§ 5 sceleratorum interire *Jurin.* (*p. 568*); — interfici uellet ⟨Caesar⟩ *Hotm.*

§ 8 ad se euocat *Oud.*, *Kraff.*, *Paul* (*ZG. 32, 167*); ad se *improb. Geyer* (*JB. 5, 350*); ¶ ad diripiendos Eburones *del. Paul* (*ZG. 35, 277*); *improb. RSchn.* (*JB. 12, 228*); ¶ quam legionariorum periclitaretur *Ald.*; ¶ *uerba* pro tali facinore *deprauata esse censet Hotm.*; *del. Apitz.*

**cap. 35.** § 1 Eburonum finibus *St.*; ¶ apparebat septimus *ed. pr.*

§ 2 possit [et] quantos *ed. pr.*

§ 6 transeunt ⟨ii⟩ *Daehne*, *Frig.*; transeunt ⟨hi⟩ *DE*; *Apitz*; ¶ perfectus *X*; imperfectus *recc.*; *uett. edd.*; (praefractus *Oud.*;) interruptus (*uel* interscissus) *Bentl.*; (posterior factus *Vielh.*, *ÖZ. 17, 716.*)

§ 7 paludes in bello *Pramm.* (*PhR. 1883, 1101*), *Paul* (*PhW. 4, 1244*); — [in] bello *Db.*, *Dt.* (*prf.*); *improb. Vielh.* (*ÖZ. 17, 241 sq.*), *Hell.* (*Ph. 31, 518.*)

§ 8 quid nos *vGöl.* (*196*; [2]*224*).

§ 10 obiecta spe *M*[2]; *ed. pr.*; oblata ⟨tanta⟩ spe *Paul* (*ZG. 32, 195 sq.*); *prob. Geyer* (*JB. 5, 370*); ⟨hac⟩ oblata spe *HJMüller* (*Symb. p. 33*); *prob. RSchn.* (*PhW. 5, 1327*); oblata ⟨ita⟩ spe *uel* ⟨ita⟩ oblata spe *APolaschek* (*ÖZ. 42, 306*).

**cap. 36.** § 1 praecepto Caesaris *Jurin.*; ¶ extra munitiones *St.*

§ 2 siquidem ex castris egredi non liceret *del. Paul* (*ZG. 35, 263*); *improb. JCLaurer* (*II p. 5 sq.*), *RSchn.* (*JB. 12, 227*); ¶ in milibus pass. tribus *del. Bentl.*

§ 3 complures erant $\alpha$; complures erant in castris $\beta$; complures erant ad curandum (*uel* curationi) *Hzg.*

**cap. 37.** § 1 [et] casu *k*, *codd. Ursini*; *Clark.*; etiam casu *Dav.*; — (et hoc ipso tempore casu *Oud.*)

§ 6 contendat prouident *HM* (*LC. II 90 med.*)

§ 8 occiderint] consederint *Paul* (*ZG. 32, 176*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 358 sq.*).

**cap. 38.** § 1 Bibaculus *Hotm.*, *Dav.*; ¶ qui primum pilum ad C. dux. *del. Bentl.*; ¶ superioribus libris (*uel* commentariis) fecimus *Hotm.*

§ 2 hic (*uel potius* hoc die) fisus *EBonstedt* (*JJ. 103, 339 sq.*); *improb. MMiller* (*p. 8 sq.*), *RMüller* (*JB. 4, 14*), *Dt.* (*Ph. 34, 717 sqq.*)

§ 4 per manus traditus *RSchn.* (*PhW. 4, 1023*).

**cap. 39.** § 3 nemo est tam f., qu. r. nou. perturbetur *del. Vielh.* (*ÖZ. 12, 62*), *Paul* (*ZG. 35, 285 sq.*); *defend. JCLaurer* (*II 18 sq.*), *RSchn.* (*JB. 12, 227*); — nemo tam est fortis *Frig.*

§ 4 ⟨ab⟩ oppugnatione *Ald.*; ¶ (perspecta paucitate *MMiller, p. 15*;) dispecta paucitate *Paul* (*ZG. 32, 168*); *improb. Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 355.*)

**cap. 40.** § 1 procurrerant *vGöl.* (*199*; [2]*227.*)

§ 1. 2 perterrent. milites alii *Eussn.* (*Lit. Centr. 1883, 195*); perterrent milites. alii *edd.*, *Pramm.* (*ÖZ. 36, 592 sq.*)

§ 2 castra, etsi *Schn.*; ¶ etsi pars a. c. cec., at rel. s. posse [confidunt] *JLange* (*JJ. 143, 208*); — confidant *HHartz* (*Coniect. p. 11*); *improb. RSchn.* (*JB. 13, 350.*)

§ 6 etiam nunc *del. OSchambach* (*JJ. 125, 217 sq.*); ¶ percepto *del. Ciacc.*, *Scal.*; ¶ profuisse aliis *uel* prodesse ⟨in⟩ aliis *WNitsche* (*ZG. 41, 562*).

**cap. 41.** § 2 at tantus *EN*; *Dav.*; ac tantus *X*; *Hell.* (*Ph. 31, 518 sq.*); ¶ fidem non haberent *Ald.*

§ 3 castra oppugnare ausuros fuisse *Bentl.*

**cap. 42.** § 1 belli non ignarus *M*[2]; *uett. edd.*; ¶ minimo] minimum *Heins.* (*ap. Oud.*), *Pluyg.*; ¶ (casu] ausu *Hotm.*)

(§ 3 transissent . . . obtulerint *ed. pr.*)

**cap. 43.** § 1 coacto ⟨equitum⟩ numero *Madv.*; *prob. Pramm.* (*Lexikogr. p. 27.*)

§ 3 si qui [etiam] in praes. se occ., tamen his ⟨etiam⟩ deducto *Ciacc.*

§ 4 dimisso equitatu *Paul* (*PhW. 4, 1213 sq.*), *HHartz* (*Coniect. p. 11*); ¶ ubi modo uisum *JFreudenberg* (*JJ. 85, 227 sq.*); — ut modo uisum *ik*; *Oud.*; ut non modo uisum *X*; *edd. uett.*; ¶ circumspicerent *del. Vasc.*, *St.*, *Hotm.*, *Pluyg.*; *defend. Np.* (*p. 87*); circumspicientem *Oud.*; conspexisse dicerent *Ber.*; ¶ ⟨sed⟩ nec plane *edd. uett.*

§ 6 uideretur, cum ille *Ciacc.*; ¶ saltibus occultatus se eriperet et noctu alias *HM.*

**cap. 44.** § 1 deducit *DE*; *HM* (*LC. II 1644*).

(§ 3 instituerat] consueuerat *Ciacc.*)

## Liber VII.

**cap. 1.** § 1 cognoscit *del. Ciacc.*; ¶ de ⟨P.⟩ Clodii *hl*; *Ciacc.*, *Whitte*; ¶ ⟨de⟩ senatusque *Ald.*, *LMüller* (*JJ. 81, 425*), *HAKoch* (*ZG. 15, 597*).

§ 2 adfingunt rumores *Ciacc.*

§ 4 ac semotis locis *HM* (*LC. II 483*).

**cap. 2.** § 1 principesque ⟨se⟩ *uett. edd.*

§ 2 ⟨de⟩ obsidibus cauere *ed. pr.*, *Ald.*

§ 3 tempore ei rei *Paul* (*ad BC. 3, 33, 1*).

**cap. 3.** § 1 cotuato *X*; Gutruato *Np.* (*p. 87 sq.*), *Glück* (*p. 110 sq.*); ¶ Conconnetodumno *Glück* (*p. 63 sqq.*); ¶ **Cenabum** *Voss.*, *Glück* (*p. 57 sqq.*); genab. *codd.*; ¶ honestissimum equitem *Vasc.*, *St.*

§ 2 ubi quae maior *Schn.*; ¶ regionesque] regionis *Kraff.*; ¶ hunc alii *Nik*; *Hotm.*, *Lips.*; hanc alii α; *Whitte*; hinc alii β.

**cap. 4.** § 1 oratione *Paul* (*ZG. 32, 170 sq.*); ratione *X*; *Geyer* (*JB. 5, 355*); ¶ (Galliae totius *del. Kraff.*, *p. 10*;) ¶ facile ⟨eos⟩ incendit *uett. edd.*

§ 2 ad arma concurrunt *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ prohibetur *om. Nik*; *del. Ald.*, *Oud.*, *Hxg*, *HAKoch* (*ZG. 15, 600*); *improb. Np.* (*p. 88*); ¶ expellitur⟨que⟩ *Vasc.*, *St.*

§ 6 Turones *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ Andes *Glar.*, *St.*

§ 8 armatorum quantum *Vielh.* (*ÖZ. 21, 528 uel* [armorum] quantum), *Kraff.*; *prob. RMg* (*PhA. 13, 729*); iumentorum(que) quantum *APolaschek* (*ÖZ. 42, 307*).

§ 10 perterreant [alios] *Lips.* (*ap. Oud.*)

**cap. 5.** § 6 pronuntiarunt *uett. edd.*; pronuntia(ue)rint *X*.

**cap. 6.** § 1 Caesar nuntiatis *h*; *Frig.*

§ 4 qui eo tempore ⟨non satis⟩ pacati *Hotm.*; *quod refutat Dav.*; — ne iis quidem, eo tempore qui quieti *Vielh.* (*ÖZ. 21, 528 sq.*)

**cap. 7.** § 2 Nitiobroges *Schn.*; nitiobriges *X*; ¶ irruptionem facere *HHartz* (*Coniect. p. 11*).

§ 4 Rutenis prouincialibus *Vasc.*, *Ciacc.*; Rutenis, prouincialibus *ed. pr.*, *Ald.*; ¶ Volcis Arecomicis *Vasc.*, *Ciacc.*; uolcis, artomicis *ed. pr.*, *Ald.*

**cap. 8.** § 2 Cebenna *M*²; *Glück* (*p. 57*); ceuenna *X semper*; ¶ (sudore ac labore *Oud.*;) labore ac sudore *Hxg.*

§ 3 se ⟨sic⟩ Gebenna *Vasc.*

§ 4 nuntii *X*; nuntiis *Manut.*, *plur. edd.*; ¶ ne ab hostibus diripiantur *Dittenb.*; *prob. RMg* (*PhR. 2, 685*), *Geyer* (*JB. 11, 144*).

§ 5 mouet per ⟨Boios in⟩ Aruernos uersus *Vielh.* (*ÖZ. 18, 614*).

**cap. 9.** § 3 omnibus [suis] inopinantibus *Hxg.*

§ 5 Aruernis *del. KSchliack* (*JJ. 133, 781 sq.*).

§ 6 [Gergouiam] Boiorum oppidum *Scal.*, *Oud.*

**cap. 10.** § 1 uideretur $M^{3}$; *uett. edd. et recent. fere omnes*; uideret *X*; *Clark., Hell.* (*Ph. 31, 519 sq.*)

§ 2 omnium sociorum uoluntates *Kraff.*; *prob. RSchn.* (*JB. 17, 235*); ¶ ⟨a se⟩ alienare **WNitsche*; — alienari *Hotm.*

**cap. 11.** § 1 relinqueret ⟨et⟩ quo *HM*; ¶ instituit atque biduo *RMg* (*Rel. p. 4 sq.*).

§ 2 legatum reliquit *ed. pr.*; ¶ ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. ipse ut quam prim. iter faceret, Genabum Carn. proficiscitur *edd. uett.*; ea qui conf., C. Treb. leg. relinquit, ipse ut qu. pr. iter faceret. Cenabum Carn. prof. *Dav.*, *JVahlen* (*ÖZ. 12, 1*); ut quam prim. iter fac., ea qui conficeret, C. Treb. leg. relinquit. ipse Gen. Carn. prof. *EHoffm.*[1]; ea qui conf., C. Tr. leg. relinquit. ipse [ut quam prim. iter faceret] Genab. Carn. prof. *EHoffm.*[2]; — ipse ut quam primum iter perficeret *uel* ipse quam prim. iter facit et Cenab. Carn. prof. *Voss.*; ipse, ut quam prim. iter confieret, Gen. C. pr. *Oud.*; ipse, ut quam maturrime (*uel* celerrime) res confieret *Bentl.*; ipse ut qu. prim. iter conficeret Genabum Carnutum, proficiscitur *Morus*; ipse, ut qu. pr. iter conficeret, Genab. Carn. prof. *Schn.*

§ 4 quod eo mitterent *del. Morus*, *WNitsche* (*ZG. 41, 562*); *quod improb. RMg* (*Rel. p. 23*); quod inmitterent *Frig.*

§ 5 biduo ⟨Caesar⟩ peruenit, ⟨et⟩ castris *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ in posterum ⟨diem⟩ *Pluyg.*; *prob. RSchn.* (*JB. 17, 235.*)

§ 8 quin cuncti uiui caperentur *Oud.*

**cap. 12.** § 2 Biturigum positum in uia *del. Oud.*, *Bentl.*, *Oberl.*, *Apitz*; *tuetur Np.* (*p. 88 sq.*), *Madv.*; ¶ Neuidunum *Hotm.*

§ 3 celeritate ⟨eadem⟩ *Bentl.*; ¶ reliquas res] rem *Kraff.*; ¶ equos] iumenta *AKellerbauer* (*Ph. 21, 161*); ¶ ⟨D⟩ obsides *Eussn.* (*BB. 20, 265.*)

§ 5 quem simul [atque] *Kraff.*; *improb. Dt.* (*PhR. 1, 1348.*)

(§ 6 ⟨se⟩ suosque omnes *Hzg.*)

**cap. 13.** § 1 equestre committi *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*

**cap. 14.** § 1 ad consilium conuocat *Dt.* (*prf.*)

§ 3 facile ⟨et⟩ quod *Oud.*

§ 4 deleri β; diripi *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; discidi (!) *uel* elidi *uel* deici *uel* excidi (!) *Oud.*

§ 5 ⟨communis⟩ salutis causa *Pramm.*; *prob. RSchn.* (*PhW. 4, 296 et JB. 11, 166*); ⟨patriae⟩ salutis causa *Walther*; *prob. Metzger* (*BB. 24, 368*); ¶ a Boia *del. Scal.*, *Np.* (*p. 89 sq.*); *defend. vGöl.* (*11*; [2]*242 sq.*), *Hell.* (*Ph. 19, 531 sq.*); ab hoste *Ciacc.*; (a Boiis *Voss.*;) a Romanis *Ukert* (*Geogr. II 2 p. 323*); ab imo omnia *EHoffm.*[1]; ab hostium castris *HAKoch* (*ZG. 15, 600*); ab

uia *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1152*); *improb. RMüller* (*JB. 1, 240 et 4, 6*); (omnia *Dt.*, *Qu. 31 et AHorner*, *I 9*;) ad Boiam (Boios) *Kraff.*; obuia (*Horner*) *EHoffm.*[2]; — hoc spatio a Boia quoquo uersus *del. Dav.*, *Bentl.*; hoc spatio a Boia *del. Dt.* (*Qu. 32.*)

§ 9 praedamque [tollendam] *Ciacc.*, *Hotm.*; praedamque [tollendam] *uel* praedamque potiendam *Madv.*

§ 9. 10 praedamque. toleranda haec, etsi *FPauly* (*ÖZ. 26, 620*); ¶ illa grauiora existimari debere, liberos *Vasc.*, *St.*

**cap. 15.** § 1 in reliquis fit *Frig.*; fit in rel. β; fit *om.* α.

§ 2 quae etsi magno cum dolore, omnes ferebant tamen [hoc sibi solatii proponebant], quod [se prope] explor. uict. cel. am. rec. confidebant *Apitz*; — [quod se prope] explor. uict. cel. am. reciperaturos [confidebant] (*Oud.*,) *Morus*; (quod pro explorata uict. cel. am. rec. confid. *Hzg*;) — se prope *del. HAKoch* (*ZG. 15, 596*), *Db.*, *Dt.*

§ 2. 3 [quod se prope] explorata uictoria celeriter amissa recuperaturos. confligebant de Auarico *Frig.*; *improb. Hell.* (*Ph. 19, 475*); — deliberatur] disceptatur *Vielh.* (*ÖZ. 15, 39.*)

§ 4 succendere cogantur *Whitte.*[2]

**cap. 16.** § 2 diei] dierum *Vasc.*; die *Daehne.*

**cap. 17.** § 1 intermissa [a] flumine et palude *HM.*

§ 3 caruerint] carerent *Morus*; ¶ adacto] abacto *Ber.*, *Ciacc.*, *Hotm.*; ¶ sustentarent] sustentarint *Whitte*; ¶ (uox est ab iis edita *Ciacc.*)

§ 4 singulas legiones] singulos *mg. Vasc.*; singulos legionarios *Pluyg.*; *prob. RSchn.* (*JB. 17, 236.*)

§ 5 nusquam ⟨frustra⟩ incepta re *Kvíčala* (*ap. Pr.*)

§ 6 reliquisset *ThPHvanAalst* (*Dissert. Lugd.-Bat. Hagae Comit. 1878 p. 55*).

§ 7 praestare] praeoptare *Hotm.*; ¶ quam non . . . parentare *Ciacc.*, *Hotm.*, *Voss.*; quam ⟨ut⟩ non . . . parentarent *Voss.*; quam ne ciuibus . . . parentarent *Dav.*

**cap. 19.** § 2 generatimque, distributi in ciuitates, omnia *RMg* (*Krit. Anh.*); — in ciuitates *del. Morus*, *Paul* (*ZG. 35, 268 sq.*); *prob. Eussn.* (*BB. 20, 265*), *RSchn.* (*JB. 12, 226*); ¶ uada ac saltus eius paludis *X*; *Vielh.* (*ÖZ. 18, 614*), *CRRitter* (*GP. Marburg 1869 p. 1—7*), *MMiller* (*p. 9 sqq.*), *RMüller* (*JB. 1, 240 sq.*); uada eius paludis ac saltus *EHoffm.*; — ac saltus *del. HHartz* (*Coniect. p. 11 sq.*); ac transitus (*Np. p. 90*,) *HAKoch* (*ZG. 15, 600*); ac salicta *Hell.* (*Ph. 13, 397 sq.*), *Kraff.*; ac meatus *Madv.*; atque aditus *BMüller* (*p. 15 sqq.*); ac semitas *CFleischer* (*JJ. 119,*

*849 sq.*); — eius paludis *del. Kran.*; ¶ obtinebant] occuparant *Bentl.*

§ 5 uitam sua laude habeat car. *Dav.*; (uitam sua uita h. c. *Oud.*;) uitam sua utilitate h. c. *Bentl.*

cap. 20. § 1 insimulatur *Vasc.*, *St.*

§ 2 [ad] haec respondit *Dt.* (*prf.*)

§ 3 qui se ipsum munitione *X*; qui se ipse sine munitione *Bentl.*, *Paul* (*ZG. 32, 193*); *prob. HAKoch* (*ZG. 15, 600*), *Geyer* (*JB. 5, 369*); *improb. RMg* (*PhR. 1889, 52 sq.*); qua se ipse ut munitione *Terpstra* (*Mnem. 3, 186 sq.*); qui se ipse munitione *Apitz*, *Oehler*; qui se ipsius munitione *EHoffm.*[1], *Hell.* (*Ph. 31, 520 sq.*); qui se ipse ut munitione *Kran.*; qui se ipsa mun. *Dübn.*, *RMg* (*l. l.*); qui se ipse sua mun. *HSchiller* (*BB. 27, 285 sq.*); — munitione *deprauatum esse arbitratur Np.* (*p. 90 sq.*)

§ 6 interuenissent *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

§ 7 remittere *Vasc.*; remitteret *X*.

§ 12 haec, inquit, a me [Vercingetorix] *Gitlbauer*; *prob. Pramm.* (*ÖZ. 36, 430*); ¶ se [ex] fuga *Hotm.*

cap. 21. (§ 2 ex omnibus copiis *del. Vielh.*, *ÖZ. 20, 543.*)

§ 3 penes eos *X*; *Hell.* (*Ph. 13, 371 et 19, 496 sq.*), *Vielh.* (*ÖZ. 15, 39 sq.*); paene in eo *ik*; *Ald.*, *mg. Vasc.*, *St.*, *Clark.*, *Bentl.*, *Madv.* (*ap. Whitt.*[1]), *Whitte*, *Np.* (*p. 91*), *HAKoch* (*ZG. 15, 596*); paene ex eo *EHoffm.*[1]; *improb. LMüller* (*JJ. 83, 488*); paene eo *EHoffm.*[2]

cap. 22. *Inter cap. 21 et 22 quaedam intercidisse statuit Scal.*

§ 1 efficienda *X*; *Geyer* (*JB. 5, 354*;) effingenda *Paul* (*ZG. 32, 169*).

§ 2 destinauerant *X*; *Turneb.* (*Aduers. 14, 11*); distinuerant *Vasc.*, *Hotm.*, *Lips.* (*Poliorc. 5, 8.*)

§ 4 malis *X*; alis *Ciacc.*, (*Lips.*,) *Madv.*; aliis *Lips.* (*Poliorc. 5, 7*); (scalis *Hotm.*;) ¶ apertos *X*; *RSchn.* (*PhW. 4, 622 sq.*), *Geyer* (*JB. 5, 353*); repertos *Paul* (*ZG. 32, 168 sq.*).

cap. 23. § 1 perpetuae] XIIII pedum *RMg* (*Ph. 31, 548 et Krit. Anh.*); ¶ ⟨pedum tricenum⟩ in longitudinem *AEberz* (*JJ. 73, 60*).

§ 2 in fronte *del. JLattmann* (*JJ. 73, 262 et Ph. 15, 649 sq. et JJ. 87, 139*).

§ 3 his collatis *ed. pr.*, *Vasc.*; ¶ (ordo adicitur *uett. edd.*;) ¶ intermissae *αh*; intermissis *a*[1]; *Hotm.*, *RMg* (*Ph. 31, 549*).

§ 5 (cum ob speciem *Hotm.*;) ¶ rectis] reticulatis *ATittler* (*JJ. 81, 505 sq.*); ¶ pedum quadragenum *Hotm.* (*uel* pedes

quadragenos ⟨longis⟩), *RMg* (*Ph. 31, 550*); ¶ reuinctis *Morus.*

**cap. 24.** § 1 tardarentur] tenerentur *Ber.*, *Brut.*, *Oud.*; tererentur *M*²; *Oud.*; turbarentur *recc.*; *Vasc.*, *Hotm.*; ¶ (latum *del. JLattmann*, *Ph. 15, 660*;) *aut* longum *scribendum aut numerum mutandum esse cens. Rüstow* (*p. 143*), *vGöl.* (*I*¹ *60*; *II*¹ *21*; *I*² *66. 254*); longum *Dittenb.*; — aggerem [latum] pedes CCCXXX ⟨longum⟩, altum *EHoffm.*²; longum *improb. LMüller* (*JJ. 81, 432*), *Heller* (*Ph. 26, 685 sq.*); ¶ altum pedes XXXX *vGöl.* (*21*; ²*254*); *improb. Hell.* (*Ph. 26, 685 sq.*)

§ 4 eminus] per manus *Kraff.*; manibus *Dt.* (*teste Pramm.*); *del. Pramm.*; ¶ ⟨alii⟩ picem *Hotm.*, *HAKoch* (*ZG. 15, 600*), *Dt.*¹.

§ 5 legiones] cohortes (*uel* legionis cohortes) *Kraff.*; ¶ pluresque] duaeque *ik*; *Ald.*, *Hotm.*

**cap. 25.** § 1 pluteos [turrium] *Köchly*; ¶ nec facile reduci apertas *vGöl.* (*23*; ²*256*); *improb. Hell.* (*Ph. 19, 533*); ¶ praetereundum] praetermittendum *ik*; *uett. edd.*

§ 2 seui ac picis per manus traditas *HSchiller* (*BB. 27, 294*); ¶ glebas] globos *Ber.* (*ap. Schn.*); ¶ ⟨hic⟩ scorpione *Hotm.* (*aut* Gallus ⟨qui⟩ per manus (=β).)

§ 4 a protectoribus uacuus *Hotm.*; ¶ omni ex *Ciacc.*, *Hotm.*; omni ea α; omni β.

**cap. 26.** § 3 iamque hoc *uett. edd.*; iamque haec *X*; ¶ matres familias *Ber.*, *Ald.*; ¶ natura *ed. pr.*, *Ald.*, *mg. Vasc.*

(§ 4 perstare in sententiam *uett. edd.*)

**cap. 27.** § 1 promota turri ⟨altera⟩ *uel* promotis turribus *AEberz* (*ZAW. 1847, 604*); ¶ derectisque *αh*; *Hell.* (*Ph. 19, 534*); erectisque *Hotm.*; porrectisque *vGöl.* (*24*; ²*257*); perfectisque *afik*; *uett. edd.*; *improb. vGöl.* (*l. l.*); ¶ arbitratus est suosque, quod . . . uidebat, languidius in op. uers. iussit (*aut codicum* β *lectionem sequendam cens.*) *Kraff.*

§ 2 intra uineas β; *uett. edd.*, *Apitz*, *Vielh.* (*ÖZ. 21, 529 sq.*), *EHoffm.*²; extra (castra) uineas α; extra (*uel* citra) uineas *Hotm.*; extra castra, intra uineas *Oud.*; extra castra sub uineis *Hzg*; interea *vGöl.* (*24*; ²*258*); inter castra uineasque *Hell.* (*Ph. 19, 534*); *quod improb. EHoffm.*²; *haec uerba del. HM* (*JB. 11, 202*); ¶ in occulto *del.* (*Oud.*,) *Morus*, *Apitz.*

**cap. 28.** § 1 ⟨e⟩ muro *HM* (*LC. II 2241*); ¶ obuiam contra ueniretur *X*; obuiam *del. Hotm.*, *Bentl.*, *Mor.*; contra *del. Faern.*, *Ursin.* (*cod?*), *Apitz*, *Held*; *prob. HAKoch* (*ZG. 15, 597*), *Hell.* (*Ph. 19, 473.*)

§ 2 ultimas oppidi portas *Paul* (*ZG. 32, 171*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 356*).

§ 4 sic] sed *D*; *Paul* (*PhW. 4, 1212*).

§ 5 omni ex numero *Kran.*

§ 6 excipit *Ber.*; ¶ ueritus, ne . . . oreretur, et procul in uia dispos. fam. . . . disparandos deducendosque ad suos curauit, qua *Hotm.*; ueritus, ne . . . oreretur, ut procul in uia disp. fam. . . . dispar. . . . curarat, quae *Schn.*; ueritus⟨que⟩, ne . . . oreretur, [ut] procul in uia dispos. famil. . . . disparandos . . . curauit, quae *RMg* (*Ph. 33, 727 sq.*); ueritus, ne . . . oreretur, procul in uia dispositis famil. . . . ⟨ut⟩ disparandos deducendosque ad suos curarent, quae *EHoffm.*[2]; ¶ misericordia] miseria *Hotm.*

**cap. 29.** § 1 ne perturbarentur incommodo *del. HGilbert* (*JJ. 133, 783*).

§ 2 neque [in] acie *uett. edd.*

§ 3 prouentus] euentus *bd*; *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 5 sanaturum] sarturum *Bentl.*, *Schn.*, *Kraff.*; *prob. RSchn.* (*PhW. 5, 1327.*)

§ 6 posset obsistere *HM* (*LC. II 1130*).

**cap. 30.** § 1 neque se *uett. edd.*; se *om. X*; ¶ animo praeuidere *ed. pr.*

§ 4 primumque eo temp. Galli c. mun. instituerunt *del. AKellerbauer* (*Ph. 21, 161*); ¶ (erant animo consternati *Held*;) ¶ confirmati *Np.* (*p. 92*); *improb. Heller* (*Ph. 13, 367*); *prob. Eussn.* (*PhA. 7, 97*); consternati *X*; *JBecker* (*ZAW. 1851, 448*); parati *MMiller* (*p. 11*); *improb. Eussn.* (*l. l.*), *RMüller* (*JB. 4, 15*); comparati *Kraff.*; ¶ consternati, ut homines insueti laboris omnia *Ciacc.*; ¶ patienda] facienda *Ciacc.*, *MMiller* (*p. 11*).

**cap. 31.** § 1 omnibus pollicitationibus *uel* [bonis] pollicitationibus *Vielh.* (*ÖZ. 21, 530*); bonis pollicitationibus *α*.

§ 2 quorum quis aut *Hzg*; ¶ capere *om. BM*; *ed. pr.*, *Apitz*, *Frig.*; *improb. HAKoch* (*ZG. 15, 596*), *Hell.* (*Ph. 19, 475.*)

§ 3 refugerant] fugerant *Pluyg.*

§ 5 numero [et] quos *Vasc.*, *St.*

**cap. 32.** § 3 singularis magistratus . . . obtinere consuesset *St.*; ¶ duo ⟨nunc⟩ *Pramm.* (*PhR. 1883, 1101 et ÖZ. 36, 593.*)

§ 5 diuisum populum ⟨in⟩ suas *Jungerm.*, *Scal.*, *Pluyg.*; ¶ suas] diuisas *JMeyer* (*Journal Ministerstva Narodnago Prosvêstcheniia 1881 No. 7*; *cf. Rev. des Revues 1881 p. 333*), *HHartz* (*Coniect. p. 12*); ¶ cuiusque eorum] cuique eorum ⟨esse⟩ *Hotm.*; — diuisum populum in duas cuiusque (*uel* utriusque) eor.

client. *RMg* (*Ph. 33, 728 sq.*); *id improbat RMüller* (*JB. 4, 36*).

**cap. 33.** § 1 atque ⟨ab⟩ hoste *Vasc.*, *St.*; ¶ (detrimento sibi (*uel* summae rei) esse *Oud.*;) detrimento sibi fore *Bentl.*; ¶ quam . . . aluisset] cui . . . fauisset *JLange* (*JJ. 143, 205 sq.*); ¶ ⟨ad⟩ arma *Ald.*

§ 3 a fratre] ex fratre *Frig.*; ¶ magistratum deponere *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*

§ 4 intermistis magistratibus *LBos* (*Animadu. p. 23*); intromissis magistratibus *Dav.*; intermissis magistratibus *X*; *Jurin.*; *del. Bentl.*; interim missis magistratibus *Hzg*; intermisso magistratu *Apitz.*

**cap. 34.** § 1 omnibus omissis his rebus] (*del. Dt. prf.*;) his *del. Ber.*, *Faern.*, *Lips.*, *Scal.*, *Np.* (*p. 92*); omnibus omissis, his rebus, huic bello s. *St.*; omnibus omissis suis rebus *Oud.*

§ 3 (omnibus interruptis pontibus ab altera eius fluminis parte *uel* omn. interruptis fluminis pontibus ab altera eius parte *Oud.*;) — ab altera [fluminis] parte *Mor.*

**cap. 35.** § 1 cum uterque utrimque exisset exercitus, in conspectu fereque e regione castris castra ponebant α; *haec exstant in ed. pr.*; *prob. Np.* (*p. 93*); *item Ber.*, *sed* ⟨Vercingetorix⟩ castris castra ponebat *scripsit*; *Brutus*, *sed* fere[que]; *JGoerlitz* (*p. 10 sq.*), *sed delet uocem* exercitus; *ATittler* (*JJ. 81, 507*), *sed infra* erat⟨que⟩ in magnis C. d. *scribend. cens.*; *EHoffm.*, *sed uerbo* exisset *mutato in* esset; *Vielh.* (*ÖZ. 21, 531*), *sed aut* ⟨hostes⟩ in conspectu . . . ponebant *aut* (*omissa uoce* hostes) ponebat *scribend. cens.*; *Paul* (*PhW. 4, 1273 sqq.*), *sed* utrimque perrexisset *praestare arbitratur et* e regione Caesaris castra ponebat dispositis . . . traducerent. erat *scribend. cens.*; cum uterque utrique esset exercitui in conspectu fereque e reg. castris castra ponerent β; *haec receperunt Ald. et Vasc.*; *eandem lectionem sequuntur St.*, *Hell.* (*Ph. 19, 496*), *Dt.*, *Madv.*, *sed mutato datiuo* exercitui *in nomin.* exercitus; *item Lips.*, *sed mutato uerbo* poneret *in* opponeret (?); — cum uterque utrique exstitissent exercitus in conspectu, fereque e regione castrorum castra ponebat *Oud.*; cum utrimque essent in conspectu, fere castra castris opponebant. dispositis *Mor.*; cum uterque utrique esset exercitui in conspectu, fere e reg. castris castra ponebant. dispositis *Daehne*; (cum uterque utrimque ⟨eodem tempore cotidie⟩ exiret exercitus, in conspectu fereque e reg. castris c. poneret *AEberz* (*JJ. 75, 851 sq.*); cum uterque utriusque exisset exercitus in conspectu, fere e regione castris castra ponebant. Disp. *RMg* (*LC.*, *427, 26*); ¶ effecto] refecto *Vielh.* (*ÖZ.*

*21, 532*); ¶ erat in magnis Caesari difficultatibus [res] *Faern.*; ¶ Elauer *del. WNitsche* (*ZG. 41, 562*).

§ 3 copias *del. Ciacc.*; ¶ consuerat *Walther*; ¶ captis] demptis *ed. pr., Ber., Vasc., St., Clark., Jurin.*; sectis *Oud.*; exemptis *Bentl.*; carptis *Wendel* (*Krit. Bibl. Hildesh. 1820 p. 850*), *JBecker* (*ZAW. 1851, 446*), *Schn., vGöl.* (*31*; [2]*264 sq.*); detractis *Whitte*[1], *Dt.* (*JJ, 82, 478*); separatis (*uel* separatim positis) *Lahmeyer* (*JJ. 71, 521*); laxatis *Kindscher* (*ZG. 14, 426*); interceptis *FDrosihn JJ. 93, 178*); partitis *Köchly, Vielh.* (*ÖZ. 21, 532*); (subtractis *uel* subreptis *Hell., Ph. 31, 522*;) cauis *Madv.*; ita positis *MMiller* (*p. 12 sqq.*), *FHoppe* (*JJ. 113, 618*); distractis *BMüller* (*p. 21 sq.*); sic aptatis *CFleischer* (*Festschr. 1879 p. 64 sq.*); sic aptis *AHorner* (*I 9*); ita apertis *HDeiter* (*JJ. 123, 267 sq.*); ita partitis *PThomas RB. 26, 204*); ita locatis *RNovák* (*Listy filol. 11, 217*); interruptis *JCLaurer* (*BB. 21, 21 sqq.*); dimidiatis *Walther, WNitsche* (*ZG. 41, 562*); ita ordinatis *Pramm*[2]. (*Dittenb.?*); completis *GLandgraf* (*Untersuchungen zu Caesar u. sein. Forts. p. 88*); *id prob. APolaschek* (*ÖZ. 42, 307*); ¶ cohortibus] calonibus *Kraff.*; — captis quibusdam cohortibus] demptis quartis quibusque cohortibus *Ald.*, demptis quaternis (*uel* quatuor) quibusque (*uel* e quibus) cohortibus *Ciacc.*; demptis tertiis quibusque coh. *Blasius Vigenerus* (*ap. Brant.*); quartatis cohortibus *JGoerlitz* (*p. 11 sqq.*); additis captiuis (*uel* ex captiuis) quibusdam cohortibus *uel* additis captiuis singulis cohortibus *Hxg*; maniplis singulis demptis cohortibus *Np.* (*p. 93 sq.*); detractis*** cohortibus *WWeissenborn* (*JJ. 56, 392*); partitis quinis coh. *Vielh.* (*ÖZ. 15, 40 sq.*); carptis quartis quibusque coh. *JPreu* (*Eos 2, 136*); additis aquilis signisque coh. *AWeidner* (*ap. Pramm., Lexikogr. p. 27*); aptatis equitibus tamquam cohortibus *Metzger* (*BB. 20, 221*); sic apertis quidem coh. *HW van der Mey* (*Mn. 12, 226 sq.*); immixtis captiuis quartis quibusque cohortibus *EHoffm*[2].

§ 3. 4 constare uideretur ⟨atque⟩ his qu. long. poss. egredi iussis. Cum *Kraff.*

§ 5 celeriter refecto opere *Ber.*

**cap. 36.** § 1 (de oppugnatione [desperauit, de obsessione] non prius ag. const. *Oud.*;) de expugnatione desperauit *del. Apitz.*

§ 2 [atque] omnibus eius iugi collibus occupatis [qua despici poterat, horribilem speciem praebebat] principesque *Vielh.* (*ÖZ. 18, 615*); — dispici *Paul* (*ZG. 32, 168*); *improb. Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 355.*)

§ 5 aqua magnam partem *uel* aqua magna parte *Clark.*; *prob. Bentl.*; aqua magna ⟨ex⟩ parte *Kraff.*

§ 6. 7 non nimis] non *del. Ciacc.* (*Clark.*); non minus *B*[1]; *Guil.*

*Canterus* (*nouae lect. II c. 28, EHoffm., Vielh.* (*ÖZ. 15, 41*); nimirum *vGöl.* (*38*; ²*272*); ¶ tamen] tum *St., Dav., Clark.*; itaque *Jurin.*; — non nimis tamen firmo, tenebatur. silentio *Hotm.*; (non nimis firmo tenebatur tamen. silentio *Schn.*;) minime firmo tamen, tenebatur. silentio *Kraff.*; non infirmo tenebatur. tamen sil. *AZucker* (*BB. 26, 314 sq.*).

§ 7 subsidium . . . uenire posset *Ald., Vasc.*

cap. 37. § 2 cum his primum communicat *Nbd*; *uett. edd., Voss.*

§ 5 disceptatorem] disceptaturi *M*²; *ed. pr., Ald., Vasc.*; disceptatum *St.*; ¶ Romani *del. Hotm.*

§ 6 praemio deductis] praemio adductis *Faern.*; *prob. Hotm.*; praemii spe ductis *Voss.*

§ 7 ea ducenda] eo ducenda *Paul* (*ZG. 32, 174*), *HHartz* (*Coniect. p. 12*); ea traducenda *Pluyg.*; (ea) adducenda *HM*; — atque ea ducenda curaret *del. Geyer* (*JB. 5, 357 sq.*); ¶ ad Caesarem procurarent reliqua, qua ratione agi placeat [constituunt] *Kraff.*

cap. 38. § 3 ab istis cognoscite *Oud.*; ¶ fugerunt] effugerunt *Daehne, Paul* (*ZG. 32, 162*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 351*).

§ 5 [multos] equites *Whitte*; *prob. Np.* (*p. 66*); equites et multos *EHoffm.*; multos [equites] *Kran.*; cunctos equites *AZucker* (*BB. 26, 315 sq.*); ¶ fugisse] profugisse *uett. edd.*; effugisse *Paul* (*cf. § 3*).

§ 10 in eodem mendacio . . . permanet *k*; *Ald.*

cap. 39. § 1 perduxerat] produxerat *Oud.*

§ 3 aestimare possit *Vasc., St.*

cap. 40. § 6 deditionem significare *del.* (*Whitte,*) *Paul* (*ZG. 35, 277 sq.*), *EHoffm.*²

cap. 41. § 1 noctis *del. Köchly-Rüstow, vGöl.* (*40*; ²*274 sq.*)

§ 2 ⟨in⟩ itinere *RMg* (*LC. 665, 17*); ¶ iisdem ⟨eodem⟩ in uallo *ed. pr., Vasc., St.*

§ 3 tormenta] tomenta *Hotm., Lips.*

cap. 42. § 6 ⟨in⟩ itinere *uett. edd.*; itinere *X*; ¶ (armatorum *del. Apitz.*)

cap. 43. § 3 bonis ⟨et⟩ quod . . . pertinebat, timore *Paul* (*ZG. 35, 259 sq.*); bonis quod⟨que⟩ . . . pert., timore **WNitsche.*

§ 4 neque ⟨quicquam⟩ . . . deminuere *Pluyg.*

§ 5 contraheret nec profectio *WNitsche* (*ZG. 41, 562*).

cap. 44. § 2 admiratus] miratus *Paul* (*ZG. 35, 260*); *improb. Hell.* (*PhA. 15, 248.*)

§ 3 dorsum esse eius iugi siluestre et angustum, sed hinc prope aequum, qua *EHoffm.*; deorsum esse eius iugi

⟨locum⟩ prope aequum, sed hunc siluestrem atque angustum *Kvíčala* (*ap. Pramm.*); — hunc siluestrem] hac siluestre *Dav.*, *Whitte*; hinc siluestre *Oud.*; *prob. Hell.* (*Ph. 31, 522 sq.*); hunc ⟨locum⟩ siluestrem *Paul* (*PhW. 3, 559 sq.*); cliuum siluestrem *Kraff.*; ¶ qua esset aditus ad alt. p. oppidi *del. Apitz.*

§ 5 omnes] homines *Dittenb.*; *improb. Geyer* (*JB. 11, 144*).

**cap. 45.** § 1 turmas eodem (eisdem α) media nocte, imperat his (*om.* α) *X*; turmas eo de media nocte; iis (his) imperat *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *MMiller* (*p. 15*); turmas; eis de media nocte imperat *Np.*; turmas de media nocte; imperat *Paul* (*PhW. 3, 561 sq.*); turmas de media nocte; eis imperat *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 355*); ¶ omnibus locis peruagentur *af*; *St.*, *Procksch* (*CT. p. 13*).

§ 2 impedimentorum] iumentorum *Ciacc.*, *Eussn.* (*BB. 20, 265 sq.*); *prob. APolaschek* (*ÖZ. 42, 307*); ¶ ex castris [mulorumque] produci [neque his stramenta detrahi] mulionesque *Mor.*, *Apitz*; — produci neque iis β; produci atque iis *Ciacc.*; (produci iisque *Hotm.*;) produci eque iis *Lips.*, *Scal.*; produci deque iis *Dav.*; — stramenta] strata *Hotm.*

§ 5 unam] decimam *Paul* (*PhW. 3, 564 et 595 sqq.*); *prob. RSchn.* (*JB. 12, 229*); ¶ iugo *X*; *Hell.* (*Ph. 19, 539*); illo *vGöl.* (*45*; *²281*); *prob. MMiller* (*p. 16*); luce *Paul* (*PhW. 3, 562 sq.*).

§ 6 illo munitionum α; illo ad munitionem β; illico ad munitionem *vGöl.* (*45*; *²282*); in locum munitionum *JLange* (*JJ. 143, 207*); — munitionum *del. Vielh.* (*ÖZ. 21, 533*); *aut delend. aut* munitionis causa *scribend. cens. Metzger* (*BB. 20, 221*).

§ 9 euitari *Paul* (*ZG. 32, 171 sq.*); mutari α; *Vielh.* (*ÖZ. 15, 42 sq.*), *RMüller* (*JB. 4, 15*), *Eussn.* (*PhA. 7, 98*), *Geyer* (*JB. 5, 356*).

**cap. 46.** § 1 recta regione *del. Mor.*

§ 2 quicquid huic *X*; *defend. EHoffm.*; quicquid huc *Vasc.*, *Np.* (*p. 94 sq.*); quicquid hic *Frig.*; ¶ ⟨altero tanto⟩ *uel* ⟨uehementer⟩ augebat *Hotm.*

§ 3 praeduxerant *X*; (produxerant *uett. edd.*;) perduxerant *Hotm.*, *MMiller* (*p. 22*); ¶ ⟨tribus⟩ densissimis *Dav.*

**cap. 47.** § 1 quacum erat concionatus *X*; qua tum erat comitatus *Gryphius*, *Lips.* (*Elect. II 7*); quacum erat [contionatus] *Grut.*, *Madv.*; quacum erat commoratus *Hotm.*; quâ tum erat contionatus *Lamb. Bos* (*Animadu. p. 23 sq.*); qua cum maxime erat concomitatus *Oud.*; quacum communicarat consilium *Bentl.*; apud quam erat commoratus *Stoephasius*; quacum erat communicatus (receptus) *Hxg*; quacum erat conuersatus *Apitz*; quacum erat, contionatus *Np.* (*p. 95*); quacum erat, cohortatus *Vielh.* (?); quacum erat, contionatum *EHoffm.*; quacum erat, continuo *vGöl.*

(*47*; *²284*); *prob. Köchly*, *HAKoch* (*ZG. 15, 600 sq.*), *HSteinberg* (*Ph. 33, 455*), *Hug* (*JB. 2, 1167*); *improbat Hell.* (*Ph. 19, 540*; *26, 687*); quacum erat, cliuum nactus *Hell.* (*Ph. 19, 540*); quacum erat bucinator *Kraff.*; quacum ierat C. Trebonius legatus *Paul* (*PhW. 3, 600 sq.*); quacum erat, collem nactus *HDeiter* (*Ph. NF. 1, 677*).

§ 2 magna uallis *uett. edd.*

§ 3 neque prius finem *Schn.*, *Walther.*

§ 5 matresfamilias *Ald.*; *Vasc.*; ¶ (pectore nudo *X*; pectoris fine *ik*; *Oud.*; pectorum tenus *Bentl.*; pectore tenus *Jurin.*)

**cap. 48.** § 1 oppidum a Romanis teneri *del. Pluyg.*

§ 3 matrésfamilias *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*

**cap. 49.** § 1 cohortes sex castris *Markl.* (*p. 276.*)

§ 2 terreret] deterreret *Paul* (*ZG. 32, 166*).

§ 3 progressus] regressus *vGöl.* (*49*; *²286*); *prob. Napol.* (*II 279*); *improb. Hell.* (*Ph. 26, 687 sq.*), *HSteinberg* (*Ph. 33, 455*), *Hug* (*JB. 2, 1167*), *Paul* (*PhW. 3, 597*).

**cap. 50.** § 2 dextris umeris exsertis] umeris *del. Lips.* (*Elect. II 7*); dextris humeris apertis *uel* scutis in humeros reiectis *Bentl.*; dextris inermibus exsertis (*uel* extentis) *Jurin.*; ¶ pacatum *X*; *Np.* (*p. 95*), *Vielh.* (*ÖZ. 21, 534*); pacatis *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; pacis Gallis *HAKoch* (*ZG. 15, 601*); pactum *Hell.* (*Ph. 19, 505*; *31, 537 sq.*); *prob. RMg* (*Rel. p. 4*); pacatorum *KEGeorges* (*Ph. 32, 91*); — paulo ante conuenerat *AWeidner* (*ap. Pr.*, *Lexik. p. 27*).

§ 4 portas ex(s)cindere *uett. edd.*, *GLahmeyer* (*Ph. 38, 154*); ¶ ac saluti desperans *Kraff.*; *improb. Dt.* (*PhR. 1, 1348*), *Eussn.* (*JB. 27, 286*); ¶ certe saluti prospiciam *uett. edd.*; ¶ adductus] elatus *Bentl.*

§ 5 simul⟨que⟩ *Vasc.*

§ 6 deficiant *Frig.*; ¶ proinde ⟨hinc⟩ abite *dik*; *ed. pr.*, *Ald.*, *Vasc.*

**cap. 52.** § 2 quod ipse . . . sensisset *Vielh.* (*ÖZ. 21, 534.*)

§ 4 a milite *Ber.*

**cap. 53.** § 1 ad extremum [oratione] *Clark.*, *Hand* (*Turs. I 132*), *HSchiller* (*BB. 27, 284 sq.*); ¶ quod ⟨incommodum⟩ iniquitas *Dittenb.*

§ 2 nihilo magis *Vasc.*, *St.*; nihilo minus *X*; nihil minus *Hzg*, *Apitz*; — nihilo minus ⟨copias suas intra munitiones contineret neque⟩ *HSchiller* (*BB. 27, 285*).

§ 4 ad flumen Elauer ⟨peruenit⟩ *Dittenb.*; ad flumen Elauer ⟨peruenit ibique⟩ *HM* (*LC. II 1372*); ¶ reficit eaque exercitum *Apitz.*

**cap. 54.** § 4 extortis, et in eam fortunam eamque in amplitudinem deduxisse *Oud.*; — deduxisset] eduxisset *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1151*); duxisset *HM*; ¶ redisse *Bentl.*, *Kraff.*; *prob. Oberl.*, *RSchn.* (*JB. 13, 352.*)

**cap. 55.** § 3 coemptorum *recc.*; *uett. edd.*

§ 5 negotiandi] aut itineris *add.* β; aut animi *add. Bentl.*

§ 7 ne qua esset usui *Oehler.*

§ 9 incutiendi timoris causa *Bentl.*; ¶ coeperunt, ut ab re frum. *dik*; *Ald.*; ¶ aut adductos inopia ex (*om.* β) prouincia expellere (excludere β) *X*; *del. Morus*, *Apitz*, *Whitte*, *Schn.*, *FSchoeller* (*GP. Mainz 1855 p. 15*); — aut adductos] et adductos *Dav.*, *Jurin.*, *Vielh.* (*ÖZ. 21, 534 sq.*), *Geyer* (*JB. 5, 361*); — — inopia] ad (*uel* in) inopiam *Geyer* (*l. l.*); — ex prouincia expellere] in prouinciam expellere *uel* [ex prouincia] expellere *Nicasius Ellebodius*; in prouinciam expellere *Hotm.*, *Np.* (*p. 96*); in prou. repellere *Dav.*; in prou. reicere *Bentl.*; in prou. compellere *Jurin.*

**cap. 56.** § 1 censuit, ⟨ut⟩ si esset . . . periclitandum, prius *FPauly* (*ÖZ. 26, 620*).

§ 2 nam ut . . . conuerteret *X*; nam ne . . . conuerteret (*Elberl.*,) *Np.* (*p. 96 sq.*); ¶ ut ne metu quidem necessario faciundum existimabat, cum α; ut nemo tunc quidem necess. faciendum existimabat, cum β; *Frig.* (*sed* tum quidem); id ne metu qu. nec. fac. exist., cum *ed. pr.*, *Ber.*; id ne tum quid. nec. fac. exist., cum *Ald.*, *Vasc.*; id ne tum qu. nec. f. exist., cum ⟨quod⟩ *St.*; ut nemo non (*uel* non nemo) tum qu. n. f. exist., cum (*uel* quod illi tum quidam necess. f. existimabant, cum) *Ciacc.*; ut nemo non tum qu. n. f. exist., cum *etiam Np.*; ut non nemo tunc qu. nec. f. exist., cum *etiam Schn.*; id minime tum qu. nec. f. existimabat, cum *Dav.*; (ut (*uel* id) metu qu. nec. f. existimabant, cum *Oud.*; ut ne metu qu. nec. f. exist. *del. Bentl.*, *Apitz*; id ne tum qu. nec. fac. existimabat; quin *Jur.*; id nemo tunc quidem fac. existim. cum ⟨quod⟩ *Mor.*; id, ut ne motu quid. nec. fac. exist., cum *Apitz*; id minime tum qu. nec. f. exist., cum ⟨quod⟩ *GSauppe* (*ZAW. 1839, 472*); minime tum qu. nec. fac. exist., cum ⟨quod⟩ *Whitte*; id neutiquam necessario fac. exist. ⟨et⟩ cum *Hell.* (*Ph. 19, 505 sq.*); ut ne metu qu. nec. fac. existimabat ⟨ita⟩, cum *Vielh.* (*ÖZ. 15, 43*); id ne metu qu. nec. fac. exist., cum ⟨quod⟩ *Madv.*; id metu quidem necess. tamen fac. exist., cum *FPauly* (*ÖZ. 26, 620 sq.*); id ne tum qu. nec. fac. exist. ⟨et⟩ cum *Hell.* (*PhA. 15, 249 sq.*); id ne metu quid. tunc necess. fac. exist., cum *Kvíčala* (*ap. Pramm.*); ¶ abiuncto Labieno . . . timebat *af*; *ed. pr.*, *mg. Vasc.*, *St.*; adiuncto labieno . . . timebat *ahl*;

Tito Labieno . . . timebat *Ber.*; adiungi Labieno . . . cupiebat *Ald.*, *Vasc.*; Agedinco, Labieno . . . timebat *Ciacc.*; ab se intercluso Labieno . . . timebat *Jurin.*

§ 4 ab aqua essent, disposito *WNitsche* (*ZG. 41, 562*).

**cap. 57.** § 3 euocatus] euectus (*Hzg,*) *Whitte*[2].

**cap. 58.** § 2 confieri] fieri *DEN*; *ed. pr.*, *Ber.*; confici *Q*[a]; *Lindenbrog* (*ap. Schn.*); ¶ Metiosedum *Scal. primus scripsit* (*hic et infra*); *Hell.* (*Ph. 17, 284 sq.*; *19, 551*), *Schn.*; Melodunum *edd. uett.*, *Np.* (*p. 97 sqq.*); Mellodunum *Glück* (*p. 138 sq.*); Mecletodunum *Vielh.* (*ÖZ. 19, 362 sq.*)

§ 3 ⟨item⟩ in insula Sequanae positum *WNitsche* (*ZG. 41, 563*;) ¶ ut paulo ante de Lutetia diximus *del. Vielh.* (*ÖZ. 21, 535*,) *WNitsche* (*l. l.*); — de Lutetia] Lutetiam *ik*; *Ald.*

§ 5 refecto⟨que⟩ ponte *Vasc.*, *St.*

§ 6 profecti a palude in ripa(s) β; prospecta palude ad ripas α; protecti palude ac ripis *Ciacc.*; obiecta palude in ripis *Bentl.*; relicta palude in ripis *Jurin.*; proiecta palude ad ripas *Np.* (*p. 100*); praesaepti palude ad r. *EHoffm.*; pro saepe obiecta pal. ad r. *HAKoch* (*ZG. 15, 601*).

**cap. 59.** § 1 interclusum Elauere et Ligeri *F. de Saulcy* (*Les campagnes de J. César. Par. 1862 p. 21*); *improb. Hell.* (*Ph. 19, 552.*)

§ 2 qui iam ante *NHeins.*

§ 3 ⟨in⟩ tanta rerum commutatione *Pluyg.*

**cap. 60.** § 1 se exspectare iubet *f*; *Clark.*

§ 4 post paulum *M*[2]; *ed. pr.*, *Whitte.*

**cap. 61.** § 2 exercitus equitatusque] equitatus peditatusque *Vasc.*, *St.*

§ 4 tribus locis] duobus locis *vGöl.* ([1]*57*; *om. I* [2]*295, sed cf. p. 296*); *improb. Dt.* (*JJ. 82, 480*), *Hell.* (*Ph. 19, 540 sq.*); ¶ atque omnes perturb. def. Haed. fugam parare *del. vGöl.* (*57*; [2]*295*), *Napol.* (*II 289*), *WNitsche* (*ZG. 41, 563*); — perturbatas *Vasc.*, *St.*

§ 5 nam] tum *Kraff.*; *improb. Dt.* (*PhR. 1, 1348*); ¶ e regione *del. vGöl.* (*58*; [2]*295*); *improb. Dt.* (*JJ. 82, 480 sq.*)

**cap. 62.** § 2 retinerent] tenerent *ed. pr.*, *Ald.*, *Vasc.*; ¶ cuius ductu saepenumero hostes superassent *del. Paul* (*ZG. 35, 286 sq.*); *improbat JCLaurer* (*II 19 sq.*), *RSchn.* (*JB. 12, 227*), *Hellwig* (*p. 24*).

§ 6 essent nuntiata *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

§ 8 qui ⟨in⟩ praesidio *a*[1]; *Dittenb.*; praesidio *del. Paul* (*ZG. 35, 264*); ¶ contra castra Labieni *del. vGöl.* (*58*; [2]*296*); *improb. Dt.* (*JJ. 82, 481.*)

§ 10 ubi impedim. tot. exerc. rel. erant *del. Paul* (*ZG. 35, 263 sq.*); *prob. Hellwig* (*p. 23*); *improb. RSchn.* (*JB. 12, 228*); ¶ inde ⟨die III.⟩ *Whitte*; *prob. Vielh.* (*ÖZ. 21, 535*); indidem *Oud., HAKoch* (*ZG. 14, 349*).

**cap. 63.** § 1 circummittunt *AWeidner* (*ap. Pramm., Lexikogr. 28*).

§ 2 nituntur] utuntur *RSchn.* (*PhW. 6, 982 et JB. 13, 393*), *EWolff* (*WKlPh. 1887, 530*).

§ 6 eo conueniunt (*Ursin.?, Hotm.,*) *Vielh.* (*ÖZ. 21, 535 sq.*); ad diem *Paul* (*PhW. 4, 1210 sq.*); eo ad diem *RMg* (*LC. 321, 6*); ¶ frequentes. multitudinis suffragiis (*ik?*) *Faern.*; frequentes multitudines. suffragiis *X.*

**cap. 64.** § 1 obsides, denique ei rei constituit diem. huc omnes *X*; obs. diemque ei rei constitui(t?); huc omnes *Hotm., Frig.*; obs. diemque huic rei constituit; omnes *Np.* (*p. 100 sq.*); obs. diemque ei rei constituit; tum omnes *Oehl.*; obs. dedendique constituit diem. huc (*uel potius* ad hunc) omnes *EHoffm.*; obs. diemque ei rei const.; (una) cum his omnes *Hell.* (*Ph. 31, 523 sq.*); obs. diemque ei rei const.; hac omnes *CSchenkl* (*ap. Pr.*); obs. diemque ei rei const. diem XVI. *RMg* (*Krit. Anhg et PhR. 1887, 396*;) obs. diemque ei rei const.; denique huc omnes *Walther*; obs. itemque ei rei constituit diem; huc omnes *HDeiter* (*JJ. 139, 280*); ¶ XV milium numero *Hotm., Paul* (*ad 3, 4, 3*).

§ 2 antea] ante *uett. edd.*; ¶ temptaturum atque *Apitz.*

§ 4 finitimi ei *X*; finitimi *c*; *Ciacc., Hotm.*; finitimei *Np.*

§ 6 Arecomicorum *Glar., St.*; aremicorum *X.*

§ 7 ⟨hic⟩ nihilo minus *Ald.*; (⟨ac⟩ nihilo minus *Ciacc.*)

**cap. 65.** § 2 Domnotauro *Hell.* (*Ph. 17, 285.*)

§ 5 sed et (sedent *B*[1]) equitibus *X*; sed et *del. uett. edd., Np.* (*p. 101*); sed et ⟨praefectis,⟩ equitibus *Oud.*; sedentibus equitibus *RMg* (*Kr. Anhg*); *improb. RSchn.* (*JB. 12, 223*); ¶ euocatis] legatis *Np.* (*p. 101 sq.*); *prob. Dt.* (*prf.*); — sed et equ. R. atque euocatis *del. Apitz*; [sed et] equitibus Romanis [atque euocatis] *Whitte*; — [sed et] equitibus R. equos sumit atque euocatis Germanis attribuit (distribuit?) *Kraff.*; *improb. Dt.* (*PhR. 1, 1348.*)

**cap. 66.** § 2 consīdit *HM.*

§ 3 conuocatisque ad consilium *Eh*; *Hotm., LMüller* (*JJ. 81, 433*).

§ 4 ⟨in⟩ agmine *ik*; *Oud., Schn., Paul* (*ZG. 35, 275*).

§ 5 si pedites ⟨rebus⟩ suis *Vasc., St., Hotm.*; si pedites ⟨impedimentis⟩ (*uel* ⟨impeditis⟩) suis *Oud.*; si impedimentis suis *b*; *HAKoch* (*ZG. 15, 601*); ¶ iter confieri *Oud.*

§ 6 et ipsos quidem α; se ipsos qu. *Apitz*; [et] ipsos qu. *Whitte, Vielh.* (*ÖZ. 15, 42*); *improb. Np.* (*p. 103*); — et ipsos qu. non deb. dub. e t quo maiore faciant animo *Np.* (*p. 102 sq.*); et ipsos qu. n. d. dub. e t quo ⟨id⟩ m. faciant an. (*uel* et quo maiores faciat animos) *HAKoch* (*ZG. 15, 601*).

§ 7 *aut* [ne] ad parentes, ad uxorem *aut* ne ad par., ⟨ne⟩ ad uxor. *AWeidner* (*ap. Pr. Lexikogr. 28*); — ⟨ne⟩ ad uxorem *NA²cd*; *uett. edd.*

**cap. 67.** § 1 omnibus i u s i u r a n d u m adactis *Ciacc.*

§ 3 pugnatur u n o t e m p o r e omn. in part. *Jurin.*; ¶ i n t r a legiones *Np.* (*p. 103.*)

§ 4 signa f e r r i *Paul* (*ad BC. 2, 42, 1*); ¶ aciemque c o n s e r i iubebat *vGöl.* (*64*; *²302.*)

§ 5 summum iugum] (suorum subsidium *Paul, ZG. 32, 197 sq.*;) idoneum iugum *Geyer* (*JB. 5, 372*).

§ 7 perducuntur] producuntur *Frig.*

**cap. 68.** § 1 ut pro castris] quas pro c. *recc.*; *Hotm.*; ¶ Mandubiorum] Mandubilorum *H. d'Arbois de Jubainville* (*Les noms gaulois p. 128*).

§ 2 deductis *X*; eductis *Madv.*; ductis *HM* (*LC. II 58*).

§ 3 quod equitatus . . . erat pulsus *uett. edd.*; quod equitatus ⟨eorum⟩ . . . erat pulsus *Bentl.*; ¶ quo maxima parte exercitus confidebat α; *ed. pr.*; qua maxima p. exerc. confidebant *Ald., Vasc.*; qua maxime parte exerc. confidebant *St.*; ¶ [Alesiam] circumuallare *Walth.*

**cap. 69.** § 1 oppidum [Alesia] *Walth.*; ¶ ⟨positum⟩ in colle *RSchn.* (*PhW. 5, 918*); ¶ admodum edito loco *del. Apitz.*

§ 3 m i l i b u s pass. t r i b u s *St.*

§ 5 quae pars c o l l i u m i n c i r c u i t u u a c a b a t, hunc omn. loc. *Ciacc.*; ¶ praeduxerant] perduxerant *D*; *Vasc.*, *St.*, *MMiller* (*p. 22*); *improb. RMüller* (*JB. 4, 15*).

§ 6 tenebat] patebat *Dt.* (*prf.*)

§ 7 erant posita ibique castella] erant posita VIII castellaque *RMg* (*Kr. Anhg et PhR. 1889, 7*); ¶ eruptio] irruptio *Ald., Vasc., St., Hotm.*

**cap. 70.** § 1 intermissam ⟨a⟩ collibus *WNitsche* (*ZG. 41, 563*), *HM* (*LC. II 220*); ¶ trium milium *Ald., Vasc.*; tribus milibus *St.*

§ 2 ne qua subito irruptio ab h. p. fiat *del. Paul* (*ZG. 35, 270 sq.*); *prob. Dittenb.*; *improb. JCLaurer* (*II 7 sqq.*), *EHoffm.²*; ¶ portis relictis] relictis *del. Voss., Scal., Oud., vGöl.* (*67*; *²306*), *Pramm.* (*ÖZ. 35, 197 et 36, 593*); *defendit Jurin., Dt.* (*JJ. 82,*

*481*), *Pfitzner* (*JJ. 120, 106 sq.*); reiecti *Paul* (*ZG. 32, 181 sq.*); *id improb. Geyer* (*JB. 5, 362*).

§ 4 coaceruantur *recc.*; *Np.* (*p. 103 sq.*); coartantur. cateruatim tum *Oud.*

**cap. 71.** § 3 octoginta] XXXX *Duc d'Aumale* (*Rev. des deux mondes 15, 117. 120*), *vGöl.* (*69 sq.*; [3]*307 sq.*)

§ 4 exigue esse dierum XXX frumentum *Dübn.*; exigere dierum XXX frumentum *Frig.*

§ 5 qua nostrum opus erat intermissum *Whitte, Vielh.* (*ÖZ. 15, 43*); — intermissum] imperfectum *WNitsche* (*ZG. 41, 563*); ¶ emittit *M*[3]; *ed. pr.*

§ 7 Mandubiis *u. ad 68, 1.*

**cap. 72.** § 1 fossam pedum XV *MMiller* (*p. 23*); *cf. Rüstow*[2] *p. 84*; *improbat Eussn.* (*PhA. 7, 98.*)

§ 2 passus CCCC *Guischard* (*Quintus Icilius*) (*Mém. crit. et hist. p. 496*); pedes (pedibus) CCCC *X*; *Pfitzner* (*JJ. 120, 114*); ¶ [id] hoc consilio *Kraff.* (*p. 13*); ¶ spatii *Brut.*, *Oud.*; ¶ ne facile . . . cingeretur neue *Vasc.*, *St.*

§ 3 fossas quinos denos pedes latas *Vasc.*, *St.*; ¶ inferiorem *Hotm.*, *vGöl.* (*71*; [2]*omiss.*); interiorem *X*; *Pfitzner* (*JJ. 120, 116*).

§ 4 eminentibus⟨que⟩ *Ald.*; ¶ toti operi *ed. pr.*, *Ber.*; toto operi *Vasc.*

**cap. 73.** § 1 fieri *X*; *Hell.* (*Ph. 31, 524 sq.*); tueri *Schn.*; ¶ deminutis nostris ⟨iis⟩ copiis *WNitsche* (*ZG. 41, 563*).

§ 2 arborum [aut] admodum *Np.* (*p. 104*), *HAKoch* (*ZG. 15, 597*); *improb. Schn.*, *RSchn.* (*PhW. 4, 1197 sq.*); arborum haud admodum *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*; ¶ abscissis *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ delibratis *X*; dolabratis *Ber.*, *Lips.* (*Pol. II 2*), *vGöl.* ([1]*72*), *Pfitzner* (*JJ. 120, 119*); delibatis *HProbst* (*JJ. 95, 57*).

§ 4 conuincti *Vasc.*; ¶ uallis inducebant *Honoratus Joannius* (*ap. Dav.*)

§ 5 cippos *X*; *RSchn.* (*PhW. 4, 1197 sq.*); cirros *Kran.* (*Weidm.*); *prob. RMg* (*PhR. 1889, 7*); (scapos *Lips. Pol. II 2*;) ¶ ad infimum *X*; ad summum *h*[3]*l*[3]*dk*; *Ald.*, *Vasc.*; ad imum *Ciacc.*

§ 7 exculcabantur] occultabantur *recc.*; *Vasc.*; excalcabantur *Pfitzner* (*JJ. 120, 119*); ¶ uirgultis β; uinculis α; (uirgulis *Oud.*;) ¶ (integebatur *X*; inaequabatur *Oud.*)

(§ 9 stimulos *X*; hamulos (*uel* flamulas) *Lips.*, *Pol. II 2.*)

**cap. 74.** § 1 si ita accidat eius discessu *del. Whitte, WNitsche* (*ZG. 41, 563*); (si illa accedat equitatus discessu *HScherff, Pr. Oberschützen 1862 p. 18 sq.*;) si ista ad eas undique accessisset *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 357*); — eius discessu *del. Kran.*, *MMiller* (*p. 16*

*sqq.*); eius accessu *Np.* (*p. 105*); equitatus discessu *FSchoeller* (*GP. Mainz 1855 p. 16*), *Pfitzner* (*JJ. 120, 119*), *RMg* (*PhR. 2, 689*); *improb. Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 356 sq.*); [eius] discessu *EHoffm.* (discessu munitionum *Latine dici posse opinatus*); *improb. Hell.* (*JB. 68, 16*); equitum discessu *vGöl.* (*74*; *²313*); artius obsessa *Hell.* (*Ph. 31, 525 sqq.*); Vercingetorigis arcessitu *Paul* (*ZG. 32, 198 sq.*); a tergo *Geyer* (*JB. 5, 373*); e iusto discessu *JCLaurer* (*I p. 21 sqq.*); *improb. RMg* (*PhR. 4, 1044*), *RSchn.* (*JB. 12, 230*); ¶ circumfundi] perfringi *uel* perrumpi *WNitsche* (*ZG. 41, 563*).

§ 2 aut (ut *hl*) cum periculo *X*; neu cum per. *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; at ne c. p. *Oud.*; ac ne cum per. *Lippert* (*p. 648*); ne c. p. *Whitte*; ne autem c. p. *Hand* (*Turs. IV 178*); (et ne c. p. *Np. p. 104 sq.*;) ac c. p. *Oehl.*; ¶ cogatur] cogerentur *uett. edd.* (*EHoffm.*[1]); cogeretur *Hug* (*JJ. 81, 885 et JB. 2, 1159*).

cap. 75. § 1 numerum cuique c i u i t a t u m imperandum *Apitz*; numerum q u a q u e ex ciuitate imperandum *RMüller* (*JB. 1, 237*), *Kraff.*, *Kvíčala* (*ap. Pr.*); ¶ imperandum, n a m tanta mult. confusa . . . habere p o s s e *AWeidner* (*ap. Pr.*, *Lexikogr. 28*).

§ 2 ambluaretis *X*; Ambruaretis *Ald.*, *Vasc.*; Ambarris *Glar.*, *mg. Vasc.*, *Ciacc.*; Ambiuaretis *St.*, *Glück* (*p. 21 sqq.*); Ambibaretis *Thomann* (*II 19*); ¶ Aulercis, Brannouicibus (*X?*) *uett. edd.*; Aulercis Brannouicibus *Hotm.*; ¶ blannouiis *X*; Brannouiis *uett. edd.*; *del. Ciacc.*, *Scal.*, *Apitz*; ¶ ⟨hominum⟩ milia XXXV *Vasc.*, *St.*; ¶ (h)eleutetis, cadurcis *X*; Heleuteris, Cadurcis *Vasc.*, *St.*; Eleutheris Cadurcis *Scal.*; Heluiis *Alta-Serra* (*Rerum Aquitan. p. 35*), *Ukert* (*II 2, 265*), *Glück* (*p. 111 sq.*); *improbat d'Anville* (*Notice de l'anc. Gaule, p. 421 sq.*); Lucteri Cadurci *d'Anville* (*l. l. p. 420 sqq.*); [Eleutetis] Cadurcis *Frig.*

§ 3 totidem Lemouicibus *h. l. del. Np.* (*p. 108*); ¶ Heluetiis] Heluiis *Voss.*; *improb. Np.* (*p. 108*); Meldis *Ukert* (*II 2, 265*); ¶ senonibus, ambianis *X*; Suessionibus, Ambianis *Glar.*, *Vasc.*, *St.*, *Gland.*, *Ciacc.*; *improb. Np.* (*p. 107*); [Senonibus,] Ambianis *Np.* (*l. l.*); sena Andibus, Ambianis *EHoffm.*; Eburonibus, Ambianis *Frig.*; *improb. Hell.* (*Ph. 19, 483*); ¶ Mediomatricibus *Vasc.*, *St.*; ¶ Morinis, Nitiobrigibus; V milia Aulercis Cenomanis; totidem Atrebatibus; quaterna Velliocassis, Lexouiis et Aulercis Eburouicibus; terna Rauracis et Boiis *EHoffm.*[1]; (*in edit. altera haec repetit, sed scribit* Nitiobrogibus *et* Veliocassis *et delet* Lexouiis;) ¶ Veliocassis ⟨totidem⟩ *Np.* (*p. 108*); ¶ lexouiis β; lixouiis α; Lemouicibus *Np.* (*ibid.*); ¶ et aulercis eburonibus α; eburonibus (*omiss.*

*uerbis* et aulercis) β; et Aulercis Eburouicibus *Valesius* (*Notit. Gall. 66*); ¶ Eburouicibus terna, ⟨terna⟩ Rauracis *Oehl.*; ¶ Rauracis et Boiis ⟨bina⟩ *Glar., Vasc., St.*; Rauracis et Boiis MM *Schn.*; Rauracis et Boiis ⟨totidem⟩ *Frig.*; ¶ XXX] X *Schn.*; tria milia *Frig.*; ¶ am(bi)barii *X*; Ambiliates *Glar., mg. Vasc.*; Ambiuariti *Frig., Thomann* (*II 18*); ¶ Caletes (*Glar.,*) *Oud.*; cadetes *X*; Nannetes *mg. Vasc.*; ¶ lemouices α; ueneti lemouices β; Diablintres *Glar., mg. Vasc.*; Lexouii *Np.* (*p. 108*), *Thomann* (*II 19*), *EHoffm.*[2]; Lemouices, Veneti *Schn.*; [Lemouices] *EHoffm.*[1]; Namnetes *Frig.*; ¶ Venelli *Ursin., Glück*; unelli *X*; Vnelli ⟨sex⟩ (sena *Ald.*) *uett. edd.*

§ 5 suum numerum non confecerunt *Apitz.*

**cap. 76.** § 1 Commii *del.* **WNitsche*; ¶ in Britannia *del. Paul* (*ZG. 35, 265 sq.*); *improbat Dittenb.*; ¶ ipsique Morinos *M*[2]; *ed. pr., St.*; ipsisque Morinos *Vasc.*

§ 2 mouerentur *X*; moueretur *Kraff., HM* (*JB. 12, 289 sqq.*).

§ 5 neque erat omnino quisquam *Kraff.*

**cap. 77.** § 1 concilio conuocato *RSchn.* (*PhW. 6, 723.*)

(§ 2 eruptionem censebant *ed. pr., Ald., Vasc.*)

§ 3 (ortus] natus *uett. edd.*;) ¶ ad consilium adhibendos *EHe*; *ed. pr., Whitte, EHoffm., LMüller* (*JJ. 83, 489*).

§ 4 res est *Paul* (*ZG. 32, 173*); *prob. RSchn.* (*JB. 12, 231*); res erit *HJMüller* (*Symb. p. 34*); res sit *X*; *Geyer* (*JB. 5, 357*); ¶ omnium uestrum consensu] omnium nostrum [consensu] *Vasc., St.*; *haec uerba aut delenda aut ante uocem* habendos (*uel* censeo) *ponenda cens. Kraff.*

§ 6 atqui ego *ed. pr., RMg* (*LC. 104, 7*).

§ 8 quid ⟨enim⟩ hominum *Daehne, Apitz, Frig., RMenge* (*PhR. 1889, 50*); ¶ milibus ~~XXXX~~ *cf. ad 71, 3.*

§ 9 neglexerint *Ald.*

§ 10 uenerint *Ald.*; ¶ quid ergo Romanos . . . [animine causa] cotidie exerceri putatis? *Morus*; — (Romanorum manus *Oud.*)

§ 11 utamini *Vasc., St.*; ¶ cuius rei] qui huius rei *Vasc., St.*

(§ 12 quid ergo mei consilii [est]? *Oud.*)

§ 13 nam quid illic huic simile *Bentl.*; numquid illud huic simile *Jurin.*

§ 14 excesserunt ⟨tamen⟩ atque *Bentl.*

§ 15 quid adpetunt aliud *Paul* (*ZG. 32, 166*).

§ 16 ⟨feris⟩ securibus *Vasc., Ciacc.*

**cap. 78.** § 1 atque ⟨ut ipsi⟩ omnia *Pramm.* (*PhR. 1883,*

*1101*); ¶ ad Critognati sententiam descendant *Ald.*; ab ecritognati sententia discedant (descidant β) *X.*

§ 3 Mandubii *u. ad 68, 1.*

§ 5 hos Caesar *Ald., Vasc., St.*

**cap. 79.** § 2 abditas] abductas (*Oud.*,) *Jurin., Paul* (*PhW. 4, 1241 sq.*)

**cap. 80.** § 2 milites intenti animis *Vasc., St.*; ¶ prouentum] euentum *uett. edd.*

§ 5 recte aut turpiter factum *hl*; *Ald., Vasc., St., Whitte*; recte factum aut turpiter *Vielh.* (*ÖZ. 21, 536.*)

(§ 6 Germani sua in parte *Bentl.*)

§ 8 usque ad castra *uett. edd.*; usque in castra α; ad castra β.

**cap. 81.** § 2 de uallo deturbare *cdik*; *Ald., Vasc., St.*; ¶ parant *om. Ald.*

§ 4 nostri, ut superioribus diebus unicuique *recc.*; *ed. pr.*; nostri superioribus diebus ut cuique *Frig.*; nostri ut sup. dieb. cuique *Dübn., MMiller* (*p. 18*); nostri [ut superioribus diebus], ut cuique *Vielh.* (*ÖZ. 21, 536 sq.*); ¶ fundis, librilibus sudibusque *Ber., Lips.* (*Pol. IV 3*); ¶ disposuerant, Gallos grandibus *ed. pr., Frig.*; ¶ perterrent *recc.*; *uett. edd., vGöl.* (*79*; [2]*318.*)

**cap. 82.** § 1 a munitione *Vasc., St., HM* (*JB. 131, 405*); ¶ propius accesserunt *Ber., RSchn.* (*PhW. 6, 982.*)

§ 2 cum lux appareret *b*; *ed. pr., Ber., Ald., Vasc.*

§ 3 praeparata erant *recc.?*; *Ber.*; praeparauerant *X*; parata erant *ed. Bipont.*; ¶ ⟨et⟩ priores *Clark.*; ¶ priores fossam *vGöl.* (*80*; [2]*319.*)

**cap. 83.** § 2 quem ⟨quia⟩ propter *uett. edd.*; ¶ ⟨quod⟩ opere *Jurin.*; ¶ (decliui] accliui *vGöl., 80 sq.*; [2]*320.*)

§ 3 C. Caninius $a^1$; *Scal.*; L(ucius) Caninius *X*; *uett. edd.*

§ 5 meridies *Q*; *uett. edd.*; meridie *ABM*β; ¶ uideretur *Vasc., St.*

§ 6 propinquum Vercingetorigis *del.* **WNitsche.*

**cap. 84.** § 1 crates (-tis), longurios (*Urs.?*) *Lips.* (*Pol. I 9*), *Jurin.*; ac crates, longurios *Ciacc.*; rastros, long. *Glar., mg. Vasc.*; ac rastros, long. *St.*; contos, long. *Hotm.*; furcas, long. *Clarke.*

§ 2 qua minime *N*; *Oud.*; ¶ firma esse *Ald.*

§ 4 quod . . . uident] cum . . . uideant *uel* quod . . . uidebant *Procksch* (*CT. p. 4*); cum . . . uident *EHoffm.* (*Stud. p. 30 sq.*); ¶ suum periculum . . .] suam salutem in aliena uident uirtute *Oud.*; suum casum . . . *Apitz.*

**cap. 85.** § 1 ⟨subsidia⟩ laborantibus submittit *Ciacc.*; laborantibus subsidium subm. *N*; *Oud.*; *del. Apitz.*

§ 4 iniquum [loci] ad decliuitatem fastigium *Ciacc.*; exiguum loci in decl. fast. *Hotm.*; exiguum loci, ob decliuitatem, fast. *Voss.*; iniquum loci [ad decliuitatem] fast. *Morus.*

**cap. 86.** § 1. 2 mittit ⟨et⟩ imperat *uett. edd.*

§ 2 si sustineri non possit *Ber.*; ¶ eruptione pugnare; tamen id nisi *Dav.*

§ 4 loca praerupta exscensu temptant *Madv.*

§ 5 fossas explent *X*; aditus expediunt *ik*; *Ald., mg. Vasc.*; fossas explent, aditus expediunt *Hotm.*; *prob. Oud.*

**cap. 87.** § 1 ⟨D.⟩ Brutum *Oud.*; ¶ cum cohortibus ⟨sex⟩ *Ald., Vasc., St.*; ¶ cum aliis ⟨septem⟩ *Ald., Vasc., St.*

§ 4 deducit] educit *Ald.*

§ 5 coactis undequadraginta *Vasc., St.*; coactis una XI *Ciacc., Vielh.* (*ÖZ. 15, 43 sq.*)

**cap. 88.** § 1 quo insigni in proel. uti consuerat *del. Lips.* (*Anal. ad. Mil. Rom. II 12*), *Morus, Paul* (*ZG. 35, 272 sq.*); *prob. RSchn.* (*JB. 12, 226*); *Hellwig* (*p. 23*); *improb. JCLaurer* (*I 20 sq.*); ¶ de locis superioribus ac decliuibus et deuexis *Vasc., St.*; ¶ hostes] nostri *Jurin., Np.* (*p. 110 sq.*); *improb. LMüller* (*JJ. 81, 434*), *Hell.* (*Ph. 19, 497.*)

§ 2 excipit] excipitur *uett. edd., Jurin.*

§ 3 missis pilis *Vasc., St.*; ¶ post ⟨hostium⟩ tergum *Paul* (*ZG. 32, 196*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 370*); ¶ cohortes illae adpropinquant *Paul* (*ZG. 32, 182*); *improb. Geyer* (*JB. 5, 355*).

§ 6 essent defessi] fuissent defessi *Ald.*; defatigati fuissent *Vasc.*

**cap. 89.** § 4 considit *HM.*

§ 5 toto exercitu *Scal., Whitte*[1]; toti exercitui *Whitte*[2].

**cap. 90.** § 2 quae imperarit *Walther.*

§ 3 *uerba* legiones in hiberna mittit *post uerba* Aruernisque reddit *conlocanda cens. Kraff.*

§ 8 his ⟨rebus⟩ litteris cognitis *ed. pr.*; his ⟨rebus⟩ litteris ⟨Caesaris⟩ cognitis *Ber., Faern.*; harum rerum litteris cognitis *Vasc.*; his rebus cognitis *Apitz*; his ⟨ex⟩ litteris cognitis *EHoffm.*; his ⟨rebus ex⟩ litteris ⟨Caesaris⟩ cognitis *Dt.*; his [litteris] cognitis *Dittenb.*; ¶ redditur] indicitur *Ald., Vasc.* (*St.*); decernitur *uel* edicitur *Oud.*; editur *Schn., EHoffm.*[2]

# Bellum Ciuile.

## Liber I.

**cap. 1.** § 1 *Initio intercidisse non nulla arbitrantur Gland., Voss., EHoffm.*; *Vielh.* (*ÖZ. 19, 820 sqq.*); ¶ litteris a C. Fabio Caesaris consulibus redditis *Vasc., St.*; litteris Caesaris a C. Curione consulibus redditis *Ciacc., Lips., Köchly*; litteris consulibus redditis *Ciacc., Bentl.*; litteris [a Fabio C.] Caesaris cons. redd. *Voss., Scal., Mor.*; litteris a C. Caesare cons. redd. *Oud., GSauppe* (*ZAW. 1839 p. 473*), *Kindscher* (*Qu. 6 sqq.*); litt. C. Caesaris consul. redd. *Apitz*; litteris a legato Caesaris cons. redd. *Hzg*; litteris ab eo cons. redd. *EHoffm.*; litteris a parte Caesaris cons. redd. *Wölff.* (*I 4*); ⟨his⟩ litteris Kal. Ian. in curia cons. redd. *Vielh.* (*ÖZ. 19, 826*); litteris Caesaris a C. Fabio cons. redd. *HNissen* (*Histor. Ztschr. 46, 77*).

§ 2 in ciuitate *del. Faern., Ursin., Hotm., Grut., Scal., Voss., Clark., Bentl., WKergel* (*ÖZ. 5, 456*); indefinite *Ciacc.*; infinite *Hotm.*; incitate *PFaber* (*ad Cic. Acad. Lucull. c. 5*), *WHRoscher* (*JJ. 115, 559*), *SKSakellaropoulos* (*Ἀθήναιον 1882 p. 404*); In calamitate *Lips.*; ad senatum de republica *Jurin.*; Coniunctim *Kindsch.* (*Qu. 8 sqq.*); ui tentata *Wölff.* (*I 3. 4*); (⟨quem ad modum metum armorum⟩ e ciuitate ⟨tollendum censerent⟩ *Vielh., ÖZ. 19, 826 sq.*;) inuitati *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 380 sq.*); uniuerse **Paul*; — *aut* de republica [in ciuitate] *aut* de reipublicae iniquitate *Hzg.*

§ 3 ad [Caesaris] gratiam *ThMommsen, Hug* (*JJ. 91, 718*); *improb. Vielh.* (*ÖZ. 19, 827 sq.*), *Endler* (*p. 4 sq.*), *Kindsch.* (*Qu. 10 sqq.*); ad certam gratiam *HWvan der Mey* (*Mn. 12, 227*); ¶ receptum] respectum *Hell.* (*Ph. 11, 783 et 13, 379 et 19, 513 sq.*); *improb. Vielh.* (*l. l.*), *Kindsch.* (*Qu. 12 sqq.*)

§ 4 lenius *x*; *Voss.*; lentius *Ciacc.*

**cap. 2.** § 1 aberat *Victorius* (*III c. 1*), *Jurin.*, *FHofm.* (*OBC. p. 113*), *Pluyg.*; aderat *z*; *Voss.*, *Vielh.* (*ÖZ. 12, 474 sq. et 19, 828*), *HSchiller* (*BB. 28, 292*); ad urbem erat *Ciacc.*, *Hotm.*, *Muret* (*V. L. X 20*); *improb. Jurin.*

§ 2 dixerant aliqui *Hotm.*; ¶ primo *z*; primum *HM* (*LC. II 1213 extr.*); *prob.* **Paul*; ¶ de ea re] de republica *Ald.*, *mg. Vasc.*; ¶ quo praesidio tutus libere *HM* (*LC. II 1178*).

§ 3 correptis *z*; abreptis *rec.*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; surreptis *Oud.*, *Apitz*, *Oehl.*; ereptis *Np.* (*p. 126.*)

§ 4 mutatis rebus *z*; mutatis uerbis *uett. edd.*, *Paul*; mutatis [rebus] *Ciacc.*

§ 6 praesentis *del. Dav.*

§ 7 facturum uideri] facere uisurum **WNitsche.*

§ 8 intercedunt *Vasc.*, *St.*; ¶ ita [quam] maxime *Kindsch.* (*Qu. 14 sq.*)

**cap. 3.** § 1 omnes ⟨sui⟩ qui sunt eius ordinis *Markl.* (*p. 264*); primores eius ordinis *Jurin.*; ¶ laudat Pompeius atque *z*; laudat promptos atque *OPantagathus*, *Dederich* (*3, 204 sq.*), *Cornelissen*; *prob. Ciacc.*, *Bentl.*, *HSchiller* (*BB. 28, 292*); *improb. Hotm.*; laudat Pomp. acres *Dav.*; laudat alteros atque *Markl.* (*p. 264*); laudat promptos Pompeius atque *Daehne*; (laudat promptiores atque *Dav.*, *Apitz*;) laudat audaces Pompeius atque *Paul*; laudat alacres atque *AGPeskett* (*Class. Rev. 3, 212 sq.*); ¶ confirmat ⟨audaciores⟩ *SKSakellaropoulos* (*Ἀθήναιον 1882 p. 405*); ¶ segniores *uett. edd.*; seniores *z*.

§ 3 completur urbs et ius comitium tr. (*uel* tr$^{os}$) pl. centurio euocat *z*; completur urbs(.) ad ius comitiorum(.) tribunos pl. C. Curio euocat *uett. edd.*; compl. urbs ad ius comitiorum. tribunos pl. C. Curio euocat *Scal.*; compl. urbs. ad ius comitiorum tribunus pl. C. Curio prouocat (*uel* tribuni pl. et Curio prouocant) *Voss.*; compl. urbs. ad ius comitiorum tribunos pl. C. Curio aduocat *Dav.*; compl. urbs et eius comitium tribunis (militum), centurionibus, euocatis *Oud.* (*partim iam Lips.*); complentur curiae aditus et comitium tribunis militum, centurionibus, euocatis *Jurin.*; completur urbs et in comitium tribunos pl. C. Curio euocat *ChrCrusius* (*Probabil. crit. p. 20*); compl. urbs et eius comitium [tribunos plebis C. Curio euocat] *Apitz*; complentur urbis aditus continuo tribunis, centurionibus, euocatis *Hzg*; completur uberius comitium; tribuni pl. in curia uiolantur *Kindsch.* (*Em. 15*); completur uberius ciuibus comitium; tribuni pl. in curiam conuolant *Kindsch.* (*Qu. 15 sqq.*); *improb. Hug* (*JJ. 91, 718*); completur urbs; Pompeius coit cum tribunis, centurionibus, euocatis *MSchanz* (*Ph. 27, 776*);

completur turbulentius comitium trib., cent., euocatis *AESchöne* (*JJ. 139, 168*); — tribunis, centurionibus, euocatis *recentiores probauerunt omnes, sed in locum uerborum* et ius comitium *substituit* militibus, comitium *Np.* (*p. 127*); (*quod prob. Vielh.* (*ÖZ. 12, 475; 19, 829*) *et *Paul*;) armatis, comitium *WKergel* (*ÖZ. 7, 128*); et ipsum comitium *Hug* (*Ph. 11, 671 et JJ. 85, 208*), *Madv.*; et [ius] comitium *EHoffm.*[1], *HJordan* (*Hermes 8, 87 sq.*), *MHertz* (*JJ. 109, 256*); cliuus, comitium *GLinker* (*JJ. 91, 399*), *HSchiller* (*BB. 26, 539*); et circus Flaminius *HAKoch* (*RhM. 17, 627*); campus Martius, comitium *Hell.* (*Ph. 19, 514*); eius iussu militum *Wölff.* (*I 4. 5*); et iussu consulum comitium *Kraff.* (*JJ. 91, 499*); forum, comitium *Köchly*; ueteranis, comitium *KSchenkl* (*Ph. 28, 115*); armis, comitium *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 381*); ut per iustitium *EHoffm.*[2]

§ 4 consulum *h. l. del. Kraff.* (*JJ. 91, 499*); ¶ eorum] ii *Hotm.*, *Vielh.* (*ÖZ. 19, 829*); *prob. *Paul.*

§ 5 libere] libera *Dav.*

**cap. 4.** § 1 omnibus[que] oratio consulis *Kindsch.* (*Qu. 18 sq.*); omnibusque rationibus auctoritas consulis **BKübler.*

§ 2 Sullam] Cornelium *Vielh.* (*ÖZ. 19. 829 sq.*); ¶ redeat] redire debeat *Paul.*

§ 3 quos se . . . partiturum cum Pompeio] quae secum . . . partiturum Pompeium *Ciacc.*; quos se . . . participaturum cum Pompeio *Bentl.*; ¶ arbitratur *x*; *Hell.* (*Ph. 19, 507*), *EHoffm.* (*Stud. p. 34*); arbitrabatur *b*; *Scal.*, *Hug* (*JJ. 81, 880*), *Kindsch.* (*Qu. 19 sq.*), *Procksch* (*CT. 4*); ¶ simul] multos *Jurin.*; (Bibulum **Paul*;) ¶ metus] metu *Ciacc.*; ¶ adulatio atque ostentatio sui et potentium] et *del. Pantagathus, Scal., Jur.*; adulatio atque assentatio sui et pot. *Hotm.*; ostentatio sui atque adulatio potentium *Vielh.* (*ÖZ. 12, 475 et 19, 830*); adulatio atque assentatio potentium *HAKoch* (*RhM. 17, 627*); atque ostentatio sui et potentium adulatio *Köchly*; atque ostentatio sui et potentiae, qua . . . pollebat *Madv.*; ostentatio sui atque adulatio potentium, qui . . . pollebant(?) *Hug* (*JB. 2, 1153*); (adulatio potentium atque ostentatio sui *uel*) adulatio atque ostentatio simul potentium *Kraff.*; ⟨multos⟩ adulatio atque ostentatio sui et potentium **Paul.*

§ 4 incitatus [et] quod *Ald.*, *Lips.*

**cap. 5.** § 1 ruptim *x*; raptim *f*; *Ber.*, *Ald.*, *Voss.*, *Mor.*; ¶ extremi iuris intercessionem *Ald.*, *Vasc.*; extremum ius intercessionis *Ciacc.*; extremi iuris intercessionis *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 381*); — intercessione *del. Ald. nep.*, *Hotm.*, *Vielh.* (*ÖZ. 19,*

*831 sq.*), *Paul*; ¶ quod L. Sulla reliquerat *del. Kindsch.* (*Qu. 20 sq.*); *defend. Vielh.* (*ÖZ. 19, 832.*)

§ 2 septimo die *del. Vielh.* (*ÖZ. 19, 832 sq.*); ¶ quod illi] quom illi *Dav.*, *Pluyg.*; ¶ superioris temporis *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ octo denique menses *x*; octauo denique mense *f*[2]; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Pluyg.*; XII. (*uel* XI. *Ciacc.*) denique mense *Ciacc.*, *Voss.*; *prob. Jurin.*, **Paul*; ultimo denique mense *EHoffm.*; ⟨post⟩ octo denique menses *Dt.*; ¶ uariarum actionum *x*; *Dt.*; suarum actionum *O*[2]; *uett. edd.*, *EHoffm.*, *Pluyg.*; (uanarum actionum *Oud.*;) *del. Bentl.*; ¶ octo denique menses uariarum actionum] toto denique emenso spatio suarum actionum *ThMommsen* (*ap. Kran.*), *Kindsch.* (*Em. 16*); peracta denique messe nefariarum actionum *Hell.* (*Ph. 19, 514*); *improb. Hug* (*JJ. 91, 718*); tota denique emensa uia suarum actionum *Kindsch.* (*Qu. 21*); *prob. Hug* (*JJ. 91, 718*); spatio denique emenso annuarum actionum *Wölff.* (*I 5 sq.*); toto denique emenso anno (*uel* duodecimo denique mense) nefariarum actionum *Köchly*; peracto immenso uariarum actionum numero **BKübler*; ¶ respicere ac timere consuerant] in trepida re adtinere censuerant *Kindsch.* (*Em. 16 et Qu. 20 sqq.*); *improb. Hug* (*JJ. 91, 718*); ac timere *del. Pluyg.*; ¶ quod illi turb. sup. temp. tr. pl. . . . timere consuerant *del. Vielh.* (*ÖZ. 19, 832 sq.*)

§ 3 in desperatione omnium salutis *ahl*; *Hug* (*JJ. 91, 710 sq.*); in *om. f*; *ed. pr.*, *Ald.*; iam desperata omnium salute *Vielh.* (*ÖZ. 12, 475 et 19, 833 sq.*); in desperatione omnium bonorum *JBritzelmayr* (*p. 10. 11*); ¶ salutis latorum audacia *x*; salutis latronum audacia (*Ald. nep.*,) *Kraff.* (*JJ. 89, 428*), *Madv.*; [salutis latorum audacia] *Ciacc.*; salutis (latorum audacia!) *JFGronov.* (*diatr. in Stat. lib. I c. 3 p. 20*); salutis [latorum audacia] *Dav.*, *Apitz*, *Oehl.*; salutis ciuium perditorum audacia *nescio quis ap. Oud.*; salutis hominum sceleratorum audacia *Jurin.* (*p. 568 sq.*); sal. S. consultorum audacia *Hzg*; sal. senatorum audacia *Dederich* (*3, 206*), *Hug* (*JJ. 91, 711*); sal. paucorum audacia *Np.* (*p. 127*); sal. et malorum audacia *WWeissenborn* (*JJ. 56, 393*); sal. sceleratorum audacia *JBecker* (*ZAW. 1851, 446 et Ph. 6, 757 sqq.*); illata sceleratorum audacia *HAKoch* (*RhM. 11, 638*); salute sceleratorum audacia *Vielh.* (*ÖZ. 12, 475 et 19, 833 sq.*); soluta malorum audacia *Kindsch.* (*Em. 16*); sal. togatorum audacia *Hell.* (*Ph. 19, 515*); *improb. Hug* (*JJ. 91, 711*); salutis patrum audacia *FHofm.*[2]; *improb. Hell.* (*Ph. 22, 326*); illata malorum audacia *Kindsch.* (*Qu. 23 sq.*); salutis rationum audacia *Wölff.* (*16 sq.*); salutis et in summa sceleratorum audacia *Köchly*; [salutis] malorum audacia *JBritzelmayr* (*p. 10 sq.*); salutis sola eorum audacia *Hell.*

(*Ph. Suppl. 5, 381 sq.*); soluta (**nunc* salutis) sceleratorum audacia *Paul*; salutis contra perniciosae (*uel* turbulentorum) legis latorum audaciam *EHoffm.*[2]; ¶ descensum *FThKohl* (*Commentat. Crit. Pentad. II l. 39*); discessum *x*; *Hxg* (*Vielh.*, *ÖZ. 15, 40*;) ¶ proconsulibus (*uel* proconsules) *OPantagathus*, *Manut.*, *Gland.*, *Ciacc.*, *Hotm.*, *BBrisson* (*de formulis l. II p. 212*), *Elberling* (*Obs. 59 sq.*); consulares *Brut.*, *Voss.*, *Baumstark* (*ZAW. 1834 p. 1249 sq.*); ¶ sint *Np.* (*p. 127*); sunt *Ohl*; *om af.*

§ 4 senatus consulta *Kreyssig*, *Elberl.* (*Obs. 60*), *Apitz*, *Pluyg.*, **Paul*; SCto *x*; *Baumstark* (*ZAW. 1834, 1250*); ¶ a. d. *Scal.*; ad *x*; *uett. edd.*; ¶ VII. *x*; *Elberl.* (*Obs. 61 sq.*), *WKergel* (*ÖZ. 7, 129*); VIII. $O^1$; *Ciacc.*, *Voss.*, *Baumstark* (*ZAW. 1834, 1250 sq.*); ¶ quo ex die *HM* (*LC. I 903*); *prob.* **Paul*; ¶ biduo exempto comitiali *Lips.*(?), *JFGronov.* (*ad Sen. Nat. Qu. III praef.* (*p. 265*); *improb. Hxg*; *del. Vielh.* (*ÖZ. 19, 835*); ¶ [et] de imperio *Vasc.*, *St.*; ¶ tribunis plebis *del. Kindsch.* (*Qu. 24*); *improb. Hug* (*JJ. 91, 718*).

§ 5 lenissimis *Ber.*, *Vasc.*; leuissimis *x*; *Paul.*

**cap. 6.** § 2 paratas X *x*; paratas IX *Np.* (*p. 127 sq.*); *prob. Hug* (*JJ. 85, 207 sq.*), *Kindsch.* (*Qu. 25*); *improb. vGöl.* (*p. 2*); ¶ sequantur saltem. de *Vasc.*, *Bentl.*, *Mor.*; sequantur. statim de *Ber.*, *Ald.*, *St.*, *EHoffm.*[2]; saltem *del. ed. pr.*, *Hotm.*, *Apitz.*

§ 3 tota ⟨ut⟩ Italia *uett. edd.*; ¶ dilectus habeantur *ed. pr.*, *Clark.*, *Oud.*, *Oehl.*, *Paul;* ¶ propere *x*; propraetore *Manut.*, **Paul*; propraetor *Apitz*; ¶ mittatur *Ald. corr.*; mittitur *x.*

§ 4 marcellus non *x*; Marcellus uero $O^2$; *uett. edd.*; (Marcellus hoc *Hxg*;) Marcellus consul *Madv.*; ¶ passurum ⟨se⟩ *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ ⟨se⟩ negat *ed. pr.*, *Ber.*

§ 5 priuatis *del. EHoffm.*[2]; ¶ duae consulares, reliquae praetoriae *del. Pantagathus*; ¶ Philippus et Cotta *x*; *Ber.*, *Ciacc.*, *Momms.* (*RSt. II*[3] *p. 249*; [2]*239*); Philippus et Marcellus $O^2$; *uett. edd.*; Paulus et Marcellus *OPantagathus*, *Terpstra* (*p. 36 sqq.*); *prob. Hell.* (*Ph. 13, 379*), *improb. Kindsch.* (*Qu. 26*); Philippus et Marcellinus *Pighius*, *Voss.*, *AWZumpt* (*comment. epigraph. II 206*); Philippus et Marcellinus collega *Kindsch.* (*Em. 16 et Qu. 30 sq.*); *improb. Hug* (*JJ. 91, 718*); consules *Np.* (*p. 128*); *improb. FHofm.* (*OBC. 147 sqq.*), *Kindsch.* (*Qu. 25 sq.*); Philippus et consules *Oehl.*; prioris anni consules *Hug* (*RhM. 11, 671*); uiri proconsulares *Wölff.* (*I 7. 8*); ¶ deiciuntur] coniciuntur *Ciacc.*

§ 5. 6 deiciuntur in reliquas prouincias. praetores mittuntur *Oehl.*

§ 6 in reliquas prouincias *del. Pluyg.*; ¶ in reliquas prouincias praetores mittuntur *del. Np.* (*p. 131*); *defend. WWeissenborn* (*JJ. 56, 386 sq.*), *Terpstra* (*p. 38 sq.*), *Kindsch.* (*Qu. 32*), *Wölff.* (*I 8*); ¶ praetores *x*; praetorii *Pighius*; *prob.* **Paul*; *improb. Hzg et Kindsch.* (*Qu. 32 sq.*); ¶ neque exspectant ⟨consules⟩ *Kraff.*; ¶ quod superioribus annis acciderat *del. Held, Np.* (*p. 132 sq. et RhM. 17, 430 sqq.*); quod ⟨et⟩ sup. ann. acc. *Dederich* (*3, 206 sq.*); quod superbia omnibus animis accedebat *Wölff.* (*I 8. 9*); ¶ (feratur *x*; referatur *uett. edd.*;) ¶ uotis ⟨non⟩ nuncupatis *Oud.*; ¶ exeunt *x*; *Np.* (*p. 132*); exeant *Gland.*, *Dav.*, *EHoffm.* (*Stud. 50*); *del. Oud.*

§ 7 consules] censores *Passeratius*; *improb. Voss.*; ⟨similiter⟩ consules *Gland.*; *h. l. del. Kraff.*; ¶ quod ante id tempus accidit numquam *del. Voss., Daehne, Apitz, Np.* (*p. 132 et Rh.M. 17, 424 sqq.*), *Vielh.* (*ÖZ. 19, 837*), *Kraff.*, *EHerzog* (*JJ. 117, 621 sqq.*); *defend. ThMommsen* (*Rechtsfr. 30 sq.*), *Wölff.* (*I 9*); *transponit haec uerba Dav. ita*: uotis nuncupatis exeant, quod ante id temp. acc. numquam. consules ex urbe prof.; *id prob. Jurin. et Köchly*; consules ex urbe prof. lictoresque, quod ante id t. acc. numquam, habent *Petavius* (*ad Themist. p. 595*); ¶ accidit *x*; acciderat $O^2$; *uett. edd.*; ¶ ⟨clam⟩ ex urbe proficiscuntur *Kindsch.* (*Em. 16 et Qu. 35*), *Hell.* (*Ph. 19, 515 sq.*); (*prob. Hug, JJ. 91, 717*;) *improb. Vielh.* (*ÖZ. 19, 837*); ex urbe prof. *del. Kraff.*; ⟨ante Latinas indictas (A. L. I.)⟩ ex urbe proficiscuntur *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 382 sq.*); ¶ lictoresque habent in urbe et Cap. pr. c. o. uet. exempla *transponit post uocem* exeunt (§ 6) *Vielh.* (*ÖZ. 19, 837*); relicta remanent in urbe et capite Italiae priuati c. o. uet. exempla *Kindsch.* (*Em. 16*); lictoresque habent in urbe et capite Italiae priuati c. o. u. exempla *idem* (*Qu. 36*); ¶ et Capitolio *Manut.*; ex capitolio *x*; ¶ priuati *Vasc.*; priuatim *x*.

§ 8 exiguntur ⟨et⟩ *uett. edd.*; ¶ iura *del. Grut.*

cap. 7. § 1 deductum] ⟨et⟩ inductum *Ald.*; seductum *b*; *Oud.*; ¶ in re publica *x*; in rempublicam *N*; *St.*, *Paul*; *prob. RMg* (*PhR. 1889, 183*); ¶ queritur *del.* **Paul*; ¶ intercessio] potestas *Ciacc.*, *Momms.* (*RSt. II* [1]*280*; [2]*295*); ¶ armis] ab iis *Ciacc.*; ¶ notaretur] nudaretur *nescio quis ap. Oud.*; uetaretur *Madv.*; *improb. RMüller* (*JB. 1, 234*), *prob. Hug* (*JB. 2, 1153*); uiolaretur *Cornelissen*; ¶ atque ⟨potestas⟩ opprimeretur *Hell.* (*Ph. 19, 516*); *improb. Vielh.* (*ÖZ. 19, 838 sq.*); ¶ quae] a quibus *Ciacc.*; ¶ armis *del. Antonius Augustinus*, *Ciacc.*, *Morus*, *HWeber* (*JJ. 103, 337*), **Paul*; ⟨sine⟩ armis *Hotm.*, *Madv.*; ⟨ex⟩ armis *EHoffm.*, *EHerzog* (*JJ. 117, 624*); ab ipsis *Hell.* (*Ph. 19,*

*516*); ¶ armis esset restituta *x*; (armis esset opposita *FHofm.*[4];) ab armis esset tuta *HSchiller* (*BB. 28, 292*); ¶ quae superior. annis arm. esset rest. *del. Np.* (*p. 133*), (*Vielh., ÖZ. 19, 838 sq.*,) *FHofm.*[3]; *improb. Terpstra* (*p. 39 sq.*); (quae sup. ann. arm. esset constituta *Ciacc.*)

§ 4 amissa *x*; amissam *uett. edd.*, *Pluyg.*; ¶ dona *x*; bona *PVictorius* (*X 24*), *HWeber* (*JJ. 103, 337*), *Madv.*; (dono *FHofm.*; *improb. Hell., Ph. 22, 326 et Hug, JJ. 91, 713*;) omnia *Markl.* (*p. 264*); (denuo *Momms., RSt. II* [1]*280*; [2]*295*; [3]*307*); *del. Voss., Terpstra* (*p. 40*); (*Vielh., ÖZ. 19, 840*;) ¶ habuerint *x*; habuerat *ed. pr.*, *Ald.*; habuerit *Vasc.*, *St.*; ¶ qui amiss. restit. uideatur, dona etiam quae ante hab. ademisse *uett. edd.*, *EHoffm.*; qui amissa rest. uideatur, bona etiam qu. a. habuerint ademisse *Kraff.*; qui amissa rest. uid., honorem etiam quem ante hab. ademisse *Wölff.* (*I 10 sq.*); — dona etiam quae ante habuerint *del. Np.* (*p. 133 sq.*)

§ 5 casibus] caedibus *Pr.* (*ÖZ. 33, 608*); ¶ illo tempore] hoc tempore *Gland.*; ¶ nulla lex prom., non c. pop. agi coept., n. sec. facta *del. Np.* (*p. 134*); — *aut* quarum rerum illo tempore . . . secessio facta *delenda aut haec omnia Caesari tribuenda* (*ut* nihil factum *idem sit quod* nihil factum erat) *censet FKnoke* (*Pr. Bernburg 1881 p. 9 sq.*).

§ 7 hanc enim initio tum. euoc.; reliquae nond. uenerant *del. Vielh.* (*ÖZ. 19, 840*); reliquae nondum uenerant *del. EHoffm.*[2]

**cap. 8.** § 3 necessitudinibus *x*; necessitatibus *O*[2]; *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ inimicis, ut *a*; inimicis ne *O*; *uett. edd.*; ut *om. fhl.*

§ 4 eisdem rebus *x*; *Oud.*; eisdem ⟨de⟩ rebus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Morus*; eisdem diebus *Rubenius* (*El. I c. 8*); *prob. Voss.*; eisdem uerbis *Clark.*, *Jurin.*; — eisdem de rebus *post* Pompeium *transponit Hotm.*

**cap. 9.** § 1 postulata r e f e r r e **Paul.*

§ 2 semper reipublicae primam fuisse dignitatem *d*(?); *uett. edd.*; semper primam P. R. fuisse dignitatem *Na*; semper primam rei publicae fuisse dignitatem *Np.*; R. P. (*uel* P. R.) *om. fhl*; *del. Brut.*, *Hotm.*, *Grut.*, *Elberl.* (*Obs. 68 sqq.*), *Madv.*; *defend. Dav.*, *Baumstark* (*ZAW. 1834, 1252 sq.*); semper rem publicam primam fuisse dignitate *Faern.*; *prob. Ursin.*; semper rem publicam fuisse dignitate *Pluyg.*; ¶ populi Romani (P. Ro.) beneficium *d*(?); *Ald.*; pro beneficio *x*; ¶ cuius absentis] cum sui absentis *Hzg.*

§ 3 impetrauisse *O*; *uett. edd.*; impetrauisset *x*.

§ 4 haec omnia ⟨tandem⟩ *Vasc.*, *St.*

§ 5 ipsi exercitus dimittantur *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ipsi *del.* *Antonius Augustinus*; ¶ libera ⟨sint⟩ comitia *Vielh.* (*ÖZ. 19, 830*), *Pramm.* (*ÖZ. 40, 899.*)

**cap. 10.** § 1 Pompeiumque conuenit *Paul.*

§ 2 deliberato *Lips.* (*ap. Oud.*); ⟨re⟩ deliberata *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; — ⟨re⟩ respondent *Grut.*; ¶ permittunt *a*; remittunt *Np.* (*p. 134*); per eos remittunt *fhl*; per eosdem remittunt *Hotm.*, *Lips.*

**cap. 11.** § 1 alienas] absentem *Paul.*

§ 2 ante quam diem *Paul*; *prob. RMg* (*PhR. 1889, 183*), *RSchn.* (*JB. 16, 92*); ¶ iturus esset *HM* (*LC. I 1017*); ¶ si peracto cōs. caesaris coñs. praefectus esset *x*; si peracto Caesaris consulatu Pompeius profectus non esset *recc.*; *uett. edd.*; si peracto consulatu Caesaris non profectus esset *Np.* (*p. 135*); non profectus esset *recentiores omnes praeter EHoffm.*, *qui omitt.* non; *etiam Hug* (*JJ. 71, 700 et 91, 707 sq.*) *omitt.* non; profectus non esset *Apitz*, *WKergel* (*ÖZ. 7, 130 sqq.*); — peracto consulatu Caesaris] peracto proconsulatu Caesaris *Gland.*; peracto consulatu [Caesaris] Pompeius *Apitz*; pacto conseruato Caesar (profectus esset) *Hug* (*JJ. 71, 700 et 91, 707 sq.*); peracto postulatu Caesar (prof. esset) *EHoffm.*[1]; peracto consilio [Caesaris] *Kran.*; peractis comitiis [Caesaris] *Hoffmannus Budissinus* (*ap. Kran.*); pacto conuulso *Kindsch.* (*Em. 16*); peracto delectu *Vielh.* (*ÖZ. 12, 475 sq.*); profecto Caesare *HAKoch* (*RhM. 17, 627 sq.*); protracto consulatu Caesaris *Hell.* (*Ph. 19, 516 sqq.*); peracto suo postulato a Caesare *Köchly*; pacto Caesar stetisset, ipse *Vielh.* (*ÖZ. 19, 841 sq.*); peracto conuentu *RWutke* (*GP. Neisse 1872 p. 6*); pacto conseruato a Caesare (non prof. esset) *Hug* (*JB. 2, 1174*); (parto consulatu Caesari *Paul*;) periclitante consulatu Caesaris **WNitsche*; pacto consulatu Caesar (prof. esset) *EHoffm.*[2]; *improb. RMg* (*PhR. 1891, 83*); ¶ obstrictus] adstrictus *NHeins.*

§ 4 (ab Arimino] Caesar Arimino *Ciacc.*;) ¶ cum duabus legionibus *x*; cum V cohortibus *Nicas.* (*Ciacc.*); cum duabus [legionibus] *Dav.*; *prob. Jurin.*, *Apitz*; cum duabus cohortibus (*Dav.*,) *Oud.*; cum duabus legionis (*Oud.*;) *Apitz*; cum reliquis cohortibus *Ciacc.*, *Voss.*; ¶ Ancona *Oud.*

**cap. 12.** § 1 (*et* 2) Iguuium *et* Iguuinorum *Ald. nep.*, *Ciacc.*; Inguium (Inguinorum) *Steuchus Eugubinus*; tiguium (*uel* tiguum, tigium) *et* tiguinorum *x*; Tignium, Tigninorum (Tigniorum *Ald.*, *Vasc.*) *uett. edd.*; Firmium *Glar.*, *mg. Vasc.*; ¶ ⟨pro⟩praetorem *Freinsh.* (*ind. ad Flor. s. u.* Thermus); ¶ Arimini *O*; *uett. edd.*; arimino *x*; ⟨ab⟩ Arimino *Hxg*; — *Corruptum h. l. iudicat Ciacc.*

§ 2 diffisus municipum uoluntatibus *Hxg*; diffisus municipii uoluntati *del. Apitz*; ¶ uoluntati *Vasc.*; uoluntate *O*; *ed. pr.*, *Ber.*; uoluntatis *x*; ¶ reducit *x*; educit *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Pluyg.*, *Paul.*

§ 3 ex praesidiis educit **Paul*; ¶ cohortibus ⟨IIII⟩ introductis *Jurin.* (*p. 570*); cohortibus ⟨III⟩ introductis **Paul.*

**cap. 13.** § 1 decuriones Auximi *x*; (Auximi decuriones **Paul*;) ¶ proin(de), dum potestas sit, habeat rationem periculi sui *Jurin.* (*sic*!); proin habeat rationem, dum potest (*sic*!) ciuitatis (*uel* necessitatis) et periculi sui *Oud.* (*ad Suet. Caes. 30, p. 51*); ¶ posteritatis *x*; *Endler* (*p. 6. 7*), *Hug* (*JJ. 91, 706*); potestatis *Rubenius* (*El. I c. 8*), *HAKoch* (*RhM. 17, 628*), *Kraff.*; *improb. FGustavsson* (*PhR. 3, 269*); (maiestatis *Lips.*;) in posterum ciuitatis *EHoffm.*; posteri status *Hell.* (*Ph. 19, 518*); paucitatis *Wölff.* (*I 11*); *prob. *Paul.*

§ 2 ⟨Actius⟩ Varus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 3 ex primo agmine *Voss.*; *prob. Jurin.*; ex primis ordinibus *Markl.* (*p. 265*); ¶ coegerunt *x*; cogunt *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

§ 4 commisso⟨que⟩ *uett. edd.*; ¶ L. Pup(p)ius *Ashb.*; *uett. edd.*; sl pupius *x*; Sp. Pupius *Markl.* (*p. 265.*)

§ 5 [At] Caesar *Jurin.*, *HAKoch* (*RhM. 17, 628*), *Paul*; ¶ Auximatibus *Ashb.*; *uett. edd.*; auximabus *x*.

**cap. 14.** (*Totum hoc caput interpolatoris esse suspicatur Hug, Ph. 11, 669 sq.*)

§ 1 protinus ⟨non⟩ aperto *Ruben.* (*El. I c. 24*), *TIHalbertsma* (*Mn. 5, 329 sqq.*); ¶ iam iamque [et] *Of*; *ed. pr.*, *Ald.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Jurin.*; [iam iamque] et *Oud.*; (etiam iam iamque *Jurin.*;) et iam iamque *Daehne, Apitz.*

§ 2. 3 consecuti sunt Capuae. Pompeius prior effusoque cursu profectus iter ad l. h. *Kindsch.* (*Em. 16.*)

§ 3 pridie eius diei] postridie (e)idus *Ciacc.*; pridie idus (*Ursin.?*) *Voss.*; ¶ habebat] habuerat *Ciacc.*

§ 4 circa urbem *Np.*; contra u. *x*; **Paul*; intra u. *O*; *uett. edd.*; ¶ uidetur] uidebatur *ed. pr.*; ¶ sese confirmant *uett. edd.*; esse conf. *x*; ¶ ad forum *x*; in forum *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ ⟨spe⟩ libertatis *Np.* (*p. 135*); libertatis *afl*; libertati *Oh*; libertate *Lips.* (*Saturn. I c. 14*); liberatum iri *Bentl.*; libertatis ⟨spe⟩ (*Hxg*,) *JBecker* (*ZAW. 1851, 445*); — libertate donat, armat atque iis equos attr. (*uel* arma atque equos iis attr.) *Jurin.* (*p. 570.*)

§ 5 familiares *x*; *Madv.* (*p. 262*); familias *Rub.* (*El. I c. 8*), *Voss.*, *Gron.* (*Obs. III c. 22 p. 644*), *Dav.*, *Bentl.*; familiae patres

*Ciacc.*; ¶ Campaniae *x*; Campani *Rub.* (*l. l.*), *Ciacc.*, *Voss.*, *Gron.* (*l. l.*), *Dav.*, *Bentl.*; Capuae *Kindsch.* (*Em. 16.*)

**cap. 15.** § 1 Auximo Caesar progressus *Ashb.*; *uett. edd.*; maximo Caesar progressu *x*; *PVict.* (*IV 15.*)

(§ 2 etiam ⟨ex⟩ Cingulo *recc.*; *uett. edd.*)

§ 3 ⟨a⟩ magna parte *uett. edd.*, *Apitz*, *Hug* (*Ph. 11, 671*), *RSchn.* (*PhW. 5, 78*); magna ⟨ab⟩ parte *WWeissenborn* (*JJ. 56, 384*); magna ⟨a⟩ parte *Kraff.* (*p. 75.*)

§ 4 Vibullium *et* Vibullius (*Ashb.*;) *Ald.*; bibullium (bubilium) *x*.

§ 5 item *x*; ipse *ed. pr*, *Vasc.*, *St.*; ¶ fugientem *O*; *uett. edd.*; fugiente *x*; ¶ Lucilium Hirrum *Gland.*; ucillum hyrrum *x*; Ulcillem Hirum *Ashb.*; *uett. edd.*; Luc(c)eium Hirrum *Faern.*, *Ald. nep.*; aedilem Hirrum *Pantagathus*; C. Hirrum *uel* L. Hirrium *Ciacc.*; C. Hirrum *Apitz*; aedilem C. Hirrium *Ursin.*; (Ocillum Hirrum *Lips.*;) ¶ cum V cohortibus *Ciacc.*; ¶ quibus coactis XIX efficit *EAudouin* (*RPh. 15, 59 sq.*).

§ 6 Ahenobarbum *recc.*; *Lips.*; achenobarbum *x*; Aenobarbum *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ Corfinium *Ashb.*; *uett. edd.*; cohort(h)inium *x*.

§ 7 circiter XII cohortes *EAudouin* (*RPh. 15, 60*); ¶ ⟨ex⟩ Alba et Marsis et Pelignis ⟨et⟩ finitimis *uett. edd.*; ¶ Albam *vGöl.* (*8*; [2]*9*); *improb. Hug* (*JJ. 85, 208*); ¶ ab *om. Vasc.*, *St.*

**cap. 16.** § 1 Firmo *x*; *Hell.* (*Ph. 13, 381 et 22, 326 sq.*), *RWutke* (*GP. Neisse 1872 p. 6 sqq.*); Asculo *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *al.*; oppido *l*[2], *cod. Ursini*; *Ursin.*, (*Oud.*,) *Vielh.* (*ÖZ. 16, 423*), *FHofm.*, *Paul*; Piceno *Kraff.* (*JJ. 91, 499*); oppido firmo Asculo *Hxg*; Asculo [oppido firmo] *Dt.* (*praef.*); ¶ Firmo ex ⟨itinere⟩ pulsoque Lentulo *EHoffm.*[1]; Firmo ⟨Asculoque⟩ expulso[que] *Oud.*, *EHoffm.*[2]; *improb. RMg* (*PhR. 1891, 83*); ¶ (⟨ad⟩ Corfinium **Paul.*)

§ 2 qui aberat ab oppido *Ald. nep.* (*Paul.*)

**cap. 17.** § 3 certas[que] cuique partes *Jurin.*

§ 4 quaterna *Glar.*, *mg. Vasc.*, *Manut.*; XL *codd.*; *Kraff.*

**cap. 18.** § 1 quae uelit **Paul*; ¶ tenebant] teneant **Paul.*

§ 2 legionis XIII. *Voss.*, *Jur.*; leg. VIII. *x*; leg. XII. *Ciacc.* (*Voss.*, *Jur.*); leg. VII. *Clark.*; ¶ [et] oppidani [et milites] *ed. pr.*, *Hotm.*

§ 3 se deiecerunt.*** Attius *Paul*; ¶ petiit *Ber.*, *Grut.*, *Procksch* (*CT. 13*); petit *x*.

§ 4 Attiumque] Actium *Vasc.*, *St.*, *Lips.*; ¶ ⟨tribus⟩ primis *lh*²; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

§ 5 praefecit] praeficit *Paul*; *prob. Hell.* (*JB. 68, 26.*)

§ 6 circumuenire *x*; circummunire *N*; *Ald.* (*corr.*), *Vasc.*, *St.*, *Scal.*, *Hzg*, *Dt.* (*prf.*), *CGCobet* (*Mn. 9, 8*), *Paul.*

**cap. 19.** § 1 dissimulans *x*; simulans *recc.*; *ed. pr.*, *Hotm.*; ¶ concilio *b*; *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; consilio *x*; *EHoffm.*, *HM* (*JB. 12, 262*).

§ 2 a r c a n e *recc.*; *ed. pr.*, *Vasc.*; ¶ constituit] instituit *l*; *Clark.*, *Bentl.*, **Paul*; ¶ consiliandi] consultandi *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 3 rem s u m m a m in periculum *Ciacc.*, *Vielh.* (*ÖZ. 18, 615.*)

§ 4 obsidione oppidi atque (*uel* oppidi obsid. atque *uel* obsid. atque circumm. oppidi) *HM* (*JB. 11, 203*); oppidi obsidione atque *Paul.*

**cap. 20.** § 1 primo uesperi *f*; *Apitz* (*uel* primo uespere), *Paul*; prima uesperi *Ashb.*, *ahl*; prima uespera *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ per tribunos *Ber.*; per tribunum *x*.

§ 4 existit *x*; extitit *Ob*; *uett. edd.*, *Procksch* (*CT. 14*); ¶ conentur *x*; conarentur *recc.*; *uett. edd.*, *Procksch* (*l. l.*); ¶ quae ignorabant] q u i ignor. *Jurin.*; ¶ de L. Domitii fuga *del.*(?) *Hellwig* (*p. 25*); de L. Domitio *Kraff.*

**cap. 21.** § 1 aut animi confirmatione *del. Kraff.*; *improbat FGustavsson* (*PhR. 3, 269*); — confirmatione „*mendosum*“ *uidetur Ald. nep.*; ¶ i n t e r c i d e r e n t *b*; *Hzg.*

§ 2 introitu et *x*; introitu in *Ciacc.*; introitu ex *Dav.*, **Paul*; introitu [et] *Clark.*; ¶ dimittit] remittit *HM* (*LC. II 1687*); *prob.* **Paul*; ¶ adseruari] obseruari *PFaber* (*Semestr. I c. 20*), *Grut.*

§ 3 his operibus *x*; ⟨in⟩ iis operibus (*e*;) *Forchh.* (*p. 74*); *prob. Hell.* (*Ph. 13, 377.*)

§ 5 neque uero *Faern.* (*cod.?*), *Ald. nep.*; neque eo *x*; neque eorum *Vasc.*, *St.*; neque eo ⟨tamen⟩ *Hzg.*

§ 6 [tanta] erat summa *Apitz*; Tanta⟨que⟩ erat summae **Paul*; ¶ summae *Lips.*, *Aicard.*, *Jurin.*, *GWCLochner* (*Obseruat. ad Caes. Norimberg. 1828 p. 13*); summa *x*; summarum *Dav.*; ¶ ut alius *x*; ut nullus *recc.*; *ed. pr.*, *Ald.*, *mg. Vasc.*; ¶ exciperent *x*; exciperet *uett. edd.*, *Hzg.*

**cap. 22.** § 1 custodibusque] custodiisque *HM* (*LC. I 810*).

§ 2 mittitur] emittitur *Paul.*

§ 3 cum e u m (*sic f*) de salute sua orat . . ., ueterem q u o q u e amicitiam comm. *EHoffm.*; ¶ cum eo [de salute sua] orat

atque obsecrat *Mor.*; ¶ orat *x*; *uett. edd.*; agit *Scal.*, *Apitz*; ⟨agit;⟩ orat *Bentl.*, *Np.* (*p. 136.*)

§ 4 ⟨ab eo⟩ erat subleuatus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

§ 5 in ea re *x*; [in] ea re *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; iniuria *Lips.*(?), *HAKoch* (*ZG. 14, 349*), *Madv.*; ex iniuria(?) *Faern.*; sua causa *Bentl.*; *del. Jurin.*, *Dt.*; sua re *Apitz*; nefarie *Kindsch.* (*Em. 16*), *LMendelssohn* (*RhM. 36, 303*), *Cornelissen*; sine iure *FPauly* (*ÖZ. 26, 621*); ¶ trib. pl. u i e a d e c a u s a ciuitate expulsos *Hzg*; tribunos pl. u r b e e t s u a i n r e expulsos *Dederich* (*3, 209*); ¶ expulsos a d suam dign. rest. *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*

§ 6 ad suam spem *x*; ad suam spei et *Ciacc.*; ad suampse *Scal.*; ad suae spem *Dav.*; (ad suam sperandam *Bentl.*;) ¶ cogantur *x*; cogitent *Ciacc.*, *Pluyg.*; *prob. RSchn.* (*JB. 13, 394*); conentur *Grut.*, *Madv.*, *HGilbert* (*JJ. 135, 72*).

**cap. 23.** § 1 luxit *x*; illuxit *O*; *uett. edd.*, *Pr.* (*ÖZ. 40, 899*); ¶ [tribunos militum] equites[que] Romanos **Paul*; ¶ ad se p e r d u c i *ed. pr.*

§ 2 erant quinquaginta ordines *x*; erant senatorii ordinis *uett. edd.*; erant primi ordinis *Ursin.*, *Grut.*; erant quinque senatorii ordinis *Dav.*; erant quinque primi ordinis *uel* erant quinque e primo (*uel* principe) ordine *Oud.*; erant quinque ordinis senatorii *Np.*; erant quinquaginta; ordinis senatorii *EHoffm.*; ¶ L. Caecilius Spinther Rufus *x*; *ed. pr.*; Vibullius Rufus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*; L. Vibullius Rufus *Scal.*; *improb. ThMommsen* (*ap. Kran.*); L. Caecilius Rufus *FHofm.*[3]; L. Caecilius Denter *Kindsch.* (*Em. 16*); ¶ filius D o m i t i u s *Ald. nep.*

§ 3 loquitur, quod *x*; locutus, quod *Vasc.*, *St.*, *Ciacc.*, *Hotm.*; loquitur; queritur quod *TJHalbertsma* (*Mn. 5, 331*); locutus queritur quod *Paul*; ¶ a parte *Vasc.*; aperte *x*.

§ 4 h LX (*uel simil.*) *x*; aurum *recc.*; *ed. pr.*; HS LX *Ald.*, *mg. Vasc.*; sestertium sexagies *Glar.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ quod aduexerat *x*; *Vasc.*, *St.*; quod adduxerat *b*; *ed. pr.*; quod aurum adduxerat *Ald.*, *mg. Vasc.*; ¶ in p u b l i c u m deposuerat *uett. edd.*; ¶ ab iis uiris *x*; ab Duumuiris *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ab II uiris *Lips.*, *Scal.*; ab IIII uiris *ThMommsen* (*CIL. IX 297*); ¶ uideatur *x*; uideretur *Vasc.*, *St.*

§ 5 eodem die *HM* (*JB. 11, 201*); eo die *x*; ¶ frent(r)anorum *x*; Frentanorum *Glar.*; ferentinorum *O*; (*ed. pr.*,) *Ald.*; ¶ Frentanorum ⟨et⟩ Larinatium *Vasc.*, *St.*; Frentanorum Larinatium (*interpunctione sublata*) *Voss.*

**cap. 24.** § 1 quae erant . . . gestae *del. Kraff.*

§ 2 seruos pastores (*sublata interpunct.*) *Dav.*, *Pluyg.*; ¶ (CCC *x*; DCCC *Ciacc. ad 3, 4, 4.*)

§ 3 Alba $l^2$; *Ald.*, *Vasc.*; Albam *z*; *ed. pr.*, *St.*; ¶ Tarracinam *O*; (*ed. pr.*, *St.*;) ¶ Biuius *z*; *uett. edd.*; Viuius *Gland.*; Vibius *Lips.*(?), *Oud.*; ¶ relictis praetoribus *OBasiner* (*de bello ciu. Caes. Dissert. 1883, thes.*); ¶ ad unum transeunt **Paul.*

§ 4 aliae *Ashb.*; *uett. edd.*; alias *z*; ¶ reducitur *z*; deducitur *Kindsch.* (*Em. 16*), **Paul*; ¶ depre(he)nsus *z*; reprehensus *Vasc.*; ¶ (deprensus ex itinere *del. Ciacc.*;) ¶ Cn. Magius *z*; N. Magius *Perizonius*; ¶ Cremona] Cremonensis *Kindsch.* (*Em. 16.*)

§ 5 remittit] praemittit *Kindsch.* (*ibid.*); ¶ cum mandatis ⟨his⟩ **Paul*; ¶ atque ad se Brundisium *z*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Scal.*; atque ad eum Br. *ed. pr.*, *Ber.*, *Lips.*; atque ipse Br. *Ciacc.*; atque ad [se] Br. *Hotm.*; atque ad te Br. *Markl.* (*p. 265*); antequam ipse Br. *Mor.*; atque ipse iam ad Brundisium *Hzg*; atque ad se Brundisio ⟨non⟩ *Dederich* (*3, 209 sq.*); ¶ reipubl. ut *z*; reip. et *uett. edd.*; ¶ Pompeio] eo *Ciacc.*

§ 6 neque uero] neque enim **Paul*; ¶ profici] perfici *uett. edd.*; ¶ profici, longo itineris spatio cum *Kraff.*; ¶ itineris] interiecto *HM* (*LC. II 1907*).

**cap. 25.** § 1 ueteranis quatuor *Ashb.*; *uett. edd.*; ¶ et reliquis *N*; at rel. *Ohl*; ut rel. *af*; cum rel. *Ashb.*; ac rel. *recc.*; *Db.*; reliquis *uett. edd.*; — ueteranis III; [et] reliquas ex nouo dil. conf. **Paul.*

§ 2 Domitianas enim coh. prot. a C. in Sic. miserat *del. Stoffel* (*I 304*).

§ 3 inueniri] inuenire *Paul*; ¶ extremis *z*; ex ultimis *Ashb.*; *ed. pr.*; ⟨cum⟩ extremis *Mor.*, *Hzg*, *HSchiller* (*BB 28, 292*); ⟨ex⟩ extremis *Daehne*; ⟨occupatis⟩ extremis (*Hzg*,) *Pluyg.*; ⟨ab⟩ extremis *Paul*; ¶ Graeciae ⟨oportunum⟩ *Markl.* (*p. 266.*)

§ 4 [non] existimaret **Paul*; ¶ administrationesque *suspectum Grutero*; administrationibus *Kraff.*

§ 5 moles *ahl*; molem *bf*; *uett. edd.*

§ 6 contineri] continuari *Mor.*; ¶ quoquo uersus *z*; quoque uersus *Np.*; ¶ pedum *Ald.*, *Hotm.*; p. *afh*; *om. l*; pedibus *ed. pr.*; pedes *Vasc.*, *St.*; ¶ XXX] LXXX *Nl*; LXXX (*uel* XXXX) *vGöl.* (*17*; *²20*); tricenorum **Frig.*

§ 6—9 conlocabat. Has terra . . . integebat, ne . . . impediretur (§ 9). His perfectis . . . rates iungebat (§ 8). Has quaternis . . . mouerentur (§ 7); a fronte . . . protegebat; (§ 9) *EHoffm.* (*RhM. 43, 156 sqq.*); *improb. Paul*, *RMg* (*PhR. 1891, 84*).

§ 7 destinabat *recc.*; (*Lips.?*,) *Scal.*; distinabat *z*; distinebat *uett. edd.*, *Lips.*

§ 8 conlocatisque] colligatisque *Bentl.*

§ 9 integebat] contegebat *recc.*; *uett. edd.*; ¶ ne aditus *uett. edd.*; ne *om. x*; ¶ incursus] ingressus *Paul*; ¶ a fronte [atque ab utroque] latere *Vielh.* (*ÖZ. 12, 476 sq.*)·

cap. 26. § 1 cum ternis] quaternis *Paul*; ¶ multis *om. recc.*; *ed. pr.*; *del. Hotm.*; ¶ atque [opera] disturbaret *Paul*; ¶ pugnabant *recc.*; *ed. pr.*, *Hotm.*

§ 2 ad quae haec Caesar pariter administrabat, ut . . . existimaret; at enim magn. admir. . . . non remitti. Atque *Kindsch.* (*Em. 16*); ¶ [etsi] impetus *Hotm.*, *Clark.*; ¶ omnibus rationibus in eo perseuerandum *Ciacc.*

§ 3 necessarium *x*; necessariumque *uett. edd.*

§ 5 sine illis *del. Ciacc.*, *Apitz*; ¶ sine illis non] nihil sine illis *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 6 saepius rem] rem saepius *Vasc.*, *St.*, *HM* (*LC. II 1768*); ¶ [de] bello agendum *Ciacc.*, *Scal.*; de bello cogitandum *Ciacc.*

cap. 27. § 1 *in uerbis* diebusque in ea re consumptis VIIII *mendum latere putat Ciacc.*

§ 3 ⟨in⟩ oppidum inrumperent *Paul*; ¶ inaedificat *ed. pr.*; inaedificat ac *codd.*; ¶ praeducit *x*; perducit *recc.*; *uett. edd.*; ¶ ibi] inibi *Pluyg.*

§ 5 ⟨cum⟩ sagittariis funditoribusque *Köchly*, *Paul*; sagittarios funditoresque *HM* (*LC. I 1351*); *prob. Hellwig* (*p. 10*).

cap. 28. § 3 eo signo quo conuenerat *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ notisque *uett. edd.*; noctisque *x*.

§ 4 uallum caecum] uallos caecos *Voss.*; ¶ reprehendunt, reprehensas *x*; deprehendunt, deprehensas *O*; *Apitz*, **Frig.*; deprehendunt deprehensas⟨que⟩ *uett. edd.*

cap. 29. § 1 probabat] pertinebat *Vasc.*

§ 2 a freto] a Frentone *Kraff.*; *prob. FGustavsson* (*PhR. 3, 269*); ¶ exspectandae, ⟨sed⟩ id *uett. edd.*

§ 3 ueterem exercitum] uetere exercitu *Elberl.* (*Obs. 70 sqq.*), *Paul*; *improb. Baumstark* (*ZAW. 1834, 1253*); (— ueterem exercitum in Hispaniis confirmari *Hxg*;) ¶ (Pompeio deuincta **Paul.*)

cap. 30. § 1 sequendi] insequendi *uett. edd.*, *Apitz*; ¶ omittit ⟨et⟩ **Paul.*

§ 2 pro praetore *N*; propraetorem *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*; propraetorem Romanum *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; praetorem *Scal.*; ¶ cum legionibus III *x*; *Stoffel*; cum leg. II *Ciacc.*, *EHoffm.*; c. leg. IIII *Clark.*, *Dav.*

§ 3 simul] simul ut *Gryph.*; simul atque *Brut.*; ¶ pro-

fecto ⟨eo⟩ *Apitz*; ¶ intellegebat] intelligeret *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

§ 5 imperatissimis *x*; imparatissimis *b*; *Ber.*; imparatissimus *uett. edd.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Kran.*, *Pluyg.*, *Paul*; *improb. Eussn.* (*JB. 35, 124*); ¶ fugit] profugit *O*; *Daehne.*

**cap. 31.** § 1 nacti uacuas ab imp. S. V., C. S. c. exerc. eo perueniunt *del. HHartz* (*Adnot. p. 4*); *improb. KKruse* (*JJ. 94, 604 sq.*).

§ 2 ex praetura *recc.*; *uett. edd.*; et praetura *x*.

§ 3 ⟨cum⟩ nauibus *uett. edd.*, *Paul*; ¶ in terra *x*; *Ber.*, *Paul*; in terram *O*; *uett. edd.*

**cap. 32.** (§ 1 ut aliquod tempus **Paul.*)

§ 2 consulatus *del. Ciacc.*, *Scal.*

§ 3 Catone . . . repugnante et . . . extrahente *Ald.*; Catonem . . . repugnantem et . . . extrahentem *x*; ¶ diem extrahente *Scal.*

§ 5 ab altero ⟨etiam⟩ *Paul*; ¶ permiscere *Dav.*

§ 6 legionibus *Ald.*; legibus *x*; ¶ expetita] impedita *rec.*; *Lips.*(?)

§ 7 hortatur] orat *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ postulat [ut] *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ defugiant, illis se oneri non futurum *x*; defugiant, illi se oneri non defuturum *O*; *Gland.*, *Brut.*, *Ciacc.*, *Apitz*; defugiant, illi se honori non defuturum *Vasc.*, *St.*; defugiant illi, se suo honori non defuturum *Glar.*; defugiant illi, se oneri non defuturum (*Oud.*,) *HGilbert* (*JJ. 129, 415 sq.*); *prob. RSchn.* (*PhW. 5, 78.*)

§ 8 infirmi hoc animi uideri *Vasc.*, *St.*; ¶ se uero *Ashb.*; *uett. edd.*; si uero *x*; ¶ operibus *uett. edd.*; opibus *x*; **Paul*; ¶ anteire *Ncd*; anteiri *x*; ante *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ald.*

**cap. 33.** § 1 legationis *del. Dav.*

§ 4 tempus mittat *x*; t. omittat *O*; *uett. edd.*; t. amittat *Np.*; t. dimittat *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 92*); ¶ peruenit] pertendit *Cornelissen.*

**cap. 34.** § 1 missum ⟨in Hispaniam⟩ *Ald.*, *plur. edd.*, *Pluyg.*; missum *x*; *Np.*, *Db.*; ¶ Vibullium *Ald.*; uibellium *x*; ¶ (Corfinio capto **Paul.*)

§ 1. 2 dimiserat; profectum item *Ber.*; dimiserat praefectum; item *x*.

§ 2 Igili(i) *Ciacc.*; sigili *x*; sicilia *O*; *uett. edd.*; ¶ in Cosano *PVict.* (*1 2*); in casono *x*; Sardinia *recc.*; *uett. edd.*; ¶ [a] priuatis coactis *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ libertis] liberisque *ed. pr.*, *Ald.*, *Vasc.*

§ 3 legatos *del. Ciacc.*; ¶ domi nobiles *Ciacc.*, *Scal.*

§ 4 ad se euocauerant *Paul* (*ZG. 32, 167*).

§ 5 atque omnibus castellis *l*; *HM* (*LC. I 1165 sq.*), *Paul*; atque in o. c. *afh*; atque ex omn. cast. *Ashb.*; *edd.*; ¶ portas] portus *Daehne*; ¶ reficiebant] refecerant *Vasc.*

**cap. 35.** § 1 Massiliensium XV primos *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ agit: „Ne *Geyer* (*JB. 11, 150*); ¶ ab massiliensibus *x*; a Massiliensibus *uett. edd.*, *HM* (*JJ. 131, 405*).

§ 2 reliqua⟨que⟩ quae *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*

§ 3 ex auctoritate ⟨DC (*uel* sescentorum)⟩ *Ciacc.*; ex ⟨senatus⟩ auctoritate *RMg* (*LC. 106, 61*); ¶ populum ⟨Romanum⟩ *uett. edd.*; ¶ decernere *JFGron.* (*Obs. III c. 13 p. 547*); discernere *x*; *Hzg*, **Paul.*

§ 4 earum partium, Cn. Pompeium et C. Caesarem, patronos *distinguit Kraff.* (*JJ. 89, 428*); Cn. Pomp. et C. Caesarem *del. EHoffm.*[2]; *improb. RMg* (*PhR. 1891, 84*); ¶ Volcarum *St.*; Volgarum *afl*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*; ¶ Heluiorum *Lips.*; ilu(i)orum *x*; Iluorum *uett. edd.*; Heluorum *Manut.*; ¶ publice sibi concesserit *Markl.* (*p. 266*), **Paul*; ¶ uictas gallias (galliae *af*) *x*; *uett. edd.*; uictos Sallyas *Gland.*; uicta Gallia *Hotm.*, *Madv.*, *Paul*; ¶ attribuerit] eadem tribuerit *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1153*); alia attribuerit (**nunc* tribuerit) *Paul.*

§ 5 urbe an portibus *x*; u. aut port. *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*; u. ac port. *Vasc.*, *St.*, *Paul.*

**cap. 36.** § 1 ⟨cum⟩ nauibus *Paul*; (cum) nauibus ⟨VII⟩ *HM* (*LC. II 1824*); ¶ (summa ei belli adm. permittitur *del. Bentl.*)

§ 2 eius imperio classem *Ashb.*, *a corr.*; eius classem imperio *x*; ¶ quoquo uersus *x*; quoque uersus *Np.* (*p. 71 sq.*); ¶ parum] earum *Vasc.*, *St.*; harum *Dav.*, *Jurin.*; quarum *Hzg*; ¶ aut materia] et materia *Dav.*; ¶ atque armamentis] aut armam. *recc.*; *Held*; ¶ instructis] instructi iis *Dav.*; detractis (*uel* extractis) *Jurin.*; — parum . . . instructis] quarum quamuis leui materia atque armamentis infractis *Kindsch.* (*Qu. 20*); ¶ reliquas] reliquas longas (*uel* ueteres longas) *uel* bellicas *Jurin.*

§ 3 urbis accidant *x*; urbis, si accidat *Ashb.*; *uett. edd.*; urbis, si ⟨ita⟩ accidat *RSchn.* (*PhW. 5, 78.*)

§ 5 a quo die *HM* (*LC. I 902*); *prob.* **Paul.*

**cap. 37.** § 1 legionibus III] legionibus IIII *Jur.*; ¶ ¶ Narbone] Cabillonae *Ciacc.*; ¶ hiemandi causa *del. Kran.*; *prob. vGöl.* (*24*; [2]*28*); *tuetur FHofm.* (*ad h. l.*); *cf. Vielh.* (*ÖZ.*

*12, 477*), *Hell.* (*Ph. 22, 327*), *Hug* (*JJ. 91, 706*); ¶ occupari] occupare *Paul.*

§ 2 hiemabant] aberant *vGöl.* (*24*; [2]*28.*)

§ 3 deicit *Vasc.*, *St.*

**cap. 38.** § 1 L. *om. b*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ Vibullii (*Ashb.*;) *Ald.*; iubuli *x*; ¶ Hispaniam *Ald.*; hispania *x*; ¶ Afranius et Varro et Petreius *Apitz*, **Paul*; ¶ unus Hispaniam citeriorem ⟨tribus legionibus, alter ulteriorem⟩ a saltu C. *Np.* (*p. 137 sq.*); unus ⟨tribus legionibus⟩ Hispaniam citeriorem, ⟨alter⟩ a saltu *Ald.*, *edd. ante Np.*; unus ⟨III legionibus⟩ Hisp. citer., ⟨ulteriorem alter⟩ a saltu *JBecker* (*ZAW. 1851, 447*).

§ 2 (per Vettones *del.* **Paul*;) ¶ Varro [cum] iis *HM*; *prob.* **Paul.*

§ 3 toti Lusitaniae *Vasc.*; totius lus. *x*; ¶ Celtiberis *recc.*; *edd. ante Np.*

§ 4 constituunt[que] *uett. edd.*

**cap. 39** *spurium esse censent Vielh.* (*ÖZ. 12, 477 sqq.*) *et* * *WNitsche.*

§ 1 scutatae [citerioris prouinciae] et caetratae [ulterioris Hispaniae] cohortes circiter LXXX equitumque [utriusque prouinciae] circiter V milia *Np.* (*p. 138*); *ea, quae delenda censet Np.*, *genuina esse arbitrantur WWeissenborn* (*JJ. 56, 387*), *Terpstra* (*p. 41 sqq.*), *AKayssler* (*GP. Oppeln 1862 p. 3*), *Paul*, *FHofm.*, *EHoffm.*[2]; *nihil nisi* Hispaniae *tollendum censet Pluyg.*; *nihil nisi* ulterioris Hispaniae *del. Madv.*; *hoc prob. RMüller* (*JB. 1, 237*) *et Hug* (*JB. 2, 1153*); — scutati *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; — cohortes circiter **XXX** *Stoffel* (*I 265*); ¶ equitumque] que *om. Ashb.*; *uett. edd.*

§ 2 Caesar ⟨IIII⟩ legiones *Jurin.*; Caesar legiones ⟨sex⟩ *Kindsch.* (*Em. 16*); ¶ praemiserat [ad] VI [milia]. auxilia *Ciacc.*, *Np.* (*p. 139 sqq.*); praemiserat V, ad VI milia auxilia *Guischard* (*Mém. crit. p. 27*); praemiserat sex. sex milia auxilia *Oehl.*; praemiserat VII. auxilia *vGöl.* (*25. 27*; [2]*29. 31*); praemiserat VI, auxilia *RMg* (*Ph. 30, 438 sqq.*); ¶ auxilia peditum nulla *x*; auxilia peditum [nulla] *ed. pr.*, *Ald.*, *Vasc.*; auxilia peditum V milia *Np.* (*p. 140 sq.*); auxilia peditum X milia *Stoffel*; ¶ praemiserat ad sex milia [auxilia] peditum *St.*; legiones ⟨sex⟩ in Hisp. praemiserat; ⟨addidit⟩ sex milia auxiliarium peditum *Dederich* (*3, 215*); praemiserat. adduxit auxilia peditum V milia *Kindsch.* (*Em. 16*); praemiserat VI. ad illa auxilia peditum V milia . . . ⟨addiderat⟩ *EHoffm.*; ¶ equitum III milia ⟨quae⟩ omnibus sup. b. hab. *d*; *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*, *vGöl.* (*27*; [2]*31 sq.*), *EHoffm.*, *Kindsch.* (*Em. 16*), *RMg* (*Ph. 30, 438 sqq.*);

equ. III milia — ea omn. s. b. h. *Oud.*, *WWeissenborn* (*JJ. 56, 394*); ¶ omnibus sup. bell. habuerat *corrupta iudicat OSchambach* (*Pr. Mühlhausen 1881 p. 9*); ¶ [et] parem *Kran.*, *Paul*; ¶ quam ipse pacauerat *x*; *RMg* (*Ph. 30, 438 sqq.*); quem ipse parauerat *O*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Terpstra* (*p. 43*), *EHoffm.*, **Paul*; quam nuper pacauerat *WWeissenborn* (*JJ. 56, 385*); [quem] nuper parauerat *Kran.*; quem imperauerat *Kindsch.* (*Em. 16*); quem proxime parauerat *MMiller* (*p. 19*); *aut uerba* quam ipse pacauerat *delenda aut scribendum* quem ipse imperauerat *cens. Kraff.*; ¶ nobilissimo *x*; nobilissimo et fortissimo *Ashb.*; *uett. edd.*; ¶ (euocato ⟨effecerat⟩ *Hell.*, *Ph. 22, 323*;) ¶ huic optimi generis hominum ex Aqu. montanisque, qui Galliam pr. attingunt *x*; hinc opt. gen. hominum (*sed* homines *Vasc.*, *St.*) . . . attingunt *b*; *uett. edd.*; adhuc opt. gen. hominum M (*uel* homines) . . . attingunt *Dav.*; *prob. Clark.*; his (*uel* huic) octingentos ex Aqu. m., qui G. prouinc. attingunt, ⟨adiecerat⟩ *Jurin.* (*p. 570*); huc (*sic cod. Achill. Statii*) optimi gen. hom. . . . attingunt, ⟨adiecerat *uel* addiderat⟩ *Held* (*Np.*); ad hunc optimi gen. hom. ⟨numerum⟩ . . . attingunt *Dederich* (*3, 215*); item opt. g. h. . . . attingunt, ⟨addiderat *uel* adiecerat⟩ *Np.* (*p. 141*); totidem opt. gen. hom. ex Aqu. . . . attingunt. *Oehl.*; ⟨et⟩ hinc optimi gen. h. ex Aqu. . . . attingunt, ⟨addiderat⟩ *EHoffm.*; (huc optimi gen. h. . . . attingunt ⟨adiecerat quattuor milia; quos omnes aut praemittendos aut secum ducendos statuit, quod⟩ *Hell.* (*Ph. 22, 323*);) huc opt. gen. hominum ⟨M⟩ ex Aqu. . . . attingunt, ⟨adiecerat⟩ *Köchly*; *in uoce* huic (hinc, huc) *latere numerum* optimi generis hominum *dicit Madv.*; et CCCC optimi gen. h. . . . attingunt *RMg* (*Ph. 30, 438 sqq.*); huic*** optimi gen. h. . . . attingunt, ⟨addiderat⟩ *MMiller* (*p. 19*).

§ 3 audierat *x*; ⟨postquam⟩ audierat (*recc.?*) *Ber.*, *Ciacc.*, *Dav.*, *Dederich*; ⟨simul⟩ audierat *Oud.*; audito *Grut.*, *Bentl.*; ⟨quia⟩ audierat *vGöl.* (*28*; *²32*); ¶ *uerba* audierant (*sic*) Pompeium . . . esse uenturum *Np.* (*p. 139*) *transponit post § 1 huius capitis, Köchly post extrema capitis 38 uerba*; *cf. HSchiller* (*BB. 28, 293*); *quam uerborum transpositionem improb. vGöl.* (*28*; *²32*), *AKayssler* (*GP. Oppeln 1862 p. 4*), *Hell.* (*Ph. 22, 323.*)

**cap. 40.** § 1 sicore *x*; Sicori *Daehne*, *Kran.²* (*errore?*), *HM* (*LC. II 1869*), *Paul*; ¶ superioribus diebus *Ashb.*; *ed. pr.*; diebus *om. x*.

§ 3 huc] hac *Lips.* (*ap. Oud.*); hinc *Dav.*; at *Paul*; *prob. RMg* (*PhR. 1889, 183*); ¶ congressae *x*; *del. Scal.*; progressae *Hotm.*; digressae *uel* progressae *Voss.*; egressae (*uel* emissae *uel*

missae) *Jurin.*; egressae *etiam Hxg*; congressis *Hoffm. Budissinus* (*ap. Kran.*), *FHofm.*[4]; *improb. Hell.* (*Ph. 22, 327*), *Hug* (*JJ. 91, 713*); egressis *Hug* (*l. l.*), *Dbn.*, **Paul*; ¶ praesidio *del. Voss.*; ¶ proprio legiones *x*; propere legiones *Voss.*; [proprio] leg. *Scal.*; primum legiones *Jurin.*; propiore ⟨ponte⟩ leg. *Np.* (*p. 141 sq.*); *prob. Vielh.* (*ÖZ. 12, 481*); prope priores leg. *EHoffm.*; priores leg. *Kran.*; (pro priore leg. *Hell.*, *Ph. 19, 518*;) — (huc cum cotid. consuet. pabulatoribus praesidio praemissae legiones *Jur.*;) ¶ impedimentaque] iumentaque *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 92*); ¶ ui uentorum *cod. Norvic.*; *OPantagathus*, *Voss.*, *Dav.*; *prob. Hotm.*; ui iumentorum *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 4 a Petreio et Afranio *del. Ciacc.*, *Scal.*, **WNitsche*; ¶ cratibus] ex ratibus *CFleischer* (*JJ. 117, 280 sq.*); ¶ suo *om. Ashb.*; *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ legiones IIII *Ashb.*, *fhl*; legiones III *a*; *Np.*, *Dt.*

§ 5 in duas partes *del. Ciacc.*, *Paul.*

§ 7 ab equitibus *delend. aut* ab utrisque *ex proximo uersu huc transponend. cens. Jur.*; — commisso ancipiti proelio *Paul.*

**cap. 41.** § 1 quos sibi *O*; *Ald.*; quos ibi *x*; ¶ reliquerat] retinuerat *Lips.* (*ap. Oud.*), *Kindsch.* (*Em. 16*); ¶ paene] neque *Ciacc.*, *Scal.*

§ 2 sex cohortes *uett. edd.*; ex cohortis *x*; ¶ constitit] consistit *ed. pr.*, *Ber.*, *Ciacc.*, *Clark.*, *Paul*; ¶ educit] reducit *Kraff.*

§ 3 ⟨per⟩ Afranium stare *uett. edd.*; ¶ constituit] instituit **Paul.*

§ 4 atque [opere] prohiberentur **Paul*; ¶ a fronte castra contra *x*; a fronte contra *Ashb.*; *Ald.*; a fronte castrorum contra *O*[2]; *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

§ 5 post hoc *x*; post hos *uett. edd.*; post has *Paul*; ¶ in occulto acies tertia faciebat *recc.*; *uett. edd.*; ¶ omne ⟨opus⟩ prius *f*; *Pr.* (*ÖZ. 40, 899*), **Paul.*

§ 6 reducit] deducit *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*

**cap. 42.** § 1 in praesentia *Ashb.*; *uett. edd.*; in praesentiam *x*; ¶ expeditas *del. Paul.*

§ 3 legionum [trium] *Hxg.*

**cap. 43.** § 1 inter oppidum Ilerdam et proximum collem *Sulpitius Verulanus* (*Lucani commentator*), *Glar.*, *Vasc.*; in oppido ilerda et proximo colle *x*; sub oppido Ilerda et proximo colle *Gland.*; (ab oppido Ilerda ad proximum collem *Hxg*;) ¶ planitia *ahl*; planities (-cies) *Ashb.*, *f*; (*uett.*) *edd.*

§ 2 ab oppido, a ponte *Vasc.*; ¶ contulerant *Ashb.*, *f*[1]; *Ber.*; contulerat *ahlf*[2].

§ 3 sperans] spectans **Paul*; ¶ [in] locis idoneis *Paul*; ¶ instructa *Ber.*; structa *x*.

§ 5 subsidiis] praesidiis *recc.*; *uett. edd.*; (subsidio *Paul*;) *del. Grut.*

**cap. 44.** § 2 ⟨crebris⟩ cum Lusitanis p r o e l i i s barbaro genere quodam *Vielh.* (*ÖZ. 16, 423*); cum Lusitanis reliquisque *del. WGemoll* (*JJ. 119, 267*); — cum Lusit.] (communi Lusit. *Hxg*;) a Lusitanis **Paul*; — barbaris genere quodam *x*; barbaris eodem genere *Mor.*; barbaris quondam genere *Flade* (*p. 2*); barbaris ⟨barbaro⟩ genere quodam *Kran.*; barbaro quodam genere *Hell.* (*Ph. 13, 381.*)

§ 3 (quibus [quisque] *Elberl., Obs. 72*;) quibuscumque *Paul.*

§ 4 (p e r t u r b a b a t *Ciacc.*;) ¶ discedere ⟨consuerant⟩ *Paul*; ¶ censuerant] consuerant *O*; *Np.*, *EHoffm.*; *refutat Forchh.* (*p. 4*), *Hug* (*Ph. 11, 670*), *Hell.* (*Ph. 19, 518 sqq.*)

§ 5 non tenuit *Ald.*; continuit *codd.*

**cap. 45.** § 2 sub montem *uett. edd.*; sub monte *x*.

§ 4 praeruptus *del. Madv.*; *improb. RMüller* (*JB. 1, 234*); ¶ derectus ac *x*; deiectus ac *Vielh.* (*ÖZ. 18, 615 sq.*); ac derectus *EHoffm.*[2]; *improb. RMg* (*PhR. 1891, 84*); ¶ explerent ut] explerent et *uett. edd.*

§ 5 decliuis locus tenui fastigio *x*; editus locus ten. fast. *ed. pr.*, *Ber.*; decliui fastigio *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*; decliuis locus leni fast. *Hotm.*, *Pluyg.*, *RSchn.* (*Ilerda p. 11*), *Cornelissen*; ¶ passus *HM* (*JB. 11, 198*); passuum *x*.

**cap. 46.** § 1 h o r a s quinque *ASWesenberg* (*Tidskr. 9, 110*).

§ 2 n o n n u l l a m p a r t e m *Paul*; *improb. Hell.* (*JB. 68, 26.*)

§ 3 deiectis *uett. edd.*; dilectis (diiectis, disiectis) *x*; ¶ summa in iugum *Forchh.* (*p. 63*); *prob. Hell.* (*Ph. 19, 512*); summum iugum *x*; summum in iugum *Ob*; *Oud.*; in summum iugum *uett. edd.*

§ 4 ex primo hastato *codd.*; primus hastatus *Vasc.*, *St.*, *Jurin.* (*p. 570*); centurio primi hastati *Lips.* (*Mil. R. II 8.*)

§ 5 i n t e r f i c i t u r **Paul.*

**cap. 47.** § 1 praefertur] praeferebatur *HM* (*LC. II 931*).

§ 2 tam diu *x*; tamen diu *uett. edd.*; ¶ stetissent] restitissent *Paul*; ¶ et ⟨ab⟩ initio *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 92.*)

§ 3 nostri autem [quod] *Paul*; ¶ congressi numero *af*; congressi numero quod *hl*; *Ald.*, *Paul*; *improb. Hell.* (*JB. 68, 20*); congressi numero essent, quod *Vasc.*, *St.*; ¶ horis] horas *Wsbg* (*u. ad 46, 1*); ¶ terga uertere aduersarios *x*; hostes terga uertere *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*

**cap. 48.** § 2 niues] nix *recc.*; *uett. edd.*; ¶ proluit] profluit *f*; *Ald.*; nix profluxit *Faern.*; (niuis uis profluit *Hzg*;) ¶ niues proluit ac] niue proluta *Dav.*; ¶ fluminis] flumen *Hotm.*, *Dav.*; fluminis uis *Oud.*

§ 3 ⟨dum⟩ neutrum horum tr. poterat, necessario[que] omnes *Kindsch.* (*Em. 16.*)

§ 4 commeatus *Ber.*; comitatus *codd.*; *uett. edd.*

§ 5 autem *del. ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Daehne*; ¶ tempus erat anni *Hotm.*; ¶ quo] quod *Paul*; quom *Kindsch.* (*Em. 14*); ¶ [neque] frumenta *Dederich* (*3, 217*); quae frumenta *Kindsch.* (*l. l.*); frumenta neque **Paul*; ¶ in hibernis *codd.*; *uett. edd.*, *Endl.* (*p. 8*), *LMüller* (*JJ. 83, 490*), *MMiller* (*p. 20*); in herbis *Nicas.* (*uel* in herba), *Ciacc.*, *Jurin.*, *Lochner* (*p. 23*), *Dederich* (*l. l.*), *HAKoch* (*ZG. 14, 349*), *Wölff.* (*I 11*), *Köchly*, *KEGeorges* (*JJ. 123, 511*); *improb. RMüller* (*JB. 4, 14*); in horreis *Apitz*, *Kran.*; *prob. Hell.* (*Ph. 19, 520*); ex hibernis *EHoffm.*; in Hiberis *Kindsch.* (*Em. 14*), *Kraff.* (*JJ. 89, 428*); (in cauis hornis *uel* in hornis cauernis *Hell.*, *Ph. 19, 520*;) in aceruis *FHofm.*; in tabernis *HDeiter* (*Ph. 44, 367*); in (hiemalibus) cauernis *Hell.* (*PhA. 15, 429*); ¶ neque multum] nouaque multum *EHoffm.*, *SKSakellaropoulos* (*Ἀθήναιον 1882, 405*); *prob. Hell.* (*JB. 68, 3*); aeque mult. *Kindsch.* (*Em. 14*); et aeque multum *Wölff.* (*I 11*); multumque *Köchly*; ¶ [ac] ciuitates *Held*; et ciuitates *b*; *Paul*; ac ciuitates ⟨citeriores⟩ *vGöl.* (*38*; [2]*43 sq.*)

§ 6 inopiae *b*; *uett. edd.*; in opere *x*.

§ 7 caetrati *del. Paul*; ¶ utribus *b*; *Ald.*; utrisque *x*.

**cap. 49.** § 2 facultatem *Paul.*

**cap. 50.** § 1 conatus⟨que⟩ est *Vasc.*, *St.*

§ 2 tum ipsius *O*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

§ 3 tela iaciebant **Paul.*

**cap. 51.** § 1 commeatus *Np.* (*p. 142*); comitatus *codd.*; ¶ ut fert Galliae consuetudo *Vasc.*, *St.*

§ 2 liberisque *x*; libertisque *Hotm.*, *Grut.*, *Clark.*, *Held*, *Madv.*; ¶ usi *Ashb.*; *uett. edd.*; usu *x*; *Voss.*, *Apitz*; ¶ superiorum] superiore *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ atque (*uel* atque itinerum) *del. Paul.*

§ 3 flumen continebat **Paul*; ¶ (continebant] retinebant *Held*[2].)

§ 5 ii dum *Np.*; id dum *x*; hi dum (*uett.*) *edd.*; ¶ sustinuere] sustinere *St.*

§ 6 pugnae tempus] pugna euentu *Kindsch.* (*Em. 14*); ¶ nostris] ceteris **Paul*; ¶ (calonum] carrorum *Paul*;) ¶ impedimentorum] iumentorum *Eussn.* (*BB. 20, 266.*)

**cap. 52.** § 1 his tum *Nicas.*; *prob. Hotm., Grut., Paul*; his tamen *z*; *HSchiller* (*BB. 28, 293*); ¶ omnibus ⟨incommodis⟩ *Vasc., St.*; omnibus ⟨rebus⟩ *Paul*; ⟨in⟩ omnibus *HSchiller* (*l. l.*); ¶ quae fere [res] *Hotm.*; ¶ inopia non solum *Nicas.*; (inopia *del. Ciacc.*;) ¶ praesenti *Dav., Paul.*

§ 2 ad denarios L *Ald.*; ad XL *z*; ad denarios quadraginta *Vasc.*; ad HS quadraginta *St.*

(§ 2. 3 augebantur etiam; paucis diebus *Kran.*[1])

§ 3 et tam *z*; [et] tam *Kran.*; ita tam *FHofm.*; *prob. Hug* (*JJ. 91, 712*); ita in *FPauly* (*ÖZ. 26, 622*); ita *Paul.*

§ 4 quod minor *Vasc., St., Np.* (*p. 58*); quo minor *z*; ¶ tutabatur *z*; *nunc *Paul*; leuabat *Kindsch.* (*Em. 13 sq.*); mitigabat *Db.*; sustentabat *Paul.*

**cap. 53.** § 2 multa rumor adfingebat *St.*; multa rumore adfingebantur *Np.*; multa rumores adfingebant *Oehl.*; multa rumore fingebantur *EHoffm.*

§ 3 domum] demum *ed. pr., Ber.*; domo (*uel* omnium *uel* hominum) *Voss.*; ¶ magni ad domum Afranii concursus *Hotm.*; magni domum conc. Afranii **Paul.*

**cap. 54.** § 2 carina **Paul*; ¶ ac prima *Np.*; ac primum *z*; *EHoffm.* (*JJ. 109, 463 sq.*); primum *ed. pr., Ber.*; primum ac *Ald., Vasc., St., Lips., Scal.*; atque ima (**nunc* imum) *Paul*; ¶ statumina *z*; statumen *EHoffm.* (*l. l.*), **Paul*; stramine *recc.*; *ed. pr., Ber.*; ¶ ex leui *af*; *Paul*; et leui a *hl*; leui *Ncd(?)*; *Np.*; aluei *EHoffm., Paul* (**nunc*).

§ 4 transiecit *z*; *ed. pr., Ber., Ald.*; traicit *Vasc., St.*; traducit *Manut., Lips., Scal.*; ¶ institutum *fhl*; instituit *a*; instituit, institutum *Markl.* (*p. 266*); ¶ perficit] perfecit *Ashb.*; *ed. pr., Ber.*

§ 5 commeatus *z*; comitatus *recc.*; *prob. Ald. nep., Ciacc.*; ¶ et ⟨eos⟩ qui *Vasc., St.*; ¶ frumentandi causa *N*; *Paul.*

**cap. 55.** § 1 traicit *Vasc., St.*; ¶ iam magnum *Ashb. af*; quam magnum *hl*; *uett. edd.*; quam maximum *Manut., Lips., Scal.*; magnum *Np.*; permagnum *Paul.*

§ 2 cetratis *Manut.*; centuriatis *z*; ¶ praedae subsidio sint *Ald., Lips., Scal.*

**cap. 56.** § 1 usi *om. N*; *del. Grut.*

§ 2 huc] his *uett. edd.*

§ 3 certas] tectas *Cornelissen*; ceteras *JSvanVeen* (*JJ. 141, 595*); *certum quendam numerum substituendum censet RSchn.* (*JB. 16, 97*); ¶ has *om. ed. pr.*; ¶ hic ad insulam ... obtinebat *Vasc., St.*

**cap. 57.** § 1 electos] delectos *O*; *ed. pr.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ antesignanos, centuriones *edd.*, *OSchambach* (*GP. Mühlhausen i. Th. 1881, 31*); antesignanos centuriones *Zander* (*V p. 32*); *del. Paul.*

(§ 2 ex portu] expeditas *HHartz*, *Adnot. p. 5*;) ¶ educunt ⟨et⟩ cum M. confl. **Paul.*

§ 3 asperi ut montani *Grut.*

§ 4 digressi *uett. edd.*; degressi *x*; ¶ ⟨a⟩ Massiliensibus *uett. edd.*; ¶ indomiti *x*; Domitiani *Jurin.* (*uel* Domitii *in locum uocis* domini *substituend. cens.*); Domitii (*Hzg*,) *EHoffm.*, *Hamaker* (*cf. Mn. 9, 9*), *Db.*; ¶ excitati] incitati *Vasc.*, *St.*; ¶ domini] Domitii *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

**cap. 58.** § 1 excipiebant *x*; *OSchambach* (*JJ. 119, 870*), *HSchiller* (*BB. 28, 292*); decipiebant *Np.* (*p. 142 sq.*); effugiebant *Terpstra* (*p. 43*), *Kindsch.* (*Em. 16 sq.*); exciebant *EHoffm.*[1]; non excipiebant *Kran.*; *prob. Hell.* (*Ph. 19, 520*); ¶ quoad] quod *cod. Urs.*; *Vasc.*, *St.*, *vGöl.* (*43*; *[2]49*); ¶ uti spatio *Voss.*; ut spatio *x*; uti *om. Ashb.*; *uett. edd.*; aut spatio aut *Oud.*; ¶ producta] porrecta *vGöl.* (*l. l.*)

§ 2 erat necessario uentum] erat uentum, necessario *Landgraf* (*Unters. 99 sq.*); *prob. Hell.* (*JB. 68, 53*) *et* **Paul*; ¶ artificiis *a corr.*; *Ber.*, *Ald.*; artificis *x*; artificii *Vasc.*, *St.*; artificio **Paul.*

§ 3 nostri *Ald.*; *om. codd.*; ¶ cum (quom) *Elberl.* (*Obs. 77 sqq.*), *Hzg*, *Np.*; quo *Ashb.*, *af*; qui *Nhl*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; quod *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ qui⟨que⟩ repente *Vasc.*, *St.*; ¶ producti] traducti *HM* (*LC. II 1230*); *prob.* **Paul*; ¶ [neque dum etiam uocabulis armamentorum cognitis] *Paul*; ¶ habebant *Ald.*; habuerant *x*.

§ 4 comminus *Ald.*; communis *x*; ¶ transcendebant*** et magno *Ciacc.*; *prob. Paul* (*aut* transcendebant; ita magno *scribend. censet*); ¶ cum iis quae sunt captae] Domitiique sunt captae ⟨VI⟩ *Paul.*

**cap. 59.** § 1 hoc primum *x*; hoc primum cum *Ashb.*; hoc proelium *codd* (?) *Ciacc.*; *Lips.*, *Mor.*, *Apitz*, *Paul*; hoc quam primum *Voss.*; hoc proelium cum *Dav.*; hoc oportune *Oud.*; (hoc cum primum *Mor.*;) ¶ simul hoc (Caesari) ad Ilerdam nuntiato *Ciacc.*; hoc Caesari ad Ilerdam nuntiato (*Ciacc.*,) *Scal.*; hoc simul Caesari ad Ilerd. nuntiato *Bentl.*

§ 2 alias . . . alias *x*; alii . . . alii *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Hotm.*; ¶ longe *x*; *HM* (*JB. 11, 200*); longo *Ashb.*; *uett. edd.*; ¶ angustius *x*; angustiore *HM* (*l. l.*); ¶ pabulabantur *O*; *Ald.*; pabulantur *x*.

§ 3 aut aliquo] at aliquo *Paul*; ¶ et plures] etiam plures *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; complures **Paul*; ¶ omnium] omnino *Paul*; ¶ constituerant] instituerant *HM* (*JB. 12, 291 sq.*)

**cap. 60.** § 1 (qui erant Oscensibus tributarii *uel* qui erant Osc. attributi *Kraff.*;) — cum Oscensibus] cum *del. Ciacc.*; tum Oscens. *Kindsch.* (*Em. 17.*)

§ 2 Iacetani] Lacetani *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ Illurgauonenses] Ilergauonenses *RSchn.* (*JB. 17, 241*); ¶ insequuntur] sequuntur *HM* (*LC. II 1*), *Paul.*

§ 4 magna celeriter commutatio rerum *del. Paul* (*ZG. 35, 261 sq.*), *van Veen* (*JJ. 141, 595 sq.*); *prob. RSchn.* (*JB. 12, 226*), *HSchiller* (*BB. 28, 294*); magna cel. ⟨fit⟩ comm. rerum *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 5 perfecto ponte *del. Kraff.*, *HSchiller* (*l. l.*); ¶ *aut* ad ⟨Caesaris⟩ amicitiam *scribendum aut uerba* ad amicitiam *delenda cens.* (*)*Paul.*

**cap. 61.** § 1 nactus ⟨ibi⟩ **Paul*; *cf. Hellwig p. 7 sq.*; ¶ partem aliquam Sicoris] parte aliqua Sicorim (-rem) *ed. pr.*, *Ber.*, *Hotm.*; partem aliquam Sicorim *Clark.*

§ 2 ipsi locis *x*; iis locis *Ciacc.*; his locis (*ex cod.*) *Dav.*; ipsi ⟨iis⟩ locis *Oud.*; ipsi ⟨his⟩ locis *Np.*; ipsis locis *Kraff.*; ipsi locis iis *Paul.*

§ 3 Sertorio *Ob*; *Np.* (*p. 792*); L. Sertorio (*uel* sestorio) *x*; *uett. edd.*; ¶ absentis Pompei tim., quae in amic. manserant *Dav.*; absentis timebant, quae in am. mans. Pompei *codd.*; — quae⟨que⟩ in amic. manserant, Pompei *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ hic magnos] hinc magnos *O*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, **Paul.*

§ 4 conquirere totogesma *Ashb.*, *x*; conquirere et Octogesam *O*; *ed. pr.*, *plur. edd.*; conquiri et Octogesam *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*, *NHeins.*, *HM* (*JB. 12, 287 sq.*); (conquirere et ⟨ad⟩ Octog. *FHofm.*[3];) ¶ ad Hib. miliaque passuum *Ald.* (*corr.*); ad hiberum mil. V pass. *x*; ab Hibero milia V passuum; *FHofm.*[3]; *improb. Hell.* (*Ph. 22, 327*), *Hug* (*JJ. 91, 713 sq.*); ¶ aberat XXX *vGöl.* (*46*; [2]*52*); aberat XX *x*; *FHofm.*[3]; castra muniuntur *x*; *Paul*; castraque muniunt *Ashb.*; *edd. ante Np.*; castra muniunt *recc. edd.*

**cap. 62.** § 1 opere [in flumine auertendo] huc *HM*; ¶ deduxerat *Achilles Statius*, *Ald. nep.*, *Ciacc.*, *Brant.*, *Scal.*, *Oud.*, *Held*, *Apitz*, *Terpstra* (*p. 45*), *Kindsch.* (*Em. 17*), *Kraff.*; reduxerat *x*; duxerat *ed. pr.*, *Ald.*, *Lips.*; adduxerat *Faern.*; perduxerat *Hotm.*

§ 2 pedites uero, ⟨qui⟩ . . . exstarent, cum *Kindsch.* (*Em. 17,*) (*Kraff.*); exstarent et cum *Dav.*, *Jurin.*, *Mor.*, *Madv.*, *MMiller* (*p. 19*), *FHofm.*[10]; extarent cum *b*; extare et cum *z*; *Scal.*, *Held*; exstarent ut tum *uett. edd.*; exstabant, ut cum *Clark.*; exstarent, sed tum *NHeins.*; exstare, ut cum *Dederich* (*3, 218 sq.*); exstantes cum *Kraff.*; ¶ impedirentur *O*; *Ald.*, *plur. edd.*; non impedirentur *z*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Scal.*; uado impedirentur *Oud.*; nunc impedirentur *Apitz.*

§ 2. 3 exstare. sed ut cum altitudine . . . non impedirentur, tamen eod. f. temp. *aut* pedites uero tantum non humeris . . . exstarent et . . . [non] impedirentur *Hxg.*

**cap. 63.** § 1 ⟨ad⟩ Ilerdam *Lips.* (*ap. Oud.*); ¶ traduxerant *Ashb.*; *uett. edd.*; traduxerunt *z*.

§ 2 pons *uett. edd.*; post *z*.

§ 3 iter impedire *codd.*; impedire iter *Paul.*

**cap. 64.** § 1 cernebatur] cernebant *ed. pr.* (*Oud.*); cernebantur *Ashb.*, *bh*; *Ber.*; ¶ premere *Ber.*; ¶ sustinere *codd.*; subsistere *Vasc.*, *St.*, *Mor.*, (*Terpstra,*) *Madv.*, *Paul*; distineri *Ciacc.*; sustineri *Hxg*, *Terpstra* (*p. 45 sqq.*), *Kran.*, *EHoffm.*; ⟨non⟩ sustinere *Hug* (*JJ. 91, 708 sq.*); ¶ interrumpi *codd.*; inrumpi *Np.* (*p. 143*); ⟨iter⟩ interrumpi *Forchh.* (*p. 80 sq.*), *Madv.*, *Paul.*

§ 2 ferri *z*; *Paul*; inferri *ed. pr.*, *rell. edd.*; ¶ impetu *uett. edd.*; impetum *z*; ¶ dein *z*; deinde *uett. edd.*; ¶ conuersos *b*; *ed. pr.*; conuerso *z*.

§ 3 circulari *z*; conturbari *recc.*; *uett. edd.*; ¶ bellum necessario *z*; bellum non necessario *Ashb.*; *Vasc.*, *St.*, *Voss.*, *Oud.*, *Bentl.*, *Np.*; bellumque necessario *recc.*; *Ciacc.*; bellum nec necessario *Hxg.*; bellumque ea re *Kindsch.* (*Em. 17*); ¶ *aut* paratos esse *aut* posse et audere *delend. censet Mor.*; posse et audere *delend. cens. Paul.*

§ 4 tantae magnitudinis (*sic Ashb.*, *hl*) flumini *recc.*; *uett. edd.*; (*Paul*;) (tanta magnitudine flumini *Oud.*)

§ 7 pauci *recc.*; *uett. edd.*; paucis *z*; ¶ ex [his] militibus *Jurin.*, **Paul*; ¶ arma in flumine *z*; arrepti in flumine *O*; in flumine arrepti *recc.*; in flumine abrepti *ed. pr.*, *Ber.*; ui fluminis abrepti *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; abrepti ui fluminis *Np.*; ablati flumine *Dbn.*; — pauci ex his milibus armatis in flumine *Hxg*; ¶ ab equitatu *del. Paul*; ¶ interit *z*; interiit *b*; *uett. edd.*; ¶ tamen] autem *Dav.*; ¶ ⟨non⟩ nemo *Hotm.*

§ 8 ad iter *del. Ciacc.*, *Scal.*; ¶ addito ad uadum *z*; ad uadum *del. Apitz*, *Forchh.* (*p. 90*); *transponit haec uerba in*

*uersum proximum ante genetiuum* fluminis (*c?*) *Scal.*; addito ob uadum *Hxg*; — milium VI admodum circuitu magnaque fluminis mora *Kindsch.* (*Em. 17*); — mil. VI ad iter addito circuitu magnaque admodum fluminis mora *FPauly* (*ÖZ. 26, 622*); ¶ VIIII.] IIII. *vGöl.* (*48*; [2]*55*); *prob. Hell.* (*Ph. 19, 547.*)

**cap. 65.** § 1 uisos *del. Ciacc.*, (*Hotm.*,) *Scal.*, *Oud.*, *Mor.*, *Oberl.*; *defend. Clark.*, *Hellwig* (*p. 11*); ipsos *Dav.*[1]; nisos *Apitz*; — procul uisos] prope suos *uel* non procul suis *Dav.*[2]; ¶ ⟨una⟩ cum Petreio *Hellwig* (*p. 10*); ¶ consistit *Ciacc.*, *Scal.*, *Paul*; ¶ instruxit *Vasc.*, *St.*

§ 2 reficit *b*; *Ber.*; refecit *x*.

§ 4 montes intrare cupiebant *Np.* (*p. 143 sq.*); montes intra se recipiebant *codd.*; intra montes se recipiebant *Ald.*, *edd. ante Np.*; montes intrasse cupiebant *EHoffm.*; ¶ Caesaris *Np.* (*p. 143 sq.*) *transferendum censet ante uocem* exercitus; ¶ ac timore] atque mora **Paul.*

§ 5 efficiendum; sed *l*; *St.*; efficiendum, et *Ashb.*, *afh*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*

**cap. 66.** § 1 iis] II *Markl.* (*p. 266*); ¶ adaquandi *codd.*; aquandi *Kindsch.* (*Em. 17*); *recep. Dt.*, *Paul*, *EHoffm*[2].

§ 2 militari *uett. edd.*; militaria *codd.*; ¶ militari more *del. Grut.*; ¶ impediti *del. Paul*; ¶ aut [ne] ab equitatu *Ashb.*; *Vasc.*, *St.*; ¶ in angustiis *codd.*; angustiae *Jurin.*; illae angustiae *Paul*; ¶ tenerentur] tererentur *Freinsh.* (*Ind. ad Curt. s. u.* obterere).

§ 3 [hoc idem fit] ex castris Caesaris mittitur L. Dec. S. *Paul*; ¶ Saxo *Ashb.*; *uett. edd.*; ¶ perspiciant *O*; *ed. pr.*, *Ber.*

§ 4 intercedere *uett. edd.*; intercidere *x*; ¶ montosa *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ prohiberi *b*; *ed. pr.*; prohibere *x*.

**cap. 67.** § 1 concilio *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ a Petreio *Ashb.*, *f*; *uett. edd.*; ab Petreio *ahl*; *edd. recc.*; ¶ sentiretur *c*; *Vasc.*; sentirentur *x*.

§ 2 Caesaris castris *x*; in castris Caesaris *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; in Caesaris castris *Np.*; ¶ argumenti sumebant loco, non *Ald.*; argumentum sumebant, loco non *ed. pr.*, *Ber.*

§ 3 obsidere *x*; *Jurin.*; obsideri *O*; *uett. edd.*; ¶ in ciuili dissensione] in communi desperatione *Kindsch.* (*Em. 9*); ¶ consulere] concedere *idem* (*ibid.*); ¶ consueuit *recc.*; *ed. pr.*

§ 4 ad lucem *codd.*; at lucem *uett. edd.*; at luce *Ciacc.*, *Markl.* (*p. 267*), *HAKoch* (*RhM. 17, 628*), *Paul*; ¶ per se] posse (*Kindsch. Em. 10*,) *Paul*; ¶ pudorem omnium oculis *x*;

pudorem omnium oculos *Ciacc.*, *Markl.* (*l. l.*), *Koch* (*l. l.*); pudorem in omnium oculis *Mor.*; *prob.* **Paul*; pudore et officio militis *Kindsch.* (*l. l.*); (omnium sub oculis *Paul*;) ¶ multum etiam] metum etiam *Paul*; ¶ praesentiam (*l?*, *recc.?*) *uett. edd.*; praesentium *x*; praesentia *Kindsch.* (*l. l.*)

§ 5 etsi aliquod accipiatur detrimentum, tamen *Kindsch.* (*Em. 11*); ¶ summo exercitu saluo *JFGronov.* (*ap. Oud.*)

§ 6 euincit *x*; *Dav.*, *EHoffm.*; uincit *Ashb.*; *Ber.*; uicit *recc.*; *uett. edd.*; euicit *Oud.*, *Apitz*; ¶ concilio *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*

**cap. 68.** § 1 exercitum ducit *Ber.*; exercitum educit *x*; ¶ namque itinera quae *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; nam quae itinera (*x*;) *Vasc.*, *St.*; — (namque itinera ad Hib. atque Octogesam castris hostium tenebantur *Ciacc.*)

§ 2 ut arma *Ashb.*; *ed. pr.*; arma *x*.

§ 3 frumento *O*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; frumentum *x*; *ed. pr.*, *Ber.*; frumento eum (*Daehne?*) *Hzg* (**Paul*).

**cap. 69.** § 1 milites] mane *Kindsch.* (*Em. 11*); ¶ prosequebantur (nos *add. h*) nec necessarii *x*; prosequebantur nos necessarii *ed. pr.*, *Ber.*; prosequebantur, necessarii *Ashb.*; *Ald.*, *Scal.*; prosequebantur nos, necess. *Vasc.*; prosequebantur, nos necess. *St.*, *Dav.*, *Dederich* (*3, 220*), *Hzg*, *Oehl.*; prosequebantur nostros, necess. *Mor.*; *prob. Held*, *Paul*; nostros sequebantur: necess. *Kindsch.* (*Em. 11.*)

§ 2 *uerba* duces uero . . . se castris tenuissent *Paul transponenda cens. post uerba* sustinere confiderent; ¶ consilium summis laudibus *Pramm.* (*ÖZ. 40, 899*); ¶ ferebant] efferebant *Pluyg.*; *recep. Paul*, *FHofm.*; ¶ sine [iumentis] impedimentis[que] *Paul*; ¶ ad iter *x*; ab Ilerda *Paul*; *recep. FHofm.*

**cap. 70.** § 1 difficultas tardabat *Vasc.*, *St.*

§ 2 Afranianis (*f*;) *uett. edd.*; afranis *Ashb.*, *ahl*; ¶ ⟨ab⟩ exercitu *Ciacc.*

§ 3 in hac *Vasc.*; in hanc *x*; ¶ aciem instruxit *ed. pr.*; ¶ ⟨et⟩ ante se *Ashb.*; *uett. edd.*

§ 4 omnium ⟨et⟩ excelsissimus *Kindsch.* (*Em. 17*); — excelsissimum *Hotm.*

**cap. 71.** § 1 neque uero id *Ashb.*; *uett. edd.*; neque uero idem *x*; neque uero ipsum *Paul*; ¶ praesertim circumdato undique equitatu cum **Paul*; ¶ idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur *om. ed. pr*; *del. Bentl.*; — ex omnibus partibus] omnibus precibus *Paul.*

§ 3 sui timoris] summi timoris *FPauly* (*ÖZ. 26, 622*); *recep. Paul*; ¶ timoris ⟨ignauiaeque⟩ *FPauly* (*l. l.*); ¶ signa misisse] signa edidisse *Kindsch.* (*Em. 12*); signa dedisse (*uel* iam dedisse) *Madv.*; *prob. FPauly* (*l. l.*) *et Hug* (*JB. 2, 1153*); signa emisisse *Paul*; signa ostendisse **WNitsche*; ¶ decederent *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Oud.*, *recc. edd.*; recederent *x*; *Ald.*, *Lips.*

§ 4 datum iri *uett. edd.*; datum ire *x*; ¶ tamen aliquo loco *x*; *RMüller* (*JB. 1, 241*), *nunc *Paul*; tamen alio loco *cod. Noruic.*; *Dav.*; tamen aequo loco *Ciacc.*, *EHolzer* (*WCorr. 34, 33 sq.*,) (*Paul*); iam aequo loco *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1153*); iam aliquando aequo (*uel* iam alio atque aequo *uel* iam alio eoque aequo (*uel* aequiore)) loco *FPauly* (*ÖZ. 26, 622*); tamen alio loco (*uel* tamen aliquando) *Kraff.*; tamen alio (*uel* aequo) loco *vGöl.* (*54*; *[2]61.*)

**cap. 72.** § 2 amitteret *O[2]*; *uett. edd.*; mitteret *x*.

§ 4 ⟨a⟩ plerisque non probabatur *recc.*; *uett. edd.*; ¶ *inter uerba* plerisque *et* non probabatur *quaedam intercidisse iudicat *Paul*; ¶ ex eo loco d i g r e d i t u r *Of*; *uett. edd.*

§ 5 praesidiis ⟨in⟩ montibus dispositis *recc.*; *Clark.*, *Oud.*, *Apitz*, *Forchh.* (*p. 74*); *prob. Heller* (*Ph. 13, 377*).

**cap. 73.** § 1 omnem] omnino *Brut.*; ¶ spem a m i s e r a n t *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, **Paul.*

§ 2 erat unum c o n s i l i u m, Ilerdam *Ciacc.*; ¶ haec c o n s u l t a n t i b u s *recc.*; *uett. edd.*; ¶ n u n t i a t u r *recc.*; *uett. edd.*, *Hxg*, *Paul.*

§ 3 ut intra munitionem [et] sine timore *Ashb.*, *f*; *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; [ut] intra munitionem u t sine timore *Paul.*

**cap. 74.** § 1 in ⟨Caesaris⟩ castris notum **Paul.*

§ 2 d e i n (deinde *Scal.*, *Madv.*) d e imperatoris f i d e quaerunt *Ciacc.*, *Scal.*, *Madv.*, *RMüller* (*JB. 1, 232*), *Paul*; ¶ sint commissuri et*** quod *Hotm.*; ¶ ab initio ⟨pacem⟩ fecerint **Paul*; ¶ a r m a q u e q u o d cum *Oud.*, *Mor.*, *Paul*; ¶ queruntur] conqueruntur *uett. edd.*

§ 3 suos prodidisse ⟨duces⟩ **Paul*; ¶ quibus c o n s t i t u t i s rebus (*Bentl.*,) *Pramm.* (*ÖZ. 40, 899.*)

§ 5 idem [hoc] fit *Grut.*

§ 7 omnia, ⟨et⟩ eorum *Dint.* (*prf. 24*), *Paul.*

**cap. 75.** § 1 A f r a n i u s ab inst. op. disc. *Kindsch.* (*Em. 17*), *Dt.*, *HM* (*LC. II 187*), *Paul.*

§ 3 repentino m a l o p e r t e r r i t i *Vasc.*, *St.*

**cap. 76.** § 1 ne se, [neu Pompeium absentem] imperatorem suum *uel* neu se neu [Pomp. abs.] imper. suum *Terpstra* (*p. 47 sq.*);

— absentem *om.* *a*; *del.* *Np.*; — Pompeium *del.* *Kran.*, *Kraff.* (*JJ. 91, 499 sq.*), *WGemoll* (*JJ. 119, 267*); *defend. Vielh.* (*ÖZ. 12, 483*), *HHartz* (*Adnot. p. 5. 6*), *KKruse* (*JJ. 94, 605*); ¶ aduersario *rec.*; *ed. pr.*, *Hotm.*

§ 2 postulat *Ashb.*[2]; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ciacc.*; postulant *z*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*

§ 3 iurat ipse; idem *ed. pr.*, *Dav.*; iurat; ipse idem *z*; *Lips.*, *Scal.*; iurat ipse; ⟨ad⟩ idem *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 4 producat *z*; producatur *recc.*; *Ald.*, *rell. edd. ante Paul*; producant *ed. pr.*, *Ber.*; producant *uel* producat *van Veen* (*JJ. 141, 596*); ¶ plerique quos *recc.*; *uett. edd.*, *Dav.*; ¶ receperant] ceperant *uett. edd.*

§ 5 terror ablatus *Ashb.*; terror oblatus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Paul*; terrores oblati *Oud.*; ¶ a duce *Paul*; ¶ noua religio] uana religio *Ald.*, *Vasc.*

**cap. 77.** § 2 centuriones in priores ordines (*uel* in primos ordines) *Ciacc.*; centuriones ampliores ordines *z*; centuriones ampliorisque ordinis (equites Rom.) *recc.*; *uett. edd.*; centuriones ampliori ordini *Faern.*, *Lips.* (*Mil. R. II 9*); centuriones in primores ordines *Voss.*; ¶ equites Romanos] et tribunos *Faern.*, *Ciacc.*; tribunos *Voss.*; equidem (*uel* et quidem) tribunos *Oud.*

**cap. 78.** § 1 premebantur] prohibebantur *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 92 et PhW. 10, 1109*); ¶ nonnullam *recc.*; *Gryphius*, *Brut.*, (*Ciacc.*,) *Lips.*; nonnulli *z*; ¶ dierum XXII *z*; „*dierum numerus mihi suspectus*" *Ciacc.*; dierum VIII *vGöl.* (*58*; [2]*65*); dier. VII *Köchly*, *Paul.*

§ 2 cetrati auxiliaresque] ceteri auxiliares *Paul*; ¶ ad parandum *uett. edd.*; ad prandium *z*.

§ 3 [ex] propositis consiliis *ed. pr.*, *Ber.*, *Kraff.*; ¶ explicitius *uett. edd.*; explicitus *z*; *del. Kraff.*; ¶ ⟨ad⟩ Ilerdam *uett. edd.*; ¶ quod ibi paul. frumenti reliquerant (ibi se rel. cons. expl. confidebant), Tarraco aberat long. *Kraff.*

§ 4 Tarraco *uett. edd.*; terraco (*uel* terra quo) *z*.

**cap. 79.** § 1 pluresque *z*; *Jurin.* (*p. 570*), *Mor.*, *Baumstark* (*ZAW. 1834, 1259*), *Np.* (*p. 144*); pluriesque *Ciacc.*, *Scal.*, *Dederich* (*3, 220 sq.*); *improb. GJVoss* (*de uitiis serm. I c. 25*), *Elberl.* (*Obs. p. 80 sq.*); equitesque *Elberl.* (*Obs. p. 80 sqq.*), *Paul*; plerisque *Hzg*; plures, quae *Apitz*; pluribusque *Terpstra* (*p. 48 sq.*), *vGöl.* (*59*; [2]*66*); promptaeque *Wölffel* (*I 12*); plures, quae ⟨in uicem⟩ *Köchly*; (claudebant) plures, cum *Kraff.*; ¶ subsistebant] sustinebant *cod. Hotm.*; *ed. pr.*, *Mor.*, *Paul*; — pluresque ⟨impetus *uel* incursus⟩ . . . sustinebant *Bentl.*

§ 2 repellebant *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ desuper ascendentes prot. *Ashb.*; desuper suos ascendentes prot. *recc.*; *Vasc.*, *St.*

§ 3 morantibus] laborantibus *Ciacc.*, *Paul*; morantibus *nunc* **Paul*; ¶ auersos *Ald. nep.*, *Ursin.*, *Lips.*, *Dav.*; aduersos *x*; *Vasc.*, *St.*, *Scal.*; aduersarios *Oh*[1]; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*

§ 3. 4 magno erant in periculo. res tum requirebat *RHSchelius* (*ad Hygin. p. 289*).

§ 4 relinquebatur *Cellar.*, *Oud.*; rei inquirebatur *x*; tum inquirebatur *O*; tum inquirebant *uett. edd.*; requirebant *Hotm.*; requirebatur *Voss.*; unum relinquebatur *Jurin.*; relinqui rebantur *b*; *Dederich* (*3, 221*); ¶ incitato cursu *Lips.*, *Scal.*; ¶ demitterent *Vasc.*; dimitterent *x*; ¶ atque item transgressi *Paul.*

§ 5 suorum auxilio *Madv.*; s. auxiliis *x*.

cap. 80. § 1 dum] cum *Mor.*

§ 2 milia enim] ita milia **WNitsche*; ¶ una fronte *x*; a fronte *Ciacc.*, *Mor.*; una a fronte *Scal.*, *nunc* **Paul*; ab (*uel* ex) una fronte *Bentl.*; in fronte *Paul.*

§ 3 eiusdem diei *del. Ciacc.*; eius diei *Vasc.*, *St.*

§ 4 relictis legionibus subsequitur *x*; *Apitz*, *Terpstra* (*p. 49*), *Endler* (*p. 9 sq.*); eductis legionibus subs. *Faern.*, *Urs.*, *Lips.*, *Scal.*, *Bentl.*, *Lochner* (*p. 28 sqq.*); ex iis munitionibus subs. *Muret.* (?); relictis iis munitionibus subs. *Gryph.*, *Manut.*; reliquis legionibus subs. *Hzg*, *Hell.* (*Ph. 13, 380 sq.*), *Vielh.* (*ÖZ. 12, 483*), *Paul*; expeditis leg. subs. *Np.* (*p. 144 sq.*); *prob. vGöl.* (*60*; **68*); cunctis leg. subs. *Oehl.*; refectis leg. subs. *JBecker* (*ZAW. 1851, 448*), *Forchh.* (*p. 109 sq.*), *EHoffm.*, *HDeiter* (*Ph. 44, 368*); delectis leg. subs. *Wölffel* (*I 12 sq.*); relictis ⟨munitionibus cum⟩ legionibus subs. *Köchly*; electis leg. subs. *FPauly* (*ÖZ. 26, 624*); — relictis impedimentis subsequitur, praesidio paucas cohortes relinquit *Kran.*; *prob. HHartz* (*Adnot. p. 6*), *nunc* **Paul*; legionibus subsequitur, praesidio imped. pauc. cohortes relinquit; relictos (*uel* relictas) hora X. subs. *KKruse* (*JJ. 94, 605*); relictis impedimentis cum legionibus subsequ., praesidio pauc. coh. rel. *Dt.*[1]; ¶ hora X. subsequi pabulatores *x*; omnia auxilia subsequi, pabul. *Nicas.*; ⟨reliquas⟩ hora X. subsequi, pabulatores *Wölff.* (*I 12 sq.*); pabulatores *del. Hartz* (*l. l.*); sine mora (mora nulla **Paul*) reuocari pabulatores equitesque (equites propere **Paul*) subsequi iubet *Köchly*, **Paul*; hora X. se sequi pabulatores, equites propere reuocari iubet *Paul*; — equites[que] *Vasc.*, *St.*; ¶ itineris *del. Ciacc.*

§ 5 terga omnes uertant **Paul*; ¶ Caesaris uniuersum atque imminebat **Paul.*

**cap. 81.** § 2 sed] iam **WNitsche* (*aut proximo uersu* proelio ⟨amplius⟩ non lacessit); ¶ proelio non *x*; proelio amplius non *O*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *vGöl.* (*61*; [2]*69*); [proelio] amplius non *Apitz*; ¶ non lacessit. [et] eo die *Paul.*

§ 3 illi ⟨uero⟩ animaduerso uitio **Paul*; ¶ castraque castris conuertunt] castraque castris conferunt *Ciacc.*, *Guischard* (*Mém. crit. et hist. p. 250*), *Madv.*; castraque castris continuant *Bentl.*; castellaque castris conectunt (*uel* coniungunt) *aut* castraque castellis conectunt (*uel* communiunt) *FPauly* (*ÖZ. 26*, *622*); (castraque castris conectunt *Paul*;) castraque castris coniungunt *Hellwig* (*p. 22*); ¶ (a prima luce] a primo luci *HUsener* (*JJ. 117*, *78*); ¶ remedia dabantur] remediabantur *h pr.*; *Madv.*; *improb. Hug* (*JB. 2*, *1153*); medebantur *Madv.*, *Paul*; remedia meditabantur *FPauly* (*ÖZ. 26*, *623*).

§ 4 prima nocte *x*; *edd.*; proxima nocte *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16*, *92*); ¶ proximo die] postero die *N*; *Dav.*

§ 5 his eos suppliciis male haberi *b*; *Ciacc.*, *Dav.*, *Apitz*, *Vielh.* (*ÖZ. 16*, *424*); his eos supplices male haberi *x*; *Scal.*; — his eos supplices malis Caesar necessariam subire ded. *uett. edd.*; his eos supplices malis habere Caesar et nec. subire ded. *Dav.*, *Np.*; his eos supplices malis haberi Caes. et nec. s. d. *Clark.*

§ 6 ad id] ad iter *Faern.*, *Ald. nep.*, *Brant.*, *Lips.*, *Scal.*, *Paul*; *prob. Mor.*, *improb. Oud.*; *del. Kraff.*, *EHoffm.*[2]

**cap. 82.** § 1 Caesaris] Caesari *Paul*; ¶ impediendae rei quae munitionis causa fiebat (*uel* fiebat causa) *x*; impediendae rei [quae munitionis fiebat] causa *Faern.*, *Lips.*, *Scal.*; impediendae munitionis causa, quae fiebat *rec.*; *Ald. nep.*; impediendae rei [quae munitionis causa fiebat] *Dav.*; *prob. Clark.*, *Oud.*, *Dederich* (*3*, *221*), *Apitz*; impediendae rei, quae fiebat [munitionis causa] *Mor.*; impediendi, quae munitionis fiebant causa *Hxg*; impediendae reliquae munitionis causa *Forchh.* (*p. 97 sqq.*), *Wölff.* (*I 13*); *prob. Heller* (*Ph. 13*, *378*) *et Madv.*; ¶ fiebat hora] diei hora *Wölff.* (*I 13*); ¶ hora circiter o c t a u a *uett. edd.*; ¶ educunt *Ald.*; ducunt *x*.

§ 2 aciem instruit c o n t r a; o p i n i o n e enim f a m a q u e m i l i t u m *Cornelissen*; *improb. RSchn.* (*JB. 16*, *97*); ¶ famamque h o m i n u m uideri *Paul*; ¶ proelio diffugisse *x*; proelium defugisse *Hotm.*, *Dav.*, *Drakenb.* (*ad Liu. V 38*, *8*); proelium diffugisse *Lips.*, *Scal.*; proelium in diem fugisse *Hxg*; proelio defuisse **Paul.*

§ 3 isdem [de] causis *HM* (*LC. 1 913*); *prob. Paul*; ¶ *in uerbis* quae sunt cognitae *mendum subesse suspicatur Paul*; ¶ spatii breuitate . . . ad summam uictoria iuuare poterat *Madv.*;

*prob. Hug* (*JB. 2, 1153*) *et RMüller* (*JB. 1, 233*); spatii breuitas . . . ad summam uictoriae iuuare pot. *x*; spatii breuitate (*uel* ob spatii breuitatem) . . . ad summ. uictoriae iuuari pot. *FPauly* (*ÖZ. 26, 623*); — (iuuare] adiuuare *HM.*)

§ 4 ab castris *x*; a castris *Vasc., St.*; ¶ hinc *x*; horum (**nunc* ac) *Paul*; ¶ duae *om. uett. edd.*; illae *Hxg.*

§ 5 si proelium committeretur . . . receptum dabat *delend. cens. Paul*; ¶ resistere *uett. edd.*; desistere *x*.

**cap. 83.** § 1 duplex legionum V, tertium in subsidiis locum *Ciacc.*; duplex leg̃. (legio *f*) V, tertia in subs. loc. *x*; duplex; legio quinta et tertia in subs. loc. *uett. edd.*; duplex ex legione prima et tertia, in subs. loc. *Faern.*; duplex legionum V et in subs. loc. *Lips.* (*Mil. R. IV 8*); duplex legionum II et III, in subs. loc. *Lips.* (*Anal. ad mil. Rom. IV 8*); *id prob. Jurin.*; duplex legionum V, [tertium] in subs. loc. *Voss.*; ¶ alariae cohortes obtinebant *af*; *Faern., Ciacc., Lips., Voss.*; alariae cohortis obtinebat *hl*; *uett. edd.*

§ 2 sed primam aciem] et pr. aciem *Paul*; ¶ ex V legionibus] ex quinta legione *uett. edd.*; ex quaque legione *Nicas.*; *prob. Ciacc.*; ex VI legionibus *Jurin.*; ¶ suae cuiusque legionis *x*; *Madv.* (*ad Cic. de fin. V 46*); suae quaeque legionis *Duker* (*ad Liu. III 22, 6*).

§ 3 tali ⟨modo⟩ instructa acie **Paul*; ¶ Caesar, ⟨ut⟩ nisi coactus proelium non committeret *uett. edd.*; Caesar, ⟨ne⟩ nisi coactus proelium committeret *Np.*; Caesar, nisi coactus proelium ne committeret *Paul*; caesar nisi coactus prolium non (*om. Ashb., af*) committere *x*; ¶ illi, ut op. C. impedirent **WNitsche*; ¶ producitur tamen *x*; *Paul*; producitur tum *Np.*; producitur cunctando *HAKoch* (*RhM. 17, 628 sq.*).

**cap. 84.** § 1 omnibus rebus ⟨duces⟩ obsessi **WNitsche*; ¶ ligni ⟨et⟩ frumenti *uett. edd.*; ¶ remoto a mil. loco **Paul.*

§ 2 quem Caesar deligit *Ald., Lips., Scal.*

§ 3 ipsis] ipsi *ed. pr., Ber., Vasc., St., Lips., Scal.*; ¶ uoluerint *O*[2]; *Ald.*; uoluerunt *x*.

§ 3. 4 tulisse. perpessos *edd.*; tulisse perpessos **Paul.*

§ 4 feras *Voss.*; feminas *codd.*; ¶ circummunitos] circumuentos *ed. pr., Ber., Hotm.,* (*Bentl.,*) **Paul*; circumcinctos (*uel* circumclusos) *Bentl.*; ¶ ingressu] congressu *Voss.*; digressu *Dav.*; egressu (*Voss.,*) *Mor.*; ¶ dolorem] laborem *Ciacc., Paul.*

§ 5 ad ultima supplicum progredi *Schnell* (*p. 4*); ¶ necesse habeat *Ashb., hl*; *ed. pr., Ber., Madv.*; *prob. RMüller* (*JB.*

*1, 233*); necesse habeant *af*; *Ald.*, *plur. edd.*; ¶ demississime *Ber.*; demisissime *codd.*

**cap. 85.** § 1 nulli hominum *b*; *ed. pr.*, *Ber.*

§ 2 praestitisse: ⟨se⟩ *Ald.*; se *om. codd.*; ¶ noluerit *Ashb. pr.*; *Ald.*; noluerint *x*; ¶ interfectis ⟨tamen⟩ quos *Hotm.*; ¶ habuerit] habuit *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ putarint] putarunt *uett. edd.*

§ 3 in misericordiam consensisse (*uel* conspirasse) *Bentl.*; ¶ eos] hos *Paul*; ¶ *uerba* neque conloquii *suspecta sunt Elberlingio* (*Obs. p. 73*); *om. e*; *Graevius*, *Oud.* (*errore*); *tuetur ABaumstark* (*ZAW. 1834, 1257 sq.*); ¶ imperitos] impeditos *Lips.* (*ap. Oud.*); imparatos *RBentl.* (*ap. Dav.*), *Dav.*, *Cornelissen*; (immeritos *Oud.*;) ¶ [et] per conl. dec. *Apitz*, **Paul.*

§ 4 plerumque hominum] plerumque hominibus *Ashb.*; *uett. edd.*; plerisque hominum *Grut.*; plerumque homini in *Oud.*

§ 5 humilitate *Ald.*; humanitate *x*.

§ 6 tot tantasque classis paratas *x*; *defend. Terpstra* (*Mnem. 3, 188 sqq.*); tot tantaque auxilia parata *Np.* (*p. 145*); tot auxiliares cohortes paratas *Kran.*[1](*?*); tot tantasque clades paratas *vGöl.* (*65*; [2]*74*); cohortes alasque paratas *Madv.*; tot tormenta atque alias res paratas *FPauly* (*ÖZ. 26, 623*); tot tantasque cohortes alarias *NWecklein* (*JJ. 113, 234*); equitatus peditatusque tanta auxilia parata *Paul*; **idem nunc*: equitatus tantos atque auxilia parata.

§ 8 ad portas urbanis praesidia rebus *codd.*; apportans urb. praesidia rebus *ed. pr.*, *Ber.*; ad portas urb. praesideat reb. *Ald.*; ad portas urb. praesidio sit reb. *Mor.*; ad p. urb. praesidia habeat reb. *Dederich* (*3, 222*); ad p. urbis praesideat rebus *Kindsch.* (*Em. 17.*)

§ 9 ut semper fit (sit *hl*) per paucos probati *x*; ut semper fit (sit *ed. pr.*), perpauci probati *ed. pr.*, *Ber.*; ut semper, sed per paucos pr. *Ald.*, *plur. edd.*; ut semper fiat, sed per paucos prob. *St.*; (ut semper factum sit, sed per p. pr. *Vielh.*, *ÖZ. 19, 836*;) ¶ electi ad obtinendas prouincias mittantur *Jurin.* (*p. 570*); ¶ ualere, quod *x*; ualere, quin *Jurin.*, *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1153*), *Paul*; ualere, quom *Np.* (*p. 145*); ¶ bellis probati] bellis fracti *Heller* (*Ph. 13, 385*); (bellis perfuncti *Kraff.*, *JJ. 89, 429*;) b. prostrati *Kraff.* (*Beitr. p. 59*); bellis fracti *uel* debilitati *Heller* (*Ph. Suppl. 5, 363 sqq.*); ¶ ad obtinendos exercitus *x*; in exercitus *Jurin.* (*p. 570*); ad conficiendos (**nunc* continendos) exercitus *Paul.*

§ 10 reuertatur exercitumque dimittat *Paul.*

§ 11 et [se] tulisse *Paul.*

§ 12 sed si id sit factum, se *ahl*; sed id si factum, se *f*; [sed] si id sit factum, se *Ald.*; *plur. edd.*; se, si id sit factum, [se] *Oud.*

cap. 86. § 1 aliquid *uett. edd.*; aliqui *x*; ¶ ultro ⟨inde⟩ *uett. edd.*; ultroneae *Oud.*

§ 2 neque omni *x*; neque enim *ed. pr.*, *Ber.*; *improb. Oud.*, *Apitz*; neque enim omni *HM* (*LC. II 751, 1*); ¶ fide ⟨id⟩ firmum esse **Paul.*

§ 3 possessiones *Ashb.*; *uett. edd.*; ¶ in Hispania *ed. pr.*; in hispaniam *x*.

§ 4 ne cui de his noceatur *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Voss.*; ¶ sacramento [dicere] cogatur *Ald.*; sacramento rogetur *Ciacc.*

cap. 87. § 1 ut quid quisque *x*; ut ⟨si⟩ quid quisque *Vasc.*, *St.*; ut quod quisque *Np.*; ut quae quisque *Paul*; ¶ qui amiserint *f*; *uett. edd.*, *EHoffm.*, *Paul*; qui amiserant *ahl*; *recc. edd.*; ¶ restituat *x*; restituatur *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *rell. edd.*; restituantur *Kindsch.* (*Em. 17*), *Paul*; ¶ dissoluit] soluit *O*; *uett. edd.*

§ 2 in ius adierunt *Janus Guilielmus* (*Quaest. in Aulular. c. 2 in Gruteri lamp. T. III p. 344*); intus adierunt *x*; introduxerunt *recc.*; *uett. edd.*; in ius ierunt *Brant.*; euntes adferunt *HHartx* (*Adnot. p. 7*).

§ 3 flagitaretur *x*; flagitarentur *Ald.*, *plur. edd.*; ¶ postulatum est (est *om. Ashb.*, *a*) *x*; postularunt *FHofm.* (*olim.*)

§ 4 Fufium *f*; *plur. edd.*; fufeium *ahl*; fusium *O*; *uett. edd.*; ¶ praeficit *x*; praefecit *uett. edd.*, *Paul.*

§ 5 dimissa est] est *om. b*; *Oud.*

## Liber II.

cap. 1. § 2 altera ad portam *Jurin.*, *Dederich* (*3, 222 sq.*), *Wölff.* (*II 16*), *Stoffel* (*I 289*); altera ad partem *x*; altera [ad partem] *EHoffm.*[2]; ¶ aditus ex Gallia atque Hispania] aditus ad Galliam atque Hispaniam *Ashb.*; *ed. pr.*, *Faern.*; aditus [ex Gallia atque Hispania] *Ciacc.*, *Apitz*; ¶ ad id mare] ab eo mari *Ciacc.*; iuxta id mare *Jurin.*; et ad mare *Hxg*; ¶ quod adigit ad ostium Rhodani *x*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Hotm.*; quod attingit ad ost. Rh. *Vasc.*, *St.*, *Dav.*, *Dederich* (*3, 223*); quod uergit ad o. Rh. *Ciacc.*; *improb. Ursin.*; quod attingit [ad] ostium Rh. *Js. Voss.* (*ad Mel. II c. 5*); (quod adit ad o. Rh. *Schnell, p. 4*;) quod adicit(!) ad o. Rh. *Apitz*; quod adiacet ad o. Rh. *Np.* (*p. 146*); quod adigitur ad o. Rh. *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1153*),

*Eussn.* (*BB. 10, 206*); quod adiacet [ad] ost. Rh. *Kraff.*; — qua est aditus [ex Gall. atque Hisp. ad id mare, quod adigit] ad ostium Rh. *Scal.*; *Schnell* (*p. 4*); — [ad id mare, quod adiacet ad ostium Rhodani] *Paul* (*in edit.*); **idem nunc uerba* ad id mare, quod attingit [ad] ost. Rh. *transponenda censet post uerba* portui naualibusque.

§ 3 tribus ex [oppidi] partibus *Ciacc.*, *HM*; ¶ [reliqua] quarta est *Faern.*; [reliqua quarta est] *Ciacc.*; ¶ qua aditum *Ciacc.*, *Oud.*, *Cornelissen*; ¶ habet a terra *edd. uett.*, *Ciacc.*, *Cornelissen*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 97*); ¶ ualle altissima] uallo altissimo *Kraff.*; (*cf. Ciacc. ad 3, 9, 2.*)

§ 4 uocat *x*; euocat *Ciacc.*, *Madv.*, *Paul* (*ZG. 32, 167*).

**cap. 2.** § 1 omnium generum ad bellum apparatus *J. S. van Veen* (*JJ. 141, 596*); ¶ multitudo] magnitudo *Jurin.*; amplitudo *Paul*; ¶ contextae] contectae *Paul.*

§ 2 [in terra] defigebantur *Scal.*

§ 3 pedalibus tignis **Paul*; ¶ porticus integebatur *Lips.*, *Scal.*, *Hzg*; ¶ integebatur. ab hac aggeris terminus proferebatur. *Kindsch.* (*Em. 13.*)

§ 4 aequandi soli causa *Hotm.*; — aequandi loci causa, facta item *Ald.* (*corr.*), *Vasc.*, *St.*, *Ciacc.*; aequandi loci causa facta, item *ed. pr.*, *Ber.*, *Lips.*; aequandi loci causa [facta; item] *Scal.*; ¶ (ex firmissimis lignis *Hotm.*;) ex fortissimis tignis **Paul*; ¶ conuoluta *af*; euoluta *Ohl*; *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*; inuoluta *Rhellicanus*, *Ciacc.*, **Paul*; ¶ ignis iactus et lapidis defendi possit *Ciacc.*

§ 6 crebrae tamen *x*; tum crebrae *Ciacc.* (*Faerni cod.?*); crebrae etiam *Np.*; ¶ ignes . . . inferebantur, quos fac. n. m. repellebant. magnisque *Kindsch.* (*Em. 13.*)

**cap. 3.** § 1 ab Cn. Pompeio *x*; a Cn. P. *Vasc.*, *St.*; ¶ aeratae] constratae **Paul*; ¶ peruehitur *x*; prouehitur *uett. edd.*, *Dederich* (*3, 225*).

§ 2 ex nauibus eorum ⟨unam⟩ deducit *recc.*; *ed. pr.*; ex naualibus eorum ⟨unam⟩ ded. *recc.*; *Ber.*; ⟨nauem⟩ ex naualibus eorum deducit *c*; (*Dt.*,) *Paul*; ex naualibus eorum deducit ⟨nauem⟩ *N*; *Dav.*; ex naualibus eorum ⟨nauem unam⟩ deducit *Oud.*, *Bentl.*

**cap. 4.** § 1 *uerba* ad eundem numerum *post uocem* piscatoriasque (§ 2) *transponenda censet Kraff.*; *post uocem* ueteres *numerum a librariis omissum esse idem arbitratur*; ¶ *uerba* remigum, gub. m. c. suppetebat *delenda censet Paul*; ¶ ⟨nam⟩ remigum (*uel* remigum ⟨enim⟩) *Bentl.*; remigum ⟨enim⟩ *etiam Mor.*; ¶ remigum gubernatorum⟨que⟩ *recc.*; *uett.*

*edd.*; remigum ⟨et⟩ gubernatorum *HSchiller* (*BB. 28, 294*); ¶ [suppetebat] *Scal.*

§ 2 ab iactu telorum *Cobet* (*Mn. 9, 10*); ¶ compleuerant *recc.*; *uett. edd.*

§ 3 uirginum⟨que⟩ *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ excitati, ⟨ut⟩ extremo *uett. edd.*; ¶ quam ⟨qua⟩ ante dimicauerant *Paul.*

§ 4 inuisis latitatis *x*; inuisis latitantibusque *ed. pr.*, *Ber.*; inuisis latitantibus *recc.*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; inuisis [latitatis] *Oud.*, *Bentl.*, *Held*, *Apitz*, *Np.*, *Endl.* (*p. 10 sq.*); inuisis intentatis *Markl.* (*p. 267*); inuisitatis *Elberl.* (*p. 84 sq.*), *Hxg*; *prob. Madv.*, *Eussn.* (*BB. 10, 206*), *Paul*; inprouisis *JFreudenberg* (*JJ. 85, 224*); inusitatis *Dübn.*; inuisitatis alias *Cornelissen*; improuisis atque ante incognitis rebus *Wölff.* (*I 13 sq.*); nouis atque improuisis rebus *EHoffm.*[2]; ¶ uehementius ue *KSchnelle* (*JJ. 115, 562*); ¶ exterreamur] efferamur *Bentl.*; ¶ spe et uoluptate *nescio quis ap. Oud.*

**cap. 5.** § 1 factae fuerant *uett. edd.*; ¶ Arelatae *Ashb.*; *Ber.*, *Ald.*

§ 2 contemnerent] contunderent *CFleischer* (*JJ. 117, 281*).

§ 3 iuuentus, quae ⟨custodiis⟩ in opp. remans. *Np.* (*p. 146 sq.*); iuuentus, quae ⟨publicis custodiis⟩ in opp. rem. *EHoffm.*; iuuentus, quae in oppido ⟨excubiis custodiisque⟩ remans. *Kran.*; ¶ superioris aetatis *x*; serioris aet. *Lips.* (*ap. Oud.*); senioris aetatis *Kindsch.* (*Em. 13*); ¶ uxoribus publicis custodiisque (*uel* quae) aut muro *x*; uxoribus ex publicis custodiis aut muro *ed. pr.*, *Ber.*; uxoribus publicisque custodiis aut ex muro *Ald.*, *Hotm.*, *Lips.*, *Scal.*; uxoribus ex publicis custodiis aut ex muro *Vasc.*, *St.*; uxoribus aut supplicis ex muro *Np.* (*p. 146 sq.*); uxoribus publicisque custodiis aut in muro *Oehl.*; uxoribus aut de (e *EHoffm.*[2]) muro *EHoffm.*; uxoribus aut ex muro *Kran.*, *Paul*; uxoribus aut in muro *FHofm. olim*, *Dübn.*; *quod improb. Hug* (*JJ. 91, 714*); uxoribus aut muro *FHofm.*[10]; uxoribus publicis uiis locisque aut in foro *Kindsch.* (*Em. 13*); uxoribus ex publicis aedificiis aedibusque aut muro *HAKoch* (*RhM. 17, 629*); uxoribus ex publicis aedificiis tectisque aut ex muro *Heller* (*Ph. 19, 520*); uxoribus ex plateis uestibulisque aut ex muro *Vielh.* (*ÖZ. 16, 425*); uxoribus ex publicis locis aut muro *Wölff.* (*I 14*); uxoribus e speculis custodiisque aut muro *Madv.*; (*cf. WWeissenborn*, *JJ. 56, 390*;) *prob. Hug* (*JB. 2, 1153*); uxoribus supplices (consternatique *uel*) sordidatique aut ex muro **Paul*; uxoribus [ex publicis custodiisque aut muro] *AESchöne* (*JJ. 141, 607 sq.*); ¶ uictoriam ab his exposc. *b*; *ed. pr.*, *Kraff.*; *prob. RSchn.* (*PhW. 4, 1317.*)

§ 4 quin] qui non *O*; *uett. edd.*; ¶ in eius diei *Ashb.*;

*ed. pr.*; eius diei *z*; ¶ in eius diei euentu suar. omn. fort. casum consistere *Ciacc.*

§ 5 honesti] honestissimi *Paul*; ¶ cuiusque aetatis] iustae aet. *Paul*; ¶ sin superauissent *Dav.*

**cap. 6.** § 1 periculum accideret *recc.*; *ed. pr.*; peric. accidere *Ashb.*; peric. acciderat *z*; ¶ non ita multo sic *HHartz* (*Adnot. p. 7 sq.*); non ita multo [se] *Paul.*

§ 2 (diductis[que] nostr. paul. n. et artif. gub. mobilitatique *Vielh.*, *ÖZ. 16, 425*;) ¶ [et] artificio gubern. mobilitati *Np.* (*p. 147*); ex artificio gub. mobilitati *Oehl.*; et artificio gubernatorum ⟨et⟩ mobilitati *EHoffm.*, *Madv.*

§ 3 *uerba* neque uero coniuncti A. . . . uirtute nostris *del. Vielh.* (*ÖZ. 18, 616*), *Paul*; *uerba* neque multum cedebant uirtute nostris *del. Eussn.* (*Ph. 37, 301*); — Albicis] Albici *Heller* (*Ph. 19, 520 sq. et Suppl. 5, 363*), *Kraff.* (*JJ. 89, 429*), *Eussn.* (*Ph. 37, 301*); ¶ magna ui eminus missa *Hotm.*; ¶ de improuiso *del. ed. Bipont.*, *Oberl.*, *Held*, *Daehne*, *Apitz*, *Dt.*, *RMg* (*GP. Weimar 1873 p. 9*); ¶ inferebant *z*; inferebat *Vasc.*, *St.*, *HM* (*LC. II 163*), *Paul.*

§ 4 ex insigni *recc.*; *Faern.*, *Brut.*, *Lips.*; ex igni *z*; ex signo *uett. edd.*; ¶ incitauerant *z*; incitauerunt *HM* (*LC. II 148*), *Paul*; ¶ tanta re praeuisa Brutus celeritate nauis usus est *ed. pr.*, *Hotm.*; — tanta re *etiam Vasc.*, *St.*

§ 5 antecederet. ⟨at⟩ illae adeo **Paul*; ¶ utraeque *recc.*; *uett. edd.*; ¶ laboraret *HM*, **Paul*; ¶ praefracto] perfracto *uett. edd.*

**cap. 7.** § 1 sedecim Nasidianae *Ciacc.*, *EHoffm.*[2]; sed Nasidianae *z*; *Markl.* (*p. 268*); ¶ nullo usui *z*; nulli usui *uett. edd.*; nullo usu *FNieländer* (*Pr. Schneidemühl 1877 p. 16*), *HM* (*LC. II 845*); *prob.* **Paul*; nulli usu *HSchiller* (*BB. 28, 294*); ¶ conspectus] respectus *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*

§ 3 et re cognita] Hac re cognita *ed. pr.*, *Ald.*; ac re cogn. *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*; at re cogn. *Ashb.*

§ 4 nihilo segnius *bf*[2]; *uett. edd.*

**cap. 8.** § 1 est ⟨autem⟩ animaduersum *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ ex crebris hostium irruptionibus *St.*; ¶ *uerba* ad repentinos incursus **Paul transponit post uerba* pro . . . receptaculo; ¶ ex latere ⟨elatiorem⟩ *Bentl.*; ¶ fecerunt *z*; *Jurin.*; fecerant *ed. pr.*, *Ciacc.*, *Lips.*, *Scal.*, *Hzg.*

§ 2 huc se referebant, si qua maior oppresserat uis, hinc propugnabant *Paul*; ¶ pedes XXX] *maiorem numerum a Caesare positum esse existimat Paul*; ¶ pedum V *ed. pr.*, *Held.*

§ 3 ut est rerum omnium magister usus hominum adhibita sollertia, inuentum est *distinguit Eussn.* (*BB. 10, 208 et Ph. 37, 254*), *Paul*; ut est r. o. m. usus hominum, adh. s. inu. est *Kraff.*; ut est r. o. m. usus, hom. adh. s. inu. est *edd. plur.*; hominum adhibita sollertia *del. HM* (*LC. II 2384*).

**cap. 9.** § 1 turris [altitudo] *Paul*; ¶ ad contabulationem, eam *Ald.*; ut contabulationis causa *x*; id contabulationis causa *ed. pr., Ber.*; ad contabulationem, eamque *Ciacc., Lips.*; ¶ in parietes instruxerunt] in parietes exstruxerunt *Ber.*; intra parietes incluserant *Ciacc.*; — perducta est ad contabulationem, eius causa parietes instruxerunt *Oud.*; perducta est ad id, contabulationis causa parietes instruxerunt *uel* perd. est ad contabulationem, tum parietes instr. *Hxg.*

§ 2 hanc super contignationem *Np.*; hanc insuper cont. *codd.*; ad hanc cont. *Morus*; ¶ latericulo adstruxerunt] latericio adstr. *Markl.* (*p. 268*); latericium adstr. *Morus*; lateri luto adstrinxerunt (*sic*) *Hxg*; ¶ [II] tigna *Ald.*; ¶ iniecerunt non *Ber.*; iniecerunt ut non *x*; ¶ ea tigna transuersa derectas trabes **Paul*; ¶ eaque *x*; easque *d*; *edd.*; ¶ axibus *x*; *Scal.*; assibus *recc.*; asseribus *recc.*; *uett. edd.*

§ 3 ut esset unde teg. praep. poss. *Hotm.*; ¶ repellendos, cum] repellendos, dum *Ciacc., Manut., Lips., Scal., Mor.*; ¶ interea contignationem *x*; inter eam contignationem *Ashb.*; *ed. pr., Ber., Ald., Lips., Scal., recc. edd.*; intra eam cont. *Vasc., St., RMg* (*GP. Weimar 1873 p. 9*), *Paul*; infra eam contign. *Eussn.* (*BB. 10, 206*), *RMg* (*PhR. 1889, 183*); ¶ (tabulationem] tabulatum *Paul.*)

§ 4 storias *x*; storicas *Ber.*; storeas *Hotm.*; ¶ ancorariis tres] ancor. trium *RMg* (*GP. Eisenach 1884 p. 30*); ¶ ad longitudinem *Paul*; ¶ latas IIII pedes] *in numero mendum esse suspicantur Ciacc. et Kraff.* (*JJ. 89, 429*); ¶ eminentibus *af*; *edd.*; imminentibus *hl*; in eminentibus *Paul.*

§ 5 turris, qua erat perfecta *rec.*; *NHeins., Oud.*

§ 5. 6 tollere coeperunt. Ubi . . . tantum eleuarant, intra . . . exstruebant *Kran.*; *prob. Hell.* (*Ph. 13, 380*); tollere coeperunt, ubi . . . tantum eleuabant. Intra . . . exstruebant (*x*;) *edd. ante Kran.*

§ 6 *uerba* abditi atque muniti *delenda cens. Paul*; ¶ alia pressione *Lips.* (*Pol. II 4*); alia prensione *x*; aliam pre(he)nsionem *recc.*; *ed. pr., Ber., Vasc.*; alium prehensionibus *Dederich* (*3, 227*). ¶

§ 7 lateribus struebant exque **Paul.*

**cap. 10.** § 1 pedes LX longum *Ashb.*; *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *recc. edd.*; ped. LX longum *ahl*; pedum LX longum *bf*; *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *al.*; *HSchn.* (*p. 4—11*); ped. VIII [longum] *Hxg*; pedum** [longum] *Vielh.* (*ÖZ. 16, 425 sq.*), *MMiller* (*p. 21*); — LX] IX *Lips.* (*Poliorc. I 9*); *prob. Oud.*, *Oberl.*, *Daehne*; XL *Np.*; XX *vGöl.* (*Dyrrh. p. 134*; *²259*); ¶ quem a turri *ed. pr.*; quae a turri *x*; ¶ perducerent *x*; producerent *recc.*; *MMiller* (*p. 21*).

§ 3 *aut* ubi ligna *scribend. aut uerba* ubi tigna, quae m. t. c. p., collocentur *delenda cens. Paul.*

§ 4 ad extremum⟨que⟩ *recc.*; *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ quadratas tegulas *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*; ¶ super musculos struantur *x*; super musculum str. *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; super musculo str. *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *al.*; superstruantur *Np.* (*p. 148*), *Paul.*

§ 5 fastigato *x*; *ed. pr.*, *Oud.*, *Np.*, *HSchn.* (*p. 22—24*); fastigiato *recc.*; *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; fastigate *Kran.*; ¶ structo *x*; *uett. edd.*, *HSchn.* (*l. l.*); structo ⟨tecto⟩ *Oud.*; *prob. Np.* (*p. 148*), *aut* structo ⟨musculo⟩ . . . [musculus] ut *legend. cens.*; structae *FHofm.* (²?)⁴; ¶ ut trabes erant] trabes, quae erant *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*; super trabes, quae erant *Dederich* (*3, 229*); ¶ in lateribus luto *x*; *ed. pr.*, *HSchn.* (*l. l.*); lateribus et luto *recc.*; *Ber.*; lateribus lutoque *Ald.*, *plur. edd.*; lateribus illito luto *Hxg*; luto *del. Apitz*; latericulo *Paul*; ¶ trabes, quae erant in capr. collocatae, lateribus lutoque, musculus ut ab igni . . . tutus esset, conteguntur *ed. Flor.* (*ap. Brut.*), *Vielh.* (*ÖZ. 16, 426*), *FHofm.*⁴

§ 6 diluere possit *b*; *HM* (*LC. I 913*); *prob.* *Paul*; diluere posset *x*; *EHoffm.* (*Stud. p. 80*); ¶ coria autem, ne rursus] coria rursus, ne *HM* (*LC. II 31*); *prob.* *Paul.*

§ 7 machinatione nauali *del. Paul.*

**cap. 11.** § 1 subito *del. Pramm.* (*Pr. Feldkirch 1869 p. 4*); ¶ praecipitataque ⟨e⟩ muro *HM* (*LC. I 880*); praecipitataque ⟨de⟩ muro *Paul*; ¶ fastigio musculi delabitur *O*; *uett. edd.*

§ 2 easque [de muro in musculum] deuoluunt *Eussn.* (*BB. 10, 210*); ¶ inuolutae] euolutae *Hotm.*; deuolutae *Lips.* (*ap. Oud.*); ¶ elapsae ab lateribus *Paul.*

§ 3 *uerba* musculus ex turri latericia a n. t. t. def.; host. ex m. ac turribus submouentur *ante uerba* interim sub musculo . . . conuellunt *transponenda cens.* *Paul*; ¶ non datur libera muri def. facultas *del. Grut.*, *Np.* (*p. 148 sq.*), *Kran.*, *Paul*, *EHoffm.*²; *defend. Heller* (*Ph. 19, 521*), *Hug* (*JJ. 91, 706*); muri *del. Ciacc.*; muro *Dav.*; *hoc improb. Clark.*; hoc datur libera muri conscendendi facultas *Kindsch.* (*Em. 17*); iam datur libera musculi

defendendi facultas *Kraff.* (*JJ. 89, 429*); *improb. Hug* (*l. l.*); non datur ultra muri def. fac. *KSchnelle* (*JJ. 115, 562*); iam datur libera musculi promouendi (*uel* muri ascendendi) facultas *Kraff.* (*p. 61.*)

§ 4 compluribus *recc.*; *ed. pr.*; cum pluribus *x*; ¶ ex illa quae suberat turri *x*; *Db.*, *Paul*, *FHofm.*; ex ea quae s. t. *recc.*; *edd. rell.*; ¶ suberat] subruebatur **Paul*; ¶ turri] terra *HHartz* (*Adnot. p. 8*); ¶ cum hostes *x*; Tum hostes *recc.*; *edd. ante Np.*; ¶ hostes ⟨turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, deorum ira perculsi,⟩ urbis direptione perterriti *recc.*; *edd. ante Np., sed suspecta Oud., Moro, Heldio uncis iam incluserat Daehne, omiserat Lemaire*; — hostes [urbis direptione] perterriti *Paul*; — urbis diruptione *Terpstra* (*p. 50*); turris deiectione *HAKoch* (*RhM. 17, 629*); urbis dispersione **Paul nunc.*

**cap. 12.** § 2 (*Np.* 3) uniuersis se ad pedes proiciunt **Paul.*

§ 3 (*Np.* 4) suam urbem uideri *ed. pr.*, *Ber.*, *Bentl.*; ¶ opera peruersa *Cornelissen*; opera perfracta **Paul*; ¶ nullam exorare moram posse *Kindsch.* (*Em. 17*); ¶ imperata non facerent *Ashb.* (*l?*); *ed. pr.*; imp. non faceret *afh* (*x?*); ¶ non facerent ad nutum, e uestigio diriperentur *Np.*; non facerent, ad nutum e uestigio dir. *edd. ante Np.*

§ 4 (*Np.* 5) spe praedae *h²*(*l*); *ed. pr.*; se praedae *x*; se spe pr. *Drakenborch* (*ad Sil. Ital. 12, 438*), *Oud.*; ¶ eiusdem generis plura **Paul.*

**cap. 13.** § 1 deducunt *Ashb.*; *ed. pr.*; diducunt *x*.

§ 3 contemptione sui *ed. pr.*; contentione sui *x*.

§ 4 tunc] tum *Paul*; ¶ quin ⟨in⟩ oppidum inrumperent *HM* (*LC. II 182*), *Paul*; ¶ uidebantur *af*; *Kraff.*

**cap. 14.** § 1 cum alius ⟨alio⟩ discessisset *Pluyg.*; ¶ reposita] seposita *HM* (*LC. II 1699*); *recep. Paul*; ¶ portis se foras rumpunt *x*; portis se foras erumpunt *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*, *al.*; portis [se] foras erump. *St.*, *Kreyss.*, *Apitz*, *Dt.*; portis se proripiunt *Dt.* (*p. XXXII*), *HM*; portis se foras rapiunt **Paul.*

§ 2 *aut uocem* turris *delend. aut* turres *scribend. cens. Kraff.*; ¶ tormenta⟨que⟩ *edd. ante Oud.*

§ 3 impetus [eorum] *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*, *Lips.*, *Scal.*; impetus nostrorum *Paul*; ¶ sed ⟨ex⟩ muro *Ciacc.*; sed ⟨e⟩ muro *Lips.*, *Scal.*; sed ⟨de⟩ muro *EHoffm.*, *Pluyg.*

§ 4 ita⟨que⟩ duorum mensium labor *Kindsch.* (*Em. 12.*)

§ 5 temptauerunt hoc idem Massilienses *om. cod. Eliens.* (*ap.*

*Clark.*); — [temptauerunt hoc idem] Massilienses postero die eandem *Paul*; — temptauerunt h. i. Massilienses. postero die eandem *uett. edd.*; tempt. h. i. Massilienses postero die eandem nacti tempestatem; maiori *Ber.*, *Scal.*; ¶ maiore] maiori *Ashb. corr.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; maiori⟨que⟩ *Vasc.*, *St.*; — maiori⟨que⟩ [cum] fiducia *Ciacc.*; ¶ ⟨facta⟩ ad alt. turr. aggeremque eruptione *Dederich* (*3, 230*).

§ 6 ut superiore tempore *Ciacc.*, *Dav.*, *Paul*; ut superiori die *Hotm.*; ¶ ita pristini diei casu *Ciacc.*; ¶ omnia ⟨iam⟩ ad defensionem *Clark.*

**cap. 15.** § 1 nam illi tantos s. labores *Paul*; ¶ irrisui fore] irrisui fieri *Paul*; *improb. Hell.* (*JB. 68, 32*); irritam fore *Cornelissen*; ¶ unde agger comportari posset, nihil omnino (omnino nihil *Cornelissen*) erat reliquum *Terpstra* (*p. 50*), *Cornelissen*; — comportari] comparari *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ noui generis atque inauditi *Paul*; ¶ contignatione *Np.* (*p. 149*); contignationem *codd.*; ¶ aequa fere latitudine *x*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *mg. Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*, *Hzg*, *Stoffel* (*I 302*), *Paul*; aequa fere altitudine *Glar.*, *Vasc.*, *St.*, *Np.* (*p. 149*), **Paul*; aequa fere latitudine atque altitudine *Hotm.*; ¶ congesticius] congestus *uett. edd. usque ad Oud.*

§ 2 ubi autem spatium *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ firmamento esse possent. Et *Vasc.*, *St.*; ¶ possint. [et] quicquid **Paul*; ¶ lutoque crates integuntur *Paul.*

§ 3 supra tecto miles, dextra **Paul*; ¶ muro [tectus] *uel* muro tutus *Markl.* (*p. 268*); ¶ obiectu *Ald.*; obiecto *codd.*

§ 4 celeriter res administratur diuturni laboris; detrimentum *Kraff.*; ¶ reconciliatur] reconcinnatur *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Apitz*; (resarcitur(?) *Bentl.*)

**cap. 16.** § 1 ubi hostes uident ea **Paul*; ¶ [diu] longo[que] spatio *Paul*; — quae uix longinquo spatio refici posse sperassent **idem nunc*; ¶ nullus perfidiae *recc.*; *Vasc.*; nullius perfidiae *x*; nullus iam perfidiae **Paul*; ¶ qua] quo *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *al.*; ¶ aut eis militibus *x*; aut ui militibus *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *al.*; aut uis mil. *recc.*; *Vasc.*, *St.*; aut telis militibus *Forchh.* (*p. 63 sq.*), *Db.*, *Paul*; *prob. EHoffm.*[2]; ¶ aut ignis operibus nocere posset *recc.*; *Vasc.*, *St.*

§ 2 (eoque exemplo *RMg*, *GP. Weimar 1873, 11 sq.*;) ¶ circumiri *x*; circumueniri *ed. pr.*, *Ber.*; circummuniri *Aicard.*, *Np.*, *Db.*, *Paul*; ¶ aedificata in muris *Ashb.*; *uett. edd.*;

inaedificata [in] muris *WGemoll* (*JJ. 119, 267*); *recep. Paul*; ¶ t e l a manu c o n i c e r e n t u r *Ashb.*; *uett. edd.*

§ 3 ⟨a⟩ quibus ipsi magna sperauissent *Paul*; quibus ipsi ui magna superauissent *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*; (quibus magnas uires superassent *Hxg*;) ¶ spatio propinquitatis interire *codd.*; spatii propinquitate int. (*Held*,) *Madv.*, *Pluyg.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1154*); spatii propinqui breuitate int. *FPauly* (*ÖZ. 26, 624*); *cf. RMg*, *GP. Weimar 1873 p. 12*; — quibus ipsis magno superauissent spatio, propinquitate interire *Terpstra* (*p. 51*); ¶ se uirtute nostris adaequare *x*; se uirtute nostris adaequari *Jurin.*; se uirtutem nostris adaequare *Madv.*; se uirtute nostros adaequare *rec.*; *HM* (*LC. II 830*).

**cap. 17.** § 2 *uerba* quod esset officium legati, qui fid. op. obtineret *del. Hug* (*Ph. 11, 669*); *eadem uerba Kran. transponit post uerba* teneri obstrictum fide; *id prob. Heller* (*Ph. 13, 380*); fiduciariam p r o u i n c i a m obtineret *Ciacc.*; *non improb. Bentl.*; fiduciariam operam s u s t i n e r e t **Paul*; ¶ ⟨neque⟩ quae uires *Heinichen & Hultsch ap. Kran.*[2]; *prob. RMüller* (*JB. 4, 34*); ¶ ⟨neque⟩ quae uoluntas *Sörgel* (*BB. 11, 311 sqq.*); — *codicum scripturam* quod esset offic. legati . . . totius prouinciae *defend. Endler* (*p. 11 sq.*) *et Hell.* (*Ph. 22, 323 sq.*); ¶ ferebat] referebat *recc.*; *uett. edd.*; serebat *Freinsh.* (*Index ad Curt. s. u.* serere).

§ 3 postea uero q u a m Caesarem *Markl.* (*p. 268*), *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 92*); ¶ detineri] distineri *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ cognouit ⟨et⟩ copias **Paul*; ¶ magna esse in spe atque e x p e c t a t i o n e *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; m a g n a m esse s p e m atque e x p e c t a t i o n e m *Ciacc.*; m a i o r u m esse s p e m atque e x p e c t a t i o n e m *Bentl.*; ⟨rem⟩ magna esse in spe atque e x p e c t a t i o n e *Jurin.* (*p. 571*); ¶ acciderant, de angustiis *uulgo*; acciderant de angustiis *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93*); — de⟨que⟩ angustiis *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ latius *x*; elatius *Ciacc.*; *prob. Paul*, *improb. Bentl.*; sublatius *Bentl.*; ¶ perscribebat *Ashb.*; *Ber.*, *Vasc.*, *plur. edd.*; praescribebat *x*; *ed. pr.*, *Ald.*; ¶ ad m o t u m fortunae *Ashb.*; *edd. ante Np.*

**cap. 18.** § 1 Petreioque *ed. pr.*; pompeioque *x*; *Bentl.*; ¶ ut facerent *del. Grut.*, *Oud.*, *Bentl.*, *Apitz*, *Held*; ¶ Hispali *Manut.*; in hispali *x*; nauis Hispali *FLLentz* (*p. 20 sq.*); ipse Hispali (*uel* in Baeti) *Vielh.* (*ÖZ. 17, 716.*)

§ 3 certis⟨que⟩ auctoribus *Vasc.*, *St.*

§ 4 perterritos ciues Rom. *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Ciacc.*, *plur. edd.*; perterritis ciuibus Rom. (*a*;) *Ald.*, *Lips.*; perterritus ciui(s) rom. *fhl*; ¶ CH CLXXX *x*; HS CLXXXX milia

*Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*; HS CXC *St.*, *Scal.*; sestertium nonagies *Gland.*, *mg. Vasc.*; HS centies nonagies *Gland.*, *Ciacc.*; HS CLXXX *Oud.*; ¶ modium *Hotm.*, *Aicard.*, *ASWesenberg* (*Emend. Cic. epist. Hauniae 1840, p. 30*), *HM* (*JB. 11, 199*).

§ 5 deducebat; [et] iudicia **Paul*; ¶ reddebat] edebat *Oct. Pantagathus*; ¶ qui ⟨uero⟩ uerba *recc.*; *Vasc.*, *St.*; ¶ orationem aduersus Pompeium habuissent *Nicas.*; *improb. Ciacc.*; ¶ eorum⟨que⟩ bona *Dav.*, *Mor.*, **Paul*; — iudicia in priuatos reddebat, qui uerba . . . habuissent; eorum bona *uulgo*; iudicia in priuatos reddebat; qui uerba . . . habuissent, eorum bona *Jurin.*, *Db.*, *Dt.*, *ESpillmann* (*Pr. St.-Gallen 1878, 12*), *Eussn.* (*Ph. 37, 254*); ¶ ⟨per⟩ ius·iurandum *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*; ius iurandum *x*; *St.*, *Ciacc.*, *Hotm.*, *Scal.*

§ 6 ⟨at⟩ cognitis iis rebus *Paul.*

§ 7 in Italiam *recc.*; *ed. pr.*; in italia *x*; ¶ in citeriore prouincia *del. Kraff.*

**cap. 19.** § 1 cum DC equitibus *hl*; cum *om. af*; DC cum equitibus *EHoffm.*; ¶ progreditur *f*; *edd.*; praegreditur *ahl*; *Paul.*

§ 2 peruulgato] promulgato *b*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ ad tempus *Paul*; ad id tempus *x*; ¶ Cordubam mitteret *ed. pr.*; cordubae mitt. *x*; *Ber.*; ¶ non ciuis Rom. *x*; nullusue ciuis R. *ed. pr.*, *Ber.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; nullus ciuis R. *Vasc.*, *St.*; ¶ ad diem *x*; ad ⟨statutum⟩ diem *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; eodem **Paul.*

§ 5 deductis] inductis (*uel* ductis) *HM* (*LC. II 1176*); inductis *prob. *Paul*; ¶ eiecit *recc.*; *ed. pr.*; iniecit *x*.

**cap. 20.** § 1 tanta . . . uoluntate prouinciae reperiebantur *Vasc.*, *St.*; — tanta . . . uoluntate prouinciae [reperiebatur] progresso ei *Faern.*, *Ciacc.*, *Urs.*, *Scal.*

§ 2 litterae ⟨a⟩ Gadibus *f*[2]; *edd. ante Np.*, *Dt.*; litterae gadibus *x*; ¶ Caesari reseruarent *Ciacc.*

§ 3 fecisset, ibi consilium *x*; fecisset, sibi cons. *edd.*; fecisset, se sibi cons. *Faern.*, *Ciacc.*, *HM.*

§ 4 Hispalim *N*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Rhellican.*; Hispali *x*; *Ald.*

§ 6 sese italiam uenturum promisisset *x*; sese in Italiam uent. prom. *uett. edd.*; equites Italicam praemisisset *Ciacc.*; sese Italicam uent. pronuntiasset *Faern.*; — Italicam *Rhellic.*; in Italicam *Gland.*; Ilipam Italicam *Manut.*, *Lips.*; — praemisisset *nescio quis ap. Oud.*

§ 8 quid ubique *x*; *Ber.*; quod ubique *uett. edd.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

**cap. 21.** § 2 locutos ac poenam tulisse *Ashb.*; *Oud.*, *Mor.*,

*Held*; ¶ tributis] attributis *Pluyg.*, **Paul*; ¶ quibusdam publice priuatimque praemiis *Ciacc.*

§ 3 conlata erant in praetoriam domum *Paul*; ¶ prouinciae Q. *ed. pr.*; prouinciaeque *x.*

§ 5 quibusdam *Ashb.*; *ed. pr.*; quibus quaedam *x*; quibusque *N*; *Grut.*, *Oud.*; ¶ (ciuitatibus *del. Paul.*)

*Post cap. 21 intercidisse ea statuit OBasiner, quae plerique post 3, 8 deesse censent.*

**cap. 22.** § 1 Massilienses *Ashb.*; *ed. pr.*; massiliensibus *x*; ¶ labefacto magna ⟨ex⟩ parte muro *Ciacc.*; (labefactata magna parte muri **Paul*;) ¶ auxiliis Pompeianorum exercituum desperatis **Paul.*

§ 3 has conspicati naues qui **Paul*; — quae iussu Bruti *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

§ 4 abiit *Ashb.*, *f*; *ed. pr.*; abit *ahl.*

§ 5 educunt] deducunt *Brant.*

**cap. 23.** § 1 ex Sicilia etiam ab initio *Ashb.*; *uett. edd.*, *Paul*; ex Sic. et iam ab in. *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *recc. edd.*; ¶ quas a Caesare acceperat ⟨et⟩ quingentos equites (*ed. pr.*,) *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ transportarat *Lips.* (*ap. Oud.*); *prob. Oud.*; ¶ et nocte in nauigatione *Ciacc.*; *recep. Paul*; ¶ consumpta *Paul*; ¶ appulit *recc.*; *uett. edd.*; ¶ anquillaria *x*; Aquilaria *uett. edd.*, *Np.*

§ 2 abest a Clupea *Ciacc.*, *Paul*; ¶ XXII milia [habetque] non incommoda [aestate] statione [et] duobus *Grut.* (*ap. Oud.*); — incommodam *ed. pr.*; incommoda *x*; — aestate *del. Ciacc.*, *Scal.*; *quod improb. Voss.*; — stationem, quae duobus em. pr. cont. *Ciacc.*

§ 3 ueritus *rec.*; *Vasc.*; ueritusque *x*; ⟨postquam⟩ ueritus *Dederich* (*3, 231*); ¶ Hadrumetum profugerat *Of*; *uett. edd.*, *Lips.*, *Scal.*, *HM* (*JB. 12, 291*), *Paul*; Hadr. perfugerat *Ashb.*, *ahl*; *recc. edd.*

§ 4 tuebatur] tenebat(?) *HM*; ¶ reliquae⟨que⟩ (*uel* reliquae ⟨quoque⟩ [Caesaris] *Dederich* (*3, 231*); ¶ [eius] fuga *Jurin.*; ⟨cognita⟩ eius fuga *RSchn.* (*PhW. 5, 78*); ⟨uisa⟩ eius fuga **Paul.*

§ 5 Marcius *Np.* (*p. 149*); m. *codd.*; ¶ nauibus ⟨longis⟩ XII *Ciacc.*, *Jurin.*; ¶ remulco *ed. pr.*; remulgo *x*; ¶ ad C. Curionem *x*; (*Paul*;) ad Curionem *rell. edd.*; ¶ redit] rediit *Paul.*

**cap. 24.** § 1 Marcium (*uel* Martium) *x*; *plur. edd.*; Marcum *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ ⟨cum⟩ nauibus praemittit

*Dav.*; ⟨cum longis⟩ nauibus praem. *Jurin.*; ¶ biduique] V dierum *Stoffel* (*I 306*).

§ 2 reliquit *x*; relinquit *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *HM* (*LC. II 1659*), *Paul*; ¶ castra . . Cornelia *Ciacc.*, *Oud.*, *Daehne*, *HM* (*JB. 11, 204*).

§ 4 (passus mille] passuum milia III *Stoffel*, *I 309*;) ¶ hoc ⟨in⟩ itinere *HM* (*LC. I 1429*), *RMg* (*LC. 665, 14*); ¶ est pons, quod mare succedit, et longe lateque is locus restagnat *Rub.* (*El. I 35*); est fons, quo mare succedit. longe lateque is loc. restagnat *Lips.*, *Scal.*; est locus, quo mare succedit longius, lateque is [locus] restagnat *Kraff.*; est fons, quo mare succedit, longe ut lateque is locus restagnet *Paul*; — quo *rec.*; *ed. pr.*; quod *x*; ¶ si qui] si quis *recc.*; *uett. edd.*; ¶ uoluerunt *x*; uoluerit *Ashb.*; *edd. plur.*; uoluerint *Paul*; ¶ peruenit *Ashb.*, *af*; perueniunt *hl*; *Paul*; perueniet *uett. edd.*

**cap. 25.** § 1 bellica] Belica *HHartz* (*Coniect. p. 13*); *prob. RSchn.* (*JB. 13, 351*), *Paul*; *cf. Freinsh. ad Curt. III 3, 16*; ¶ altera [a] theatro *uett. edd.*, *Apitz*, *Paul*; ¶ substructionibus *ed. pr.*; (substration. *uel*) substract. *x*; ¶ maximis, aditu *edd.*; maximis aditu (*sublata interpunctione*) *Paul.*

§ 2 conferantur *x*; conferebantur *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Mor.*, *Hxg*, *Paul*; *prob. Heller* (*JB. 68, 32*).

§ 3 equitatum immittit *Pluyg.*; ¶ his [rebus] subsidio „*uir doctus*" *ap. Oud.*; ¶ DC equites ⟨electi⟩ Numidae (*recc.*;) *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

§ 6 pronuntiari *uett. edd.*, *HM* (*LC. II 709*), *Paul*; pronuntiare *x*; *recc. edd.*; ¶ e uestigio *uett. edd.*; ex uestigio *codd.*; *Oud.*, *Db.*, *Paul*; ¶ castra Cornelia *HM* (*JB. 11, 204*); castra Corneliana *codd.*; *plur. edd.*, *Koch*; ¶ naues traduxisset *HAKoch* (*RhM. 17, 629*), *HM* (*JB. 11, 203 sq.*); naues traduxissent *Paul*; uestra duxisset *Ashb.*; traduxisset *af*; uela duxisset *hl*; uela duxissent *ed. pr.*; uela direxisset *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Np.*

**cap. 26.** § 1 appellatur. Postero die *uett. edd.*

§ 2 ⟨e⟩ uestigio temporis *ed. pr.*, *Ber.*, *Oud.*

§ 4 equitesque] que *del. Ciacc.*, *Scal.*, *Apitz*, **Paul*; ¶ [legiones] explicari *Np.*; ¶ nullo ordine et ⟨imperio⟩ sine timore *Kindsch.* (*Em. 17*); ¶ in fugam coiciunt *Elberl.* (*p. 89*); in fug. coiciunt se (*uel* se coic.) *x*; ¶ recipit *afh*; *Paul*; recepit *Ashb.*, *l*; *edd.*

**cap. 27.** § 1 Curionis *f*; *ed. pr.*; centurionis *ahl.*

§ 2 quam habuerint opinionem *Vasc.*, *St.*; ¶ ea credimus *Paul*; et credimus *codd.*

§ 3 maxime[que] opus esse *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶

in conspectum *b*; *Vasc.*; in conspectu *x*; ¶ exercitum *x*; exercitui *Pluyg.*; exercitus *HM* (*LC. I 682*); *delend. cens. Paul*; ¶ dari facultatem *Bipont.*, *Mor.*

§ 4 postero die *Ashb.*; *ed. pr.*; postera die *x*; ¶ una ualle] conualle *Paul.*

**cap. 28.** § 1 Sex. Quinctilius Varus ⟨quaestor⟩ **Paul*; ¶ legionesque] quo legiones *Hotm.*; ¶ eas] easdem **Paul*; ¶ traduxerat Curio, quas *Ald.*; traduxerat, quas curio *x*; Curio *om. Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

§ 2 prima sacramenti *x*; primam sacr. $O^1$; *edd. ante Scal. et recc.*; primi sacr. *Scal.*, *Oud.*, **WNitsche*; [primam] sacramenti *Ciacc.*

§ 3 ⟨cum⟩ contumelia *Np.*; *prob. Vielh.* (*ÖZ. 16, 426 sq.*) *et Hug* (*JJ. 91, 710*); contumelia *x*; in contumeliam *recc.*; *uett. edd.*; ¶ huc] his *recc.*; *uett. edd.*

**cap. 29.** § 1 atque *codd.*; *HSchn.* (*p. 37 sqq.*); at *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Elberl.* (*p. 90*), *Np.* (*p. 150*), *recc. edd.*; ¶ omnium] omnes *uel* omnium ⟨mentes⟩ *Hotm.*; omnes *etiam Dav.*; (omnino *Oud.*;) omnibus *Jurin.*; hostium *Hzg*; animis *Apitz*; omnium ⟨animis⟩ *Forchh.* (*p. 88 sq.*); ordinum *HSchn.* (*p. 36 sq.*); subito *Wölff.* (*II 3*); ¶ timor; nam his (*uel* iis) *x*; timor; nam is *plur. edd.*, *HSchn.* (*p. 40*); timor animis. is *Voss.*, *Db.*, *Paul*; timor; [nam] is *Jurin.*, *Np.*; timor ⟨animos⟩; nam is *Mor.*; timor; is *Forchh.* (*p. 88 sq.*); — incessit***; timor [nam is] uariis hom. serm. cel. aug. *Elberl.* (*p. 91 sq.*); — at qui in castr. Cur. magnus hostium incessit timor, is iam uariis *Hzg*; ¶ augetur. quique enim opiniones fingunt et ad id, quod ab alio audierint, sui aliquid [timoris] addunt (*uel* unusquisque enim opiniones fingit et . . . audierit, sui aliquid addit) *Ciacc.*

§ 2 hoc ubi . . . permanauerit atque alius alii transdiderit, plures auctores eius rei uidentur *Ciacc.*; — alius alii tradiderant *Oud.*, *Oberl.*; ¶ auctores eiusdem rei **Paul.*

§ 3 ciuile bellum, genus hominum, quod liceret (licere *Ashb.*, *af*) libere facere et sequi quod uellet (uel *Ashb.*, *af*; uellent *recc.*; *uett. edd.*) legiones hae quae *x*; *uett. edd.* (*sed* sequi quod uellent legiones hae, quae *Vasc.*, *St.*; legiones eae, quae *Manut.*); ciuili bello illi generi hominum quod liberet licere facere et s. qu. uellet; leg. hae, quae *Ciacc.*; ciuile bellum; genus hom., cui id liceret libere fac. et s. qu. uellet; leg. eae, quae *Voss.*; ciuile bellum; gen. hom., quod liberet, licere facere et sequi, quod uellent legiones hae, quae *NHeins.*; ciuile bellum; gen. hom., cui liceret libere fac. et s. qu. uellent; leg. eae quae, *JFGronov.*

(*in addend. ad Tacit., Amstelod. 1685, post praefat.*); ciuile bellum, ingenium hominum, cum liceret libere fac. et sequi quod uellent; leg. eae, quae *uel* [ciuile] belli genus, quo liceret hominibus libere fac. et sequi quod uellent; l. e. q. *Jurin.*; ciu. bellum; genus hom., ⟨cui⟩ quod liberet liceret facere et sequi. Quid uellent legiones eae, quae *Schnell* (*p. 5 sq.*); ciu. bell.; gen. hom., ⟨cui⟩ quod liberet liceret fac. et s. qu. uellet; l. e. q. *Elberl.* (*p. 92 sq.*); ciuile bellum; gen. hom., cui liceret libere fac. et s. qu. uellet; l. e. q. *Np., Oehl., Terpstra* (*p. 55*), *EHoffm., Wölff.* (*II 4*); ciuile bell.; genus hom., ⟨cui⟩ quod liceret liberet facere et s. q. uellet (*uel* ciu. b.; genus hominum; quod liceret libere fac. et s. q. uellent); l. e. q. *HSchn.* (*p. 41 sqq.*); ⟨erat⟩ ciuile bellum; gen. hom., cui liceret libere fac. et s. q. uellet; l. e. q. *Kran., IwMüller* (*Eos I 65 sqq.*), *Dt.*[1]; ⟨terrebant⟩ ciu. bell., genus hom., cui liceret libere fac. et s. q. uellet, legiones eae quae *Kindsch.* (*Em. 17*); ⟨perhibebatur⟩ ciuile bell.; gen. hom., cui liceret libere fac. et s. q. uellet; l. e. q. *Heller* (*Ph. 19, 524 sq.*); ⟨esse⟩ ciu. bell.; gen. hom., cui id liceret libere fac. et s. q. uellet; legiones [hae], quae *Vielh.* (*ÖZ. 16, 427*); ⟨erat⟩ ciu. bell., genus omnium unum, quo ⟨cuique⟩ liceret lib. fac. et s. q. uellet; l. e. q. *Köchly*; ⟨erat⟩ ciu. bell.; gen. hom., ⟨cui,⟩ quod liberet, liceret fac. et s. q. uellet; l. e. q. *Madv., Paul*; ⟨erat⟩ c. b.; g. h., quod licere sibi crederet libere fac. et s. q. uellet; l. e. q. *Dt.*[2]; cum rebellium genus hom., cui licenter liberet fac. et sequi qu. uellet, ⟨et⟩ legiones eae, quae *AESchöne* (*JJ. 141, 608*); ¶ fuerant] fuissent *Vielh.* (*l. l.*); ¶ nam etiam Caesaris beneficium mutauerat consuetudo qua offerrentur municipia *x*; *ed. pr., Ber., Vasc., St.*; (nam et. C. b. m. consuetudo) quae offerrentur, municipia *Ald.*; nam e. C. benef. minuerat consuet., qua(?) off.; mun. *Ciacc.*; n. e. C. b. mutauerat cons., qua efferrentur munic. *Brut.*; nam. e. C. b. mut. consuetudo. quo se ferrent municipia *NHeins.*; nam e. C. b. mut. consuetudo; quae offerrentur municipia *Gron.* (*l. l.*); nam e. C. b. mut. cons., qua efferrent munic. *Dav.*; (nam e. C. b. minuerat cons. conferendi;) munic. *Jurin.*; Quid uellent legiones eae, quae paulo ante apud aduersarios fuerant, (nam etiam C. benef. mut. consuetudo) quin offeratur? municipia *Schnell* (*l. l.*); nam e. C. b. mutauerat cons., qua offerretur; munic. *Elberl.* (*p. 93*), *HSchn.* (*p. 45 sq.*), *Hell.* (*l. l.*); nam e. C. b. mut. cons., qua efferrentur (*uel* efferrent se *uel* efferebant se *uel* efferebantur) munic. *Hxg*; nam e. C. b. mut. cons., qua offerrentur (-retur *Paul*)***; munic. *Np.* (*p. 151*), *Paul*; nam e. C. b. mut. cons., qua offerrentur ⟨munera⟩; munic. *Oehl., IwMüller* (*l. l.*); nam e. C. b. mut. cons., qua conferretur

⟨in⟩ munic. *Terpstra* (*p. 53*); (nam e. C. b. mut. ⟨munerum⟩ cons., quae offerrentur;) munic. *EHoffm.*; (nactae enim Caesaris beneficia animum mutauerant,) consuetudo dona offerentium, munic. *Kindsch.* (*l. l.*); (nam e. C. b. mut. cons. noua offerentium); munic. *Vielh.* (*l. l.*); (nam e. C. b. mut. cons.) ⟨donaque⟩ quae offerrentur; munic. *Wölff.* (*II 4*); neque Caes. benef. mutauerat, ⟨cum⟩ consuetudo ⟨at⟩que ⟨religio⟩ offerrentur; ⟨nam⟩ munic. *Köchly*; (nam e. C. b. mut. cons. [qua offerrentur]) (*uel* mansuetudo, qua offerebatur *uel* consuetudo, qua efferabantur militum animi); munic. *Dt.*[1]; (nam e. C. beneficia imminuerat cons., qua offerrentur;) munic. *Madv.*, *Dt.*[2]; (nomine enim Caesaris beneficium imminuerat cons., qua offerretur), ⟨tum⟩ munic. *Schöne* (*l. l.*); nam recentia Caesaris beneficia imminuerat mansuetudo, qua conferrentur in municipia **Paul.*

§ 4 etiam diuersis] etiam aduersis *rec.*; *Scal.*, *Jurin.*, *Np.* (*p. 151*), *Kindsch.*, *Hell.*, *Köchly*, *Paul*, *Schöne*; *improb.* *HSchn.* (*p. 46 sqq.*), *EHoffm.*[2]; ex aduersis *Ciacc.*; eadem diuersis *Schnell*, *Elberl.*; ¶ coniuncta ⟨terrebant⟩ *uel* coniuncta ⟨satis magnae timoris causae uidebantur⟩ *Np.* (*p. 151*); ¶ neque enim *codd.*; *Dt.*; namque enim *recc.*; *NHeins.*, *Dav.*; namque *Ciacc.*, *Voss.*, *Terpstra*, *EHoffm.*; utrique enim *Gron.*; plerique enim *Jurin.*, *Schnell*, *HSchn.*, *Hell.*, *Vielh.*, *Köchly*, *RMg* (*LC. 969, 35*); ***neque enim *Elberl.*; neque etiam *Dederich* (*3, 232*); aeque enim *Np.* (*p. 151 sq.*), *JwMüller*, *Wölff.*, *Madv.*, *Paul*; usque enim *coniec.* *Oehl.*; — namque alienatio ex Marsis Paelignisque imminebat *Kindsch.*; iniqui enim ex Marsis Paelignisque ueniebant nuntii *Schöne*; ¶ ueniebant] omnes erant *Ciacc.*; partibus coniuncta (utrique enim ex Marsis Pelignisque) uidebat *Gron.*; uenerant *Schnell*; imminebat *Kindsch.* (*cf. supra*); ¶ ut qui superiore nocte in contuberniis commilitesque nonnulli grauiora (grauiores *recc.*; *uett. edd.*) sermones militum dubia (uulgo *add. uett. edd.*) durius accipiebantur (-bant *uett. edd.*) *x*; *uett. edd.*; ut qui sup. n. in contuberniis, commilitonesque nonnulli grauiores sermones mil. uulgo dur. accipiebant *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; omnes erant (*pro codd. script.* ueniebant), qui sup. nocte centuriones commilitesque, quin et nonnulli grauiores serm. mil. uulgo dur. accipiebantur *Ciacc.*; atque superiore n. commode commilites nonnulli grauiores serm. milit. accipiebant *Brut.*; ii qui sup. n. in contubernio [commilitesque] ⟨erant⟩. nonnulli grauiore sermone mil. dubia dur. accipiebant *NHeins.*; et qui sup. n. in contuberniis papilionibusque (secum fuissent), nonnulli grauiores sermones mil. uulgi (uulgo?) dur. accipiebantur

*Gron.*; ut qui sup. n. in contuberniis comminitantesque nonnulli grauiora; sermones mil. dubii dur. accipiebantur *Dav.*; fuga superiore nocte II centurionum cum militibus; quin nonnulli grauiores militum sermones uulgo dur. accipiebantur *Jurin.*; auditosque superiore n. in contuberniis militum sermones nonnulli grauius accipiebant *Schnell*; ut qui sup. n. in cont.*** †commilitesque nonnulli grauiora*** Sermones mil. dubii dur. accipiebantur *Elberl.*; ut qui sup. n. in contuberniis commilitonum fuissent; communicantesque nonnulli grauiora ⟨et⟩ sermones mil. dubii dur. accipiebantur *Dederich*; atque qui sup. n. ⟨ad Varum perfugerant⟩; in contuberniis †commilitesque nonnulli grauiora ***sermones mil. dubii dur. accipiebantur *Np.*; ii qui sup. n. ⟨perfugerant⟩; centurionesque nonnulli grauiores sermones militum in contuberniis durius accipiebant *Terpstra*; ii qui superiore n. ⟨profugerant; haec⟩ in contuberniis commilites querebantur; nonnulli grauiora ⟨proferebant⟩; sermones mil. dubii durius accipiebantur, *EHoffm.*; ut centuriones militesque, qui sup. nocte ⟨perfugerant⟩. nonnulli grauiora; sermones militum in contuberniis; dubia durius accipiebantur *HSchn. (p. 52 sqq.)*; ut qui sup. n. deficere coepissent. talia querebantur in contuberniis comites militesque. nonnulli grauiora ⟨proferentium⟩ sermones multa cum cura a Curione accipiebantur *Kindsch.*; ut qui sup. n. ⟨perfugerant⟩. in contuberniis centuriones militesque nonnulli grauiora ⟨proferebant⟩, sermones mil. dubii dur. accipiebantur *Hell.*; atque iis superioris necessitudo contubernii cum militibusque nonnullis grauior erat. sermones mil. dubii dur. accipiebantur *JwMüller*; ut ⟨ii⟩ qui sup. nocte ⟨aufugerant⟩. in contuberniis commiserabantur nonnulli grauiora; sermones mil. dubii dur. accipiebantur *Vielh.*; ut qui superiora nacti contubernia cum illis essent. nonnulli grauiores ⟨erant⟩ sermones militum; dubii durius accipiebantur; *Wölff.*; ut qui sup. n. ⟨ad Varum perfugerant. hinc⟩ in contuberniis cum milites quererentur nonnulli, serm. mil. dubii durius accipiebantur *Köchly*; ueniebant Vticam, qui non [superiore nocte] tuto a Vari in Curionis castra commearent. itaque nonnulli grauiores serm. mil. [dubia] durius accipiebantur *Dt.*; et qui sup. nocte in contuberniis circulisque auditi fuerant sermones militum dubii, durius accipiebantur (*uel* in contuberniis †commilitesque fuerant, grauiora ⟨afferebant⟩; sermones mil. dubii durius accipiebantur) *Madv.*; ut qui sup. nocte ⟨perfugerant⟩; in contuberniis centuriones militesque non nulli grauiora ⟨iactauerant⟩; sermones militum dubii durius accipiebantur *RMg*

(*LC. 247, 12*; *949, 4*); et qui sup. nocte ⟨perfugerant et qui⟩ in contuberniis centuriones militesque ⟨remanserant⟩; nonnulli grauiores sermones mil. dubii dur. accipiebantur **Paul*; ueniebant nuntii, qua de causa superiore nocte in contuberniis nonnullis grauiores ⟨erant⟩ sermones militum. ⟨ubi⟩ dubii accipiebantur, *Schöne*; ¶ nonnulli etiam ab iis] nonnulla etiam ab iis *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *St.*, *Manut.*, *Brut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Jurin.*, *Hzg*, *Terpstra*, *HSchn.*, **Paul*; grauiora etiam ab iis *Köchly*; ¶ fingebantur] fingi ei uidebantur *Kindsch.*

cap. 30. § 1 concilio conuocato *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ quod huiusmodi militum consiliis otium maxime contrarium esse *z*; quod huiusm. mil. cons. negotium (*uel* proelium) max. contr. esse *uel* quod huiusm. consilium milit. otio max. contr. esse *uel* quod huiusm. consiliis militum otium max. contr. esse *Voss.*; quod ⟨id⟩ huiusm. militum consiliis omnium max. contr. esse *uel* quod ⟨in⟩ huiusm. mil. consiliis otium max. contr. esse *Clark.*; quod huiusm. mil. consiliis otium maxime conducere (*uel* conferre *uel* conferre et aptum esse *uel* oportunum esse) *Jur.*; quod huiusm. mil. conciliis otiosis max. contr. esse *Mor.*; quod huiusm. consiliis militum otium max. contr. esse *Kraff.* (*JJ. 91, 500*); quod ⟨id⟩ huiusm. mil. consiliis [otium] max. contr. esse *Madv.*; quod ⟨in⟩ huiusm. ⟨rebus⟩ milit. cons. otium max. contr. esse *Kraff.* (*p. 62*); quod huius modi militum cons. otium maxime consentaneum esse **Paul.*

§ 2 dicebant *del. Grut.*; ¶ perpeti *z*; pati *recc.*; *uett. edd.*

§ 3 erant *z*; porro erant *recc.*; *uett. edd.*; ¶ simul ⟨ut⟩, si quid *RMg* (*LC. 1235, 57*); ¶ et tutior et facilior **Paul.*

cap. 31. § 1 quantum alteris deesset animi, tantum alteris superesse *Paul*; **idem nunc*: quantum alteri [sententiae] d. a., t. alteri s.

§ 2 expugnari [posse] *Ber.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 3 aut uero *z*; *HHartz* (*Adnot. p. 9*); at uero *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1154*); *improb. Geyer* (*JB. 11, 149*); an uero *Kraff.*; ¶ [exercitus] beneuolentiam *HAKoch* (*RhM. 17, 629*).

§ 4 desperationem omnium ⟨rerum⟩ **Paul*; ¶ pudentes *recc.*; *Ciacc.*, *Dav.*; prudentis *z*; ¶ quod his licentiam tim. aug. noster, illis studia demin. *WGemoll* (*JJ. 119, 267*); — timor augeat, nostris studia diminuat *uett. edd.*; timor augeat noster (n. *om. Ciacc.*), his ⟨suspicio⟩ studia deminuat *Ciacc.*, *Paul.*

§ 5 explorata habemus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ dissimulari *l*[1]; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; dissimulare *z*; *Ald.*,

*Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Np.*, *Db.*, *Paul*; ¶ occultari *x*; occultare *Ashb.*; *edd. eaedem quae* dissimulare *habent*; ¶ confirmari *codd.*; *edd. fere omnes*; confirmare *Paul*; ¶ praestat *uett. edd.*

§ 6 an non] at uero *Dav.*

§ 7 at etiam *Ber.*; aut etiam *codd.*; ¶ metu tolluntur, quibus rebus lux maxime *Kindsch.* (*Em. 17.*)

§ 8 ut ipse *codd.*; ut spe *Ald. nep.*, *Ciacc.*, *HAKoch* (*RhM. 17, 629*); uti spe *HM* (*LC. II 1890*), *Paul*, *EHoffm.*[a]

**cap. 32.** § 2 iudicauerunt. Pompeius enim] iudicauerunt, Pompeius autem *Paul*; ¶ ⟨ita⟩ Caesar me **Paul*; ¶ prouinciam *x*; prouinciamque *recc.*; *uett. edd.*; prouincias (**nunc* ⟨et⟩ prouincias) *Paul.*

§ 3 at sunt *Paul*; adsunt (nobis) *x*.

§ 4 aut quid] at quid *Ashb.*; *RMg* (*PhR. 1889, 183*); ¶ de uobis sentire *x*; uobis censere (**nunc* de uobis sancire) *Paul*; ¶ iudicant, ⟨et⟩ in *uett. edd.*

§ 6 resistant] resistent *Vasc.*, *St.*, *Paul*; ¶ incerta uictoria *Ald.*; certa uict. *codd.*; ¶ uictos **Paul*; ¶ sequamini *x*; sequemini *recc.*; *Vasc.*, *St.*, *Paul*; sequimini *Ashb.*

(§ 7 desertos enim *x*; desertos etiam *Paul.*)

§ 8 an uos ⟨L.⟩ Domitius *uett. edd.*

§ 9 relinquitur] fingitur *Paul*; ¶ quo ⟨nunc⟩ tenemini *ed. pr.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

§ 10 [si] Caesarem probatis *Ciacc.*, *HM* (*JB. 11, 202 sq.*); ¶ in me offenditis *N*; *St.*; iam me off. *x*; iam in me off. *Joh. Rivius* (*ap. Gland.*); ¶ praedicaturus *Ald.*; praeiudicaturus *codd.*

§ 11 processerit *Clark.*

§ 12 oneratas *x*; onerarias *b*; *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Np.*; ¶ abduxerim *recc.*; *Ald. nep.*, *Ciacc.*, *Oud.*; adduxerim *x*; *uett. edd.*, *Lips.*, *Scal.*, *Elberl.* (*p. 103*), *Hxg*, *EHoffm.*

§ 13 ignominiam in italiae fuga (fugam *l*; *om. Ashb.*) an hispaniarum deditionem in africi (affrica *f*) belli (bellum *a*) praeiudicia sequimini *x*; ignominiam in italiae fuga: an in hispaniarum deditione: an in africi belli praeiudicio sequimini? *ed. pr.*, *Ber.*; ignominiam, an It. fugam, an Hisp. deditionem, an afr. belli praeiudicia sequimini? *Ald.*, *Lips.*, *Oud.*; ignom. in It. fuga an Hisp. ded. in Africi belli praeiudicio sequimini? *Vasc.*, *St.*; ignominiam, Italiae fugam, Hispaniarum deditionem, Africi belli praeiudicia sequimini? *Ciacc.*, *Scal.*; *item recc. edd. plur.*, sed sequimini!; ignom. an It. fug., an Hisp. dedit. an Afr. belli praeiud. seque-

mini *EHoffm.*; ignom., Ital. f., Hisp. deditionem — Africi belli praeiudicia — sequimini *Kraff.*

§ 14 uestr. uobis benef. remitto *del.* **Paul.*

cap. 33. § 1 crebro media'm interpellabant *Cornelissen.*

§ 2 necubi *a*; nec ibi *f*; ne ubi *Ashb.*, *hl*; ne *O*[1]; neu *recc.*; *uett. edd. usque ad Oud.*, *Paul.*

§ 3 consensu suo *z*; consensu suorum *St.*, **Paul*; consensu summo *Hotm.*, *Lips.*, *Scal.*, *recc. edd.*; consensu suorum omnium *HM* (*LC. I 666*); *recep. Paul.*

§ 4 postero[que] die *b*; *uett. edd.*; ¶ quo superiore die constiterat **Paul*; — constiterant *Vasc.*, *St.*

§ 5 ne Varus quidem [Attius] *HM* (*LC. II 730*).

cap. 34. § 1 magna *Ciacc.*, *Clark.*; magno *codd.*; ¶ at difficili *rec.*; *Faern.*(?), *Vincentius Pinellus* (*ap. Ald. nep.*), *Ciacc.*; aut diff. *codd.*; ¶ proelium committeretur *uett. edd.*; — proel. committeret*** simul *Paul.*

§ 2 simul ⟨ac⟩ ab(!) *uel* ⟨et⟩ simul ⟨ac⟩ ab *FPauly* (*ÖZ. 26, 624*); ¶ leuis armaturae *Ald.*; leuis armatura et *codd.*; ¶ demitterent *Vasc.*; dimitterent *z.*

§ 2. 3 cernebantur, ad eos *LKühnast* (*Liv. Synt. 212*), *FPauly* (*ÖZ. 26, 624*); cernebantur ⟨et⟩ ad eos *Madv.*

§ 3 admissis equis *Faern.*, *Manut.*, *Hotm.*; amissis equis *z*; ¶ armaturae *recc.*; *ed. pr.*; armatura *z*; ¶ hinc tota Varus conuersa acie suos f. *Kraff.*

§ 5 adeo[que] *b*; *Np.*; adeo quidem **Paul.*

§ 6 praeoccupatis animis . . . cogitabant *uett. edd.*, *Bentl.*; ¶ timore ex fuga *Markl.* (*p. 268*); *prob. Apitz*; ¶ telum adigi *Faern.*, *Lips.*, *Madv.* (*AC. II 252*); *prob. Hug* (*JB. 2, 1151*), *RMüller* (*JB. 1, 236*), *Paul*; t. abici *z*; *Eussn.* (*JB. 35, 129*), **Paul*; tel. adici *rec.*; *Vasc.*, *St.*, *Scal.*, *recc. edd.*, *Pluyg.*

cap. 35. § 1 Curionis primus agmen **Paul*; ¶ dicere] docere *Jurin.*

§ 2 respexit *HM* (*JB. 12, 292*); *recep. Paul*; aspexit *codd.*; ¶ quis esset et quid uellet *Apitz*; ¶ gladio appetiit *Dav.*, *Paul.*

§ 3 ac fugientium *Ashb.*, *afl*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; hac fugientium *h*; *Voss.*, *Dav.*, *Clark.*, *Oud.*, *recc. edd.*; a fugientium *Vasc.*, *St.*; at fug. *Paul*; ¶ iter impeditur] impediuntur *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*; ¶ aut ⟨in⟩ fuga *Paul.*

§ 4 castris pellerentur *ed. pr.*, *Ber.*, *Hotm.*

§ 5 cum loci natura tum munitio *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *EHoffm.*; ¶ castrorum adiri tunc quod ad proel. egr. *z*; castrorum aditum ⟨prohibebant⟩, tum quod ad pr. egr. *recc.*;

*Vasc.*, *St.*, *Oud.*, *Paul* (*sed hi duo* prohibebat), *recc. edd.*; castrorum aditum ⟨prohibebat⟩, quod ad pr. egr. *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; castrorum aditu ⟨prohibebant⟩, tum quod ad pr. egr. *Bentl.*; castrorum adiri tunc ⟨prohibebat⟩, quod ad pr. egr. *EHoffm.*; castr. adoriri ⟨prohibebat⟩, tum quod ad pr. egr. **Paul.*

§ 6 ac mille (∞) uulneratis (*hl*;) *Lips.*, *Scal.*, *Dav.*, *Oud.*, *al.*; ac uulneratis *Ashb.*, *af*; atque uulneratis *uett. edd.*; atque CC uulneratis *Ber.*; aut uulner. *Hotm.*; ac multis uuln. *EHoffm.*[1]; *recep. Kran.*; *improb. HHartz* (*Adnot. p. 9*); ac multo pluribus uuln. *EHoffm.*[2]

§ 7 tabernaculis *ed. pr.*; tabernaculi *codd.*

**cap. 36.** § 1 in oppido *f*; *ed. pr.*; in oppidum *Ashb.*, *ahl*; ¶ conuentus, si qui *x*; conuentus, qui *Vasc.*, *St.*, *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Paul*; conuentus is, qui *Grut.*, *Voss.*, *Oud.*, *edd. recc.*; ¶ constarent *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; — constaret; terror *Vasc.*, *St.*, *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; constaret, terror *Paul.*

§ 2 iam palam *Voss.*; *recep. Paul*; in palam *x*; palam *recc.*; *uett. edd.*; clam palam „*uir doctus*" *ap. Oud.*; (in ⟨oppido⟩ palam *Dt.*;) (¶ perturbari] periclitari *Kraff.*)

§ 3 qui ipsum adesse **Paul.*

**cap. 37.** § 1 tantam habebat suarum rerum fiduciam *del. HM.*

§ 2 regem nisurum *x*; (*ed. pr.*, *Ber.*,) *Vasc.*, *Scal.*, *Oud.*, *Dübn.*, **Paul*; regem ausurum *recc.*; *Ald.*, *mg. Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Jurin.*, *Bentl.*, *recc. edd.*

§ 3 [longe] ab Utica *Ciacc.*, *Scal.*

§ 4 castra munire *del. HM* (*LC. I 1494*), *Paul.*

§ 5 natura loci et munitione *Jurin.*, *Markl.* (*p. 268*), *Mor.*; natura et loci munitione *codd.*

**cap. 38.** § 1 in regno ⟨et⟩ Saburam *Ashb.*; *Vasc.*, *St.*

§ 2 magnitudo animi, superioris temporis *recc.*; *ed. pr.*; magnitudo superioris animi. temporis *x*.

§ 3 sequebatur *HM* (*LC. II 184*), *Paul*; ¶ (passuum *del. Oud.*)

§ 4 imprudentesque *Nl*; *Dübn.*; prudentesque *Ashb.*; prudentisque *af*; prudentes *h*; imprudentes *edd.*

§ 5 reducunt] deducunt *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93.*)

**cap. 39.** § 2 conuenit] inuenit *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*

§ 3 pares esse non potuerunt *Ashb.*; *uett. edd.*

§ 4 conferretur] confertur *HM* (*LC. II 1176*); ¶ ⟨insolenter quidem, sed⟩ libenter *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; licenter *Paul.*

§ 5 praeferebantur *x*; **Paul*; proferebantur *Hotm.*, *HM* (*JB.*

*11, 199*); *recep. Paul*; ¶ homines equique *Ciacc.*, *Hotm.*, *Mor.*, *Np.* (*p. 152*), *RMg* (*PhA. 5, 482*); homines equitesque *codd.*; *defend. Dav.*, *Hug* (*Ph. 11, 670 sq.*); homines, equi, torques *Jurin.*; ¶ hoc homini *hl*; (*Paul*;) hoc omni *af*; hoc omne *Ashb.*; *edd.*; hoc omne (*uel* omnibus) **Paul*; ¶ uictoriam *ed. pr.*; uictoria *x*; ¶ uideretur *Ashb.*; *ed. pr.*; uteretur *x*.

§ 6 confecti] confecto *uett. edd.*; ¶ ad spem *del. Ciacc.*, *Grut.*; ab spe *Vasc.*, *St.*, *Scal.*

**cap. 40.** § 2 LX] XL] *uett. edd.*

§ 3 suspicatus ⟨e⟩ praemissis equit. *Paul*; ¶ (imperat, usi simulatione *Paul.*)

§ 4 fugere [arbitratus] copias *Kraff.* (*p. 76.*)

**cap. 41.** § 1 (quibus in locis *Paul*;) ¶ *aut* equitatu XVI milium spat. *aut* exercitu XII milium sp. *scribend. censet Stoffel* (*I 313 sq.*); ¶ consistit *uett. edd.*

§ 2 [dat suis signum] Saburra aciem const. *Paul*; ¶ in aciem immittit *x*; *Vasc.*, *St.* (*Paul*); in aciem mittit *a pr.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Hotm.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *recc. edd.*, **Paul.*

§ 3 ut [paucis et] labore confectis *Paul*; ¶ studium [ad pugnandum] uirtusque **Paul.*

§ 3. 4 sed hi, numero CC (reliqui in itinere substiterant) quamcumque (*ed. pr.*,) *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*

§ 4 prosequi ⟨neque⟩ uehementius *HM* (*LC. II 764*); prosequi ⟨nec⟩ uehementius *edd.*

§ 6 manere ordinemque seruare *Vasc.*, *St.*

§ 8 suam sortem miserabantur *Bentlei amicus quidam*; ¶ parentes suos] absentes suos *Markl.* (*p. 268 sq.*); [parentes] suos **WNitsche*; ¶ fortuna seruare uoluisset *Cornelissen.*

**cap. 42.** § 1 signa ferri iubet *Paul.*

§ 3 praefectus equitum *recc.*; *ed. pr.*; PR. (a)eque *x*.

§ 4 fidei ⟨suae⟩ commissum *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *HM* (*LC. I 611*), *Paul*; ⟨suae⟩ fidei commissum *WNitsche* (*ZG. 41, 562*).

§ 5 se recipiunt] se eripiunt **Paul*; ¶ quos (ad nouissimum agmen, equorum reficiendorum causa) substitisse dem. est, fuga, totius exercitus ⟨periculo⟩ animaduerso, sese *Markl.* (*p. 269.*)

**cap. 43.** § 1 primo uesperi **Paul.*

§ 3 incitabat] inuitabat **Paul.*

§ 4 completis ⟨totis⟩ litoribus *Paul*; ¶ tardarentur] grauarentur *Paul.*

**cap. 44.** § 1 milites patresque (patrisque *x*) familiae, qui *codd.*; *edd.*; milites tribunique militum *Paul*; ¶ aut naues adnare *x*; aut ⟨ad⟩ naues adnare (adnatare *Ciacc.*) *Ciacc.*, *Paul*; — accidit, ut pauci milites ad naues adnare possent recepti⟨que⟩

in Siciliam incolumes peruenirent. Reliquae copiae missis ad Varum noctu legatorum numero centurionibus patribusque familiae, qui aut gratia aut misericordia ualerent, sese ei dediderunt *AESchöne* (*JJ. 141, 608*).

§ 2 quorum cohortes militum *hl*; *uett. edd.*; quarum cohortes milites militum *af*; quarum cohortium milites *b*; *recc. edd.*; ¶ electos] relictos **Paul*; ¶ remisit] praemisit *HHartz* (*Adnot. p. 9*); *prob. Paul.*

§ 2. 3 remisit, cum Varus . . . resistere auderet. Ipse *St.*, *Madv.* (*opusc. acad. alt. p. 8*); remisit. Cum Varus . . . resistere auderet, ipse *ed. pr.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

§ 3 in oppidum inuectus *Ciacc.*, *Paul*; ¶ [paucis diebus] *Jurin.*, *Paul*, *EHoffm.*[2]; paucis [diebus] *Np.* (*p. 152*); ab his duobus *Wölff.* (*II 5*); ¶ quae fieri uellet Vticae, constituit *Wölff.* (*l. l.*), *Paul*; quae fieri uellet, Vticae constituit *edd.*; ¶ diebusque post paucis *recc.*; *Ber.*, *Scal.*, *Np.* (*p. 152*); diebus (a)eque post paucis *x*; diebusque aeque post paucis *uett. edd.*, *Lips.*, *Oud.*

## Liber III.

cap. 1. § 1 habente comitia [Caesare] *Kraff.* (*p. 76*); ¶ Iulius Caesar] ipse *Ursin.*; [Iulius] Caesar *Scal.*; ipse Caesar *GSauppe* (*ZAW. 1839, 473*); ¶ eum consulem *b*; ei consuli *NHeins.*, *Madv.* (*opusc. acad. alt. 29.*)

§ 2 „his rebus confectis] *pluralis dubitationem affert de exordii integritate*" *Paul*; ¶ per quos fierent *Ciacc.*; ¶ ante bellum fuissent *uett. edd.*; ¶ atque ita creditoribus **Paul.*

§ 3 tollendum minuendumue *Dübn.*; *prob. Paul*; ¶ ¶ fere *ed. pr.*; ferre *x*; ¶ [bella et] ciuiles dissensiones *Paul.*

§ 4 item[que] *Ashb.*, *fh*; *uett. edd.*; ¶ in urbe *ed. pr.*; in urbem *x*; *Ald.*; ad urbem *Lips.*; ¶ aliis ⟨testes⟩ audientibus *Ciacc.*

§ 5 restituit, quod se *Ciacc.*; restituit, quoniam se *Grut.*; ¶ initio *Vasc.*; in otio *x*; in odio *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ opera [in bello] uti *Ciacc.*; ¶ perinde aestimans *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ sui fecissent potestatem *schol. ap. EHedicke, GP. Quedlinburg 1879 p. 10*; *Ber.*; suffecissent *codd.* (*etiam Ashb.*)

§ 6 hos *ed. pr.*; hoc *x*; ¶ ingratus] indiligens (*uel* im-

prouidus) *Jurin.*; cessator *Bentl.*; ignauus *Hzg*; *cf. GRadtke, JJ. 101, 286 sqq.*

**cap. 2.** § 1 legiones XII] legiones VII *Manut.*; *improb. Ciacc.*; ¶ equitatum⟨que⟩ *b*; ⟨et⟩ equitatum *Cellar.*; ¶ omnem conuenire iusserat *Paul.*

§ 2 anguste XV milia legionariorum militum *codd.*; anguste VII legiones *Ciacc.* (*ad h. l.*); anguste V legionum milites *idem ad 3, 89, 3*; anguste XXV milia legionar. mil. *Gland.* (*ad 3, 6, 2*); anguste XX milia leg. militum *Scal.*; anguste LX cohortes legionariorum mil. *Np.* (*p.* (*153*—) *156*); anguste dimidium legionar. mil. *Wölff.* (*II 6*), *RMg* (*JJ. 107, 844*); *hoc improb. RMüller* (*JB. 1, 256*); anguste VII illarum legionum *EHoffm.*[2]; anguste LXX cohortes legionariorum militum **Paul*; ¶ D milites *x*; D equites *N*[3], *recc.*; et D equites *uett. edd.*; et DC equites *Ciacc.*, *Scal.*; DC equites *recc. edd.*; ¶ transportare *codd.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Dederich* (*3, 462*), *Np.*, *Db.*; transportari *Vasc.*, *St.*, *Ciacc.*, *Jurin.*; — transportari possent *aut* transportare posset *Wölff.* (*II 6*); ¶ inopia nauium *del. Ciacc.*, *Hotm.*, *Grut.*, *Mor.*, *Oberl.*, *Forchh.* (*p. 96 sq.*); *defend. Dederich* (*3, 462*), *Apitz*, *Wölff.* (*II 6.*)

§ 3 eae ipsae [copiae] *Ciacc.*; ¶ infrequentiores *rec.*; *Ald.*; infrequentiores copiae *x*; — ut anguste VI legiones transportare possent. atque hae ipsae [copiae] hoc infrequentiores imponuntur — XV milia militum, DC equites — quod multi . . . defecerant longumque iter . . . deminuerat et . . . ualetudine temptauerat. hoc unum Caesari ad celeritatem conficiendi belli defuit. *Köchly*; ¶ multi galli tot bellis *codd.*; multi Gallicis tot bellis *edd.*; multi Galliae tot bellis *Hzg*; multi in Gallia tot bellis *RMg* (*LC. 1335, 40*); multi assiduitate belli *Paul*; **idem nunc*: multi uarietate (*uel* difficultate) belli; multi grauitate belli **WNitsche*; ¶ [magnum] numerum deminuerat *HM* (*JB. 12, 293*); magnum numerum detinuerat *Cornelissen*; *prob.* **Paul.*

**cap. 3.** § 1 annuum] anni *recc.*; *uett. edd.*; ¶ quod uacuus a bello atque ab hoste otiosus fuerat *Ciacc.*, *Hotm.*; ¶ exaedificandam curauerat *Vasc.*, *St.*

§ 2 magnam societates *Ald.*; magnas societates *codd.*

**cap. 4.** § 1 (quas ⟨ipse⟩ traduxerat *uel* quas ⟨secum⟩ adduxerat *Hzg*;) ¶ ex Cilicia *Ciacc.* (*aut* 3, 88, 2 *legendum* Siciliensis legio *censet*), *Np.* (*p. 157 sq.*); Sicilia *codd.*; *edd. ante Np.*; ¶ Lentulus [consul] conscribendas *Ciacc.*, *Scal.*; Lentulus consul scribendas *Ald.*, *Lips.*

§ 2 Boeotia *Ald.*; boetia *x*; ¶ Epiroque *ed. pr.*; epiros-

que *x*; ¶ his Antonianos] etiam Antonianos *Paul*; **idem nunc*: omnes Antonianos.

§ 3 sagittariorum *Vasc.*, *St.*, *RMg* (*LC. 1192, 23*); ¶ ⟨ex⟩ Creta *edd. ante Np.*; ¶ [ex] Ponto *edd. ante Np.*; ¶ III milium numero *Paul*; ¶ cohortes sexcenarias II, equitum *x*; cohortes sex (et) delectorum equitum *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*; cohortes sex, mercenarias duas, equites *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; cohortes sexcenarias II, delectorum equitum *Vasc.*; cohortes sex, mercenarias duas, delectorum equitum *St.*; ¶ DC [Gallos] Deiotarus *Ber.*; ¶ Cotys (*Ciacc.*,) *Oud.*; cotus *uel* cottus *codd.*; ¶ Sadalam *NHeins.*; sadalum *f*; sasalam *Ashb.*, *ahl*; Sasalem *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; Sadalem *Ciacc.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 4 Rhascypolis *Oud.*; rascipolis *x*; ¶ ex Gabinianis *del.* **Paul*; ¶ A. Gabinius *ed. pr.*; agabinius *x*; ¶ DCCC] CCC *Ciacc.*; ¶ DCCC, ⟨quos⟩ ex seruis *Ashb.*; *uett. edd.*; ¶ ex seruis suis pastorumque suorum *x*; ex seruis pastoribusque suis *Ciacc.*; ex seruitiis pastoribusque suorum *Lips.* (*analecta ad mil. Rom. I 2*); ex seruis suis pastorumque suorum ⟨numero⟩ *Clark.*, *EHoffm.*; (ex seruis suis pastorumque numero *Oud.*;) ex seruis pastoribusque suis suorumque (*Lips.?*) *Np.* (*p. 158*); ex seruis suis pastoribusque amicorumque suorum *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1154*).

§ 5 Tarcondarius] Tarcondimotus (*Ciacc.?*) *HM* (*LC. II 2126*); ¶ Domnilaus *x*; Dorylaus (*Wetzel?*) *Daehne*, *Apitz*; ¶ ⟨tantumdem⟩ dederant *Clark.*; ¶ tribuit] tribuerat *HM* (*LC. II 527*); *prob.* **Paul*; ¶ missi erant, in his *ed. pr.*; Missi erant in his *x*.

§ 6 Bessos⟨que⟩ *Vasc.*, *St.*; ¶ Macedonas *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

**cap. 5.** § 1 reliquisque regionibus *aut delend. aut accuratius definiend. cens. Kraff.*

§ 2 Dyrrachii *Vasc.*; dyrrachium *x*; ¶ Apolloniae *recc.*; *ed. pr.*; apollonia *x*; ¶ eius[que] rei causa *Lips.*, *Scal.*; ¶ omni ⟨in⟩ ora *ed. pr.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*

§ 3 Coponio *Gland.*, *Ciacc.*, *Ursin.*, *Scal.*; pomponio *x*; pompeio *h pr.*; ¶ classi Scribonius *f*; *Ald.*; classis cribonius (*a*)*hl*.

§ 4 respiciebat] redibat *Ciacc.*(*?*); *aut uocem* respiciebat *corruptam aut uerba* ad hunc summa imperii respiciebat *insiticia esse cens. Apitz.*

**cap. 6.** § 1 impedimenta] iumenta **Paul*; ¶ quo maior numerus militum posset imponi *del. Paul.*

§ 2 se [aequo animo] (**nunc*: se magno animo) esse facturos

*Paul*; ¶ II. Non. Ian. *z*; *Manut.*, *recc. edd.*; pridie Nonas Ian. *edd. plur. ante Np.*; Non. Ianua. *Ald.*; ¶ impositis . . . legionibus *recc.*; *uett. edd.*; ¶ ut supra demonstratum est *del. Dederich* (*3, 463*); — impos., ut supra dem. est, leg. VII *del. Ald. nep.*; ¶ leg. VII *z*; leg. V *Ciacc.* (*ad 3, 89, 3*); leg. VI *Np.* (*p. 153 sqq.*); *prob. RMg* (*JJ. 107, 844*); *improb. Hug* (*JJ. 85, 206 sq.*), *Hell.* (*Ph. 19, 525 sqq.*)

§ 3 postridie *ed. pr.*; post pridie *z*; altero die *Ciacc.* (*ad 3, 89, 3*); ¶ attigit] attingit *Vasc.*, *St.*; ¶ germiniorum (germaniorum *hl*) *z*; Graecorum *recc.*; *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; Ceraunioruum *PVict.* (*XIII 1*), *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Apitz*, *al.*; Chimaerinorum *Kiepert*; Chimaeriorum *Kindsch.* (*Em. 15*); Chaoniorum *RMg* (*PhA. 5, 482*); *non improb. RMüller* (*JB. 4, 8*); — terram attigit Germiniorum (*uel* Cerauniorum). saxa inter *plur. edd.*, *Ciacc.*; terram attigit. Cerauniorum saxa inter *Dav.*, *Apitz*; terr. attigit. inter Ceraun. saxa *EHoffm.*; terr. attigit. inter Chimaeriorum saxa *Kindsch.* (*l. l.*); t. attigit. Cerauniorum inter saxa *Köchly*; ¶ saxa inter [et alia loca periculosa] quietam *JRutgersius* (*Var. Lect. IV 5 p. 339*); saxa inter et alia loca periculosa *del. Bentl.*; ¶ quietam] inquietam *Oberl.*; ¶ *aut* ⟨non⟩ nactus stationem *scribend. aut plura corrupta esse cens. Kraff.*; ¶ (nactus stationem. sed portus *Paul*;) ¶ timens, quos teneri *uett. edd.*; ¶ arbitrabantur *z*; arbitrabatur *recc.*; *uett. edd.*, *Kindsch.* (*Em. 15*); ¶ appellabatur *z*; appellatur *recc.*; *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ Palaeste *Gland.*, *JPalmerius* (*Graec. ant. descr. I 15 p. 96 sq. et II 2 p. 239 sq.*); *prob. Np.* (*p. 159*); Pharsalia *codd.*; *uett. edd.*; Pharsalus *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; — *totum hunc locum, qui pertinet ad* Palaeste, *postea additum esse censet RMg* (*PhR. 1887, 277*); ¶ exponit *Vasc.*, *St.*

**cap. 7.** § 1 erant $a^1$; *Clark.*; erat *z*; *uett. edd.*, *EHoffm.*; ¶ Vespillo *Gland.*, *Ciacc.*, *Ursin.*; bispillo *z*; Hispilo *uett. edd.*; ¶ praeerant *Manut.*; praeerat *z*.

§ 2 neque illi *Jurin.*; neque IIII (*uel* quattuor) *z*; nequaquam ii *ed. pr.*, *Ber.*; neque ii (*uel* hi *Ashb.*) *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; neque ii ⟨parum⟩ *Kohl* (*I 10*); ¶ praesidio eduxisset (*uel* praesidio ⟨secum⟩ duxisset) *HM*; ¶ constratae *Ursin.*; constructae *z*; ¶ IIII *Ursin.*, *Dav.*, *Jurin.*; illi *hl*; ille *Ashb.*, *af*; — in quibus erat etiam ipse, illi neque Bibulus *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*; in quibus erat etiam ipse, neque illi Bibulus *Vasc.*, *St.*, *Lips.*; in quibus erat et ipse, neque Bibulus *Ald.*

§ 3 uisus est *Ashb.*; *ed. pr.*; usus est *z*.

**cap. 8.** § 1 transportari posset **Paul.*

§ 2 prouectae] profectae *b*; *Paul.*

§ 3 indiligentiae *rec.*; *St.*; diligentiae *x*; *Apitz*; licentiae *Grut.*; bili gentis suae *JRutgersius* (*Var. Lect. IV 5 p. 339 sq.*); ¶ ac doloris] dolor aç(!) *Ciacc.*; dolore ac(!) *Jurin.* (*p. 571*); atque erroris *Paul*; ¶ iracundiam erupit *Faern.*; iracundia erupit *codd.*; *uett. edd.*, *Ciacc.*, *Lips.*, *JRutgersius* (*l. l.*), *Jurin.*; iracundiâ erupit *Scal.*; iracundiam exspuit *Hotm.*; iracundiam effudit *Bentl.*; — indiligentiae suae iracundiam ac dolorem erupit *Cornelissen*; ¶ reliquos terreri *af*; reliquos deterrere *hl*; reliquos deterreri *c*; *St.*, *Paul.*

§ 4 a Sasonis ad Curici portum *ThMomms.* (*Herm. 2, 145 sq.*); a sasonis ad corici portum *x*; a Salonis ad Orici portum *recc.*; *uett. edd.*, *EHoffm.*[1]; a Salonis ad Oricum portus *Np.* (*p. 150*); ¶ custodiis[que] diligentius dispositis; ipse . . . excubans *Mor.* (*Paul*); custodiasque diligentius disposuit, ipse . . . excubans•*aut* custodiis dilig. dispositis ipse . . . excubabat *Markl.* (*p. 270*); — excubabat *edd. ante Np.*; excubat *Hzg*; ¶ neque subsidium expectans, si in caesaris complexum uenire posset. discessu (ueniret. discessu *f*) *x*; neque subsid. exp., si in Caes. compl. ueniret. sed post discessum *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*; neque subs. exspectans, si in C. conspectum ueniret. sed post discessum *mg. Vasc.*, *Manut.*, *Lips.*; ne quod subsidium exspectabat Caesar, inconspectum (= non conspectum) uenire posset. post discessum *Ciacc.*; neque proelium detrectans, si in Caesaris conspectum uenire posset. discessu *Voss.*; ne qua subsidium exspectatum in Caesaris complexum uenire posset. sed post discessum(?) *Dav.*; ne quod subsidium exspectantis in Caes. complexum uenire posset. discessu *Oud.*; neque subs. exspectans, si Caesaris commeatus impedire posset. discessu *Jurin.*; ne quod subsidium exspectanti Caesari in conspectum uenire posset. discessu *Schnell* (*p. 6*), *Np.* (*p. 160*); ne quod subsidium exspectantis Caesaris inconspectum uenire posset. discessu *Schnell* (*ibid.*); [neque] subsidium exspectabat, si in C. complexum uen. posset. discessu *Dederich* (*3, 464*); nempe subsidium exspectans, si in C. manus uen. posset. discessu *Apitz*; subsidiumque exspectans Caesaris, si in conspectum ueniret. sed post discessum *Terpstra* (*p. 56*); neque subsidium exspectans, si Caesaris copiarum exitum impedire posset. discessu *Paul*; **idem nunc*: aeque subsidens et exspectans, si in Caesaris congressum copiarum uenire posset; ne quod subsidium exspectanti Caesari commeatusue uen. posset. discessu **WNitsche.*

*Extremo capite 8 nonnulla intercidisse statuunt St.*, *Np.* (*p. 160 sq.*), *recc.*

**cap. 9.** § 1 Liburnarum] Liburnicarum *St.*, *Voss.*; Libonis

*Paul*; ¶ peruenit, ibi⟨que⟩ concitatis *edd. ante Oud.*; ¶ Delmatis *JBecker* (*ZAW. 1851, 451*); ¶ Issam *Manut.*; hissam *codd.*

§ 2 conuentum⟨que⟩ Salonarum *Vasc.*, *St.*; ¶ erat autem oppidum *Jurin.*; ¶ [et] loci natura *Doberenz*(?), *MMiller* (*p. 23*), *WHRoscher* (*JJ. 115, 559 sq.*); *prob. RMüller* (*JB. 4, 15*); ¶ colle] uallo *Oehl.*, *Paul*; (opere *Ciacc.*, *WHRoscher, JJ. 115, 559 sq.*; manu *Ciacc.*;) ualle *Cornelissen*; — et loci natura et opere infirmum *Jurin.*; nec loci natura nec opere munitum *uel* et loci natura et opere ⟨parum⟩ munitum *idem p. 571*; et loci natura et colle ⟨parum⟩ (*uel* ⟨non satis⟩) munitum *Oberl.*

§ 3 sed celeriter] eo celeriter *Ciacc.*; — et celeriter . . . sese munierunt; sed cum *Clark.*; ¶ [his] sese munierunt *Ashb.*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*; ¶ crebris confecti uulneribus *del. Paul.*

§ 4 quinis] quindenis *Rub.* (*El. II 7.*)

§ 5 maxime [a] re frumentaria *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ laborabant. qui remissis *x*; laborabant. cui remissis *Ashb.*; laborabant. qua de re missis *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*; laborabant. qua re missis *recc.*; *Brut.*, *Scal.*, *Paul*; laborabant. cui rei missis *Np.*

§ 6 occasionem meridiano tempore discessus eorum *Ciacc.*; ¶ dispositis] depositis *ah*; ¶ nuper maximi liberauerant *x*; nuper maxime liber. *Ashb.*, *f*[2]; *Oud.*, *Apitz*, *Forchh.* (*p. 94 sq.*); *prob. Hell.* (*Ph. 13, 381*), *Vielh.* (*ÖZ. 18, 616*); nuper manumissos liberauerant *recc.*; *edd. usque ad Oud.*; nuper [maximi] liberauerant *Np.* (*p. 175*); nuperrime liberauerant *Oehl.*; nuper in auxilium liberau. *Wölff.* (*II 6*); tempore extremo liber. *HAKoch* (*RhM. 17, 629 sq.*); nuper manumissione liber. **Paul.*

§ 7 inde tertia et quarta *del. HHartz* (*Adnot. p. 9 sq.*); *defend. Clark.*, *Kraff.*

§ 8 hic fuit oppugnationis exitus *om. recc.*; *ed. pr.*; *del. Forchh.* (*p. 100 sq.*); *id prob. Hell.* (*Ph. 13, 378*), *Paul*; ¶ acceptis *h*(*l*); *St.*, *Scal.*, (*Oud.*,) *Dt.*, *Paul*; receptis *Ashb.*, *af*; *plur. edd.*; exceptis *Oud.*; ¶ desperata expugnatione *Vasc.*, *St.* (*Paul*); ¶ recepit *Ashb.* (*l?*); *plur. edd.*; recipit *afh*; (*Paul*;) — *uerba* iamque hiems adpropinquabat et . . . sese ad Pomp. recepit *alieno loco in textum irrepsisse arbitratur Rub.* (*El. I 20.*)

**cap. 10.** § 1 demonstratum est *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ Vibullium *Ald.*; uibullum *Ashb.*; bibulum *x*; ¶ praefectum ⟨fabrum⟩ *Manut.*(?) *teste Paul*; ¶ in potestatem uenisse *recc.*; *St.*

(§ 2 iudicabat *Paul.)

§ 5 ⟨ab⟩ Italia expulsum *uett. edd.*; *del.* *Paul*; ¶ cohortibus in Italia *Vasc.*; cohortibus italia *codd.*; cohort. ⟨ex⟩ Ital. *Gland.*; — (cohortibus Italiae atque Hispaniae *Oud.*;) ¶ se morte *b*; *Ald.*; morte *x*; ¶ tanto] illato *Jurin.*; Antoni *Kran.*; *improb. Hug* (*JJ. 91, 706*); ¶ Curictam *Rub.*, (*El. I 22*), *vGöl.* (*Dyrrh. p. 4*; *78 sq.*), *ThMomms.* (*Herm. 2, 145*); *prob. Hell.* (*Ph. 13, 379*); Corcyram *codd.*; *defend.* (= Corcyram nigram) *Ciacc.*, *Voss.*, *Jurin.*, *WIhne* (*Röm. Geschichte VII p. 24*).

§ 6 proinde ciuibus ac rei publicae parcerent *Paul*; proinde sibi ac r. p. parc. *post uocem* documento *transponit Jurin.*; ¶ ⟨quom⟩ quantum *Np.* (*p. 162*); quantum⟨que⟩ *edd. ante Oud.*; quantum *x*; *Oud.*; ¶ ipsi . . . essent] ipsis . . . essent *Ald.*; ipsos . . . esse (*Oud.*,) *Bentl.*; ipsum . . . esse *Jurin.*; ipsi ⟨sibi⟩ . . . essent *Held.*

(§ 7 cum sibi uterque confideret *Oud.*)

§ 9 interea et rei publicae et ipsis placere oportere, si *codd.*; *plur. edd.*; interea expedire et ipsis placere oportere, si *Faern.*; interea et Pompeio et ipsi sufficere oportere, si *Ciacc.*; interea et rei publ. expedire et ipsis plac. oportere, si *Jurin.*; id interesse rei publicae et ipsis placere oportere. Si *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1154*), *Paul*; interea et populo Romano et ipsis plac. oportere, si *Pluyg.*; interesse id rei p. et ipsis pl. oport., si *RMg* (*LC. 1182, 1*); interea e re publica esse et ipsis pl. op., si *EHoffm.*[2]; — et a populo peti. id (*uel* et id) debere interesse rei p. et ipsis plac. oportere. Si *FPauly* (*ÖZ. 26, 624*); ¶ dimissurum, depositis *Madv.*; dimissurum, depositis⟨que⟩ *uett. edd.*, *Lips.*

§ 10 haec quo facilius . . . copias dimissurum *del. Hug* (*Ph. 11, 665 sq.*); — (Pompeio *del. Kran.*;) — omnes suas terrestres urbiumque copias dimissurum (dimissurus *afh*) *codd.*; *plur. edd.*; omnes suas litorum urbiumque custodias deducturum *Jurin.*; omnes suas terrestres nauiumque copias dimissurum *Np.* (*p. 162*); omnes suas utrumque copias dimissurum *Kindsch.* (*Em. 17*); (omnes suas terr. nauiumque copias dimissuros *Kran.*;) omnes suas terrestres ubique copias dimissurum *Wölff.* (*II 7*); omnes suas terr. urbiumque copias ⟨prius⟩ dimissurum *WHRoscher* (*JJ. 115, 560*); omnes ⟨se⟩ suas terrestres ubicumque copias dimissurum *Pluyg.*; omnes suas terrestres copias urbiumque praesidia statim se dimissurum *Dt.-Dob.*; omnes suas terr. urbiumque cop. ⟨statim⟩ (*uel* ⟨priorem⟩) dimissurum *Geyer* (*JB. 11, 149*); omnes ⟨se⟩ suas terr. urbiumque copias ⟨ante⟩ dimissurum *RMg* (*LC. 255, 19*); omnes suas terr. copias urbiumque praesidia deducturum (*uel* custodias remissurum) *Paul.*

**cap. 11.** § 1 Vibullius *Ald.*; bibulus *x*; *Held*; (*del. Ciacc.?*) ¶ his expositis Corcyrae *codd.*; *uett. edd.*, *Held*; his expositis a Caesare *Manut.*; is expositus Corcyrae *Ciacc.*; expositus Corcyrae *Madv.*; Vibullius Bibulo his expositis Corcyrae *Hxg*; his expositis [Corcyrae] *Np.* (*p. 163 sq.*); his expositis profectus *Wölff.* (*II 7. 8*); ¶ antequam de mandatis agi inciperet *x*; *uett. edd.*; *WKergel* (*ÖZ. 7, 133*), *Madv.* (*Kleine philol. Schriften 364*), [ante] quam de m. agi [inciperet] *Ciacc.*, *Kran.*; *prob. Hell.* (*Ph. 13, 380*), *Paul*; antequam de m. agi inciperetur *Np.* (*p. 164*); ¶ atque ideo *ed. pr.*; atque eidem *codd.*; atque inde (*uel* indidem) *Oud.*; atque idem *Morus*, *WKergel* (*ÖZ. 7, 133*); itaque eodem *Hxg*; ¶ nocte ac die *x*; et nocte et die *edd. ante Np.*; noctem ac diem *Paul*; ¶ atque omnibus copiis mutatis *codd.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *WKergel* (*ÖZ. 7, 135 sq.*); *uerba* omnibus copiis *transpon. post uerba* adesse Caesarem *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; *del. Daehne*, *Held*, *Apitz*, *Np.*; atque omnibus oppidis mutatis *Lips.*(*?*); atque omisso somno mutatis *Wölff.* (*II 8*); atque omnibus coponis mutatis *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1154*); atque omnibus hospitiis mutatis *Paul*; atque omnibus stationibus mutatis **WNitsche*; ¶ ut adesse Caesarem nuntiaret *Of*; *uett. edd.*; et adesse caesarem nuntiaret *Ashb.*, *ah*(*l*); et adesse C. nuntiauit *Np.* (*p. 164*); et adesse C. nuntiat *Db.*; *del. haec uerba Grut.*, *Mor.*

§ 3 Oricum *f*; *ed. pr.*; orscum *Ashb.*, *ahl*; ¶ Parthinorum *Ber.*; partinorum *codd.*; ¶ cum Graecos . . . iuberet, illi autem se *x*; *St.*, *Oud.*; Graecos . . . iubet. illi autem cum se *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 4 contra imperium] contra imperatorem *mg. Vasc.*, *Hotm.*; ¶ pugnaturos *x*; *Ber.*, *Dübn.*, *Paul*; pugnaturos esse *recc.*; *edd. fere omnes*; ¶ oppidani autem etiam] autem *om. recc.*; *del. Dt.*, *Paul*; etiam *om. bl*; *uett. edd.*; ¶ dedidit] dedit *recc.*; *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*

**cap. 12.** § 1 Staberius *b*; *Ald. nep.*, *Ursin.*; straberius *rell. codd.*; ¶ qui u r b i praeerat *Kindsch.* (*Em. 17*); ¶ atque u r b e m munire **Paul.*

§ 2 contra atque] contra id quod *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ populus Romanus *x*; populusque Romanus *edd.*; *del. Paul*; **idem nunc*: Italia p r a e i u d i c a u i s s e t.

§ 3 profugit ⟨ab⟩ Apollonia *recc.*; *Vasc.*, *St.*; — profugit, Apolloniates ad Caesarem leg. mitt. *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 4 hos sequuntur *l?*; *ed. pr.*; hoc sequuntur *Ashb.*, *afh*; ¶ Byllidenses *Ashb.*, *h*; *St.*, *Hieronymus Ferrarius* (*ap. Brant.*), *HM* (*JB. 12, 264*); billidenses *af*, *l corr.*; Bellidenses *O*, *l pr.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*; Bullidenses (*Glar.*,) *Ciacc.*, *Scal.*, *Oud.*,

*recc. edd.*; ¶ Amantini *Glar.*, *St.*; ama(t)t(h)ini *z*; Amatini *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*; Amantiani *Ciacc.*, *Scal.*, *Oud.*; — Byllidenses ⟨atque⟩ Amantini *St.*; Byllidenses ⟨et⟩ Amantini (*Ciacc.*,) *Paul*; ¶ [et] reliquae finitimae ciuitates totaque Epirus [et] legatis *Paul*; ¶ facturos ⟨se⟩ *recc.*; *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; facturas **Paul.*

**cap. 13.** § 1 gestae *Ashb.*; *ed. pr.*; gesta *z*; *Np.*

§ 2 simul Caesar *rec.*; *Oud.*, *Np.* (*p. 164 sq.*); simul ac Caesar *z*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; ⟨quo⟩ simul ac C. *Vasc.*, *St.*, *Clark.*; simul et C. *Endler* (*p. 12*); ¶ tantusque *z*; tantus *edd. usque ad Oud.*; ¶ incidit] incessit *Ciacc.*; ¶ exercitui *recc.*; *edd.*; exercitus *z*; — Apolloniae gestae, simul quod Caesar adpropinquare dicebatur, Dyrrachio timens . . . contendit *Hotm.*; — *uerba* simul ac Caes. adprop. dicebatur *del. Grut.*; — eo . . . contendit, simul ac Caes. adprop. dicebatur; tantusque terror incidit eius exercitus, quod *Elberl.* (*p. 111 sqq.*); simul Caesar adprop. dicebatur, qui (quod *Held*) properans noctem diei coniunxerat neque iter intermiserat, tantusque terror incidit eius exercitus, ut paene *Held*, *Paul*; simul Caesar adprop. dicebatur, ac tantus *uel* ac, simul C. adpr. dicebatur, tantus *Hzg*; ¶ ex Epiro (*uel* in Epiro . . . ⟨conscripti milites⟩) *Jurin.*; in Epiro *codd.*; *uett. edd.*; — ut paene omnes s i n e i m p e r i o, s i n e t r i b u n i s, l e g i o n u m signa rel. *Wölff.* (*II 8. 9.*)

§ 5 caesar praefecto occupato itinere *z*; Caesar profecto occupato itinere *ed. pr.*, *Ald.*; C. perfecto occupato it. *Vasc.*, *St.*, *Lips.*; C. profectus occupato it. *Achilles Statius*; C. profectionis occupato it. *Hotm.*; C. praecepto it. *Ciacc.*, *Madv.*, *Paul*; C. praeoccupato it. *Ald. nep.*, *Scal.*, *Oud.*; *Np.* (*p. 175*); C. praecepto et occupato it. *Oud.*; C. profectioni occupato it. *Hzg*; C. certior factus de praeoccupato it. *Dederich* (*3, 468*); ¶ ad flumen Apsum ponit *Ald.*; ad flumen habus supponit *z*; (ad fl. Apsum opponit **Paul*;) ¶ ut castellis uigiliisque bene meritae ciuitates tutae essent praesidio *codd.*; *Oud.*; ut uigiliis castellisque bene m. c. t. e. praesidio *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ut uigiliis castellisque b. m. c. t. essent [praesidio] *Manut.*, *recc. edd.*; ut cast. uigiliisque(?) bene meritae c i u i t a t i e s s e t praesidio *Faern.*; ut u i c i s castellisque bene meritae c i u i t a t i s e s s e t (essent *Jurin.*) praesidio *Ciacc.*, *Jurin.*; cast. u i c i s que b. m. c i u i t a t i s u t e s s e t praesidio *Paul*; ut c a s t e l l a, u i c i bene⟨que⟩ meritae c i u i t a t e s tutae essent praesidio *Dav.*; ut u i c i s castellisque bene m. c i u i t a t i s t u t o essent praesidio *uel* ut castellis uigiliisque bene mer. c i u i t a t i t u t o essent praesidio *Clark.*; ut uigiliis castellisque b. m. c i u i t a t i essent praesidio *uel* ut uig. castellisque b. m. ciuitates tutae essent

⟨ut⟩ praesidio *PBurmann* (*ad Velleium Pat. II 115, 2*); ut castellis uigiliisque b. m. ciuitates tutae essent ⟨sine⟩ praesidio *Madv.*; ut cast. uigiliisque b. m. ciuitates tutae essent prouidet *KSchnelle* (*JJ. 115, 564*); — ut cast. uigiliisque b. m. ciuitates tutae essent; praesidioque ibi ⟨relicto⟩ reliquarum ex It. l. a. e. *Elberl.* (*p. 114.*)

§ 6 fecit] facit *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ Apsum *Ald.*; t(h)apsum *codd.*; ¶ conduxit] conducit *Vasc.*, *St.*

**cap. 14.** § 1 quantam *Voss.*, *Cellar.*, (*Oud.*,) *RMg* (*Rel. p. 6*); quantum *codd.*; quam tum *Faern.*; — quantum nauium facultatem habebat *codd.*; quum primum nauigandi facultatem habuit (habebat *Bentl.*) *Ciacc.*, *Bentl.*; quantum nauium [facultatem] habebat *Scal.* (*Voss.*); quarum nauium facult. habebat *Dav.*; ¶ [naues] soluit *Voss.*, *Bentl.*; ¶ accipit] accepit *Ashb.*, *fl*; (*Paul.*)

§ 3 ad unum ⟨omnes⟩ interficit *b*; ¶ ita ⟨in⟩ exiguo temp. *Ashb.*, *f*; *Apitz*, *HM* (*LC. I 482*), *Paul*; ¶ magno [-que] casu *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Clark.*

**cap. 15.** § 1 cum classe *ed. pr.*; cum *om. x*; ¶ portubusque *ed. pr.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ (ita ipse ora maritima earum reg. pr. *Paul.*)

§ 2 omnia a litore Caesari tenebantur *Markl.* (*p. 271*); ¶ lignandi neque aquandi *Ol*; *edd. usque ad Oud.*; ¶ ad terram deligandi *Pluyg.*, *Paul*; *improb. Heller* (*JB. 68, 24*).

§ 3 aquam Corcyra *f*; *ed. pr.*; aquam corcyram *Ashb.*, *ahl.*

§ 6 M.' Acilio *Ursin.*; M. Acilio *x*; *uett. edd.*; ¶ oppidi muris *codd.*; oppidis maritimis *Paul*; ¶ si sibi eius facultas *Ashb.*, *hl*; *uett. edd.*; si ei facultas *a*; si eis fac. *Np.*; si facultas *f*; *Vielh.* (*ÖZ. 16, 428*), *EHoffm.*; si sibi facultas *recc.*; *Apitz*, *Dt.*; si sibi eius ⟨rei⟩ fac. *Paul.*

§ 7 postulant, ut] postulant ut (*sublata interpunctione*) *Paul*; ¶ indutiae, easque ab iis imp. *Cornelissen.*

§ 8 adferebant] asserebant *O*; *Lips.*, *Scal.*; ¶ Caesarem idem summe *Paul*; ¶ profectum] perfecturum *recc.*; *ed. pr.*, *Ald.*; perfectum iri *Hotm.*, *Lips.*; profectum iri *NHeins.*; ¶ aliquid *Ashb.*, *f*; *ed. pr.*; aliquod *ahl*; ¶ bibuli *codd.*; *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*, *Lips.*, *Scal.*; de Bibuli *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*; de Vibullii *Ciacc.*; Vibullii *GCanter.* (*Nov. lect. 3, 24*), *Oud.*, *recc. edd.*

**cap. 16.** § 1 profectus ⟨erat⟩ ad recip. *recc.*; *ed. pr.*, *Ald.*, *Lips.*; ¶ angusta *Kindsch.* (*Em. 17*), *HM* (*JB. 11, 200*); anguste *codd.*; ¶ erat ⟨autem⟩ ad Buthr. *recc.*; *ed. pr.*, *Ald.*, *Lips.*; ¶ Buthrotum *Vasc.*; butrotum (*uel* burtotum) *codd.*; ¶ oppidum corcyrae *x*; oppositum Corcyrae *b*; *Ald.*

(*corr.*), *St.*, *Hotm.*, *Lips.*, *Scal.*, *recc. edd.*; oppidum ⟨oppositum⟩ Corc. *mg. Vasc.*, *Oud.*, *HM* (*JB. 11, 200*); oppidum [Corcyrae] *Apitz.*

§ 3 Libo atque excusat *b*²; *Ald.*; Libo neque excusat (*rell.*) *codd.*; *Grut.*, *Apitz*, *FHofm.*; (Libo*** neque exc. *Oud.*;) Libo naue et excus. *HGilbert* (*JJ. 129, 416*); ¶ et praetura *codd.*; et consulatu (*Ber.?*) *Madv.*; et praetura ⟨consulatuque⟩ *Paul*; ¶ conceptas] susceptas *Paul*; ¶ ob eam rem colloqu. *recc. ed. pr.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ impediretur *Jurin.*

§ 4 Pompei summam esse *codd.*; suam esse (*Lips.?*) *Forchh.* (*p. 102 sq.*); suam summam esse *Elberl.* (*p. 115 sq.*); *prob. Madv.*; summam suam esse *Kran.*; summam ducum esse *Kraff.* (*JJ. 91, 500 sq.*); Pompeianis summam esse *WHRoscher* (*JJ. 115, 561*); eis summam esse *EHoffm.*³; ¶ componeretur *recc.*; *Vasc.* componerentur *x*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Dav.*, *Oud.*; ¶ ⟨se⟩ eius rei *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; — eius rei ⟨se⟩ *Vasc.*, *St.*, *Oud.*; ¶ consilii *x*; concilii *rec.*; *Vasc.*, *St.*, *Voss.*, *Baumstark* (*ZAW. 1834, 1260 sq.*); consulum *Elberl.* (*p. 116 sqq.*)

§ 5 per se acturum] perfecturum *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*

**cap. 17.** § 1 (quibus rebus . . . satis causae putamus) *del. Hug* (*Ph. 11, 666 sq.*); ¶ quibus [rebus] *St.*; quibus ⟨de⟩ rebus *Paul*; ¶ existimabat *recc.*; *uett. edd.*; ¶ memoriae] memoria *b*; *Apitz*; prodantur *N*; *St.*, *Ciacc.*; prodatur *x*; *Apitz.*

(§ 2 postulat *Hug*, *Ph. 11, 667.*)

§ 3 ipse [ut] aqua *Pramm.* (*ÖZ. 40, 899.*)

§ 4 nihilo minus [tamen] *ed. pr.*; ¶ rem illis (illi *recc.*) esse impedimenti loco. neque legatos *codd.*; rem esse impedimenti loco. illi neque legatos *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; rem esse imp. loco. ille neque leg. *St.*, *Ciacc.*, *recc.*, *edd.*; rem illi esse imped. loco. illi neque leg. *Dav.*; rem debere esse imp. loco. illi neque leg. *Bentl.*; rem illi esse impedimento. Libo neque leg. *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1154*), *Paul*; rem ulli esse impedimento. Libo neque leg. *RMüller* (*JB. 1, 239*).

§ 5 legatos Caesaris accipere neque *Paul*; ¶ ad Pompeium reicere unum; instare *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93.*)

§ 6 quem ubi *recc.*; *Ber.*, *Vasc.*; quae ubi *x*; quos ubi *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; quod ubi *Ciacc.*; ubi *Grut.*

**cap. 18.** § 2 redit *x*; rediit *rec.*; *Vasc.*, *St.*, *Clark.*, *Paul.*

§ 3 ubi primum e re uisum est, adhibito *Elberl.* (*p. 118 sq.*); ubi primum rursus adhib. *x*; ibi primum, rursus adhib. *Voss.*;

*improb. Clark.*; ubi primum licuit, adhib. *Jurin.*; ubi primum reuectus est, adhib. *Hzg*; uti prim. rursus abbib. *Oehl.*; ¶ Libone *Ashb.*; *ed. pr.*; librone *x*; ¶ Lucceio *Manut.*; luceio *x*; ¶ quibuscum *JFGron.* (*Obs. II c. 6 p. 256 sq.*); quibus *codd.*; ¶ eum ingressum *uett. edd.*; ¶ [in] sermonem *Vasc.*

§ 4 poterit, ⟨nisi⟩ cum *recc.*; *uett. edd.*; poterit, ⟨si⟩ cum ⟨exercitu⟩ *Hotm.*

§ 4. 5 reductus existimabor bello perfecto. ab his (iis *Kindsch.*, *Madv.*) *plur. codd.*; *Kindsch.* (*Em. 8*), *Madv.*; reductus existimabor. bello perfecto ab (his *uel*) iis *h*; *Ursin.*, *Ciacc.*, (*Clark.*,) *Oud.*, *recc. edd.*; — bello confecto **Paul.*

§ 5 ab iis⟨dem⟩ Caesar *Paul*; ¶ facta] acta *Kindsch.* (*Em. 8*); *prob. *Paul*; ¶ interfuerant *Kindsch.* (*Em. 8. 9*); ¶ conatus tamen . . . de pace agere *del. Hug* (*Ph. 11, 668 sq.*); — per colloquia *del. Np.* (*p. 165*); *tuetur Kran.* (*Obs. 17 sq.*), *Endler* (*p. 13 sq.*), *Wölff.* (*II 9*); — aliis oratoribus per colloquia *Kindsch.* (*Em. 8*); aliis rationibus ⟨ac⟩ per colloquia *Kraff.*

**cap. 19.** § 1 inter bina *Ashb.*; *Ald.*; ut inter bina *x*; at inter bina *Hzg*; ¶ *aut* unum *aut* Apsus *delend. cens. Ciacc.*; ¶ tantum *del. Kran.*; latum *Kindsch.* (*Em. 7*); angustum *GLandgraf* (*Unters. p. 115*); ¶ Apsus *Ald.*; t(h)apsus *codd.*; ¶ interim] in terram *Kindsch.* (*Em. 7*); ¶ pactiones colloquentium *edd. ante Np.*; ¶ iaciebatur (*Ashb.*;) *Bentl.*

§ 2 mittit Caesar Vatinium *Bentl.*; ¶ ageret. is crebro *Paul*; ¶ crebro magna uoce] ipse pro magna contione *Kindsch.* (*Em. 7. 8*); ¶ pronuntiauit *Paul*; ¶ ad ciues de pace duo(s) legatos *codd.*; ad ciues de pace legatos *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Np.*, *Db.*; ad ciues de pace suos legatos *Brut.* (*Voss.*), *Grut.*, *Endl.* (*p. 14*); ad c. de p. tuto legatos *Voss.*, *Wölff.* (*II 9*), *Madv.*, *WHRoscher* (*JJ. 115, 561*); ad c. de p. (ali)quos legatos *NHeins.*; ad c. [de pace duos] legatos *Dav.*, *Apitz*, *FHofm.*; ad [ciues de pace] suos legatos *Mor.*; ad ciues de pace priuos leg. *Hzg*; ad c. sine periculo legatos *Kran.* (*Obs. 16 sq.*); ad c. [de] pace [duos] legatos *RDietsch* (*JJ. 66, 303*); ad c. de pace alios leg. *Kindsch.* (*Em. 8*); ¶ ab saltu Pyrenaeo *del. Vielh.* (*ÖZ. 18, 614*); ¶ praedonibus[que] *Dav.*; ¶ praesertim cum id ag., ne c. c. ciuibus a. decertarent *del. Held*; — praesertim ut *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; — id ageretur *Paul.*

§ 3 suppliciter *codd.*; similiter *Jurin.*; simpliciter *Kindsch.* (*Em. 7*); ¶ locutus *x*; *uett. edd.*, *Jurin.*; locutus est *cod. Noruic.*; *Bentl.*, *Mor.*, *recc. edd.*; locuto *Dav.*; ¶ ut ⟨qui⟩

*Jurin.*; ¶ debebat] agebat *Jurin.*; ¶ militibus ⟨facto⟩ auditum responsum est *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*; — audito *Dav.*; — responsum [est] *Bentl.*; ¶ altero die *HM* (*JB. 12, 289*); altera die *codd.*; altera die *suspectum Dt.*; ¶ atque una uisurum, quem ad modum tuto *Elberl.* (*p. 119 sqq.*); *prob. Dederich* (*3, 469*), *Madv.*, *Paul*; atque una uis utrumque admodum tuto *x*; atque una etiam utrimque admodum tuto *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.* (*sed is omissa uoce* admodum), *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; utque una etiam utrimque admodum tuto legati uenire . . . possent, certum[que] *Ald. nep.*; utque *etiam Voss.*; daturumque, uti utrimque admod. tuto *Dav.*; atque una etiam, ubi utrimque admod. tuto *Oud.*; atque una etiam utrimque admodum tuto legatos uenire . . . posse *Bentl.*; utque una quiuis utrorumque tuto *uel* atque una uti utrimque admodum tuto *Hxg*; atque eundem uisurum, quem ad modum tuto *Np.* (*p. 166*); atque una etiam utrimque ad locum tutum legati uenirent, ut quae uell. exp. p. *Terpstra* (*p. 57 sqq.*); atque naui esse uecturum, quo admodum tuto *EHoffm.*[1]; itaque una insularum, quam ad mediam tuto *Kindsch.* (*Em. 5. 6*); et conuenit utrimque, quem ad modum tuto *Wölff.* (*II 10*); atque eundem uisurum, quem ad locum (tuto?) *Hell.* (*Ph. 22, 324*); atque una uisurum utrumque, quem ad modum tuto *Vielh.* (*ÖZ. 18, 617*), *EHoffm.*[2]; ¶ tempus ⟨et locus⟩ constituitur *Dav.*

§ 4 quo cum isset postero die Vatinius, magna *Paul.*

§ 5 prodiit *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ summissa oratione loqui de pace atque altercari *x*; *KKruse* (*JJ. 94, 606*); sed omissa orat. [loqui] de pace [atque] altercari *Oud.*; sed sumpta oratione de pace altercari *Lips.*(?); sed missa oratione de pace loqui atque altercari *Terpstra* (*p. 59 sq.*); sed permissa oratione conqueri de pace atque altercari *Kindsch.* (*Em. 6*); commissa oratione loqui de pace atque alt. *Wölff.* (*II 10*); sed missa orat. de pace loqui elate atque alterc. *Dt.*; sed is omissa orat. de pace altercari *Madv.*; (sed missa orat. de pace alterc. *Pramm.*, *ÖZ. 28, 268*;) sed superbissima oratione de pace loqui atque alterc. *CFleischer* (*JJ. 119, 850 sq.*); sed missa orat. de pace conqueri atque altercari *Kraff.*; sed is omissa orat. de pace queri atque alterc. *Paul, qui *nunc*: is omisso Varrone obloqui de pace atque alterc.

§ 6 mediam certationem interrump. **Paul*; ¶ tela missa, quae **Paul.*

**cap. 20.** § 1 ⟨Romae⟩ M. Caelius Rufus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ inito magistratu *Hotm.*; inuito magistratu

*Voss.*; ¶ et ⟨se⟩ si quis *OSeyffert* (*ap. Paul*); ¶ per arbitrium *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*

§ 2 Treboni(i) *Ashb.*; *ed. pr.*; trebani *x*; ¶ his temporibus *ed. pr.*; his *om. x*; ¶ moderate ius (*Ashb.*;) *ed. pr.*; moderata eius *x*; ¶ possent *Vasc.*; posset *x*.

(§ 3 tenere] retinere **Paul.*)

§ 4 reperiebatur nemo. atque *plur. edd.*; reperiebatur nemo, atque *Ald.*, *Lips.*, *Paul*; ¶ et ab hoc *codd.*; sed ab hoc *Ciacc.*; at ab hoc *Dav.*; ¶ profectus] prouectus *Grut.*; ¶ sexies seni dies *x*; sexies [seni dies] *Glar.*; sex pensionibus *St.*, *Ald. nep.*; sexenni die *Manut.* (*ap. Ald. nep.*); *prob.* (*Ciacc.*,) *Np.* (*p. 172*); sexies senis idibus *Hotm.*; sexagies senis diebus *Cuiacius*; sexies senos in dies *Camerarius*; sex mensium die *Voss.*; semisse in dies *Gron.* (*de sestertiis IV 5 p. 635*); sex annis *Jurin.*; sexies senis diebus *Hxg*; ¶ soluantur *codd.*; *Procksch* (*CI. 12*); soluerentur *HM* (*LC. II 1032*).

**cap. 21.** § 1 efficeret *f*; *ed. pr.*; efficere *Ashb.*, *ahl*; ¶ aliam] alteram *Faern.*

§ 3 de rostris detrusit (*uel* detraxit) *Bentl.*

§ 4 eius nomine *x*; eo nomine *Scal.*; caedis nomine *Paul*; ¶ eum in Ital. euocatum (*uel* eo in I. euocato [quod] . . . reliquias ⟨quas⟩ habebat) *Hotm.*; ¶ reliquias *f*; *Ber.*; reliquas *Ashb.*, *ahl*; ¶ sibi coniunxit eum atque *uel* sibi coniunxit atque [eum] *Apitz.*

§ 5 neapoli uisaque proditione oppidi apparere (appareret *Ashb.*) *x*; Neapoli, uis atque proditio oppidi appareret *Ber.*, *Gland.*, *Np.*; Neapoli, uisaque proditione oppidi apparere *Ald.*; Neapoli uisa, atque proditio oppidi appareret *Vasc.*, *St.*, *Rhellic.*, *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Mor.*; Neapoli uisa de proditione opp. (?) *Faern.*; Neapoli, uisque proditione opp. appareret *Oud.*; Neapoli, uisa proditionem opp. apparare *Kran.*; Neapoli uisa esset proditionem oppidi apparare *HAKoch* (*RhM. 11, 638*); Neapoli missa, quae proditionem opp. appararet *FHofm.*, *Db.*; *prob. Hug* (*JJ. 91, 712*); Neap. uisa, quae proditionem opp. appararet *Dt.*; Neapoli, ut uis atque proditio opp. appareret *Pluyg.*; Neap., quae uisa esset proditionem opp. apparare *Kraff.*; Neap. iussa[que] proditionem opp. apparare *Paul*; — essent comprensa familiae Neap. missa, quae proditionem opp. appararet *EHoffm.*[2]; ¶ habendum existimarat *Ciacc.*; ¶ atque ⟨ab⟩ eo itinere *HM* (*LC. I 373*).

**cap. 22.** § 1 litteris ⟨se⟩ ea *AKellerbauer* (*Ph. 21, 161*), *Pluyg.*; se *om. codd.*; ¶ Vibullium *Ursin.*, *Voss.*, *Jurin.*, *Np.*

(*p. 166*); bibullium *z*; Bibulum *b*; *edd. ante Np. plur.*, *Hotm.*, *Clark.*

§ 2 Cosam] Compsam (*Urs.*,) *Dav.*, *FHofm.*; Cassanum *Cluver.* (*Ital. antiqua II p. 1205*); Consentiam *Paul*; ¶ in agro Hirpino *Gland.*, *FHofm.*; ¶ eo cum aq. pedio praetore cum legione lapide ictus *codd. plur.*; is cum a Q. Pedio praetore cum legione lapide ictus ⟨esset⟩ *ed. pr.*, *Ber.*; eo cum a Q. Pedio praet. cum leg. lapide ictus ⟨esset⟩ *Ald.*, *Lips.*; ubi cum a Q. Paedio pr. c. leg. lap. ictus ⟨esset⟩ *Vasc.*, *St.*; ea cum a Q. P. pr. c. leg. ⟨teneretur⟩, lap. ictus *Gland.*; et cum a Q. P. pr. † cum leg. lap. ictus ⟨esset⟩ *Hotm.*; eo cum a P. Pedio funditore legionis lapide ictus ⟨esset⟩ *Urs.*; et cum a Q. Pedio tr. mil. lapide ictus ⟨esset⟩ *Ald. nep.*; eo cum a Q. P. praetore cum legione ***lapide ictus ⟨esset⟩ *Scal.*; is (*uel* eo) tum a Q. P. praet., cum legione ⟨misso⟩, lapide ictus *Oud.*; eo [cum a] Q. Pedio pr. cum leg. ⟨misso⟩ lap. ictus *uel* ⟨ipse⟩, eo [cum a] Q. Pedio pr. cum leg. ⟨misso⟩, lap. ictus *Hxg*; eo cum [a] Q. P. praet. missa legione lap. ictus *Kran.*[2]([1]?); ubi cum ad oppidum prodiret Milo, lapide ictus *Wölff.* (*II 10 sq.*); eo cum [a] Q. Pedius praetor cum legione ⟨uenisset⟩, lap. ictus *Kraff.*; ea cum a Q. Pedio praetore cum legione ⟨tegeretur⟩, lap. ict. **Paul*; ¶ perit *z*; *Hell.* (*Ph. 19, 522*); periit *recc.*; *edd. plur.*, *Forchh.* (*p. 66.*)

§ 3 sed Coelius (*uel* [et] Coelius) *Paul*; ¶ profecturus *Markl.* (*p. 271*); ¶ ut ⟨ipse tunc⟩ dictitabat *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ cum quosdam eius municipii] cum constantius *recc.*; cum inconsultius (*uel* incautius) quosque *Bentl.*; cum Consentinos *Markl.* (*p. 271*); cum instantius quosdam eius municipii *Hxg*; ¶ praesidii causa *Manut.*, *Faern.*; praedandi causa *codd.*; praesidiandi *Lips.*(?), *Oud.*; ¶ pollicitaretur *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

§ 4 ita⟨que⟩ *uett. edd.*; ¶ et temporum *codd.*; *uocem post subst. temporum intercidisse suspicatur Voss.*; et imperiorum *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93*); — initia rerum et temporum, quae, occupatione magistratuum, sollicitam *Markl.* (*p. 271 sq.*); ¶ Italiam habebant *f in ras.*; *ed. pr.*; ital. habebat *z*.

cap. 23. § 1 classe, quae erat nauium L *Paul*; ¶ omnia litora *Nicas.*, *Ciacc.*, *Hotm.*, *Jurin.*; omnium litora *codd.*; *edd. usque ad Oud.*; ¶ clausos tueri *z*; clausos teneri *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Man.*, *Lips.*, *Scal.*, *recc. edd.*; [clausos] teneri *Ciacc.*; classium teneri (*Ciacc.*;) *prob. Jur.*; clausos tenere *Hotm.*; classis tueri *Paul.*

§ 2 in terra expositis *x*; *Paul*; in terram expos. *edd. ante Paul.*

**cap. 24.** § 1 ⟨is⟩ uirtute *Daehne*, *Forchh.* (*p.* *76*); ⟨qui⟩ uirtuti (-te) *edd. ante Kran.*; ¶ uirtute *x*; uirtuti *recc.*; *ed. pr.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ nauium magnarum] n. longarum *HM* (*LC. II 711*); nauium magnitudine **Paul*; ¶ atque [eas] in litore *Kraff.*

§ 2 appropinquassent *recc.*; *ed. pr.*; propinquassent *x*; ¶ nostri ueterani *codd.*; nostri uelut territi *Jur.*; nostri ueriti *Markl.* (*p. 272*); (nostri, ut erant, *uel*) nostri [ueterani] *Paul*; **idem nunc*: nostri interiorem; nostri, ut erant iussi **WNitsche*; ¶ refugiebant *x*; refugerunt *recc.*; *Vasc.*, *St.*, *Scal.*

§ 3 iam ex] nam ex *recc.*; *ed. pr.*, *Clark.*; tum ex *Voss.*; ¶ ex his quadriremibus *HM* (*JB. 11, 200*); ex his quadriremem *codd.*; ¶ defensoribusque [suis] *HM* (*LC. II 2086*); ¶ refugere] fugere *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 4 per oram maritimam *recc.*; *ed. pr.*; per ora maritima *x*; ¶ aquari *x*; aqua *Ald.*, *St.*, *Lips.*; ¶ (prohiberetur *Paul*;) ¶ discessit [a Brundisio] *Ciacc.*; ¶ obsessionemque] obsidionemque *f*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

**cap. 25.** § 1 multum iam mensis transierat et *Rub.* (*El. I c. 20*); ¶ erant *x*; transierant *recc.*; *edd. ante Np.*; abierant *RSchn.* (*JB. 17, 239*); ¶ hiems ⟨iam⟩ *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Scal.*; ¶ certe *codd.*; certi *Gron.* (*ap. Oud.*); *prob. *Paul*; cori *Madv.* (*AC. II p. III*); (cercii *idem p. 274, sed ipse improbat p. III*); — quod Etesiae flauerant [uenti] *Bentlei amicus.*

§ 2 quantoque [eius] *HAKoch* (*RhM. 17, 630*); quantoque uerni **WNitsche*; ¶ ad custodias] ad custodiam *b*; *HM* (*LC. I 809*); *improb. Paul* (*ad h. l.*).

§ 3 castigabantur] instigabantur *Paul*; ¶ at reliquos *Kraff.*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93*); ut reliquos *codd.*; ¶ exercitus] exitus (*uel* exercitus ⟨exitus⟩) *Paul*; ¶ duriusque] dubiique *EHoffm.*[1]; cupidiusque *Kran.*; commodiusque *Paul*; ¶ ⟨exspectandis⟩ ad transportandum *Mor.*; ¶ lenioribus] saeuioribus *Wölff.* (*II 11 sq.*), *Dt.*; ¶ expectabant *codd.*; exspectabatur *Ciacc.*; *prob. Jur.*; non spectabat *Np.* (*p. 166 sq.*); uix spectabat *HAKoch* (*RhM. 11, 638*); exspectabat *Wölff.* (*II 11 sq.*); — duriusque cotidie tempus, ad transportandum lenioribus uentis, exspectabant *Hell.* (*Ph. 13, 382 sq. et 19, 522*); *Terpstra* (*p. 60 sqq.*) *haec uerba transponit post § 1* (*post uoc.* existimabat); *item *Paul, sed uerbo* exspect. *mutato in* spectabat; *EHoffm.*[1] *uerba* d u b i i q u e cotidie temp. ad tr. len. uent. exspec-

tabant *in § 1 transponenda censet post uerba* ad Caesarem ueniebant.

§ 4 scripsit, ⟨ut⟩ nacti *rec.*; *edd. ante Oud.*; ¶ dimitterent, siue *codd.*; dimitterent ⟨et ad Oricum⟩ siue *Ald.*, *mg. Vasc.*, *St.*, *Lips.*; dimitterent, si uel *Vasc.*, *Scal.*, *Dav.*; dimitterent, si uela *Terpstra* (*p. 62 sq.*); dimitterent, si *Held*, *Vielh.* (*ÖZ. 18, 617*); ¶ apolloniatium cursum dirigere atque eo *codd.*; Apolloniatium cursum dirigerent, quod eo *Ald.*, *mg. Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; Apollon. [cursum] dirigere atque eo *Terpstra* (*l. l.*); Apolloniatium ⟨siue ad Labeatium⟩ curs. dirigere atque eo *FHofm.*; *prob. Hug* (*JJ. 91, 712*); Labeatium curs. dirigere atque eo *Vielh.* (*l. l.*); — siue ad ⟨Apsi ostium siue ad⟩ litora Apoll. curs. dirigere atque eo *EHoffm.*²; ¶ eicere *Ald.*; eligere *z*.

§ 5 a custodiis *Ciacc.*, *Scal.*; a custodibus *codd.*; ¶ loca *del. Ciacc.*; ¶ quod] quom *Np.* (*p. 25*); quae *Paul*; ¶ longius ⟨a⟩ portibus *Voss.*; longius port. *codd.*; longis portibus *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ auderent] audebant *f*; *EHoffm.*, *Kran.*

**cap. 26.** § 1 altera die *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ apolloniam dyrrachium *z*; Apolloniam Dyrrhachiumque *uett. edd.*; Apolloniam [Dyrrhachium] *Elberl.* (*p. 121 sqq.*); *prob. Np.* (*p. 167.*)

§ 2 Q. Coponius *Ashb.*, *h*; *uett. edd.*; C. Coponius *Ciacc.*; ¶ cum iam nostris *NO*; *Ald.*; cum iam nostri *z*; ¶ appropinquasset *Vasc.*; *prob. Np.* (*p. 167*); appropinquassent *codd.*

§ 3 nautarum et uim *z*; *Elberl.* (*p. 123*), *Np.*; nautarum se uim *recc.*; *edd. ante Np.*, *Hell.* (*Ph. 19, 522*), **Paul*; nautarum uim *Dt.*, *Db.*, *Pluyg.*; nautarum impetum *Paul*; nautarum etiam uim *RMg* (*LC. 407, 5*), *EHoffm.*²; ¶ superari] superare *recc.*; *edd. ante Np.*, *Hell.* (*l. l.*), **Paul*; ¶ setius] segnius *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

§ 4 remisisset; ⟨et⟩ nacti *Paul*; ¶ milibus pass. III *ASWesenberg* (*Tidskr. 9, 293*); ¶ leuiusque . . . . periculum existimauerunt *recc.*; *uett. edd.*, *Lips.*, *HM* (*LC. II 1056*).

§ 5 introitum est *f*; *EHoffm.*

**cap. 27.** § 1 recipiebat *recc.*; *ed. pr.*; reiciebat *z*; ¶ qui nostris [nauibus] *Paul.*

§ 2 itaque tenore commutato **Paul*; ¶ afflixit, [ita] ut *Paul*; ¶ detraheretur *recc.*; (*Oud.*,) *Mor.*; distraheretur *z*; *edd. usque ad Oud.*; extraheretur *Dav.*; ¶ remisit] dimisit *f*; *EHoffm.*

**cap. 28.** § 2 summissis] sumptis *recc.*; *uett. edd., Lips.*; *del. Ciacc.*; suis missis *Paul*; ¶ Otacilius *Manut.*; Octacilius *codd. plur.*; *uett. edd.*

§ 3 harum altera nauium *Paul*; ¶ CC] ducentis ⟨se compleuerat⟩ *uett. edd., Lips.*

§ 4 hic cognosci *Ald.* (*corr.*); his cognosci *codd.*; hic cognoscere *b*; *Paul*; ¶ firmitudine] fortitudine *recc.*; *uett. edd.*; ¶ salo nauseaque *f*; *ed. pr.*; salona usiaque *ahl*; ¶ producti *x*; *Oud.*, **Paul*; perducti *O*; *edd. uett. et recc.*; ¶ conspectu *ed. pr.*; conspectum *x*.

§ 5 item *O*; *ed. pr.*; idem *x*; itidem *Heins.*; iidem *Oud.*; ¶ uitiis, neque] uitiis, non *uett. edd.*; ¶ et tractandis *Mor.*; sed tractandis *codd.*

**cap. 29.** § 1 obtinebat *uett. edd.*; ¶ recepit *f*; *edd. ante Np., Paul*; ¶ ex oppido *Np.*; *prob. Hug* (*JJ. 91, 709*); oppido *codd.*

§ 2 expositis omnibus *Achilles Statius*, *Ciacc.*, *Clark.*, *recc. edd.*; ex omnibus *codd.*; expositis *Faern.*, *Oehl.*, **Paul*; ¶ ueteranorum *recc.*; *uett. edd.*

§ 3 reliquit *l*; *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*

**cap. 30.** § 1 uiderant, ipsi iter secundum eas terras direxerant *x*; uiderant, ipsi it. sec. eas terra dir. *rec.*; *Scal.*, *recc. edd.*; uiderant ipsi, et iter sec. eas terra dir. *Madv.*; *prob. Hug* (*JB. 2, 1154*); uiderant ipsi, ut iter secundo austro derexerant *Paul*; *uerba* ipsi iter sec. eas t. direx. *del. Kraff.*; *quod prob. EHoffm.*[2]; ¶ essent [eae] delatae *f*; *HM* (*JB. 11, 203*); essent inde delatae *Paul*; ¶ proximis diebus **Paul.*

§ 2 ut uenienti *Paul*; ¶ opponeret, si *Lips.*(?), *Dav.*, *Mor.*; opponeret et si *x*; opponeret et sic *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ imprudentem *Paul.*

§ 3 Apso *Ald.*; thapso *codd.*

§ 4 circuitu maiore *del.* **Paul*; ¶ Pompeius expedito itinere, quia *Ciacc.*; Pompeius quod [expedito itinere] *Paul.*

§ 6 nuntiis eundem (**nunc* eum) diem *Paul*; ¶ peruenit [Caesar] *Kraff.*

§ 7 Asparagum *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*

**cap. 31.** § 1 his temporibus] hisdem temp. *f*; isdem temp. *Paul*; ¶ (detrimentis] emolumentis *Urs.*; petris m(o)enitis *SPetitus* (*Obseruat. I c. 6*); supplementis *Bentl.*)

§ 3 ex Syria deduxit *Ciacc.*; ex S. eduxerat **Paul.*

§ 4 summamque in sollicitudinem ac timorem Parthici belli prouincia cum uenisset *f*; *Elberl.* (*p. 71 sq.*); summaque in sollicitudine ac timore part(h)ici b. pr. (prouinciam *a*) c. uenisset *plur.*

*codd.*; summaque sollicitudine ac (at *ed. pr.*, *Ald.*) timore P. belli in prouinciam cum uenisset *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*; summaque cum sollicitudine ac timore P. b. in prouinciam cum uen. *Vasc.*; summaque in sollic. ac timore P. b. in prouinciam c. uen. *St.*, *Scal.*, *Oud.*; — prouincia ⟨Asia⟩ *Paul*; in Asiam *Gland.*; ¶ [cum] audirentur *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Apitz*, *Pramm.* (*ÖZ. 40, 899*); tum audirentur *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*, *Dav.*, *Oud.*

**cap. 32.** § 2 cuius modo rei *f*; *Ald.* (*corr.*); cuiusmodi rei *codd. plur.*; cuiuscuius rei *Grut.*

§ 3 singulis cum *x*; singuli cum *recc.*; *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*; *Jur.*; singulis ⟨singuli⟩ cum *Oehl.*, *WHRoscher* (*JJ. 121, 136*); *prob. Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 362*); ¶ qui horum [quid] *Paul*; **idem nunc*: quorum qui.

§ 4 imperiorum *codd.*; *Hug* (*JJ. 91, 706*); apparitorum *Forchh.* (*p. 110 sqq.*); *prob. Hell.* (*Ph. 13, 378*); (interpretum *Paul*;) ¶ differta] conferta *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*; ¶ praeceptis *codd.*; *Oud.*; praefectis *Ald.*, *plur. edd.*; praedibus *Bentl.*; praeconibus *Paul*; ¶ priuato impendio *Grut.*

§ 5 quibus in rebus prol. diei don. esse dicebant (ducebant?) *del. Paul.*

§ 5. 6 multiplicatum est ob eam causam. neque minus ciuibus *Paul.*

§ 6 prouinciae, [sed] in *N*; *Jur.*; ¶ mutuasque illas ex senatus consulto *Ald.*; mutuasque ex illo se consulto *codd.*; ¶ dictitabat *Paul*; ¶ in Syria *St.*, *Faern.*, *Gland.*, *Ciacc.*, *recc. edd.*; in sorte *x*; in superiore *Markl.* (*p. 272*); in forte *Ashb.*; id forte *Hxg*; ¶ fecerant] fecerint *Vasc.*; effecerant *Hxg*; fecerat *Paul*; ¶ fecerant ⟨imperatum⟩ *Gland.*; ¶ promutuum] pro mutuo *uett. edd.*, **Paul*; praecepit mutuum **WNitsche.*

**cap. 33.** § 1 a fano] e fano *Dav.*; ex fano *Paul*; ¶ certaque ei rei die constituta *Achilles Statius*, *Jur.*, *Paul*; ceteraque eius diei constituta *x*; ceterasque eius deae statuas (*recc.*;) *uett. edd.*; certaque eius rei die constituta *Urs.*, *Salmasius* (*ad ius Attic. p. 565*), *recc. edd.*; certaque eius die const. *Ciacc.*; certasque eius deae statuas *Hotm.*; aureasque eius deae statuas *Dav.*; [ceterasque eius deae statuas] *Apitz*; ¶ uentum esset] uenisset *Paul*; uenturus esset **idem nunc*; ¶ [quos aduocauerat Scipio] *Kraff.*; — Scipio *del. Paul*; ¶ omniaque postea qu(a)e haberet *x*; omnibusque quae haberet *ed. pr.*, *Ber.*, *mg. Vasc.*; omniaque posthaberet *Ald.*, *plur. edd.*; omniaque reliqua posthaberet *Paul*; **idem nunc*: omniaque posteriora haberet (putaret?).

**cap. 34.** § 1 coniuncto] adiuncto *HM* (*LC. I 652*).

§ 2 in thessaliam ire *f*; (*Paul*); in thessalum ire *Ashb.*, *ahl*; in Thessaliam *Ald.*, *edd. plur.*, **Paul*; ¶ (misit] iussit *Paul*;) ¶ maxime⟨que⟩ *recc.*; *Ber.*, *Mor.*; ¶ propinquae] praepingues *Kraff.* (*JJ. 91, 501*); fecundae *RMg* (*LC. 463, 3*); ¶ hortatus [est] *Grut.*

§ 3 iussit] iubet *recc.*; *uett. edd.*

§ 4 quae libera appellatur *recc.*; *Oud.*

**cap. 35.** § 1 praesidiis *codd.*; ⟨a⟩ praesidiis *Np.* (*p. 168*); *prob. Hell.* (*Ph. 13, 375*), *Endl.* (*p. 16 sq.*); ¶ relictis *x*; *Np.*; reiectis *rec.*; *Vasc.*, *St.*, *Man.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; deiectis *Ciacc.*; *prob. Clark.*, *Dt.*; eiectis *EHoffm.*[2]; deductis *RMg* (*PhR. 1891, 84*).

§ 2 Petraeus (*Ciacc.*,) *Hxg*, *MHaupt* (*ap. Np. p. 169*); petreius *x*.

**cap. 36.** § 1 legationes *f*(*l?*); *Ber.*; legiones *Ashb.*, *ah*; *ed. pr.*; ¶ cum legionibus *Glar.*, *Manut.*; cum legione *codd.*; ¶ magna ⟨et⟩ opinione *uett. edd.*; ¶ et fama hominum *Paul*; ¶ in nouitate fama antecedit *codd.*; in nouit. fama ⟨rem⟩ antec. *Ciacc.*; in nou. fama rem excedit *Np.* (*p. 169*); in nou. rem fama antecedit *Oehl.*, *Vielh.* (*ÖZ. 16, 428*); ([nam plerumque in nouitate fama antecedit] *Vielh. ibid.*;) in nou. ⟨rei⟩ fama anteced. (*uel* ⟨rerum⟩ in nou. fama anteced.) *Dt.*; in nou. fama antecellit *Madv.*; rei·nouitatem fama antecedit *Paul*; in noua re ueritatem fama antecedit *EHoffm.*[2]

§ 2 magno impetu contendit *edd. ante Oud.*, *Paul*; ¶ afuisset] abesset *Vasc.*, *St.*

§ 3 adeo *recc.*; *ed. pr.*; ideo *x*; ¶ adesse *codd.*; *tuetur Terpstra* (*p. 63 sq.*), *Kran.*; abisse *MHaupt* (*ap. Np. p. 169*), *Np.*; ¶ nuntiaretur; nam (**nunc*: is) quo *Paul*; ¶ Fauonium *ed. pr.*; fabonium *h. l. codd.*; ¶ Haliacmonem *Ald.*; Aliacmonem *Np.*; alcmonem *x*; ¶ VIII] IIII *Ciacc.*; ¶ legionum *Glar.*, *Manut.*; legionis *codd.*; *del. Ald. nep.*

§ 4 Cotyis *Np.*; cottis *x*; Cot(t)i *recc.*; *uett. edd.*; Cotys *Ciacc.*, *Ald. nep.*, *Oud.*; ¶ qui circum Thessaliam esse consuerat *del. Kraff.*

§ 6 auxilio [Scipionis] *aut* auxilio eius *Ciacc.*

§ 8 diem ac noctem *Paul.*

**cap. 37.** § 1 biduum castris statiuis *codd.*; *Oud.*, *Np.*; in castris statiuis biduo *edd. ante Scal.*; in c. stat. biduum *Scal.*; biduum ⟨in⟩ castris stat. *Forchh.* (*p. 74*); *recep. recc.*; ¶ Domitii agmen fluebat *Cellar.*; ¶ Haliacmonem *Ald.*; Ali-

acmonem *Np.*; alisa(i)cam *x*; *del. Kraff.*; ¶ instruit *recc.*; *Ciacc.*, *Scal.*; struit *x*.

§ 2 Domitius [tum] quoque *Paul*; ¶ mil. pass. VI] mil. pass. III *Glar.*; (mil. pass. II *Stoffel, II 235*;) ¶ a uallo *ed. pr.*; a ualle *x*.

§ 3 ac tamen *Np.* (*p. 169*); attamen *codd.*; *Terpstra* (*p. 64*), *EHoffm.*(¹); ¶ obiectus castris *Paul.*

§ 4 alacritatem studiumque pugnandi *Paul*; ¶ se continere *Ciacc.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ magna expectatione *x*; cum magna exspect. *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*; ¶ ne conclamatis quidem *rec.*; *Vasc.*; neque concl. quid. *x*; ¶ transiit *x*; *Dav.*, *Paul*; transit *edd. plur.*; ¶ rediit *f*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *EHoffm.*, *Paul*; redit *Ashb.*, *ahl*; *Vasc.*, *St.*, *recc. edd.*; ¶ edito] idoneo *Paul.*

§ 5 ⟨at⟩ paucis diebus **Paul*; ¶ et cum cotid.] eo cum cotid. *Jurin.*; ¶ Q. Varius *Gland.*; eo Varus **Paul.*

§ 6 rediit *f*; *edd. ante Np.*, *Dt.*, *Paul*; redit *codd. plur.*; *Np.*, *Db.*; ¶ uniuersi] conuersi *recc.*; *Vasc.*, *St.*

§ 7 ⟨nostri⟩ duobus amissis *ed. pr.*, *Ber.*, *Hotm.*, *Lips.*, *Scal.*

**cap. 38.** § 2 ad insequendum paratus *Graev.*, *Oud.*; ¶ equitum magnam partem *Np.* (*p. 170*); equitatum magnamque (magnam *f*) partem *x*; *Apitz*; equitatum magnamque partem ⟨leuis armaturae⟩ *edd. ante Np.*

§ 4 cognitis hostium insidiis *codd.*; hostium *transpon. ante uocem* turmas *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, (*Scal.*,) *Oud.*, *RMg*; *del.* (*Ciacc.*,) *Apitz*, *Np.* (*p. 170*), *JFreudenberg* (*JJ. 85, 225*); cognitis hosti insidiis (*Lips.?*) *Voss.*, *WVelke* (*Dissert. Marburg 1877 thes.*); cognitis hostibus insidiis *EHoffm.*; cognitis hos iam insidiis *Wölff.* (*II 12*); ¶ exceperunt *del. EHoffm.*; exceperunt, ⟨quorum perpauci fuga se ad suos receperunt *uel* fuga salutem sibi reppererunt⟩ *JFreudenberg* (*JJ. 85, 225*); exceperunt, ⟨quarum perpauci fuga se ad suos receperunt⟩ *Kran.*, *Db.*; exceperunt, ⟨quarum perp. fuga salut. sibi reppererunt⟩ *Kraff.* (*JJ. 91, 501*), *Dt.*; ¶ in his fuit] unus fugit *WHRoscher* (*JJ. 115, 561 sq.*), *WVelke* (*Dissert. inaugur. Marburg 1877, thes.*); ex his fugit *RMg* (*PhR. 1891, 85*); ¶ praefectus equitum *Ald.*; p. r. (a)eq̃. *ahl*; praefectus equitum, ⟨qui fuga salutem petiit *uel sim.*⟩ *Markl.* (*p. 272*); praefectus equitum, ⟨qui fuga salutem sibi peperit⟩ *HAKoch* (*RhM. 11, 638 sq.*); ¶ reliquos *del. Dederich* (*3, 471*), *Kran.*, *EHoffm.*, *Kraff.*; ¶ omnes⟨que⟩ *Dederich* (*ibid.*); ¶ earum turmarum *del. Kran.*, *EHoffm.*; ¶ exceperunt, [reliquos] omnes earum turmar. aut interf. aut c. ad

D. deduxerunt; in his fuit M. Opim., pr. equ. *Vielh.* (*ÖZ. 16, 429 sq.*)

**cap. 39.** § 1 (deductis ora maritima **Paul*;) ¶ praesidiis, ut supra demonstratum est, Caesar *Dav.*; Caesar praesidiis, ut s. dem. est *Clark.*; ¶ isdemque] iisque *uett. edd.*; ¶ M'. Acilius *Achaintre* (*aut* C. Aquilius); Acilius *Faern.*, *Ursin.*; C. Acilius *Oud.*, *Oberl.*; caninianus *x*.

§ 2 naues [nostras] *Paul*; ¶ in portum *Ciacc.*; *prob. Jurin.*; — in interiorem ⟨portus⟩ partem *Flade* (*p. 3*); ¶ super quas *codd.*; super qua *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; super quam (*uel* qua) *HSchn.* (*p. 20*); super quam *Kraff.* (*JJ. 91, 501*), *Paul*; ¶ turri effecta **Paul.*

**cap. 40.** § 1 Pompei filius *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*; ¶ [ad] Oricum *Ciacc.*; ¶ multis[que] colligans funibus *recc.*; (*ed. pr.*,) *Vasc.*, *St.*; ¶ adduxit] abduxit *uett. edd.*, *Dav.*, *Paul.*

§ 2 ad libram] altiores *Ciacc.*; *improb. Voss.*; ad libramen *Hxg*; ¶ turres, ut] turres et *Io. Vincentius Pinellus* (*ap. Ald. nep.*), *Paul*; turres, [ut] *uel* turres et *Clark.*; ¶ superiore *Kreyssig*; superiori *codd.*; ¶ pugnans] pugnaret *Mor.*; ¶ semper *om. recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ *uerba* et reliquis partibus . . . manus diduceret *in § 4 post uerba* atque inanes *transpon. WGemoll* (*JJ. 119, 268*); *hoc improb. OSchambach* (*JJ. 119, 867 sq.*); — ex terra scalis] et terra scalis *Ciacc.*; et terra [scalis] *HM*; ¶ et ⟨telis ex⟩ classe *Paul.*

§ 3 deiectisque *Ald.* (*corr.*); defectisque *codd.*; *Oud.*; ¶ refugerunt *Ciacc.*, *Scal.*, *Vielh.* (*ÖZ. 17, 712*); ¶ eam *af*; *Faern.*, *Urs.*, *Jur.*; etiam *Ohl*; *uett. edd.*; eam etiam *Oud.*

§ 4 ex altera parte *f*; *edd.*; et altera parte *Ashb.*, *ahl*; exteriore parte *Ciacc.*; ¶ molem tenuit naturalem (obiectam, quae (obiectamque *codd.*; *ed. pr.*) *codd.*; *uett. edd.*, *FHofm.*, *Hell.* (*Ph. 19, 522 sq.*), *Hug* (*JJ. 91, 706 sq.*); molis, quae tenui tramite obiecta *Ciacc.*; qua moles tenuis naturalis (natura *Bentl.*) obiecta *Jur.*, *Bentl.*; mole tenui naturaliter obiecta, quae *Np.* (*p. 171*); molem temptauit natura (naturalem[2]) obiectam, quae *EHoffm.*; mole tenui naturali obiecta, quae *Madv.*, *Paul*; ¶ paene insulam *codd.*; p(a)eninsulam *St.*, *FHofm.*[4.8]; ¶ oppidum *x*; *Ciacc.*, *recc. edd.*; ⟨contra⟩ oppidum *recc.*; *edd. ante Np.*; ¶ effecerat *codd.*; efficiebat *Ciacc.*; *prob. Np.* (*p. 170*), *Kran.*; ¶ IIII biremes *codd.*; *Ciacc.*, *Jur.*, *Bentl.*, *Np.*, *Madv.*, *Paul*; ⟨et⟩ (*uel* ⟨qua⟩) IIII biremes *Clark.*; ⟨qua⟩ quatuor bir. *Apitz*; qua bir. (*recc.*;) *Vielh.* (*ÖZ. 16, 430*); quattuor⟨que⟩ bir. *Hell.* (*Ph. 19, 523*); ¶ subiectis scutulis impulsas uectibus *codd.*; phalangis

subiectis suculis impulsas et uectibus *Ciacc.*; — scutulis] rutulis (= rotulis) *Turneb.* (*Aduers. XXVII c. 24*); scutinis *JScheffer* (*de militia nauali ueterum III c. 3 p. 193*); suculis (*Ciacc.*,) *Np.* (*p. 171*); ¶ impulsas uectibus *del. Kraff.* (*JJ. 91, 501*); ¶ in interiorem portum *Ciacc.*; in int. partem *codd.*; ¶ ita ⟨ut⟩ ex utr. p. n. longas aggrederetur *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ atque inanes, IIII *x*; atque naues (inaues *Ashb.*) IIII *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ abduxit *f*; *ed. pr.*; adduxit *Ashb.*, *ahl.*

§ 5 relinquit **Paul*; ¶ Byllide *St.*, *Hieron. Ferrarius* (*ap. Brant. ad 3, 12, 4*), *HM* (*JB. 12, 264*); biblide *uel* byblide *codd.*; Bullide *Glar.*, *Vasc.*, *plur. edd.*; ¶ Amantia *Glar.*, *Vasc.*; mantinea *codd.*; ¶ prohibebat *x*; prohibeat *Np.* (*p. 171, et Spicileg. in Cornel. Nep. p. 62*); *prob.* **Paul*; (prohiberet *Dt.*)

**cap. 41.** § 1 profectus ⟨et⟩ expugnato *uett. edd.*; (profectus ⟨est et⟩ exp. *Dav.*;) profectus ⟨est.⟩ exp. *Apitz*; ¶ Parthinorum *f*; *Ber.*; partinorum *plur. codd.*; ¶ macedoniam *x*; *Schn.* (*ad III 7, 1*); in Macedoniam *rec.*; *edd. usque ad Np.*; *del. Forchh.* (*p. 101 sq.*); ¶ decernendi] decertandi *uett. edd.*

§ 3 compelli aut oppido intercludi *Paul*; ¶ totiusque] totumque *Apitz.*

§ 4 postero die *del. Paul.*

§ 5 milites[que] adhortatus *Paul*; ¶ paruam partem *Hotm.*, *HM* (*LC. II 221*), *Paul*; ¶ ⟨ad⟩ Dyrrachium *Dav.*, *Clark.*, **WNitsche.*

**cap. 42.** § 3 ductum iri *f*; *Ber.*; ductu iri *ahl*; ¶ Q. Tillium] Quintilium *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; *om. Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; Q. Titium *Voss.*; (Q. Tullium *Oud.*;) ¶ legatos *f*; *Grut.*, *Mor.*; legatum *plur. codd.*; *edd.*

§ 4 discripsit *Ashb.*; *FBücheler* (*RhM. 13, 602*); descripsit *codd. plur.*; ¶ Parthinisque ex omnibus castellis *RMg* (*LC. 132, 50*).

§ 5 (importato] importaticio *Oud.*;) ¶ prouiderat *Ald.*; prouidebat *codd.*; ¶ ⟨in porta⟩ comportarat *Ashb.*, *afh* (*x?*).

**cap. 43.** § 1 communiit (*Ashb.?*) *f*; *Vasc.*, *St.*, *Ciacc.*, *Dav.*, *Paul*; communit *codd. et edd. plur.*

§ 2 haec] hoc *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*; ¶ spectans *Vasc.*; expectans *codd.*

§ 4 maxime] maxima (*Clark.*,) *HMagnus* (*ap. Paul*); ¶ niti] uti *NO*; *St.*, *Paul.*

**cap. 44.** § 2 quam latissime (*Ciacc.*,) *Apitz.*

§ 3 (XV milia] XX milia *Ciacc.*;) ¶ ⟨in⟩ circuitu *recc.*;

*Dav.*; ¶ amplexus] complexus *Ber.*, *Paul*; ¶ pabulabatur] potiebatur *Paul*; ¶ manu sata, quibus *l*; *Ber.*; manus. at a quibus *h*[1]; manus atque a quibus *af*; immatura sata, quibus *Cornelissen*; ¶ pasceret] pascerentur *rec.*; *uett. edd.*

§ 4 nostri ⟨qui⟩ *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ ut nostri [perpetuas munitiones uidebant perductas ex castellis in proxima castella], ne *Grut.*, *Vielh.* (*ÖZ. 16*, *431*); ut nostri perpetua munitione prouidebant [perducta ex cast. in prox. castella], ne *HAKoch* (*RhM. 11*, *639*); *uerba* perductas ex cast. in p. cast. *item del. Paul*, **WNitsche*, *EHoffm.*[2]; ut nostris perpetuae munitiones fiebant, perductae ex c. in pr. cast., ne *Markl.* (*p. 272 sq.*); ut nostri perpetuas mun. habebant perductas ex c. in pr. cast., ⟨quia⟩ ne *Mor.*; ut nostris perpetuas mun. uidebant perductas ex c. in pr. cast., ne *Münscher* (*Allgemeine Schulzeitung 1828*, *562*(?)); *hoc improb. Endl.* (*p. 17 sq.*); ut nostri ⟨per⟩ perpetuas mun. uitabant, perd. ex c. in pr. cast., ne *Hxg*; ut nostri ⟨per⟩ perp. mun., ⟨quas⟩ uidebant perd. ex c. in pr. castella, ne *Dederich* (*3*, *472*); ut nostri perpetuas mun. reddebant perductas ex c. in pr. cast., ⟨quod⟩ ne *EHoffm.*[1]; — uidebant *codd.*; habebant *Hotm. cod.*; *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Terpstra* (*p. 66 sqq.*), *Dt.*, *MMiller* (*p. 23 sq.*); iungebant *Faern.*; *prob. Np.* (*p. 172*); exhibebant *Oehl.*; nitebantur (*uel* nitebantur habere) *Hell.* (*Ph. 13*, *383*); uolebant *Endl.* (*p. 18*), *Madv.*; efficiebant (*Vielk.*, *ÖZ. 16*, *431*,) *KSchnelle* (*JJ. 115*, *562*); iis diebus *Wölff.* (*II 13*); addebant *HWeber* (*JJ. 103*, *337 sq.*); *quod recep. FHofm.*[2]; *improb. Dt.* (*Ph. 34*, *720 sq.*) *et MMiller* (*p. 23*); studebant perficere *FPauly* (*ÖZ. 26*, *624 sq.*); instituebant *Paul*; ducebant **WNitsche*; — uidebant perductas] perducebant *Ciacc.*; studebant perducere *FPauly* (*l. l.*); ¶ ne quo loco (*recc.?*) *ed. pr.*; neque loco *x*; ¶ timebant *codd.*; *edd. usque ad Oud.*, *Dederich*, *EHoffm.*[1], *Vielh.*; *del. Faern.*, *Ciacc.*, *Markl.*, *Mor.*, *Münscher*, *Hxg*, *Np.*, *Koch*, *Weber*, *Pauly*, *Paul*, *Nitsche*; tenebant *Wölff.* (*II 13*); — proxima castella, — ne quo loco . . . adorirentur timebant — ita illi *Oehl.*; prox. castella, ⟨nam⟩ ne quo loco . . . adorirentur timebant, ita illi *KSchnelle* (*JJ. 115*, *562*); *hoc improb. Geyer* (*JB. 11*, *150*); ¶ efficiebant, ne quem locum *Nb*; *Np.*; efficiebant, neque locum *x*; eff., ne quo loco *recc.*; *edd. ante Np.*

§ 5. 6 interiore spatio minorem circuitum habebant quam quae erant loca *Kraff.*; interiora spatia minor. circ. habebant quam quae er. loca *Paul.*

§ 6 quae cum erant loca *x*; cum quae erant loca *Jur.*; quaecumque erant loca *Bentl.*, *Madv.*; quae dum erant l. *Mor.*; quod

cum er. l. *Apitz*; quare cum er. l. *Terpstra* (*p. 68*); *prob. Hell.* (*Ph. 13, 379*); atque cum er. l. *FPauly* (*ÖZ. 26, 625*); cum qua er. l. *KSchnelle* (*JJ. 115, 563*); cumque er. l. *EHoffm.*[2]; ¶ totis copiis] tot opera *Paul*; ¶ suis locis] quibusque locis *Bentl.*; ¶ funditoresque *f*; *ed. pr.*; que *om. ahl.*

**cap. 45.** § 1 nitebatur *N*; *Brut.*, *Ciacc.*, *Voss.*, *Clark.*; uidebatur *x*; utebatur *recc.*; *uett. edd.*

§ 2 nona praesidio collem occupauisset *Ciacc.*; ¶ [huic loco] propinquum *Ciacc.*

§ 3 prolatis munientes impediebat *Paul.*

§ 4 receptus *ed. pr.*; receptum *x*.

§ 6 legiones . . . recepissent . . . essent progressae *codd.*; *Elberl.* (*p. 124 sqq.*), *HSchn.* (*p. 61*), *Vielh.* (*ÖZ. 16, 431*); (legio nona . . . recepisset . . . esset progressa *Ciacc.*;) legio Caesaris sese recepisset . . . esset progressa *Np.*, *Paul*; legionarii . . . recepissent . . . essent progressi *Markl.* (*p. 273.*)

**cap. 46.** § 1 intra has] inter has *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ latitudine fossas II interiectis stipitibus (*uel* sudibus) obduci *Paul.*

§ 2 completis *codd.*; confectis *Markl.* (*p. 273*); comparatis *EHoffm.*; explicitis *Kraff.*; perfectis *Paul.*; ¶ legionem *Faern.*, *Lips.*, *Jur.*; legiones *codd.*; legionem *uel* legionarios *Markl.* (*p. 273.*)

§ 3 propulerunt et fossas transcenderunt *Ciacc.*; *recep. Paul.*

§ 4 deiecti *x*; reiecti *edd. plur.*

§ 5 legionis [VIIII.] *Grut.*; ¶ conspirati] conspicati *recc.*; *uett. edd.*; conspissati *Gland.*; constipati *Faern.*, *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Bentl.*, *EHoffm.*[2]; suspicati *Gryph.*; confirmati **WNitsche*, *EWolff* (*WKlPh. 1891, 351*); ¶ cliuum *St.*; pilum *codd.*; tumulum *Faern.*; ¶ egerunt *f*; *ed. pr.*; gerunt *ahl*; ¶ et terga uertere coegerunt *om. O*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Manut.*; ¶ ad ⟨se⟩ recipiendum *Ciacc.*; ¶ derectae (dir.) *codd.*; *Hell.* (*Ph. 13, 381 et 19, 523*); direptae *FLLentz* (*p. 21*); disiectae *Kran.*; deiectae *Vielh.* (*ÖZ. 16, 432*; *cf. 17, 714*), *EHoffm.*[2]; direptae *uel* dereptae *Stoffel* (*I 362*); ¶ ([longuriique obiecti] *Vielh.*, *ÖZ. 16, 432*;) — obiecti *ed. pr.*; obtecti *x*; *Ber.*

§ 6 omnino] ex omni numero *Paul*; ¶ se receperunt *f*; *ed. pr.*; se *om. codd. plur.*; ¶ paulumque *Ald. nep.*; ¶ citra] circa *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*; ¶ eum locum ⟨morati⟩ *recc.*; *uett. edd.*

**cap. 47.** § 1 cum tanto castellorum numero *Paul.*

§ 2 alterum] alio tempore *Paul*; ¶ adorti *del. HM* (*LC. I 1534*); ¶ aut alia offensione *Kraff.*

§ 3 esse consuerat, ut *Paul*; ¶ hostes prohibeantur *recc.*; *uett. edd.*; ¶ Caesar inferiore *f*; *ed. pr.*; caesari inferiores *ahl.*

§ 4 haberent *b*; *Vasc.*; haberet *z.*

§ 4. 5 abundarent, (cotidie enim . . . secundum cursum haberent,) ipse autem . . . summis esset in angustiis *Markl.* (*p. 273.*)

§ 5 consumpto omni longe lateque frumento *Paul.*

§ 6 eadem se *f*; *ed. pr.*; eandem se *ahl*; ¶ [meminerant . . . uictores discessisse] *Bentl.*; — ad Alesiam magna usos inopia, multo etiam maiore ad Auaricum maximarum se gentium u. d. *Ciacc.*; — maximarum [se] gentium *Dav.*

§ 7 non illi hordeum *Clark.*; *prob. Bentl., Paul*; ¶ cum daretur] quin daretur *Paul*; ¶ pecus] panicum *St., Bentl.*; ¶ rei *om. ed. pr., Ber.*

**cap. 48.** § 1 est autem *af*; *EHoffm.*; est etiam *hl*; *plur. edd.*; ¶ (iis] illis *Kraff.*;) ¶ qui fuerant ualeribus *z*; qui fuerant cum Valerio *recc.*; *edd. ante Np.*; *in monstro illo* ualeribus *latere loci nomen suspicatur Grut.*; (qui fuerant in Balearibus *Hzg*;) qui fuerant in uallibus *Np.* (*p. 172*); *hoc improb. Endl.* (*p. 19*); (qui fuerant cum pabulatoribus *Terpstra, p. 68 sq.*; *prob. Kraff., JJ. 91, 501 sq.*;) qui fuerant uersati in oleribus *EHoffm.*[1]; qui fuerant ualetudinarii ex uulneribus *Hell.* (*Ph. 13, 383 sq.*); qui fuerant uacui ab operibus *HAKoch* (*ZG. 14, 349*); qui fuerant in operibus *Kindsch.* (*Em. 15*); qui studebant oleribus *Endl.* (*p. 19*); qui uacabant ab operibus *FHofm.*([3]?)[4]; *improb. Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 362*); qui fuerant in ualli operibus (*uel* in uallantibus) *Kraff.* (*l. l.*); qui frumentatum exibant *Wölff.* (*II 13 sq.*); qui conualuerant ex uulneribus *Dt.*; *recep. Paul*; (*uel* qui excubuerant in (*uel* pro) operibus *Dt. praef.*;) qui uiuebant (*uel* uescebantur) oleribus *Madv.*; *improb. RMüller* (*JB. 1, 235*); qui fruebantur oleribus *FPauly* (*ÖZ. 26, 625*); [qui fuerant ualeribus] *Kraff.* (*p. 68*); qui tuebantur se holeribus *Cornelissen*; ¶ chara] carus *Rhellic., mg. Vasc.*; ¶ admixto lacte *Paul*; ¶ leuabat] leuat *ed. pr., Ber., Ald., Lips.*; ¶ id ad similitudinem panis efficiebant *del. Vielh.* (*ÖZ. 16, 432*), *Paul*; id similitudinem panis efficiebat *recc.*; *uett. edd.*; et similitudinem panis efficiebat (*uel* et ad similitudinem panis accedebat) *FHofm.*[3]; *transponit haec uerba post uoces* magna copia *Kraff.*; — efficiebant] effingebant *HM* (*LC. I 996*).

**cap. 49.** § 2 crebroque *ed. pr., Ber., Ald., Lips., Scal.*; ¶

in circulis colloquiisque *Paul*; in uigiliis custodiisque *Cornelissen.*

§ 3 ⟨uix⟩ tolerari *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ⟨non⟩ tolerari *Daehne*; ¶ insuetos operum *del. Paul*; ¶ affectos *del. Ciacc.*, *Scal.*, *Gron.* (*Obs. IV 17 p. 271.*)

§ 4 ad mare perfluebant *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 362*); ¶ atque ubi erant loca *FHofm.*; ¶ ad specus angustiae uallium, has *codd.*; *defend. Np.* (*p. 172 sq.*); instar specuum angustiae uallium, has *JFreudenberg* (*JJ. 85, 225 sq.*); asperae angustiae uallium, has *Wölff.* (*II 14*), *FHofm.*[10]; ad specuum similitudinem angustiae uallium, has *Dt.* (*praef.*); aditus angusti uallium, hos (*uel* ad Scampam angustiae uallium, has) *Kraff.*; aditus perangusti uallium, has *Dt.-Dob.*; aspera, angustias uallium [has] *Paul*; ut specus angustiae uallium, has *RMg* (*LC. 1248, 44*); ¶ demissis *recc.*; *Ber.*; dimissis *x.*

§ 5 ita illi *x*; itaque illi *uett. edd.*; ¶ demissa *Ashb.*, *l*; *ed. pr.*; dimissa *afh*; ¶ ad cotidianam operam addebant *Paul*; ¶ qui tamen [fontes] *Ciacc.*

§ 6 exercitus ⟨cum⟩ optima ualetudine *Dt.* (*p. LVIII*), *HM*; — optima ualetudine utebatur cumque aquae copia tum commeatus *Paul*; ¶ praeter frumenti *ed. pr.*, *Ber.*; — praeter frumentorum (*uel* praeter frumenta) abundabat, quibus cotidie melius succurrere tempus maioremque sp. matur. [frumentorum] prop. uidebant *Hug* (*JJ. 91, 714 sq.*); praeter frumentum abundabat, ⟨quam quidem inopiam non (*uel* sed ne hanc quidem inopiam) aequo animo ferebant Pompeiani in eis (*uel* neque iam famem Pompeiani obiectabant nostris),⟩ quibus cotid. melius fore tempus maioremque sp. mat. frum. prop. uid. *Dt.* (*p. LVIII*); — quibus cotidie melius subter(r)ere tempus *Ashb.*, *x*; quibus cotidie melius succedere tempus *recc.*; *edd. usque ad Oud.*, *Db.*; quibus cotidie melius succedere [tempus] *Ciacc.*; quib. cot. m. subuenire temp. *Voss.*; qu. cot. m. succurrere t. *Oud.*; qu. c. m. subire t. *Bentl.*; qu. c. m. accedere t. *Mor.*; qu. c. m. subferre (*uel* subsistere) t. *Hxg*; quod sibi cotidie m. subgerere tempus *Np.* (*p. 791*); sibique cot. m. succedere t. *Oehl.*; quibus cot. m. suppetere t. *Terpstra* (*p. 69 sq.*); atque id sibi cot. m. subgerere t. *Kran.*; cuius cot. m. suppetere genus *HAKoch* (*RhM. 17, 630*); cuius cot. m. succedere tempus *FHofm.*, *Dt.-Dob.*; ac cibo cot. m. sustineri temp. *Wölff.* (*II 14 sq.*); quibus cot. m. subteruenire (*uel* suboriri) temp. *nescio quis ap. Dt.* (*p. LVIIII*); quibus ⟨rebus⟩ cot. m. se terere temp. *Madv.*; cuius cot. propius succedere t. *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 380*); cui rei cot. melius occurrere t. *Paul*; quibus cot. mel. sub-

e s s e t. *EHoffm.*[2]; ¶ uidebant] uidebatur *Ciacc.*; *cf. Dt., Ph. 34, 721.*

**cap. 50.** § 1 bellandi *del. St., Paul*; ¶ ⟨ubi⟩ nocte cohortes n o s t r a e ad munitiones e x c u b a r e n t *Jur.*; — n o c t u *Paul*; ¶ adgressi *NOh*[2]; aduersi *Ashb.*, *x*; egressi *Dav., Clark., Jur.*; *prob. Dederich* (*3, 473*); ¶ uniuersas inter multitudinem sagittas *x*; uniuersam intra multitudinem sag. (*recc.*;) *ed. pr., Ber., Dav.*; uniuersas in mult. s. *Ald., Vasc., St., Lips.*; uniuersam in mult. s. *Hotm.*; uniuersas intra mult. s. *Scal.*; innumeras intra (*uel* inter) multit. sag. *Clark.*; aduersus ignes (*uel* ignes uersus) intra munitionem sag. *Jur.*; (uniuersas (-si?) intra multit. sagittarum *Hxg*;) innumera in eas multitudine sagittas (*uel* uniuersi innumeram in eas multitudinem sagittarum) coniciebant *uel* uniuersi innumera multitudine sagittarum eas conficiebant *Dederich* (*3, 473*); uniuersi intra multitudinem sagittas *Np.* (*p. 174*); uniuersi intra munitionem sagittas *Paul*; incertas intra multit. sag. *Cornelissen.*

§ 2 *post uerba* ut alio loco ignes facerent *deesse non nulla indicauit Ald.*; alio excubarent *add. Manut., Lips., Scal.*; *plura deesse uidit Hotm.*; *cf. Np. p. 161 sq.*

**cap. 51.** § 2 neque uero] neque enim *Paul*; *nonnulla uerba interisse post uocem* uero *suspicatur HHartz* (*Adnot. p. 10 sq.*); ¶ i m p e t u m a u t c o n s p e c t u m *Ciacc.*; ¶ prosequerentur *x*; progrederentur *N*; (*Oud.*,) *Paul.*

§ 3 at plerique] ac plerique *St.*; ¶ at plerique exist. . . . potuisse finiri *del. Mor.*

§ 4 partes, a l i a e imperatoris *N*; *Dav., Clark.*; ¶ omnia *om. Ashb.*; *del.* (*Ciacc.?*) *Scal.*; ¶ ad summam] de summa *Ciacc.*; ac summae *Lips.* (*ap. Oud.*)

§ 5 a Caesare castris relictus *del.* (*Paul*,) *EHoffm.*[2]; a C. castris p r a e f e c t u s *Jur., Forchh.* (*p. 75*); a C. ⟨in⟩ castris relictus *Jur., Paul*; a C. ⟨praesidio⟩ castris relictus *Dt.*; a C. castris ⟨tuendis⟩ relictus *Pluyg.*; ¶ quae res tamen] cum (*uel* si) res tanta *Ciacc.*; tamen *om. N*; *del.* (*Voss.*,) *Dav., Clark.*; quae res tum *Clark., Oud.*; quae res tanta *Clark.*

§ 6 magnam res (*Faern.?*) *Manut.*; magna res *codd.*

§ 7 duxerant *b*; *ed. pr., Ber., Clark., Oud., Np., Dt., Paul*; deduxerant *x*; *Ald., Vasc., St., Lips., Scal., Db.*

§ 8 tormento *Ashb., f*; *Voss., Dav., Jur., Np.*; tormentumue *hl*; *plur. edd.*; ¶ emissum *Grut.* (*Voss.*); ¶ ⟨eo *uel* in eum⟩ adigi *Pramm.* (*ÖZ. 28, 268.*)

**cap. 52.** § 2 ⟨cum⟩ cohortibus *uett. edd.*; ¶ (⟨extra⟩ (*uel* ⟨ultra⟩) munitiones nostras egressi *Vielh., ÖZ. 18, 617 sq.*;)

⟨extra⟩ munitiones nostras egressi *uel* munitiones nostras transgressi *Dt.*; munitiones nostras ingressi *Paul.*

**cap. 53.** § 1 ratio iniretur *Ciacc.*; ¶ ad duo milia numero *a pr.*; (*Faern.*,) *Jur.*, *Dt.*; ad duorum milia numero *Ashb.*, *a corr.*, *hl*; ad duorum milium numero *ed. pr.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Np.*, *Db.*; ad duorum milium numerum *Vasc.*, *St.*; ad duo milia (*omiss.* numero) *f*; ¶ euocatos ⟨et manipulares⟩ centurionesque *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Ald. nep.*

§ 3 in castello ⟨illo⟩ *Paul*; ¶ ex VIII. cohorte *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93.*)

§ 4 periculique *f*; *edd.*; periculi *Ashb.*, *ahl*; et periculi *Paul*; ¶ circiter XXX] CXXX *Suet. I 68*; *Ald. nep.* (*Dt.*); ¶ renumerauerunt (*uel* remun.) *x*; *Scal.*, *NHeins.* (*Aduers. I c. 11, p. 113 sq.*), *Np.*; renuntiauerunt *recc.*; *uett. edd.*, *Lips.*, *recc. edd.*, *Madv.*; numerauerunt *Ciacc.*, *HM* (*LC. I 1016*); enumerauerunt *HAKoch* (*RhM. 17, 630*); ¶ CCXX *Ashb.*, *af*; CCXXX *hl*; *uett. edd.*; CXX *recc.*; *Suet. I 68*, *Val. Max. III 2, 23*, *Flor. IV 2* (*II 13*), *Appian. II 60*; CXXX *Plut. Caes. 16, 2*; *Paul.*

§ 5 donatum milibus CC atque *x*; *Markl.* (*p. 273*) atque *idem ualere quod* statim *opinatus*; donauit milibus ducentis aeris (*uel* aeris ducentis) atque *rec.*; *uett. edd.*, *Lips.*; donatum milibus ducentis [atque] *Scal.*; donauit milibus ducentis atque *rec.*; *Clark.*; (donatum iuit mil. CC atque *Oud.*;) donatum milibus CC ⟨pro contione laudauit⟩ atque *Elberl.* (*p. 126 sqq.*); donauit numum milibus CC atque *EHoffm.*; donatum mil. CC atque ⟨collaudatum⟩ *uel* donatum mil. CC ⟨collaudauit⟩ atque *Endl.* (*p. 19 sq.*); donatum mil. CC collaudatumque *Dt.*; *prob. Paul*; ¶ ad primum pilum *Ciacc.*, *Ald. nep.*, *Cellar.*, *Clarke*, *Paul*; ¶ opera *ed. pr.*, *edd. rell.*; ope *codd.*; *Forchh.* (*p. 37 sq.*)

§ 6 postea *del. Vasc.*, *St.*, *Scal.*; ¶ frumento uespetiariis (*uel* frumentoue speciariis) militaribusque *codd.*; frumentoue et speciariis militaribusque *uett. edd.*; frumento, ueste, diariis, militaribus *PVict.* (*I 23*); frumento, ueste, pecunia aliisque militaribusque *Antonius Augustinus* (*ap. Ciacc.*); frumento, ueste uel aliis militaribus *Faern.*; frumento, uestiariis militaribusque *Nicasius*, *RMg* (*LC. 344, 43*); frumento, ueste (*uel* uestiariis), cibariisque militaribusque(?) *Sambucus*; frumento, ueste, cibariis militaribusque *Cuiacius*, *Endl.* (*p. 20*); *prob. Madv.*; frumento speciosisque aliis militaribus *nescio quis ap. Ciacc.*; frumento, uestiario militaribusque *Hotm.*; frum., ueste, pecuniariis, militaribus *Turneb.* (*Aduersar. XXVII 24*); frumentoue et speciariis militaribusque *JDurantius Casellius* (*Var. Lect. II c. 15*); frumentoque et speciariis militaribusque *Lips.*; frumento, ueste et aliis militaribus *Voss.*; *prob.*

*Clark.*, *Jur.*, *alii*; ueste *improb. Elberl.* (*p. 128 sqq.*); frum., ueste(?), pecuariis militaribusque(?) *Hxg*; frumento atque cibariis militaribusque *Oehl.*; frum., ueste et uariis militaribus *JMvan Gent* (*Mnem. 2, 389*); frumentoque, uirtute spectatiores militaribus quemque *EHoffm.*; frumentoque et pecuniariis militaribusque *HAKoch* (*RhM. 11, 639*); pecuniariis *improb. Hell.* (*Ph. 19, 523*); frumentoque et pecuariis militaribusque *Hell.* (*Ph. 13, 384 sq.*); frumento, ueste, congiariis militaribusque *FHofm.*; *prob. Hug* (*JJ. 91, 712*), *improb. Madv.*; frumentariis, pecuariis militaribusque *Wölff.* (*II 15 sq.*); *recep. Dt.*; frumentoque et uariis militaribus *Köchly*; (frumentoque, peculiaribus milites *Kraff.*)

**cap. 54.** § 1 exstruxit [et] in altitudinem pedum XV. ⟨his⟩ effectis operibus uineis e t i a m partem castrorum ⟨aduersam⟩ obtexit *Jur.*; — effectis] elatis *Paul*; — uineis o m n e m partem *Paul.*

§ 2 alteram *del. Ciacc.*, *Jur.*, *Kran.*; *id prob. Hug* (*JJ. 91, 710*), *improb. EHoffm.*[2]; secundam (= idoneam) *MMiller* (*p. 25*); *improb. RMüller* (*JB. 4, 16*); ¶ obstructis (obstruxit *Ashb.*, *a*; extructis *hl*) omnibus castrorum portis *codd.*; exstructis omn. castr. portis *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Clark.*, *NHeins.*; obstructis omn. c. port. *Vasc.*, *St.*, *Ciacc.*, *JFreudenberg*, *HHartz*, *Kraff.*, *Paul*; exstructis molibus castrorum portis *Dederich* (*3, 474*); obstructis omnibus ⟨rebus⟩ castr. portis *Np.* (*p. 174*); exstructis omnibus castrorum partibus *Wölff.* (*II 16*); — destructis omn. castr. portis *Oud.*; ¶ et ad impediendum obiectis *codd.*; *plur. edd.*; et ⟨fossis⟩ ad imp. obiectis *Ciacc.*; et ⟨cratibus⟩ ad imp. obiectis *Clark.*; et ad imp. o b t e c t i s ⟨terra⟩ *NHeins.*; et ad imp. ⟨obicibus⟩ obiectis *WWeissenborn* (*JJ. 56, 396*); et ad imp. obiectis ⟨ericiis⟩ *JFreudenberg* (*JJ. 85, 226*); et ad imp. obtectis *HHartz* (*Adnot. p. 11*), *Wölff.* (*II 16*); et ad imp. obiectis ⟨caespitibus⟩ *Kraff.*; et ad imp. obiectis (⟨obicibus⟩ *uel*) ⟨uectibus⟩ *Paul*; — subnubilam nactus e r i c i i s omnibus castrorum portis [et] ad impediendum obiectis *Markl.* (*p. 273 sq.*); subnub. n. obstructis castr. portis e t o m n i b u s ad imp. obiectis *KSchnelle* (*JJ. 115, 563*).

**cap. 55.** (56 *Dt.*, *Paul*, *EHoffm*[2].)

§ 1 existimabat Caesar. itaque *Ald.*; existimabat. Caesar itaque *codd.*; ¶ eo Q. Calenum *Db.*; eoq. calenum *z*; eo Fusium Calenum *uett. edd.*; eo Fufium Calenum (*Ursin.?*) *Oud.*; eo Calenum *b*; *Np.*; ¶ eique Sabinum *Gland.*; *prob. Oud.*; *recep. Np.* (*cf. p. 154*); et Q. Sabinum *codd.*; *uett. edd.*; et C. Sabinum *Ciacc.*; ¶ cum **cohortibus *Glar.*; cum ⟨III⟩ cohortibus *Pluyg.*; ¶ a d i u n x i t (*Clark.*,) *Paul.*

§ 2 Isthmum *Ald.*; st(h)umum *z*.

§ 3 Thebas *Scal.*; Thebas et *codd.*; *uett. edd.*; ¶ Orchomenum *Ald.*; orcomeneum *x*; ¶ ⟨de⟩ uoluntate *recc.*; *edd. ante Scal.*; ¶ non nullas [urbes] (*Ciacc.*,) *Scal.*; ¶ amicitiae Caesaris *f*; *Faern.*, *Ciacc.*, *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Paul*; amicitia Caesaris *plur. codd.*; *uett. edd.*; amicitia Caesari *Hotm.*, *Voss.*, *Oud.*, *recc. edd.*

**cap. 56.** (55 *Dt.*, *Paul*, *EHoffm.*[2])

§ 1 in aciem *del. Paul*; ¶ subiceret *f*; *ed. pr.*; subicere *ahl*; ¶ uti ne ⟨in eam⟩ *recc.*; *uett. edd.*; ¶ telo tormentoue adigi *x*; telum tormentumue adigi *Vasc.*, *St.*, *Apitz*, *Madv.* (*AC. II 251 sq.*); tela tormentaue adigi (possent) *Ciacc.*, *Paul*; telum tormentumue adici *Scal.*; telum tormento adigi *Voss.*; *prob. Jur.*; telo tormentoue adici *Oud.*; *recep. recc. edd.*

§ 2 sic *f*; *ed. pr.*; si *ahl*; ¶ omnis que eius instructus exerc. *edd. ante Oud.*; ¶ abiectis *codd. plur.*; proiectis *a*; iniectis *Vasc.*, *St.*; obiectis *Brut.*; adiectis *Ald. nep.*, *Scal.*; adactis uel coniectis *Jur.*; adactis *Madv.* (*AC. II 253*); *prob. RMüller* (*JB. 1, 236*).

**cap. 57.** § 1 apud] ad *HM*; ¶ ⟨A.⟩ Clodium *Markl.* (*p. 274.*)

§ 2 expertum *ed. pr.*; experta *x*; ¶ nihil adhuc ⟨profecisse;⟩ arbitrari *Ciacc.*; nihil adhuc ⟨effecisse; id⟩ arbitrari *Madv.*; *prob. RMüller* (*JB. 1, 238*), *Hug* (*JB. 2, 1154*); *recep. Paul*; ¶ [non] oportuno *Vasc.*, *St.*; *aut* non *delendum aut uerb.* uererentur *mutandum in* uiderentur *cens. Bentl.*

§ 3 quae probaret *Vasc.*, *St.*; ¶ magna ex *recc.*; *Vasc.*, *St.*; ¶ compellare *Ashb.*, *ahl*; *Vasc.*, *Madv.*, *Paul*; compellere *f*; *edd. fere omnes*; ¶ praeesse autem] praeesseque *Vasc.*, *St.*; praeesse enim *Ciacc.*

§ 4 imperii *Vasc.*; imperio *codd.*; ¶ uni] illi *uel* Scipioni *Paul.*

§ 5 refert] defert *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93*); ¶ admittitur, castigato *Dav.*; admittitur. Castigato *edd. uett.*; ¶ recepit] recipit *HM.*

**cap. 58.** § 1 aditus duos *nusquam a Caesare commemoratos esse dicunt Bentl. et Markl.* (*p. 274.*)

§ 2 nihil proficere equitatum *recc.*; *uett. edd.*; ¶ rursum *x*; rursus *Ashb.*; *Vasc.*, *St.*, *HM* (*LC. II 1761 extr.*); ¶ recepit *Ashb.*, *h*; *Vasc.*, *St.*, *Paul.*

§ 3 frumenta] iumenta *Kraff.*

§ 3. 4 consumpserant ⟨et⟩ cogebantur *Ashb.*; *edd. ante Np.*

§ 4 ⟨a⟩ Corcyra atque a Candauia *Markl.* (*p. 274*); ¶ quodque *rec.*; *Np.* (*p. 58*), *Paul*; quoque *codd. plur.*

§ 5 omnibus ⟨in⟩ locis *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ fructus *codd.*; *uett. edd.*; frondes *Faern.*, *Hotm.*, *Jur.*, *Pluyg.*, *Paul*; strictus *Ciacc.*; frons *Cellar.*; *prob. Np.* (*p. 55*), *recc. edd.*; ¶ deficiebant *N*; *plur. edd.*; ¶ corruptis] consumptis *Cornelissen.*

**cap. 59.** § 1 in equitum *f*; *Oehl.*, *EHoffm.*, *Dt.*; ex equitum *hl*; *edd. ante Np.*; equitum *Ashb.*, *a*; *Np.*, *Db.*; cum equitum *Kran.*; exiguo equitum *HAnton* (*RhM. 26, 159 sq.*); ¶ Allobroges duo, fratres, Raucillus et Egus, ambo Ducilli filii *CASerrure* (*Muséon 5, 575*); — roucillus *Ashb.*, *hl*; raucillus *af*; Roscillus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ egus *z*; Aegus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ in ciuitate *f*; *ed. pr.*; in ciuitatem *Ashb.*, *ahl*; ¶ multos annos *ASWesenberg* (*Tidskr. 9, 110*); ¶ Gallicis *f*; *ed. pr.*; gallis *ahl.*

§ 2 rei pecuariae magna *Paul*; ¶ ex egentibus effecerat *edd. ante Oud.*

(§ 3 stipendio equites fraudabant *Bentl.*)

§ 4 quibus [illi] rebus *Mor.*; ¶ numerum referri *Vasc.*, *St.*

**cap. 60.** § 1 rem totam distulit *z*; rem palam dispulit *Ciacc.*; rem totam sustulit *Paul*; ¶ quaestu *Ber.*, *Ciacc.*; ¶ monuitque ⟨equites⟩, ut *recc.*; *uett. edd.*; ¶ exspectarent] sperarent *Dav.* (*Clark.*); ¶ [reliqua sperarent] *Ciacc.*, *Scal.*; reliqua spectarent *Dav.*; (reliqua exspectarent *Clark.*;) — ut ex praeteritis suis officiis omnia exspectarent et ex sua amicitia reliqua sperarent *Clark.*

§ 2 ex domesticorum iudicio *Paul.*

§ 3 a(b) nobis] a nostris *rec.*; *uett. edd.*, *Lips.*

§ 5 id difficilius *Ashb.*, *f corr.*; *ed. pr.*; id facinus *hl*; id facilius *a*; id facinus difficilius *Clark.*, *Paul*; ¶ quam maximas *Ashb.*, *afh*; *edd.*; quas max. *Db. errore typograph.*, *unde* quantas maximas *RMg* (*Rel. 10*); ¶ proinde ac *codd.*; perinde ac *edd. ante Oud.*; proinde ac ⟨si⟩ *Paul*; ¶ suis *om. Ciacc. cod.*, *del. Scal.*; ¶ (coemptis] ademptis *OSchambach*, *Reit. p. 19 adn. 7.*)

**cap. 61.** § 1 fuerant *f*; *ed. pr.*; fuerunt *z*; ¶ nouum ⟨id⟩ et *HM*; ¶ ⟨per⟩ omnia sua praes. *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*

§ 2 perfugerent ⟨singuli⟩ *RSchn.* (*JB. 17, 239*); ¶ uulgo (uero?) *del. Vielh.* (*ÖZ. 16, 432*); ¶ uniuersi *del. ed. pr.*, *Ber.*, *Ciacc.*, *Ald. nep.*, *Paul*; *id improb. Oud.*, *Mor.*

§ 3 in custodiarum uaria (*f*; uera *Ashb.*; iuria *a*; uiriam *hl*)

diligentia (-iam *hl*) animaduersa *Ashb.*, *x*; et (*sic recc.*) custodiarum uera diligentia animaduersa *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*; et custodiarum uaria dil. anim. *Vasc.*, *St.*, (*Ald. nep.*,) *Scal.*, *Oud.*, *recc. edd.*; et cust. uniuersa diligentia anim. *Ald. nep.*; et cust. indiligentia anim. (*uel* et cust. incuria animaduersa diligenter) *Ursin.*; a custodia uacuis diligenter animaduersis *Ciacc.*; et custodiarum uiribus ac (*sic N*) diligentia animaduersa *Voss.*; et custodiarum uicibus indiligentia animaduersa *Oud.*; in custodiarum uiribus ac diligentia animaduersa *Oehl.*; in cust. uaria diligentia animaduersis *Forchh.* (*p. 112*); (et custodiarum incuria aut diligentia animaduersa **Paul*;) ¶ prout] praeterea ut *Ciacc.*; ¶ detulerunt *recc.*; *edd. plur.*; detulerant *x*; *Ber.*, *Oud.*

**cap. 62.** § 2 his peractis rebus *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ imponit. [et] de med. nocte *Paul*; ¶ pertinebat . . . aberat *Ashb.* (*pr.*); *Jur.*, *Held*, *Apitz*, *Oehl.*, *Dt.*; *prob. Madv.*; pertinebant . . . aberant *x*; *rell. edd.*

§ 3 eodem [naues] quas *Ciacc.*

**cap. 63.** § 1 pedum XV *ed. pr.*; pedes XV *x*; ¶ et uallus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ agger in latitudinem *ed. pr.*; agger in altitudinem *x*.

§ 4 mil. pass. in circuitu XVII (XVIII *hl*) munitiones *x*; milia passuum in circ. XVIII munitiones *uett. edd.*; milia passuum in circ. XXVI munitionibus (*uel* milia pass. in circ. XXVI [munitiones]) *Ciacc.*; *multo maiorem numerum substituend. cens. Lips.* (*Mil. R. V 13*); milia pass. in circ. XVIII munitionibus *Dav.*; milia pass. in c. XVIII munitione *Clark.*; *prob. Jur.*, *Mor.*, *Held*, *Hxg*, *Paul*; munitiones *del.* (*Ciacc.*,) *Oud.*, *Np.*, *EHoffm.*, *Db.*, *Dt.*[1]; milia pass. in c. munitione XXVII *Dederich* (*3, 474*); milium pass. in circ. XVII(?) munitiones (*Oud.*,) *HM* (*JB. 11, 198*); ¶ perficiendi] ad perficiendum *Ciacc.*

§ 5 transuersum] conuersum *Paul*; ¶ coniungeret *rec.*; *Ciacc.*; contingeret *plur. codd.*; *edd. ante Np.*, *Paul*; ¶ delata per Allobr. perfugas *del. NHeins.*; — Allobroges *b*; *uett. edd.*; ¶ attulerat *x*; attulit *edd. ante Np.*; allatura erat *Paul.*

§ 6 nostrae cohortes *x*; III cohortes *Ciacc.*; noctu tres cohortes *Jur.*; (interim IV cohortes *Hxg*;) II (*uel* IIII) cohortes *Dederich* (*3, 475*); II cohortes *Forchh.* (*p. 66 sq.*); nostrae cohortis *Madv.*; ¶ nonae legionis *ed. pr.*; nona leg̃. (*uel* legione(s)) *x*; ¶ excubuerant *x*; excubauerant *Ashb.*; *Ciacc.* (*cod.*); *prob. Oud.*; excubiae erant *Madv.*; excubabant *Paul*; ¶ accessere subito prima luce pompeiani exercitus aduentus extitit *x*; accessere *del. EHoffm.*[1]; exercitus aduentus extitit *del. Np.* (*p. 174 sq.*), *recc. edd.*; accessere sub. pr. l. Pompeiani exercitus

⟨nouusque eorum⟩ aduentus extitit *recc.*; *uett. edd., Scal.* (*sed hic del. uoc.* exercitus); accessere sub. pr. l. P., exercitusque inopinus aduentus exstitit *Oud.*; access. sub. pr. l. P. atque ex inopinato, simulque eorum aduentus exstitit *Bentl.*; access. s. p. l. P. atque inexspectatus eorum aduentus exstitit *Daehne*; access. s. p. l. P. nouusque eorum exercitus aduentus exst. *Hxg*; acc. s. p. l. Pompeiani. et percitus aduentus exstitit *Oehl.*; acc. s. p. l. P. exercitus nauesque eorum aduersae exstiterunt *Wölff.* (*II 17 sq.*); — nam ut ⟨quae⟩ ad mare nostrae cohortes nonae legionis excubuerant abscessere, subito pr. l. P. exercitus aduentus exstitit *HHartz* (*Adnot. p. 11 sq.*); ¶ simul *codd.*; *Oud., Bentl.*; simulque *edd. ante Oud.*; ¶ fossasque aggere complebant *Paul*; ¶ scalis ad motis *** tormentis *Paul*; — tormentis⟨que⟩ *uett. edd.*; ¶ tormentis telisque cuiusque generis *Paul.*

§ 8 non erat per mare, nauibus expositi *Kraff.*; — per mare *del. Nicas.*; milites leuis armaturae *Ciacc.*; per molem *Wölff.* (*II 18*); Pompeiani *Paul*; *uerba* per mare *aut ab interpolatore addita aut ex subst. deprauata esse cens. Held*; ¶ nauibus expositi *Faern.*; nauibus expositis *x*; *uett. edd.*; *del. Kran., Dt.*; ¶ auersos *Faern.*; aduersos *x*; *uett. edd.*; apertos *Cornelissen.*

cap. 64. § 1 cohortes ⟨tres⟩ *Jur.*; **cohortes *Forchh.* (*p. 66*); ¶ submittit ex castris; quae *Held*; submittit, ex castrisque *codd.*; submittit, quae ex castris *edd. ante Held.*; ex castris *del. Apitz, Kraff.* (*p. 76.*)

§ 2 addebatur subsidio] addebatur subsidii *f*; *Paul*; adducebatur subsidio *HM* (*LC. II 1948*); ¶ corruptum] correptum *Madv.*; ¶ hominum] horum *ed. pr., Ber.*; eorum *Ciacc.*

§ 3 a uiribus deficeretur *x*; uiribus deficeret *uett. edd.*; uiribus deficeretur *N*; *Scal.*; iam uiribus deficeretur (*uel* sanguine uiribusque deficeretur) *Vielh.* (*ÖZ. 18, 618*), *Dt.* (*p. LXIII*); ¶ conspicatus fugientes nostros *HHartz* (*Adnot. p. 12*); contestatus recipientes nostros *Kraff.*; conspicatus perterritos nostros *Paul*; conspicatus consternatos nostros **WNitsche.*

§ 4 (dedecus admittatur] decus amittatur *Voss.*;) ¶ deferte] referte *b*; *uett. edd., Lips., Scal., Daehne, Paul.*

cap. 65. § 1. 2 cohortibus, cum M. Antonius *AKellerbauer* (*Ph. 21, 161 sq.*).

§ 2 nostrosque confirmauit, ut *HM.*

§ 3 [ut erat superioris temporis consuetudo] *Kraff.*; ¶ deductis quindecim cohortibus quibusdam ex praesidiis *Paul.*

§ 4 egressum castra (*om. f*) secundum mare, ut libere . . .

non tenuerat, iuxta pompeium munire iussit *codd.*; *Stoffel* (*I 370*); egressum castra ⟨posuisse⟩ sec. mare (egr. castra sec. mare ⟨posuisse⟩ *in addend.*), ut . . . *Jur.*; egressum ⟨in⟩ castra sec. m., ut libere . . . non ten., iuxta P. m. iussit *Apitz*; egressum, ut libere . . . non tenuerat, castra secundum mare iuxta P. m. iussit *Np.* (*p. 175 sq.*); egressum secundum mare, ut (egressum, sec. m. ut *EHoffm.*) libere . . . non tenuerat, castra iuxta P. m. iussit *Forchh.* (*p. 87 sq.*), *EHoffm.*; egressum castra sec. m. ⟨munire⟩, ut libere . . . non tenuerat, iuxta P. ⟨uallum⟩ munire iussit *Köchly*; egressum secundum mare ⟨manere⟩, ut libere . . . non tenuerat, castra iuxta P. muniri iussit *Paul*; — egressum castra sec. mare, ut libere pabulari posset nec m. ad. n. habere, comm. r. b. . . . non tenuerat, iuxta P. ⟨castra⟩ munire iussit *Vielh.* (*Beitr. p. 9*); — pabulari *f*; *ed. pr.*; fabulari *Ashb.*, *ahl*; — pabulari posset] pabularetur *Jur.* (*p. 571*); — haberet] habere *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Dederich* (*3, 476*), *Vielh.* (*l. l.*); — munire *codd.*; muniri *Jur.*, *HM* (*LC. II 381*), *Paul.*

**cap. 66.** § 2 superioribus diebus, cum se nonae legioni Caesaris obiecissent Pompeianae copiae atque opere, ut demonstrauimus, ⟨nostros prohiberent, magnis autem Pompeio detrimentis illatis paulo citra eum locum alios colles Caesar occupauisset eosque⟩ circummuniret, castra eo loco posuit *Ciacc.*; — atque opere *Ashb.*, *af*; atque opera *hl*; *uett. edd.*; easque opere *Jur.*; (atque opere eas *HM*;) ¶ ⟨collem⟩ circummuniret *Clark.*; ⟨colles⟩ circummuniret *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93*); circumueniret *Bentl.*

§ 3 passibus CCCC *recc.*; *uett. edd.*

§ 4 [quibusdam de causis] *Kreyssig*; ¶ castra transtulerat *Paul.*

§ 6 item] idem *Paul*; ¶ circiter passuum CCCC *HM* (*JB. 11, 198*); circiter passus CCCC (*codd.*;) *edd.*; ¶ liberius a periculo *af*; liberius ac sine periculo *hl*; liberius [ac sine periculo] *Paul.*

§ 7 ⟨uacua⟩ manserant castra („*aut uox* manserant *uitiosa est*") *Ciacc.*; ⟨inania⟩ mans. castra *Madv.*; mans. castra ⟨inania⟩ *FPauly* (*ÖZ. 26, 625*); — ita ⟨uacua⟩ complures dies mans. c. *RMüller* (*JB. 1, 238*).

**cap. 67.** § 1 signo legionis inlato *codd.*; *edd.*; signa legionis illata *Ciacc.*, *JFreudenberg* (*JJ. 85, 227*); *improb. Dt.* (*p. LXIV*); signa legionis lata *Paul*; ¶ renuntiarunt] rem nuntiarunt *Np.* (*p. 177*), *WWeissenborn* (*JJ. 56, 390*); ¶ hoc quidam uisum *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ quibusdam] quidam *Kraff.*;

¶ confirmauerunt *f*; *Np.* (*p. 177*); confirmauerant *rell. codd.*; *edd. ante Np.* (*sed* confirmauerat *St.*)

§ 2 aberat a nouis *recc.*; *Ald.*; a *om.* *x*; ¶ cohortes duas . . . cohortes numero XXXIII] *„utrum earum tantum cohortium numerus, quae in castris relictae sunt, corruptus sit, an alter quoque . . . diiudicari nequit“ Np.* (*p. 178*); ¶ munitionis] munientium *uel* munitorum *HM* (*LC. II 672* **D**).

§ 3 castraque [minora] (*uel* castra priora) *Hug* (*Ph. 11, 664 sq. et JJ. 85, 214*), *Paul*; ¶ eduxit] duxit *uett. edd.*

§ 5 portis] portae *vGöl.* (*p. 55*; *[2]131*); *recep. Paul*; ¶ fortissime *recc.*; *ed. pr.*; fortissimeque *x*; ¶ puleione *Ashb., fhl*; *ed. pr.*; *Ber.*; Pulione *a*; *Np., recc. edd.*; Pulcione *Ald., Vasc., St., Lips., Scal., Oud.*; Pulfione *Ciacc., Grut.*; ¶ eo loco *f*; *uett. edd., Lips., EHoffm.*; e loco *ahl*; *Scal., Oud., recc. edd.*; ex loco *Apitz.*

§ 6 primo] primum *Vasc., St.*; ¶ inruperunt, quod eo *x*; *Paul*; inruperunt ⟨et⟩ quod eo *recc.*; *edd. ante Paul*; inruperunt, quo *Voss.*; ¶ receperat ⟨et⟩ nonnullos *Paul*; — inruperunt et n o n n u l l o s, q u i eo pulsa l e g i o n e sese r e c e p e r a n t, ibi *Kraff.*

**cap. 68.** § 2 munitionem ⟨enim⟩ *recc.*; *ed. pr., Ber., Vasc., St., Apitz, HM* (*LC. II 1835*); ¶ quam *Ashb., f*; *ed. pr.*; quae *ahl*; ¶ loci *om. recc.*; *ed. pr.*; ¶ castrorumque] castrorum quod *Ashb.*; *uett. edd.*; castrorum, quorum *Ciacc.*; ¶ esse a r b i t r a b a n t u r *Faern.*

§ 3 quod cum] quam cum *Dav.*; ¶ coniunctam *Ashb.*; *ed. pr.*; coniuncta *x*; ¶ prorutis (*uel* perruptis *uel* potiti) *Ciacc.*; *prob. Clark., Oud.*; prout(h)is *Ashb., x*; protinus his *edd. usque ad Oud.*

**cap. 69.** § 1 mora [et] re nuntiata *Paul*; ¶ V legiones . . . deductas *Np.* (*p. 179*); V legione(m) . . . deducta(m) *x*.

§ 2 Pompeiana ⟨enim⟩ legio *recc.*; *edd. ante Np.*; ¶ celeris spe *Faern., Ciacc., Scal.*; celeri spe *codd.*; ¶ conabatur *St.*; conatur *codd.*; ¶ ascendebat] ascenderat *Ciacc., Jur., Paul.*

§ 3 ex parte quam (qua *f*) proruebat *x*; ea parte qua perruperat *Faern.* (*ap. Oud.*), *Mor.*; ex parte quam proruerat *Ciacc.*; ex parte, (ex *add. ed. pr., Ber., Ald., Lips.*) qua proruebat *edd. ante Dav.*; ea parte, qua proruebat *Dav.*; ea parte, qua proruerat (*uel* proruperat *uel* perruperat) *Clark.*; (ex ea parte, quam proruebat *Held*;) ea parte, qua proruta iacebat (*sc.* munitio) *Dederich* (*3, 476*); ea parte, quam proruerat *Np.* (*p. 179*), *recc. edd.*; ¶ ⟨ex⟩ X pedum munitione se *Np.* (*ibid.*); ⟨de⟩ decem pedum muni-

tione se *Oehl.*; X pedum munitionis se *codd.*; ⟨ex⟩ X pedum munitione [se] *HUsener* (*JJ. 107, 399*); *improb. Hug* (*JB. 2, 1168*); ¶ praecipitabant *Manut.*; praecipitant *codd.*; ¶ per eorum corpora *Vasc.*, *St.*

§ 4 sinistri cornu *f*; sinistri cornus *Paul*; ¶ eodem quo uenerant receptu sibi consulebant *Vasc.*, *Voss.*; eodem quo uenerant receptui sibi cons. *x*; eod. q. uen. recessu sibi cons. *recc.*; *ed. pr.*; eod. q. u. receptui [sibi] cons. *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; eadem qua uen. receptui (receptu *Apitz*) cons. *Faern.*, *Manut.* (*ap. Ald. nep.*), *Apitz*; concinebant (*pro* consulebant) *Ald. nep.*; eod. q. uen. impetu sibi cons. *Wölff.* (*II 18*); *haec grauiore uitio laborare arbitratur Paul*; ¶ plena *f*(*l?*); *ed. pr.*; plenum *Ashb.*, *ah*; ¶ dimissis equis *codd.*; *edd. usque ad Oud.*, *Bentl.*, *Terpstra* (*p. 72 sq.*), *ChrOstermann* (*Ph. 13, 617 sq.*), *RWuttke* (*GP. Neisse 1872, 9 sqq.*), *CHartung* (*PhA. 5, 487*), *Stoffel* (*I 375*); admissis equis *Faern.*, *Ciacc.*, *Hotm.*, *Mor.*, *EHoffm.*[2]; nihilo sequius *MHaupt* (*Ph. 1, 586 sq.*); [dimissis equis] *Np.* (*p. 180 sq.*); dimissis signis *WWeissenborn* (*JJ. 56, 396*), *Wölff.* (*II 19*), *RMg* (*JJ. 107, 843 sq.*); *improb. RMüller* (*JB. 1, 256*); demissis signis *Oehl.*, *FHofm.*; dimissis armis *ChrBähr* (*HJ. 1854, 408*), *MMiller* (*p. 25*); emensi equis (*Hell. Ph. 13, 385*); demptis ei signis *Kran.*, *Köchly*; dimissis armis (*uel* telis) *Zander* (*V p. 12*); equis similes *vGöl.* (*Bürgerkr. 68*; [2]*134*); non dimissis signis *HAKoch* (*RhM. 18, 320 sq.*), *KSchnelle* (*JJ. 115, 563 sq.*); summotis (*uel* pulsis *uel* fusis) equitibus *Kraff.* (*JJ. 91, 502*); demissis oculis *MCrain* (*ZG. 20, 486*); dimissis locis aequis *ChrGLorenz* (*ap. Dt. p. LXV*; *recep. Dt.*; dimissi sequentis(!) *HWeber* (*JJ. 103, 338*); *improb. Dt.* (*Ph. 34, 721 sq.*); infestis signis *MMiller* (*p. 25*); *improb. RMüller* (*JB. 4, 16*); dimissis capulis *Dt.* (*Ph. 34, 721*); missis armis *CFleischer* (*JJ. 117, 281*); missis telis (*uel* pilis) *Kraff.*; demisse secuti *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 378 sq.*); signa uisi sequi *Paul*; ¶ eundem cursum confugerent *codd.*; *Oehl.*, *Bähr*, *Hell.*, *FHofm.*, *Weber*, *RMg*, *EHoffm.*; eundem cursum conficerent *edd. ante Np.*, *MHaupt*, *Terpstra*, *Ostermann*, *Koch*; eodem cursim contenderent *Bentl.*; eundem cursum coniungerent *Np.* (*p. 181*), *vGöl.*; eundem cursum continuarent *WWeissenborn*, *Wölff.*, *Crain*, *Fleischer*; continenti cursu fugerent *Kran.*; eodem cursu fugerent (*uel* eodem cursu in montem fug. *uel* eodem cursu conuersi (*uel* conferti *uel* concitati *uel* continenter) fugerent) *Dt.* (*cf. praef. LXVI*); eodem cursu confugerent *Miller*; eundem cursum fugerent *Schnelle*; ad eundem dorsum confugerent *Dt.-Dob.*; *improb. Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 362 sq.*); eodem rursum conferti ruerent *Paul*; — alii fuga incitati sequi se iubentem ui (*uel* impulsu)

secum traherent *Vielh.* (*ÖZ. 17, 714*); alii dimissi sequi eundem cursum contenderent *Madv.*; *improb. Hug* (*JB. 2, 1154*); alii dimissos equos aequantes cursu fugerent *uel* alii dimissis equis aequando cursu fugerent *FPauly* (*ÖZ. 26, 625*); ¶ [ex] metu *Dt.*; (exanimati *uel* exagitati metu *idem p. LXVI*); exanimati *Paul*; ¶ omnino] omnium *Ald. nep.*; *prob. Ciacc.*

cap. 70. § 1 subsidia occurrebant *Paul*; ¶ angustis portis atque his *codd.* ; angustiis portisque *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; angustiis atque his *Np.* (*p. 181*); angustiis proruto uallo ortis *WWeissenborn* (*JJ. 56, 396*); angustiis oppositis atque his *Wölffl.* (*II 19*); angiportis atque uiis *GLandgraf* (*Arch. f. Lex. 5, 139 sq. et Unters. p. 85*); *improb. RSchn.* (*JB. 16, 116.*)

§ 2 propriam expeditam *Ashb.*, *x*; propriam expeditamque *a pr.*; *Np.*, *recc. edd.*; prope iam expeditam *rec.*; *Voss.*, *Dav.*, *Oud.*, (*Bentl.*,) *Apitz*; partam iam expeditamque (*Ciacc.*,) *Pluyg.*; prope exploratam *RSchn.* (*JB. 17, 241.*)

cap. 71. § 1 Caesar *Ashb.*, *f*; *Ald.*; Caesaris *ahl*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*; Caesari *St.*; ¶ desiderauit *Ashb.*, *x*; *Ald.*; desiderati sunt *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ DCCCCLX et notos eq. r. fleginatem (*uel* flegmatem *uel* flecm.) tuticanum gallum senatoris filium, c. flegmatem (*uel* flecm. *uel* felginatem) placentia, agranium puteolis, m. sacrati uirum capua, tr. mil. (L *add. Ashb.*; *Ald.*) et centuriones XXXII (XXX *Ashb.*; *Ald.*) *Ashb.*, *x*; *Ald.* (*sed* Agrauium *et* Sacratiuirum); DCCCCLX et noti equites R. CCCC et Tuti(c)anus Gallus, senatoris filius, et a Placentia c(entum) et a Puteolis c(entum) et a Capua decem sacrati uiri et decem tribuni mil. et centuriones triginta duo (*recc.*;) *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; — ⟨C.⟩ Tuticanum Gallum *Dt.* (*p. LXVI*); — A. Granium *Gland.*; A. Granium *uel* A. Grauium *Ald. nep.*; A. Granium *uel* A. Gauium *A. Schottius* (*Obseruat. humanar. l. III c. 11*); — trib. mil. V *Gland.*; trib. mil. III *Ald. nep.*; — *equitum numerum a librariis omissum esse uidit Oud.*; — DCCCCLX et ⟨equites CC⟩, Tuticanum Gallum, sen. filium, notos equites Romanos C. Fleginatem Placentia, A. Granium Puteolis, M. Sacratiuirum Capua, tribunos mil. et cent. XXXII *Np.* (*p. 156 sq.*); *recep.* (*Db.*, *Dt.*,) *Paul.*

§ 2 in fossis munitionis et flum. *Ciacc.*; ¶ suorum [in] terrore *edd. usque ad Oud.*, *Paul*; (suorum ui, terrore *Oud.*;) ¶ interiit *Ashb.*, *f*; *edd.*; interit *ahl.*

§ 3 [hoc nomen obtinuit] *Ciacc.*, *Grut.*, *EHoffm.*[2]; hoc nomine abstinuit *Paul*; ¶ passus, sed in litteris quas scribere est solitus, neque *codd.*; passus ⟨est⟩. sed ⟨neque⟩ in litteris, quas

scribere est solitus, neque *edd. ante Np.*; passus neque in litt., quas scr. est sol., neque *Np.*; passus, sed in litteris numquam scrib. est sol. neque *ThBergk* (*Ph. 17, 43*); passus ⟨est⟩, sed in litt. numquam scr. est sol. neque *Madv.*; passus ⟨est⟩, sed in litteris, quas ⟨ad senatum⟩ scribere est solitus, ⟨numquam addidit⟩ neque *FPauly* (*ÖZ. 26, 625*); passus, sed ⟨neque⟩ in litteris ascribere est sol. neque *RMüller* (*JB. 1, 239*), *KSchnelle* (*JJ. 115, 564*); passus ⟨est⟩, sed ⟨neque⟩ in litteris praescribere est sol. neque *Paul*; *prob. Hellwig* (*p. 25*); ¶ praetulit] protulit *ed. pr.*, *Ald.*

§ 4 at Labienus *Ashb.*; *ed. pr.*; ad labienum *x*; ¶ omnesproductos *St.*; omnes reductos *x*; omnesque ductos *Ashb.*; omnesque deductos *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*; ¶ (causa *del. Oud.*;) ¶ perfugae] perfugis *uett. edd.*, *Lips.*; eorum fugae *Ciacc.*; perfugio *Rub.* (*El. I 35*); ¶ in conspectu omnium *Paul*; ¶ interficit *Ashb.*; *ed. pr. Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

cap. 72. § 1 atque angustias, ⟨non⟩ praeoccupatis castris [et] ancipitem *Ciacc.*; *recep. Paul*; ¶ intra extraque munitiones *del. Paul*; ¶ abscisum] abscissum *edd. ante Np.*; ¶ altera alteri *rec.*; *Dav.*; alter alteri *plur. codd.*; alteri alteris *Bentl.*; ¶ possent *Bentl.*; ¶ causam fuisse *rec.*; *Ber.*, *mg. Vasc.*

§ 3 non [ad] haec *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ addebant] attendebant *Pluyg.*; ¶ concursu *Mor.*; ex concursu *codd.*; *Db.*; excursu *h pr.*; *Paul*; ¶ agri *Ashb.*, *x*; acri *edd.*; aciei *Ciacc.*, *Paul*; ¶ nostrisque ipsas munitiones atque angustias *Kraff.*

§ 4 recordabantur, quam] recordabantur, quorum *Ashb.*; record., quorum quam *ed. pr.*, *Ald.*; record. quam⟨que⟩ *Ciacc.*; ¶ obiectae] abiectae *Ald. nep.*; ¶ uel culpa ducis (ducis culpa *Vasc.*, *St.*) uel tribuni uitio *edd. usque ad Np.*; ¶ in exercitu *Ashb.*, *f*; *ed. pr.*; in exercitum *ahl*; *Ber.*; ¶ sed perinde ac si *uett. edd.*, *Lips.*

cap. 73. § 2 opponerent] praeponerent *Paul.*

§ 3 uulnere recepissent *l*; *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93*); uulnere cepissent *plur. codd. et edd.*; ¶ ducibus ⟨ereptas⟩ *Gland.*; ¶ portubus *ed. pr.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ litoribus ⟨omnibus⟩ omnes *Paul.*

§ 3. 4 essent transportati. si non omnia *ed. pr.*; essent transportatis in (transportati. sin *Ashb.*, *f*) omnia *Ashb.*, *x*.

§ 4 caderent] cederent *uett. edd.*; ¶ secunda, fortunam esse industria subleuandam *f*; *uett. edd.*; secunda fortuna esse (esset *Ashb.*) industria (-riam *hl*) subleuandam (-da *Ashb.*, *a*) *Ashb.*, *x*; secunda fortuna, industria esse subleuanda *mg. Vasc.*; ¶

cuiusuis *x*; *Vasc.*; exercitus *ed. pr.*, *Ber.*, *mg. Vasc.*; cuiuis *Ald.*, *St.*; eius iuri *recc.*; *Ciacc.*, *Scal.*, *Dav.*, *Oud.*, *Mor.*

§ 5 se aecum *PVict.* (*XXX, 22*), *Ald. nep.*; secum *Ashb.*, *ahl*; securum *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*; securum se *Vasc.*; se tutum *St.*, *Ciacc.*, *Voss.*; se tum *Scal.*; se aptum (*uel* se tutum) *Freinsh.* (*ad Curt. IV 14, 12*); aequum *Dav.*; ¶ dedisse] legisse *Freinsh.* (*l. l.*); ¶ potitum [se] esse *recc.*; *Vasc.*, *St.*, *Ciacc.*, *Scal.*, *Oud.*, *recc. edd. excepto Paul*; ¶ expulisse ⟨se⟩ *Paul*; ¶ ⟨re⟩pugnantes *Paul*; ¶ interpella(ui)ssent *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; interpolasset *mg. Vasc.*

§ 6 quod si esset factum, ut detrimentum *x*; quod si esset factum, detrimentum *O*; *ed. pr.*, *edd. plur.*; *cf. Np. p. 182*; quod si esset factum, ⟨fore⟩ ut detr. *Voss.*; *prob. Forchh.* (*p. 78 sq.*), *Procksch* (*CT. 27*); quod si esset, futurum ut detr. *Dav.*; quod si esset factum, ⟨futurum⟩ ut detr. *HM* (*JB. 11, 200 sq.*); — quod esset factum detr. *cod. Carr.*; *prob. Ald. nep.*; quod esset factum detrimentum, ut *Paul*; quod si sit factum, detr. *Ciacc.*; — quod si esset fact., ⟨fore,⟩ uti ad Gerg. contigisset, ut detr. in bon. uerteret atque qui (*f*;) *EHoffm.*; ¶ in bonum uerterent *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*; ¶ [atque ei . . . offerrent] **WNitsche*; — atque ei qui *Ashb.*, *ahl*; *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Scal.*, *Oud.*, *recc. edd.*; atque qui *f*; atque is qui *recc.*; *ed. pr.*; atque iis qui *Ald.*, *Lips.*; ¶ timuisset . . . offerret *ed. pr.*

**cap. 74.** § 2 exercitu quidem *Np.* (*p. 150*); *improb. Forchh.* (*p. 4. 5*); ¶ centurionis *Ashb.*, *f*; *ed. pr.*; centuriones *ahl*; *Ald.*; ¶ cum superiores etiam ordines *Oud.*; [cum] superioris etiam ordinis *Paul*; ¶ ratione *x*; *Np.* (*p. 182*); oratione *edd. ante Np.*

§ 2. 3 cupiditate pugnandi. Cum superioris . . . nonnulli oratione permoti . . . existimarent, contra ea Caesar *Vasc.*, *St.*, *Madv.*

§ 3 putabat, relictis munitionibus magnopere *codd.*; putabat relictis⟨que⟩ munit. magnopere *edd. ante Np.*; putabat retentis⟨que⟩ mun. magn. *Ciacc.*; putabat relictis munitionibus. magnopere (*uel* ⟨et⟩ magn.) rei fr. timebat: itaque *Voss.*; *prob. Mor.*; putabat, relictis⟨que in⟩ munit. magnopere *Dav.*; *prob. Dederich* (*3, 477*); putabat ⟨et⟩ relictis mun. m. *Jur.*; *prob. Np.* (*p. 183*); putabat relictis munitionibus. ⟨nam⟩ magnopere *Daehne*; putabat ⟨et⟩ refectis mun. magn. *Paul*; putabat et iis locis manentibus inopiam *JJCornelissen* (*Coniectan. lat. Daventriae 1870 p. 82 sqq.*).

**cap. 75.** § 1 impedimenta *Ashb.*; *ed. pr.*; *om. x.*

§ 2 quam suetissime *Ashb.*, *x*; ne citissima *recc.*; *edd. ante Scal.*; ne citissime *Faern.*; quam serissime *Scal.*, *recc. edd.*; (ne

quam citissime *Oud.*;) quasi tutissima *Hxg*; quam securissima *Dederich* (*3, 477*); quasi certissime *Wölff.* (*II 19 sq.*); quam lentissime *Cornelissen*; ¶ ex conspectu [castrorum] *Paul.*

§ 3 eadem spectans *x*; *edd. ante Np., Dt.*; id spectans *Np.* (*p. 183*); id modo spectans *WWeissenborn* (*JJ. 56, 396*); caedem spectans *Terpstra* (*p. 73 sq.*); [eadem spectans] *Kran.*; ea demum spect. *EHoffm.*; conandum putans *JFreudenberg* (*JJ. 85, 227*); eo iam spectans *Hell.* (*Ph. 19, 523 sq.*); eodem die profectus *HAKoch* (*RhM. 18, 321*); eodem spectans *FHofm., Kraff.*; deleturum sperans *Vielh.* (*ÖZ. 16, 433*); eodem properans *Wölff.* (*II 20*); eadem nocte exspectans *Dt.* (*p. LXVIII*); exspectans *MMiller* (*p. 26 sq.*); *improb. RMüller* (*JB. 4, 16*); eodem [spectans] *Kraff.*; cladem spectans *HDeiter* (*Ph. 44, 368*); eodem die exspectans *Paul*; ¶ ⟨in⟩ itinere $b^1$; *Paul* (*ZG. 35, 275*); ¶ itinere impeditos perterritos *x*; itinere impeditos ⟨et⟩ perterritos *edd. usque ad Oud., Paul*; itinere impedito perterritos *recc.*; *Oud.*; itin. impeditos ⟨ac⟩ perterr. *RSchn.* (*PhW. 5, 78*); — intulit, [sed eadem spectans,] si . . . deprehendere posset, ⟨sed⟩ exercitum **WNitsche.*

§ 4 proelio distinebat *Vasc., St., Ciacc.*

**cap. 76.** § 1 ueteribus suis in castris *fhl*; ueteribus suis castris *Ashb., a*; in uet. s. castris *Np.*; ¶ intra uallum castrorum *codd. et edd. plur.*; intra castrorum *a*; intra castrorum munitionem $b^2c$; *St., Np.*; intra uallum *f*; *EHoffm.*

§ 2 eius⟨dem⟩ diei *recc.*; *uett. edd.* ¶ eius⟨que⟩ milites *recc.*; *uett. edd.*; ¶ ceperant] ceperat *Paul.*

§ 3 Caesar, quod fore prouiderat *codd.*; quod fore prouiderat, Caesar *HM* (*JB. 11, 203*); — praeuiderat *ed. pr., Vasc., Oud.* (*ad Suet. Aug. 10 p. 164*); ¶ VIII milibus passuum *ed. pr., Ald., Lips., Scal.*

**cap. 77.** § 3 extendere et *Queck*; ¶ praegressos] progressos *recc.*; *edd. usque ad Oud.*; ¶ quarto die *Mor.*; quarta die *codd.*; IV die *Lips., Scal., Dav., Oud.*

**cap. 78.** § 2 timens⟨que⟩ Domitio *recc.*; *uett. edd.*

§ 3 frumento ac (a *Ashb., ah*) commeatu *codd.*; *edd.*; *del. RSchn.* (*PhW. 5, 78*); frumenti ac commeatus *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 17, 241*); ¶ abstractum] distractum *ed. pr., Ber.*

§ 4 transiret *recc.*; *ed. pr.*; transire *x*; ¶ sin Apolloniam *recc.*; *uett. edd.*; ¶ oppugnaret et *recc.*; *ed. pr., Ber., Clark., Bentl.*; ¶ et se omni *Ald.*; et si omni *x*; ¶ obsesso ⟨tamen⟩ *uett. edd.*; obsesso tum *Lips.* (*ap. Oud.*)

§ 5 Caesar scripsit *codd. plur.*; caesar ei scripsit *f*; *EHoffm., Db.*; caesari scr. *a*; ¶ et quid] ecquid *Ald., Lips., Scal.*

(*ed. Elzev.*); ¶ cohortibus . . . relictis *ed. pr.*; cohortium . . . relictis *x*; cohortium . . . relicto *Paul*; ¶ atque Acarnaniam *codd.*; atque Athamaniam *WDrumann* (*Gesch. Roms III 501*); *prob. Np.* (*p. 178*); *improb. HSchn.* (*p. 68.*)

§ 6 (haberet] habeat *Ciacc.*;) ¶ sin ab ora *Dav.*; ¶ coriciaque *x*; Corcyraque *recc.*; *edd. usque ad Oud.*; Oriciaque *recc.*; *Markl.* (*p. 274*), *Mor.*, *Schn.* (*ad VII 56, 1*), *HSchn.* (*p. 59*), *Paul*; Oricoque *Np.* (*p. 183 sq.*); Candauiaque *Kraff.*; ¶ (legiones] legionem *HSchn. p. 62*;) ¶ exspectaret *ed. pr.*; spectaret *x*.

**cap. 79.** § 1 et suis ut *x*; *Clark.*; ut suis *uett. edd.*; ¶ et ad opprimendos *Ald.*; et *om. x*; ¶ occasioni *x*; *Vasc.*; occasio *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*

§ 2 Caesar Apolloniam a directo itinere auerterat *Vasc.*, *St.*; Caesar Apolloniam recto itinere diuerterat *uel* Caesar ab Apollonia rectum iter auerterat *Ciacc.*; (Caesar Apollonia a directo itinere auerterat *Dederich 3, 478.*)

§ 3 [ex] improuiso *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ Domitius dies *x*; Domitius, ⟨qui⟩ dies *recc.*; *edd. ante Paul*; Domitius, ⟨cum⟩ dies *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93*); ¶ Heracliam *Cellar.*, *Wesseling* (*ad Itiner. Anton. p. 607*); heracliam senticam *codd.*

§ 4 dimissis *Ashb.*, *f*; *ed. pr.*; demissis *ahl*; ¶ de proelio *Scal.*; *prob. Oud.*, *Mor.*, *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 366*), *Paul*; proelio *codd.*; *plur. edd.*, *Markl.* (*p. 275*); — (proelii ad Dyrr. facti *Oud.*, *Kraff.*;) ¶ latius *codd.*; elatius *Ciacc.*; *recep. Scal.*, *Paul*; ¶ reddiderat *x*; *Dav.*; reddiderant *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Bentl.*; reddebant *Vasc.*, *St.*; ¶ auertebat *x*; *Np.*; auerterant *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Bentl.*; auerterat *Dav.*, *Oud.*; auertebant *Vasc.*, *St.*

§ 5 pluribus dimissi itineribus *Rhellic.*, *Vasc.*; pluribus dimissis itineribus *x*; pluribus dimissis [itineribus] *Ciacc.*

§ 6 Roucilli *N*; *Paul*; rouici *ahl*; Roscilli *Ber.*, *edd. ante Np.*; Raucilli *Np.*; ¶ Egi *Nf*; *Ber.*, *Np.*; eci (ęci) *x*; Aegi *Ald.*, *edd. ante Np.*; ¶ in itinere *ed. pr.*; in *om. x*; ¶ profectionem et aduentum (*f*;) *uett. edd.*, *EHoffm.*; et *om. Ashb.*, *ahl.*

§ 7 Aeginium *Ashb.*, *a*; *Lips.*; eginium *plur. codd.*; *uett. edd.*; ¶ obiectum (abiectum *Ashb.*) oppositumque *codd.*; oppidum oppositum *Np.* (*p. 184*); oppidum oppositumque *Oehl.*; obiectum [oppositumque] *EHoffm.*; adiectum appositumque *Madv.*; *recep. Paul*; *improb. Hug* (*JB. 2, 1155*).

**cap. 80.** § 1 Gomphos *f*; *ed. pr.*; gonphos *ahl*; ¶ paucis ante diebus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*

§ 2 auxerat *Ashb.*; *ed. pr.*; auxerant *x*.

§ 3 Androsthenes *ed. pr.*; androstenes *codd.*

§ 4 exercituum *f*; *ed. pr.*; exercitum *ah*; exercitus *Ashb.*, *l*; ¶ Pompeius modo Thessaliae approp. *Paul.*

§ 5 inferre *codd.*; inferri *HM* (*LC. II 1669*), *Paul.*

§ 6 sic ut nuntios *ed. pr.*; sic ut nuntius *x*.

**cap. 81.** § 1 primo $a^1$; *HM* (*LC. I 676 uers. 1*), *Paul*; primum *fhl*; *edd.*; ¶ ciuitatis Gomphensis *Ciacc.*, *Hotm.*, *Scal.*; compressis *ahl*; comprensis *Ashb.*; comprehensis *edd. ante Scal.*; compresse *f*; *del. Ald. nep.*

§ 2 Metropolitarum *Vasc.*, *St.*; ¶ casu Gomphensi *Faern.* (*ap. Oud.*); ¶ Lari(s)s(a)eos *f*; *ed. pr.*; larissa (*uel* larissā) eos *Ashb.*, *ahl*; ¶ qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur] *haec grauiter corrupta esse iudicat Np.* (*p. 184*); *defend. Terpstra* (*Mnem. 3, 188 sqq.*) *et Kraff.*; qui magnis beneficiis Scip. teneb. *HAKoch* (*RhM. 18, 321*); qui magis exercitibus Scip. ten. *HHartz* (*Adnot. p. 12*); (qui magnis coerciti copiis Sc. ten. *Madv.*;) qui ui magna exercitus Scipionis (*uel* manu magna Scipionis (*uel* a Scipione) *uel* ui magna coerciti a Scipione) tenebantur *FPauly* (*ÖZ. 26, 625 sq.*); qui minis exerciti Scipionis terrebantur *Paul*; qui magnis necessitudinibus Scipionis ten. *Cornelissen*; ¶ quin] quae non *Vasc.*, *St.*; ¶ parerent . . . facerent *codd.*; *Dav.*, *Oud.*, *Np.*, *RMg* (*Rel. 5*); pareret . . . faceret *edd. ante Dav.*, *Dt.*, *Paul*; pateret . . . faceret *Jungerm.*[2] (*haud scio an typoth. errore*), *Cellar.*

§ 3 ille idoneum locum in agris nactus, quae prope iam matura erant (erat *Ashb.*, *h corr.*, *l*), ibi *Ashb.*, *x*; ille ⟨segetis⟩ idon. loc. in agr. nactus, quae (quia *ed. pr.*, *Ber.*) prope iam mat. erat (erant *ed. pr.*, *Ber.*), ibi *recc.*; *uett. edd.*, *Ber.*, *Lips.*, *Scal.*; (*aut* frumentorum . . . quae . . . matura erant *aut* segetum . . . quae . . . maturae erant *Oud.*;) ille idon. l. in a. nactus, quia prope iam mat. erant ⟨frumenta⟩, ibi *Bentl.*, *EHoffm.* (*sed hic* ⟨frumenta⟩ erant); ille ⟨segetibus⟩ idon. loc. in a. n., quae pr. iam maturae erant, ibi *Flade* (*p. 4*); ille id. l. in a. n., qua pr. iam maturae erant ⟨segetes⟩, ibi *Kreyss.*, *Queck*; ille ⟨segetes⟩ idon. loc. (in agris?) nactus, quae pr. iam maturae erant, ibi *Hxg*; ille ⟨segeti⟩ id. l. in a. n., quae pr. i. matura erat, ibi *Dederich* (*3, 478*); ille idon. l. in aruis nactus, quae pr. iam mat. erant, ibi *Apitz*; ille idon. l. in agr. n. ⟨copia frumentorum⟩, quae pr. i. matura erant, ibi *Np.* (*p. 607*); ille id. l. in a. n., qua pr. i. maturuerant, ibi *Oehl.*; ille id. l. in a. n. ⟨plenis frumentorum⟩, quae pr. i. matura erant, ibi *WKergel* (*ÖZ. 5, 455 sq.*); ille ⟨segete⟩ idon. l. in a. n., quae pr. i. matura erat, ibi *vGöl.*

(*73*; [2]*148*); (ille idon. l. in a. n. ⟨ad demetenda frumenta⟩, quae pr. i. matura erant, ⟨profectus⟩ ibi *AKellerbauer*, *Ph. 21, 162*;) ille idon. locum nactus, quod in agris ⟨frumenta⟩ pr. i. mat. erant, ibi *Vielh.* (*ÖZ. 16, 433*); ille ⟨rei gerendae⟩ idon. loc. in a. n., qui praeruptus iam natura erat, ibi *Wölff.* (*II 20 sq.*); ille id. l. in a. n., quo (qua *Dt.-Dob.*) pr. i. mat. erant ⟨frumenta⟩, ibi *Dt.*, *Paul*; ille idon. l. in a. n., ⟨qui (*uel* quia) abundabat (*uel* -bant) frumentis,⟩ quae pr. i. mat. erant, ibi *FPauly* (*ÖZ. 26, 626*); ille id. l. in a. n., qua ⟨frumenta⟩ prope i. maturuerant, ibi *Pluyg.*; ille id. loc. inter segetes nactus, quae pr. i. maturae er., ibi *Kraff.*

**cap. 82.** § 3 seruorum ⟨uelle⟩ habere *Ciacc.*

§ 4 praemiis] praeturis *Markl.* (*p. 275*); *prob. Madv. et vGöl.* (*75*; [2]*155*); prouinciis *Kraff.*; imperiis *Paul*; ¶ petebant] partiebant *AKellerbauer* (*Ph. 21, 162*).

§ 5 in concilio *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ Lucili *Np.* (*p. 136*); luci *x*; L. *f*; *edd. ante Np.*; Luceii *Ald. nep.*; ¶ Hirri] Hirtii *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*; Hirrii *Urs.*; ¶ ⟨ut⟩ praestaret *edd. ante Scal.*; ¶ recepisset] promisisset *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*; promiserat *Vasc.*

**cap. 83.** *Totum hoc caput Caesaris esse RMg* (*Rel. 22*) *uidetur negare.*

§ 1 Spintherque Lentulus *Ashb.*; *Ber.*; spinther q. lentulus *ahl*; ¶ palam descenderant *Voss.*; *improb. Clark.*; palam descendere *Grut.*

§ 2 Acutius] Actius *hl*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; Accius *Ald.*; Attius *Oud.*; Atius *Man.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ apud Pompeium *del. Bentl.*; ¶ *post nomen* Pompeium *pauca intercidisse arbitratur Kraff.*; ¶ *uerba* quod gestum in Hispania diceret *mendosa dicit Ciacc.*, *del. Grut.*, *Bentl.*, *Mor.*, *Held*, *Paul*; quod ⟨rem male⟩ gestam in H. diceret *Schnell* (*p. 6. 7*); quod gestum in H. diceretur *Hxg*; quod ⟨bellum male⟩ gestum in H. diceret *HAKoch* (*RhM. 18, 321*); quod desertum in H. diceret *Wölff.* (*II 21*); (quo cessum H. duce esset *Paul.*)

§ 3 in concilio *rec.*; *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ iudicandum ⟨de⟩ iis *rec.*; *Vasc.*, *St.*; ¶ ⟨non⟩ interfuissent *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Hotm.*; ¶ ferrent] ferri *Paul*; ¶ inter praesidia *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*

§ 4 tabellam, qui . . . qui . . . qui *codd.*; tabellam, qua . . . qua . . . qua „*uir doctus*“ *ap. Oud.*, *Jur.*, *Paul*; tabellam, quos . . . quos . . . quos *Hell.* (*Ph. Suppl. 5, 365*), *RMg* (*Rel. 9 sq.*).

§ 5 persequendis inimicis *Ashb.*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*,

*Scal.*; ¶ neque quibus *HM* (*LC. II 744*); *recep. Paul*; ne quibus *Ashb.*, *ahl*; nec quibus *f*; *edd.*

**cap. 84.** § 1 praeparata] comparata *b*; *prob. Oud.*, *AKellerbauer* (*Ph. 21, 162*); ¶ quo satis] quod satis *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *St.*; cum satis *Lips.*, *Scal.*, *Madv.*; *improb. RMüller* (*JB. 1, 235*); quoad satis *Paul*; ¶ militum animum *Gland.*, *Lips.*; *om. uett. edd.*; militum *Ashb.*, *x*; ¶ temptandum ⟨Caesar⟩ *edd.*

§ 2 primo *a*; *Np.*; primus *Ashb.*, *fhl*; primum *b*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *EHoffm.*; ¶ ⟨ita⟩ ut progrederetur **WNitsche.*

§ 3 electis milites *x*; electos milites *recc.*; *uett. edd.*, *Freinsh.*, *Oud.*, *Jur.*, *Oberl.*, *Flade*; electis [milites] *Np.* (*p. 184*); milites electis (*Np. p. 184*,) *RMg* (*Rel. 23*); electos mutatis *Madv.*; *recep. Dt.*[2], *Paul*; selectis [milites] *EHoffm.*[2]; ¶ armis] *del. Oud.*, *Apitz*; armatos *Freinsh.* (*ad Curt. VII 7, 32*); ⟨leuibus⟩ armis *Jurin.*; ⟨insuetis⟩ (*uel* ⟨insolitis⟩) armis *Oberl.*; ⟨in⟩ armis *Flade* (*p. 4*); pedibus *Held*; — ut, quoniam . . . esset inferior, ex antesignanis electis milites adulescentes atque ad pernicitatem expeditos armis *vGöl.* (*76*; [2]*156*); ¶ perciperent] perceperant **WNitsche.*

§ 4 equitum mille *x*; equites mille *recc.*; *edd. usque ad Oud.*; ¶ adesset usus *codd.*; esset usus (*Np. p. 184*,) *HM* (*LC. II 2007*); *recep. Paul.*

§ 5 namque] itaque *HM* (*LC. II 687*); ¶ uncum allobrogem *ahl*; unum Allobrogem *Ashb.*; *edd.*; Egum Allobr. *f*; *prob. Dav.*, *Mor.*, *al.*

**cap. 85.** § 1 Pompeius, quia *Ashb.*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ ad infimas ⟨eius⟩ radices [montis] **WNitsche*; ¶ spectans, si *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*

§ 2 ⟨Caesar⟩ nulla *edd.*; ⟨ille⟩ nulla *HM* (*LC. II 41*); ¶ haec *x*; *Np.*; hoc *Ashb.*; *edd. ante Np.*; fore *Queck*; ¶ spectans *mg. Vasc.*, *St.*, *Urs.*, *Np.* (*p. 185*); sperans *codd.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Queck*; ¶ commodiore re frumentaria *Np.* (*p. 185 sq.*); commodiore frumentaria re *Ashb.*, *fhl*; *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *EHoffm.*; ¶ [ut] aliquam *Pramm.* (*ÖZ. 40, 899*); ¶ (insolitum laboris Pomp. *Bentl.*)

§ 3 detensis] incensis *ed. pr.*, *Ber.*, *mg. Vasc.*; ¶ paulo [ante] *HHartz* (*Adnot. p. 12 sq.*); paulo ante ⟨iter⟩ *Paul*; — paulo [ante extra cotidianam consuetudinem] longius *b*; *Markl.* (*p. 275.*)

§ 4 tunc] tum *f*; *Vasc.*, *St.*, *Paul*; ¶ apud] ad *recc.*;

*ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ sicut *Ashb.*; (*ed. pr.*,) *Ber.*, *Ald.*, *plur. edd.*; si ut *x*; *St.*, (*Clark.*,) *Bentl.*, *Mor.*, *Flade* (*p. 3*); si enim, ut *recc.*; *Vasc.*; ¶ simus *Manut.*; sumus *codd.*; *uett. edd.*, (*Clark.*,) *Bentl.*, *Mor.*, *Flade.*

**cap. 86.** (*uerba* namque etiam in consilio *usque ad uerba* confirmari uidebatur (*c. 87 extr.*) *Caesaris esse negat Morstadt* (*p. 5—14*).

§ 1 namque] atque *HM* (*LC. II 687*); ¶ in concilio *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ superioris diei dixerat *Paul.*

§ 2 in proelium *edd.*; proelium *Ashb.*, *af*; proelio *hl.*

§ 3 idque] id quod *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*; ¶ ⟨se⟩ facturos *recc.*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ propius esset accessum *Paul*; ¶ aggrederentur, ut circumuenta *recc.*; *edd. ante Np.*

§ 5 in posterum ⟨diem⟩ *Cobet* (*Mn. 9, 12*); in proelium *ed. pr.*, *Ber.*; ad proelium *Clark.*; ¶ [et] quoniam *Paul*; ¶ cogitauissent *codd.*; *defend. Flade* (*p. 3*), *Np.* (*p. 186*); agitauissent *Grut.*; optauissent *Dav.*, (*prob. Clark.*,) *Cobet* (*l. l.*); uouissent „*uir doctus*“ *ap. Oud.*; flagitauissent *Bentl.*, *Markl.* (*p. 275*); *prob. Elberl.* (*p. 132*); rogitauissent *Mor.*; *prob. Oberl.*, *Daehne*; expetiuissent *Pluyg.*; ¶ ne usu manu *Ashb.*, *x*; ne usu manuque (*l?*) *edd.*; ne suam omniumque *Markl.* (*p. 275*); ne suam ducumque *uel* ne suam atque *Jur.*; neu suam neu *Elberl.* (*p. 132 sqq.*); *improb. Baumstark* (*ZAW. 1834, 1261 sq.*) *et Dt.* (*p. LXXI*); *prob. Madv.*; *recep. Paul*; ne suam aut *Hxg*; ne ⟨de⟩ usu manu⟨que⟩ *HAnton* (*RhM. 25, 450 sq.*); — potestas, ut semper flagitauissent, cogitarent, ne suam neu *GLandgraf* (*Unters. 101*).

**cap. 87.** § 1 et cum *x*; *St.*; ut cum *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 2 deuicit *Vasc.*, *St.*; ¶ pronuntio] pronunciatio *hl*; pronuntiabo *Paul.*

§ 3 [quod accidere tot proeliis fuit necesse] *Kraff.*

(§ 4 cohortes** esse *Clark.*)

§ 5 dilectibus *b*; delectibus *Manut.*; dilectis *x*; delectis *f*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*; delectu *St.*; ¶ et pleraeque *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ coloniis *f*; *Ald.*; colonis *Ashb.*, *ahl*; ¶ at tamen *Oh*[2]; *edd. ante Np.*, *Terpstra* (*p. 64 sq.*)

§ 6 Pompeius item iurauit *Paul.*

§ 7 haec cum facta sunt . . . ., magna spe *codd.*; *Np.*; haec cum facta essent . . ., magna spe *edd. ante Np.*; (haec tum facta sunt . . . magna⟨que⟩ spe *Madv.*;) haec tum acta sunt . . . magna⟨que⟩ spe *Dt.-Dob.*; haec ubi facta sunt . . ., magna spe

*Paul*; ¶ in concilio *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ tanta [et] a *Dav.*; tam certa a *Paul.*

cap. 88. § 1 tertia] IV *Ciacc.*, *Lips.*; ¶ appellatur *Lips.* (*Mil. R. IV c. 8.*)

§ 2 Ciliciensis *Lips.*; Cilicensis *Ashb.*, *ahl*; *uett. edd.*; Siciliensis (*Ciacc.*,) *Jur.*; ¶ Afranio *Ald.*; aeranio *Ashb.*, *z.*

§ 3 interiecerat numerumque cohortium CX *Paul*; ¶ CX] XC *Ciacc.*, *WMöhring* (*GP. Kreuznach 1858, 12*).

§ 4 XLV *z*; *Ber.*; LV *rec.*; *uett. edd.*, *Hotm.*; ¶ circiter duo ⟨milia⟩ *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; circiter duae *Lips.*, *Scal.*; ¶ qui ex beneficiariis sup. exerc. ad eum conuenerant atque tota acie dispersi erant *Jur.*; — conuenerant *Ashb.*; *ed. pr.*, *Hell.* (*Ph. 13, 377*); conuerterant *z*; *Forchh.* (*p. 38 sq.*); ¶ disperserat *z*; dispersae erant *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Faern.*, *Lips.*, *Scal.*; dispertierat *HM* (*LC. II 1460*).

§ 5 ⟨in⟩ sinistro cornu obiecerat *recc.*; *edd. ante Np.*; ⟨in⟩ sinistrum cornu coniecerat *Jur.*; sinistro cornu adiecerat *HM* (*LC. I 746*).

cap. 89. § 1 [et] huic sic *ed. pr.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ adiunxerat *HM* (*LC. I 1109*); adiunxit *hl*; *edd.*; ad *Ashb.*, *af.*

§ 2 cohortes in ⟨media⟩ acie (*Ciacc.*,) *Kraff.*; ¶ LXXX *codd.* (*etiam a et h*); XLIV *Hotm.*; XL *Freinsh.* (*ad Flor. IV 2, 48*); LXXV *Np.* (*p. 154 sq.*); *quod improb. HSchn.* (*p. 69 sqq.*), *Hug* (*JJ. 85, 206*), *Hell.* (*Ph. 19, 525 sqq.*); ¶ milium XXII] milium XXXII *Cellar.*; XXX *Napol. I.* (*précis des guerres de César, cap. 11 p. 146*), *vGöl.* (*84*; [2]*164 sq.*); ¶ cohortes VII castris praes. rel. *WMöhring* (*GP. Kreuznach 1858, 9*), *Hell.* (*Ph. 19, 527*), *Stoffel* (*I 335*); *prob. Zander* (*VI p. 13*), *vGöl.* ([2]*164*); ¶ media acie] mediae aciei *HM* (*LC. II 1172*).

§ 3 ex tertia acie *Ashb.*, *af*; ex terna acie *hl*; *Ald.*; extrema acie *Latinus Latinius*, *Lips.* (*Mil. R. IV 8*); extremae aciei *Hotm.*; sex tertiae aciei *Markl.* (*p. 276*); ¶ singulas] sex *Latinius*, *Hotm.*; senas *Lips.* (*l. l.*); *prob. Dav.*; *refutat Clark.*

§ 4 totique exercitui] quartaeque exercitus *Paul*; *mendum latere etiam Hellwig* (*p. 13*) *iudicat*; ¶ concurrerent *Vasc.*, *Paul*; ¶ uexillo *suspectum uidetur Ciacc.*

cap. 90. § 1 suaque in rempublicam perpetui t. off. *Paul.*

§ 2 A. Clodium *Vasc.*; aulum claudium *z.*

cap. 91. § 1 quam consueuistis operam *Ciacc.*, *HAKoch* (*RhM. 18, 321*), *Kraff.*; qua constituistis operam *Lips.* (*ap. Oud.*); quam instituistis operam *Paul*; ¶ date] nauate *Bentl.*, *Paul.*

§ 3 respiciens ⟨ad⟩ Caesarem *rec.*; *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ procurrit *uett. edd.*; ¶ electi] laeti *Paul*; ¶ CXX *x*; *Hug* (*JJ. 85, 209 sq.*); C, ⟨et⟩ XX *vGöl.* (*96*; *²176*), *Zander* (*V p. 20 sqq.*); LXX *Paul*; *improb. FFröhlich* (*p. 99*); ¶ eiusdem centuriae (*uel* uoluntarii eiusdem centuriae) *del. FFröhlich p. 15 sq.*).

cap. 92. (§ 1 praedixerat, [ut] Caesaris *Oud.*)

§ 2 primus incursus uisque *HM* (*LC. II 167*); ¶ aciesque distenderetur *del. Paul*; ¶ [in] suis ordinibus dispositi *Ashb.*; *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; sui ordinibus dispositi *Lips.* (*ap. Oud.*), *Jur.* (*p. 571*); (in suis ordinibus compositi *HM*;) ¶ leuius quoque casura *Ciacc.*; ¶ exanimarentur *Ald.*; existimarentur quod *x*; exinanirentur *recc.*, *Ber.*; aestuarent *N*; *prob. Oud.*

§ 3 [naturaliter] innata *uel* insita atque innata *Bentl.*; ¶ qui studio pugnae incenduntur *Ashb.*; *ed. pr.*; quae studio pugnae incenduntur *Ber.*; quae studio pugnandi incenditur *Paul.*

cap. 93. § 1 infestis signis procucurrissent *N*; *Ciacc.*; ¶ non occurri a Pompeianis *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*

§ 2 nam et pila missa exc. *HM* (*LC. II 2132*); ¶ ordines suos seruarunt *HM* (*LC. II 962*).

§ 3 ut erat imperatum] intenti imperatum *Ashb.*; intenti ut erat imperatum *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ paulatim loco *rec.*; *Np.*; paulum loco *x*; ¶ equitesque Pompeiani *edd. ante Np.*

§ 4 instituerat ex cohortium numero *Ashb.*, *hl*; *uett. edd.*; instituerat ex cohortibus *af*; instituerat sex cohortium *Faern.*(?), *Ald. nep.*(?), *Np.*, *Hell.* (*Ph. 19, 526 sq.*); instit. sex cohortium numero *Urs.*, *Hotm.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; inst. VIII cohortium numero *Paul*; (*cf. HSchn. p. 69 sqq.*;) *improb. RSchn.* (*JB. 16, 95.*)

§ 5 illae celeriter *h*(*l*?); *HM* (*JB. 11, 181*); ille celeriter *Ashb.*, *af*; illi celeriter *edd. ante Paul*; ¶ infestisque pilis tanta ui *Ciacc.*; infestis signis tantaque ui *Paul*; ¶ loco cederent *Ciacc.*; ¶ destituti [inermes] suo praesidio *Paul*; *aut* destituti *aut* sine praesidio *delend. cens. Apitz.*

§ 6 sinistro cornu *Ashb.*; *Vasc.*, *St.*; ¶ pugnantes ... resistentes ... Pompeianos *Vasc.*, *St.*; ¶ adortae *HM* (*JB. 11, 200*); adorti *codd.*

cap. 94. § 1 procurrere *ed. pr.*; praecucurrere *x*.

§ 2 alii] illi *Paul.*

§ 3 *et* 4 (neque uero Caes. fefellit ... initium fugae factum) *Caesaris esse negant Bentl. et Morstadt* (*p. 14 sq.*).

§ 4 facta caedes *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ [erat]

circumita *Vasc.*, *St.*, *Urs.*, *Grut.*, *Clark.*, *Oud.*, *Mor.*; erat circumuenta *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*

§ 5 aliisque *Ashb.*, *af*; *Ald.*; aliisque quam maxime *hl*; *ed. pr.*, *Ber.*; aliis quam maxime *Vasc.*, *St.*; aliis *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; aliis quoque *Np.*; reliquae *Paul*; ¶ [equo] contulit *uel* ⟨dimisso⟩ equo contulit *HHartz* (*Adnot. p. 13*).

§ 6 tueamini *edd. ante Clark.*

**cap. 95.** § 1 intra uallum *ed. pr.*; inter uallum *x*; ¶ dari oportere *Vasc.*, *St.*, *HM* (*LC. I 945*), *Paul*; dare oportere *codd.*; *plur. edd.*; ¶ etsi magno aestu *af*; etsi magno aestu fatigati *hl*; *edd. ante Np.*; fessi magno aestu *OSchambach* (*JJ. 125, 223*).

§ 2 multo⟨que⟩ *Vasc.*, *St.*

§ 3 ⟨ex⟩ acie refugerant *Vasc.*, *St.*, *Np.*, *Hug* (*JJ. 91, 709*), *Dt.*, *Paul*; acie refugerant *codd.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Db.*; ¶ amissis plerique armis *Jur.*

§ 4 in altissimum montem, qui . . . pertinebat *Jur.*

**cap. 96.** § 1. 2 (in castris Pompei . . . usum defuissent) *Caesaris esse negat Morstadt* (*p. 15 sqq.*)

§ 1 trichilas stratas *codd.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Lips.* (*Mil. R. V 16*), *Mor.*; triclinia strata *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Voss.*; Thericlia strata *Ber.* (*in Gruteri Lampad. I p. 310*); trichilas structas *Salmas.* (*ad Jus Attic. p. 493*); *recep. Oud.*, *recc.*; triclinia trichila instrata *NHeins.*; (stragulas stratas *Hxg*;) (triclinia in trichilis strata *uel*) trichilas tricliniis stratis *Dederich* (*3, 479*); ¶ (L. etiam Lentuli et nonn. tab. protecta edera *del. Bentl.*;) ¶ multa[que] *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

§ 2 patientissimo *Ald.*; potentissimo *codd.*; ¶ exercitui *recc.*; *edd. ante Np.*, *Db.*, *Paul*; exercitu *x*; ¶ semper omnia *codd.*; saepe omnia *Markl.* (*p. 278*); [semper] omnia *aut* saepe omnia *Vielh.* (*ÖZ. 18, 618*); ¶ ad necessarium uictum defuissent *recc.*; *Voss.*

§ 3 Pompeius, cum iam intra *HM*; ¶ insignibus imperatoriis *recc.*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Jur.*, *Paul* (*ZG. 32, 165*); insign. imperatoris *x*; *rell. edd.*

§ 4 tantum se] suam se *Vasc.*; tantum suam se *St.* (*Oud.*)

**cap. 97.** § 2 qua re impetrata*** montem *WGemoll* (*JJ. 119, 268 sq.*); *prob. Paul*; ¶ opere circumuenire *recc.*; *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ uniuersi iuris eius *codd.*; *PVict.* (*IX 24*), *Lips.*; uniuersi simul *recc.*; *uett. edd.*; uniuersi uiris equis *Cl. Puteanus* (*ap. Ald. nep.*); *prob. Ald. nep.*, *Hotm.*, *Cuiac.*, *Bentl.*; uniuersi cursim *Hotm.*; uniuersi [iuris eius] *FRobortellus* (*Annotat. II c. 48*), *Scal.*, *Dav.*, **WNitsche*; uniuersi iugis eius *Wasse* (*ad*

*Sall. Cat. 44*); un. iugis eis (*uel* illis) *Clark.*; un. iugis aliis *Wasse* (*ap. Oud.*); uniuersi exercitus *Dav.*; (un. uiri equi *Oud.*;) un. iugis [eius] *Jur.*; un. iussis eius *A Wagner* (*ap. Daehn.*); un. iuga sequentes *Hxg*; iuri eius uniuersi *Martiny Laguna* (*ad Lucan. I 51*); uniu. iugis illis *Vielh.* (*ÖZ. 16, 433 sq.*); un. inuiis siluis *Wölff.* (*II 22*); un. locis aequis *Paul*; ¶ ⟨se⟩ recipere *recc.*; *ed. pr.*

§ 3 qua re animaduersa *rec.*; *ed. pr.*; qua spe animaduersa *x*; qua specie animaduersa (*uel* quo spectaculo animaduerso) *Oud.*; qua spe [animaduersa] *Dederich* (*3, 480*); ¶ commodioreque] que *suspectum dicit AHarant* (*RPh. 4, 26*); ¶ (milia passuum III aciem *Ciacc.*)

§ 4 cohortatus, etsi *Vasc.*; cohortatus est etsi *codd.*

§ 5 quo ⟨iam⟩ perfecto *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ coeperunt *Ashb.*(?); *ed. pr.*; coeperant *x*; ¶ noctu fuga *Paul.*

**cap. 98.** § 1 atque ⟨ad terram⟩ arma *Ashb.* (*inter uers.*); *ed. pr.*, *Ber.*

§ 2 uiolarentur *N*; *uett. edd.*; ¶ neu quid usui *Markl.* (*p. 278.*)

**cap. 99.** § 1 ⟨Caesar⟩ non amplius *Forchh.* (*p. 74.*)

§ 3 praesidio [in] castellis *N*; *Jur.*; ¶ ⟨qui⟩ in finitimas *Markl.* (*p. 278.*)

§ 4 aquilae VIII *Ciacc.*; ¶ uires eius lassitudine *rec.*; *ed. pr.*, *Ber.*

**cap. 100.** § 1 cum classe [ad] Brundisium *uel* cum classe Asiatica Brund. *Ciacc.*

§ 2 similiter *codd.*; scienter *Kraff.*; *del. Eussn.* (*JB. 35, 136*); ¶ qui Brundisii praeerat *recc.*; *Apitz*, *Paul*; ¶ aqua ⟨dulci⟩ prohibere *schol. ap. Hedicke, GP. Quedlinburg 1879 p. 10.*

§ 4 cognitum *om. ed. pr.*, *Ber.*; *del. Bentl.*

**cap. 101.** § 1 ⟨C.⟩ Cassius *Urs. cod.*; *Markl.* (*p. 278*); ¶ in duas partes, ⟨et⟩ dimidiae *edd. ante Np.*; ¶ Vibone *Ald.*; uibonem *Ashb.*, *fhl*; iubonem *a*; *ed. pr.*; Libo *Ber.*; Liboque *recc.*; *Scal.*

§ 2 sunt ad incendia *Ashb.*, *af*; *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*, *recc. edd.*, *Hell.* (*Ph. 13, 376*); sunt apta ad incendia *hl*; sunt aptae ad incendia *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*, *Forchh.* (*p. 34*), *Paul*; sunt ad incendia ⟨idonea⟩ *Dederich* (*3, 481*); quae ⟨usui⟩ sunt ad incendia *JFreudenberg* (*JJ. 85, 226*); ¶ Pomponianam *recc.*; *ed. pr.*; pompeianam *x*; ¶ XXXV *del. Ciacc.*, *Vielh.* (*Beitr. p. 11*); ¶ in quibus *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 3 tantumque eo facto timorem incussit *Bentl.*

§ 4 oppidumst defensum *Np.* (*p. 187*); oppidum fuit defen-

sum *codd.*; — oppidum defensum Cassiusque *Madv.* (*opusc. acad. altera p. 222 sq.*)

§ 5 adplicatisque nostri ad terram *Oud.*, *Bentl.*, *Mor.*, *Dederich* (*3, 481*); ¶ nauibus *codd.*; *plur. edd.*; nauibus ⟨circiter XL⟩ *Np.* (*p. 187*), *Dt.*; ¶ [propter eundem timorem] *EHoffm.*, *Kran.*, *Paul*; — timorem *corruptum esse cens. Dederich* (*l. l.*); ¶ ⟨cum⟩ pari *Dederich* (*l. l.*); ¶ ratione egerunt. Cassius (cassiusque *Ashb.*) *x*; *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Oud.*, *Bentl.*, *Mor.*; ratione egit. Cassius *ed. pr.*, *Ber.*, *mg. Vasc.*; ratione egit *Lips.*, *Scal.*, *Apitz*, *Terpstra* (*p. 74*); ratione agerent, Cassius *Dederich* (*l. l.*); ratione [egerunt. Cassius] *Hxg*, *Np.* (*p. 187*); ¶ naues circiter XL *codd.*; naues [circiter XL] *Np.*, *Forchh.* (*p. 91*), *Paul*, *EHoffm.*[2]; naues circiter †XL *EHoffm.*[1]; ¶ comprensa *Ashb.*; *recc. edd.*; compressa *x*; comprehensa *recc.*; *edd. ante Np.*; comprensae *Pluyg.*

§ 6 quinqueremes *edd. ante Np.*; quinque remis *codd.*; quinqueremis *recc. edd.*; ¶ refugit *f*, *h pr.*; *ed. pr.*; refugiit *Ashb.*, *al*, *h corr.*; ¶ depressae *mg. Vasc.*, *St.*, *Oud.*, *recc. edd.*; de presente *a*; depre(he)nsae *plur. codd.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 7 fingi ⟨hoc⟩ (*ed. pr.*,) *Ber.*, *Vasc.*, *St.*

cap. 102. § 1 posset. Et quantum (*Ald.*,) *Vasc.*, *St.* (*Lips.*, *Scal.*); posset. ita quantumcumque *Paul*; ¶ efficere] conficere *HM*.

§ 3 id utrum *Jur.*; ¶ aestimari non poterat *Voss.*

§ 4 unam noctem *HM* (*LC. I 680*); ¶ irrogata *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*; ¶ cognito *Ald.*; cognitoque *codd.*; ¶ Mytilenas *recc.*; *ed. pr.*, *recc. edd.*; mithilas *x*; Mitylenas *recc.*; *Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 5 nauibus[que] aliis *Paul.*

§ 6 Antiochensium *ed. pr.*; antiocensium *codd.*; ¶ arcem *h in mg.*, *l*; *Oud.*; aram *Ashb.*, *afh*; arcem ante *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*; arcem Antiochenam *Glar.* (*uel* Antiochiae), *Vasc.*, *St.*; ¶ in finitimas ciuitates *b*; *ed. pr.*; ciuitates *om. x*; ¶ eorum capiti periculo *HM* (*LC. II 1058*).

§ 7 Rhodi; qui cum *Ursin.* (*cod.*), *Lips.*; rhodi quicumque *codd. plur.*; Rhodi. nam quicumque *uett. edd.*; Rhodi; namque cum *Ciacc.*; ¶ nuntiis, ex his (*Ashb.*) *ahl*; *Db.*; nuntiis, ut ex his *f*; *edd. ante Db.*; ¶ contra uoluntatem suam naues *ed. pr.*; contra uol. suas naues *x*; ¶ soluerant *Vasc.*, *St.*; *prob. Oud.*; soluerunt *hl*; *plur. edd.*; soluerent *Ashb.*, *af*; soluere iubebantur *recc.*; *Ald.*; soluere cogebantur *Ciacc.*

§ 8 ad ciuitates ⟨Asiae⟩ *Ciacc.*; ad ⟨eas⟩ ciuitates *WNitsche.*

**cap. 103.** § 1 pecunia ⟨a⟩ societatibus sublata **WNitsche*; ¶ priuatis ⟨mutuo⟩ sumpta *Ciacc.*; ¶ armatis, quos partim ex *Ciacc.*, *FPauly* (*ÖZ. 26, 626*); ¶ quos[que] *Madv., Paul, RMg* (*Rel. p. 15*); aut quos *FPauly* (*l. l.*); ¶ ex suis [quisque] *Ciacc.*

§ 2 Ptolomaeus *KKeil* (*RhM. 18, 268*), *AFleckeisen* (*JJ. 93, 4. 5*); *recep. FHofm.*, *Paul*; pt(h)olomeus *z* (*semper*); Ptolemaeus *edd. fere omnes.*

§ 3 Alexandriam reciperetur *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93.*)

§ 4 praestarent . . . despicerent (*Ashb.*,) *recc.*; *ed. pr.*; praestaret . . . despiceret *z*.

§ 5 in Syria *ed. pr.*; in syriam *z*; ¶ Gabinius *ed. pr.*; gauinius *z*.

**cap. 104.** § 1 his tum cognitis r. *Paul*; ¶ amici regis *om. Ald.*; ¶ praedicabant, ne sollicitato exercitu regio Pompeius *edd. ante Oud.*

§ 2 Achillam, praefectum regium, singulari *ed. pr.*; achillam in praefectum regium singium singulari *z*.

§ 3 cum paucis suis ⟨et⟩ ibi *edd. ante Np.*

**cap. 105.** § 1 Ampium *hl*; *Manut.*; Apium *af*; *Ald.*; Appium *Ashb.*; *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ tollere Ephesi *Apitz*, *Paul*; ¶ euocauisse(t) *Ashb.*, *ahl*; uocasse *ed. pr.*, *Ber.*, *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*; euocasset *f*; euocasse *Vasc.*, *St.*, *Oud.*, *recc. edd.*; aduocasse *Ciacc.*; (ad se euocasse *Oud.*;) ¶ in summa *af*; *Ber.*, *Scal.*, *Oud.*, *recc. edd.*; in summam *Ashb.*, *hl*; *Lips.*, *RMg* (*LC. 1282, 19*); [in] summa *ed. pr.*, *Ald.*; ea summa *Vasc.*, *St.*; in sumenda *Ciacc.*, *Paul*; — testibus summa pecuniae iniretur *Rub.* (*El. I c. 35.*)

§ 1. 2 auxilium tulit*** item *Gland.*, *Otto* (*ZAW. 1850, 311*), *Vielh.* (*ÖZ. 18, 251 sqq.*)

§ 2—5 (item constabat . . . exstitisse ostendebatur) *a Caesare scripta esse negant Morstadt* (*p. 19 sqq.*) *et Kraff.*

§ 2 numeratis *HM* (*LC. I 1015*); *recep. Paul*; enumeratis *codd.*; ¶ collocatum erat *edd. ante Np. except. Ber.*; ¶ ante *om. recc. et Ber.*, *Ald.*, *Vasc.*, *St.*; ¶ spectabat *edd. ante Np.*

§ 3 eodem[que] die *ed. pr.*; ¶ Ptolomaide (*codd.*); *FHofm.*; Ptolemaide *plur. edd.* (*cf. ad 3, 103, 2.*)

§ 4 Pergamique *z*; *Vasc.*, *St.*, *Db.*, *HM* (*JB. 12, 263*); Pergami *recc.*; *plur. edd.*; ¶ in occultis ⟨locis⟩ *Paul*; ¶ templi *recc.*; *Lambin.* (*ad Hor. c.* (*I 16, 5 et*) *IV 4, 76*), *Ciacc.*, *Lips.*; templis *z*; *uett. edd.*; ¶ fas nulli est *Paul*; ¶

quae Graeci ἄδυτα appellant *del. Mor.*; — ἄδυτα *Ald.*; adyta *Ber.*; adita *x*.

§ 5 Trallibus *Ber.*; trailibus *x*; ¶ ubi Caesari statuam *Ber., Ald., Vasc., St.*; ¶ palmam *Paul*; ¶ in tecto inter *codd.*; *edd. usque ad Oud.*; intecto inter *Ciacc.*; integra inter *Oud., Mor., Db.* (*Revue de philol. 1847, 243 sqq.*); inter integra *Vielh.* (*ÖZ. 18, 253*); [in tecto] inter *Held, Apitz, Np.* (*p. 187 sq.*), *KFHermann* (*Ph. 2, 211*); inter sectorum (*uel* in saepto inter *uel* incertum inter coagm. lap. ⟨an⟩ ex) *Hxg*; intacto inter *Dederich* (*3, 481 sq.*); in tectum inter *Oehl.*; intacta inter *EHoffm.*; — integro [inter coagmenta lapidum] ex pauimento *HSchiller* (*BB. 26, 540*).

**cap. 106.** § 1 ⟨in⟩ Aegyptum *edd. ante Np.*; Aegyptum *codd.*; *Madv.* (*Bemerkungen über verschied. Puncte . . . der lat. Sprachlehre. Braunschw. 1843 p. 22 sq.*); ¶ necessitudines regum *Pluyg.*; *recep. Paul*; ¶ cum legionibus, una *edd. ante Np. except. Ber.*; ¶ Fufio *Ashb.*; *Urs., Lips.*; Fusio *x*; *uett. edd.*

§ 2 erant legionariorum hominum *Vasc., St.*; erant legionariorum *Voss.*; ¶ non poterant *b*; *ed. pr., Vasc., St.*

§ 3 auxiliis *suspectum HM*; ¶ aeque *Np.* (*p. 620*); atque *codd.*; *om. ed. pr.* ¶ existimans *Ashb., af*; *ed. pr., Vasc. St., Np.*; existimabat *hl*; *Ber., Ald., Lips., Scal., Oud.*

§ 4 in hoc omnis] nec minus *Paul.*

§ 5 crebrae continentibus diebus *Paul*; ¶ huius urbis] eius urbis *Vasc., St.*; (in uiis urbis *Madv.*;) eius [urbis] *Paul, qui totum h. l. uitiatum iudicat.*

**cap. 107.** § 1 legiones sibi duas ex Asia *RSchn.* (*ad B. Alex. 34, 3 et JB. 17, 239*); ¶ etesiis *Ashb.*; *ed. pr.*; ethesiis *x*; ¶ fiunt aduersissimi *x*; sunt aduers. *edd.*; fiant aduers. *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93 et PhW. 10, 1109.*)

§ 2 [officio suo conuenire] *Paul.*

**cap. 108—112** *ab Hirtio scripta esse arbitratur Dt.* (*Qu. 32 sqq.*); *assentitur RMg* (*Rel. p. 19*); *improb. HSchiller* (*BB. 16, 396 sqq.*).

**cap. 108.** § 1. 2 *Pollionis esse censet GLandgraf* (*Unters. p. 79*).

§ 2 consilii sui *St., Lips. et Aicard.* (*ap. Oud.*); conscios sui *hl*; *edd. rell. ante Np.*; conscii suis *af*; consciis suis *Ashb.*; conscios consilii sui *Apitz*; ¶ ex regiis amicis *edd. ante Clark.*; ¶ a Pelusio *Ashb.*; *ed. pr.*; a pulesio *x*; ¶ hunc [incitatum] suis *Kran., Madv.*; hunc incitatum ⟨a⟩ suis

*Kraff.* (*JJ. 91, 502*), *Dt.*, *Paul*; ¶ inflatum *om.* $O^1$; *del. Forchh.* (*p. 95*), *Landgraf* (*Unters. 80*).

§ 3 ex duabus ⟨filiabus⟩ *b*; *Np.* (*p. 188*); filiabus *om.* *x*; *edd. ante Np.*; ex filiabus *Hxg*; *improb. Np.* (*l. l.*); ¶ haec uti ⟨ita⟩ fierent *Cornelissen*; ¶ perque (*recc.*;) *ed. pr.*; per quae *afh*; per quem *Ashb.*

§ 4 Romam *ed. pr.*; romae *x*.

**cap. 109.** § 2 Caesari copiae *recc.*; *ed. pr.*, *Ber.*; *prob. Oud.*; ¶ ut iis, extra oppidum si *sic distinguunt FHofm. et Paul.*

§ 5 audiret *Ashb.*; *ed. pr.*; adiret *x*; ¶ occupatus per *codd.*; sopitus per *Gron.* (*Obs. IV 8 p. 120*); obsopitus per *Dav.*; occipitis per *Jur.*; (re)supinatus per *Bentl.*; occupatus per⟨que⟩ *Mor.*; [occupatus] per *Madv.*, *Paul*; ⟨pallore⟩ occupatus per *KSchnelle* (*JJ. 115, 564 sq.*); ⟨torpore *uel* rigore⟩ occupatus per *WHRoscher* (*JJ. 123, 839 sq.*); occubans per *Cornelissen.*

§ 6 effecit *edd. ante Np.*, *Procksch* (*CI. 13*), *HM* (*LC. I 996*), *Paul*; efficit *x*; ¶ magnam *rec.*; *Vasc.*, *Mor.*; magnamque *codd. plur.*; et magnam *Jur.*; ¶ [et] ut potius *Mor.*; ¶ paucorum sceleratorum quam *Paul.*

**cap. 110.** § 1 erant cum Achilla eae copiae *Paul*; *prob. RSchn.* (*JB. 16, 93*); erant cum achillae copiae *Ashb.*, $a^1$ *fh*; erant cum Achilla copiae *l*; *edd. ante Paul*; erant cum Achilla copiae ⟨tantae⟩ *HAKoch* (*RhM. 18, 321 sq.*); ⟨eae⟩ erant cum Achilla copiae *Cornelissen.*

§ 2 haec *x*; hi *recc.*; *ed. pr.*, *Apitz*; hae *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; ¶ nomen] morem *Cornelissen*; *prob. RSchn.* (*JB. 17, 240*); ¶ dedidicerant *Ald.*; dedicerant *O*; *Ber.*; didicerant *x*.

§ 4 fugitiuis⟨que⟩ *rec.*; *edd. ante Np.*; ¶ essent numero *ed. pr.*; esset numero *Ashb.*, *af*; esse numero *hl*; ¶ comprehenderetur *edd. ante Oud.*; plecteretur *Bentl.*; ¶ consensu] concursu *Ald.*, *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*, *Paul.*

§ 5 regum amicos ad mortem *ed. pr.*; rerum amicos ad morem *x*; ¶ regno expellere ⟨alios⟩, alios *edd. ante Np.*, *Paul*; ⟨alios⟩ regno expellere, alios *Kraff.* (*p. 76.*)

§ 5. 6 milia duo. inueterauerant hi omnes compluribus *x*; *St.*, *Oud.*, *recc. edd.*; milia duo, ⟨qui⟩ inueterauerant. hi omnes compluribus *ed. pr.*, *Ber.*, *Vasc.*; milia duo, ⟨qui⟩ inueterauerant compluribus *Ald.*, *Lips.*, *Scal.*

§ 6 hunc usum *codd.*; magnum usum *Ciacc.*, *Paul*; hinc usum * *WNitsche.*

**cap. 111.** § 1 praeter eam oppidi partem *recc.*; (*Voss.*,) *Clark.*,

*Oud.*; praeterea opp. partem *z*; praeterea oppidi parte *Voss.*; praeterea ⟨eam⟩ oppidi partem *Clark.*, *Vielh.* (*Beitr. p. 9 sq.*); praeterea ⟨in⟩ oppidi parte *Dav.*; ¶ ⟨et⟩ primo *Vasc.*, *St.*; ⟨ac⟩ primo *Vielh.* (*l. l.*); ¶ conatus ⟨est⟩ *recc.*; *edd. ante Oud.*, *Jur.*, *Vielh.*; — primoque domum eius irr. conatus ⟨est⟩ *Bentl.*

§ 2 diductis *z*; *Manut.*; deductis *uett. edd.*; ¶ compluribus uiis *ed. pr.*

§ 3 L] LX *Markl.* (*p. 278*), *Apitz*; ¶ illae triremes] quadriremes *Paul*; ¶ quinqueremes ⟨erant⟩, aptae *Vasc.*, *St.*, *Lips.*, *Scal.*; ¶ XXII ⟨erant⟩ quae *recc.*; *edd. ante Oud.*; ¶ constratae] rostratae *recc.*; *mg. Vasc.*

§ 4 Caesari erepta *Lips.*; Caesaris erepta *z*.

§ 5 illi *f*; *Jur.*, *Np.*; ille *codd. plur.*; ¶ hi salutem] nostri sal. *Paul.*

§ 6 tam late *codd.*; naualia *Paul.*

**cap. 112.** § 1 ab insula cepit *Vasc.*, *St.*, *Vielh.* (*ÖZ. 20, 563*), *Paul*; ab insula coepit (*f*)*hl*; ab insula accepit *a*; *plur. edd.*; ab insulaccepit *Ashb.*

§ 2 regionibus *z*; regibus *recc.*; *JBrodaeus* (*Miscell. III c. 5*), *HValesius* (*ad Ammian. p. 243, ad p. 234*), *Oud.*, *Markl.* (*p. 279*), *Hzg*, *Apitz*, *Terpstra* (*p. 74 sq.*), *Madv.*, *Paul*; ¶ [angusto itinere et ponte] *OSchambach* (*JJ. 125, 220 sqq.*), *Paul*; *improb. HSchiller* (*Ph. 42, 773 sqq.*); angusto itinere ut ponte *Kraff.*, *HSchiller* (*l. l.*)

§ 3 quaeque ubique naues *Ashb.*, *hl*; *edd. usque ad Oud.*; quae qui ubique naues *af*; quaeque ibi naues *Urs.*, *Oud.*, *Oehl.*; quaeque utique naues *Lips.* (*ap. Oud.*); quaeque undique n. *Oud.*; quaeque ibi cumque n. *Np.* (*p. 188*); quo ubi quaecumque n. *EHoffm.*; quaeque illic n. *Paul*; ¶ paululum *edd. ante Np.*; ¶ decesserunt] decesserint *b*; *edd. ante Np.*; deflexerint *Ald. nep.*

§ 5 militibus expositis (*Scal.?*) *Np.* (*p. 188*); militibusque expos. *codd.*; ¶ prehendit] apprehendit *uett. edd.*

§ 6 dimisit *Scal.*; deauxit *z*; (*cf. Apitz et HSchiller, BB. 27, 286*); deduxit *recc.*; *uett. edd.*; demisit *Manut.*, *Lips.*; exhausit *Hzg*; edixit *Paul*; ¶ prouincias] regiones *edd. ante Np.*

§ 7 paucis[que] utrimque interfectis. Caesar *Paul*; ¶ praemuniit *Paul.*

§ 8 nec tractu oppidi *codd.*; *uett. edd.*; in hoc tractu oppidi *Faern.*(?), *recc. edd.*; hoc tractu oppidi *Manut.*, *Lips.*, *Scal.*, *Oud.*; haec tractu oppidi *Np.*; [in hoc tractu oppidi] *Kran.*; in eo tractu *EHoffm.*[2]; — nec tractus oppidi pars erat regia exigua, in quam *EHoffm.*[1], *Db.*; nam obstructa oppidi pars erat regiae uicus, in quam *Wölff.* (*II 22*); in eo tractu erat regia, in quam *HSchiller*

(*BB. 26, 540*); ¶ [quod] arcis *EHoffm.*; ¶ aditus-[que] *Vasc.*, *St.*; ¶ reliqua *codd.*; regia *Mor.*; regiae *Paul.*
§ 11 [nutricius pueri et procurator regni, in parte Caesaris] *Kran.*, *Paul*; *defend. Kraff.* (*JJ. 91, 502 sq.*); in parte Caesaris *del. EHoffm.*[2]; in potestate Caesaris *Nicas.*; ¶ ne ⟨a⟩ negotio *Vasc.*, *St.*; ¶ haec initia belli Alex. fuerunt *del. Forchh.* (*p. 44*); *defend. Hell.* (*Ph. 13, 378.*)

---

# Fragmenta.

*ap. Gell.* IV 16, 8 unius arrogantiae, superbiae dominatuque ⟨mandatus⟩ *EBaehrens* (*Arch. f. Lex. 2, 477*).

*De reliquis cf. editiones Gellii, Ciceronis epistularum, Suetonii, Grammaticorum Latinorum, quas confecerunt MHertz, JCOrelli, JGBaiter, ASWesenberg, AReifferscheid, HKeil.*

---